

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Ex. A.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1933:38
SOCIALDEPARTEMENTET

KUNGL. SOCIALSTYRELSENS

UTREDNING OCH FÖRSLAG RÖRANDE FÖRBÄTTRANDE AV SKOGS- OCH FLOTTNINGSARBETARNAS PROVIANTERINGS- OCH MATLAGNINGSFÖRHÅLLANDEN UNDER VISTELSEN I SKOGARNA

SAMT

KUNGL. MEDICINALSTYRELSENS

UNDERSÖKNING RÖRANDE DE DIETISKA OCH HYGIENISKA FÖRHÅLLANDENAS INVERKAN PÅ SKOGSARBETARNAS HÄLSOTILLSTAND

Verkställda enligt uppdrag av Kungl. Maj:t

STOCKHOLM
1933

Statens offentliga utredningar 1933

Kronologisk förteckning

1. Lagberedningens förslag angående vissa internationella rättsförhållanden. 4. Förslag till konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge angående konkurs, m. m. Norstedt. 88 s. **Ju.**
2. Betänkande med förslag angående åtgärder för ett bättre utnyttjande av landets skogstillgångar. Beckman. 245 s. **Jo.**
3. Skatteutjämningsberedningen 2. 1. De kommunala förvaltningsuppgifternas finansiering m. m. i vissa främmande länder. 2. Den nuvarande fördelningen mellan staten och kommunerna av utgifterna för de kommunala förvaltningsbestyren i Sverige. 3. De svenska kommunalförbunden. Norstedt. vj, 88 s. **Fi.**
4. Skatteutjämningsberedningen 3. Principbetänkande med förslag till skatteutjämnande åtgärder genom överflyttning till staten eller till större kommunala utdebiteringsområden av kostnader för kommunala förvaltningsuppgifter. Norstedt. (2), 344 s. **Fi.**
5. Utredning och förslag rörande åtgärder för beredande av ökade möjligheter att indraga lärartjänster vid folkskoleväsendet. Norstedt. 19 s. **E.**
6. Brott mot politiska rättigheter. Brott mot allmän ordning och frid. Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen. 11. Av J. C. W. Thyrén. Lund, Berling. 298 s. **Ju.**
7. Betänkande med förslag angående varningsmärken och säkerhetsanordningar vid korsningar i samma plan mellan järnväg och väg m. m. Idun. 99 s. **K.**
8. Betänkande beträffande vattenfallsstyrelsens taxor för elektrisk kraft till abonnenter på landsbygden. Idun. 148 s. **K.**
9. Betänkande med förslag till lag om rätt att med motorfordon befara enskild väg m. m. Idun. 24 s. **K.**
10. Betänkande och förslag rörande det akademiska befordringsväsendet och prokanslersinstitutionen. Norstedt. 210 s. **E.**
11. Betänkande med förslag till organisation av det frivilliga skydds- och hjälparbetet beträffande frigivna fångar. Marcus. 168 s. **Ju.**
12. Jordbruksutredningens betänkanden. 9. Betänkande angående produktions- och avsättningsförhållandena för slaktdjur samt kött och fläsk. Beckman. 251 s. **Jo.**
13. Betänkande angående statsinlösen av Ostkustbanan och Uppsala—Gävle järnväg. Beckman. vj, 42 s. **K.**
14. Undersökning rörande behovet av en utvidgning av bostadsstatistiken jämte vissa därmed förbundna bostadspolitiska frågor. Marcus. 111 s. **Fi.**
15. Utredning och förslag angående importmonopol på kaffe. Marcus. 50 s. **Fi.**
16. Automatisering av telefonnätet på Sveriges landsbygd. Göteborg, Elander. 58 s. **K.**
17. Berättelse över Statens spannmålsnämnds verksamhet m. m. under år 1932. Marcus. 126 s. **Jo.**
18. Betänkande med förslag angående ändrade bestämmelser om mjölkavgifters upptagande och användning. Marcus. 62 s. **Jo.**
19. Undersökning av taxeringsutfallet beträffande jordbruksfastighet å landsbygden enligt beredningsnämndernas förslag vid 1933 års allmänna fastighetstaxering. Hæggström. 66 s. **Fi.**
20. Utredning rörande kostnaderna för vissa genom statens arbetslöshetskommission utförda arbeten i jämförelse med kostnaderna för motsvarande i annan ordning utförda arbeten m. m. Norstedt. 50 s. **S.**
21. Utredning och förslag rörande grunder och förfaringssätt för dyrortsgrupperingsarbetet ävensom rörande i samband därmed stående frågor. Hæggström. 165 s. **Fi.**
22. Förslag till lag om sterilisering av vissa sinnessjuka, sinnesslöa eller av annan rubbning av själsverksamheten lidande personer. Marcus. 97 s. **Ju.**
23. Yttrande och förslag angående revision av gällande förordningar om kommunalstyrelse i Stockholm m. m. Beckman. 95 s. **S.**
24. Betänkande angående gottgörelse åt statsverket och de sportelberättigade i händelse av inteckningsförnyelsernas avskaffande m. m. Marcus. 32 s. **Ju.**
25. Betänkande angående ordnandet av avsättningsförhållandena för inom riket tillverkad sprit m. m. Marcus. 323 s. **Fi.**
26. Betänkande om förbättrad utbildning i stadsplanekonst jämte vad därmed äger sammanhang. Hæggström. 62 s. **E.**
27. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser angående förbättrad deklarationskontroll och till förstärkt taxeringsorganisation m. m. Marcus. 287 s. **Fi.**
28. Förslag till vissa ändringar i kungl. byggnadsstyrelsens normalförslag till byggnadsordningar m. m. Marcus. 7 s. **K.**
29. Arbetslöshetsutredningens betänkande. 2. Bilagor, band 1. Konjunkturspridningen. Av D. Hammarskjöld. Norstedt. viij, 266 s. **S.**
30. Utredning och förslag rörande rätt för sparbankerna och postsparbanken att anlita ombud m. m. Marcus. 108 s. **Fi.**
31. Utredning angående ordningen för stadsdomartjänsternas tillsättande och om allmänna bestämmelser rörande rådhusrätternas rekrytering. Norstedt. 40 s. **Ju.**
32. Betänkande rörande ändrade grunder för utarrendering av kronojord. Idun. iv, 176 s. **Jo.**
33. Sociala jordutredningens betänkande med förslag till åtgärder för att främja komplettering av ofullständiga jordbruk. Marcus. 57 s. **Jo.**
34. Betänkande med förslag rörande organisationen av högre lärarinneseminariet och därmed sammanhängande frågor. Hæggström. 137 s. **E.**
35. Lagberedningens förslag angående vissa internationella rättsförhållanden. 5. Förslag till konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om arv, testamente och boutredning, m. m. Norstedt. 116 s. **Ju.**
36. Utredning angående tredje mans rätt till neutralitet i arbetskonflikter och därmed sammanhängande spörsmål. Av R. Bergendal. Marcus. 202 s. **S.**
37. Betänkande med förslag rörande ändringar i vissa delar av hälsovårdsstadgan, anordnande av bostadsinspektion på landsbygden m. m. Beckman. 209 s. **S.**
38. Kungl. socialstyrelsens utredning och förslag rörande förbättrande av skogs- och flottningsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden under vistelsen i skogarna samt kungl. medicinalstyrelsens undersökning rörande de dietiska och hygieniska förhållandenas inverkan på skogsarbetarnas hälsotillstånd. Idun. 186 s. **S.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1933: 37
SOCIALDEPARTEMENTET

KUNGL. SOCIALSTYRELSENS

UTREDNING OCH FÖRSLAG RÖRANDE FÖRBÄTTRANDE AV SKOGS- OCH FLOTTNINGSARBETARNAS PROVIANTERINGS- OCH MATLAGNINGSFÖRHÅLLANDEN UNDER VISTELSEN I SKOGARNA

SAMT

KUNGL. MEDICINALSTYRELSENS

UNDERSÖKNING RÖRANDE DE DIETISKA OCH HYGIENISKA FÖRHÅLLANDENAS INVERKAN PÅ SKOGSARBETARNAS HÄLSOTILLSTÅND

Verkställda enligt uppdrag av Kungl. Maj:t

Iduns Tryckeri Aktiebolag. Stockholm 1933

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

KUNGL. SOCIALSTYRELSENS UTREDNING

Sid.

Skrivelse till Konungen 9

I. *Utredningsuppdragets tillkomst och planen för undersökningen* 13
Skogsarbetarnas mathållning med hänsyn till dess folkhygieniska betydelse 13
Ärendets behandling i riksdagen och utredningsuppdragets tillkomst 15
Undersökningens planläggning 17

II. *Skogsarbetarnas antal i Norrland, Dalarna och Värmland m. m.* 19
Antal skogsarbetare 19
Antal flottningsarbetare 20
Antal arbetare fördelat efter bostadsförhållanden 20

III. *Skogs- och flottningsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden såsom de hittills vanligen gestaltat sig (individuell mathållning)* 21
Englund-Tigerstedts undersökning 22
Socialstyrelsens undersökning år 1913 23
Skogsarbetarnas mathållning enligt förevarande undersökning 25
I kosten ingående födoämnen s. 25. — Måltider och maträtter s. 29. — Kostnader vid individuell mathållning s. 30. — Orsaker till skogsarbetarnas primitiva mathållning s. 31. — Den individuella mathållningens inverkan på arbetarnas hälsotillstånd m. m. s. 32. — De hygieniska förhållandena vid individuell mathållning s. 36.
Flottningsarbetarnas mathållning 37

IV. *Gemensam eller s. k. kooperativ mathållning* 40
Antal uppgiftslämnande hushåll 41
Hushållens organisation 43

Sid.

Antal hushållsmedlemmar 44
Avstånd till arbetarnas hemorter 47
Tidpunkt för hushållens början och slut 48
Bostädernas beskaffenhet 50
Proviantering och mathållning 60
Avstånd till provianteringsställe s. 61. — Inköp och likvidering av proviant s. 61. — Av hushållsmedlemmar levererad proviant s. 63. — Sorter och mängder av använd proviant s. 65. — Näringsämnenas kvantitativa fördelning samt kostens näringsvärde s. 70. — Födans volym och grad av omväxling s. 77. — Måltider och maträtter s. 78. — Husgeråd och servis s. 82. — Hushållerska eller manlig kock s. 82. — Hushållerskornas antal, arbete, bostadsförhållanden och löneförmåner s. 84.
Kostnader vid gemensam mathållning 87
Proviantkostnader s. 88. — Kostnader för matlagning, husgeråd, renhållning m. m. s. 94.
De gemensamma hushållens fördelar 95

V. *Förslag till förbättring av skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden* 101
Orsaker till att gemensam mathållning ej införts i större omfattning 101
Åtgärder från det allmännas sida 103
Upplysnings- och propagandaverksamhet s. 103. — Handledning rörande gemensam mathållning s. 105. — Kurser i enklare mathållning m. m. s. 105. — Ritningar och materialförslag till ändamålsenliga härbärgen s. 110. — Film rörande individuell och gemensam mathållning s. 112. — Förbättrande av kosthållet i Norrlands skogsbygder s. 112.
Åtgärder från arbetarnas sida 113
Åtgärder från arbetsgivarnas sida 114
Förbättrande av flottningsarbetarnas mathållning 116
Yrkesinspektionens ritningar till härbärgen avsedda för gemensam mathållning 119

Bilagor.

Frågeformulär 127
Kortfattad redogörelse för skogsarbetarnas proviantering och mathållning i vissa främmande länder 130

KUNGL. MEDICINALSTYRELSENS UNDERSÖKNING

Sid.

Skrivelse till Konungen 139

Bilagor.

Sammanställning av rön och iakttagelser gjorda vid läkareundersökning av skogsarbetarnas hälsotillstånd och levnadsvillkor i Norrbottens och Västerbottens län 1930 145

Skrivelse till medicinalstyrelsen från prof. G. Göthlin 157

Statistisk undersökning angående skogsarbetarnas kostförhållanden inom rikets sju nordligaste län vintern 1930 168

P. M. angående den av medicinalstyrelsen verkställda undersökningen rörande de dietiska och hygieniska förhållandena hos skogsarbetarna under deras vinterarbete ute i skogen 179

KUNGL. SOCIALSTYRELSENS

UTREDNING OCH FÖRSLAG RÖRANDE FÖRBÄTTRANDE AV SKOGS- OCH FLOTTNINGSARBETARNAS PROVIANTERINGS- OCH MATLAGNINGSFÖRHÅLLANDEN UNDER VISTELSEN I SKOGARNA

Stockholm den 10 november 1933.

Till KONUNGEN.

Sedan riksdagen i skrivelse den 6 juni 1929 (nr 305) anhållit, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning rörande lämpligaste sättet att åstadkomma en förbättring av skogsarbetarnas provianterings- och matlagnings-

förhållanden under vistelsen i skogarna, anbefallde Kungl. Maj:t den 22 november 1929 socialstyrelsen att i huvudsaklig överensstämmelse med en av socialstyrelsen i underdånig skrivelse den 16 september samma år framlagd plan verkställa ifrågavarande utredning. Samtidigt anbefalldes medicinalstyrelsen att, efter samråd med socialstyrelsen, verkställa undersökning av de dietiska och hygieniska förhållandena i ett antal skogsarbetarförläggningar i syfte att utröna, i vad mån ifrågavarande förhållanden kunde antagas utöva en menlig inverkan på dessa arbetares hälsotillstånd.

Redan för ett tiotal år sedan började skogs- och flottledsinspektören inom yrkesinspektionen att med styrelsens medgivande ägna uppmärksamhet åt skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden i syfte att råda bot mot de på detta område förefintliga missförhållandena. Då det härvid snart nog framgick, att den individuella mathållningens utbytande mot gemensam, av arbetarna själva anordnad och handhavd mathållning syntes utgöra den bästa lösningen av förevarande fråga, har skogs- och flottledsinspektören med styrelsens samtycke genom åtgärder av olika slag sökt intressera arbetarna för övergång till sistnämnda slag av mathållning, vilket tidigare endast i enstaka fall förekommit. Denna propaganda hade redan år 1929 givit till resultat, att flerstädes gemensamma hushåll kommit till stånd å arbetsplatserna i skogarna och visat sig medföra en mycket avsevärd förbättring av skogsarbetarnas levnadsförhållanden. På grund därav uttalade styrelsen i sitt yttrande den 7 mars 1929 i förevarande ämne till riksdagens andra kammares fjärde tillfälliga utskott, att en målmedvetet bedriven upplysnings- och propagandaverksamhet för bildande av gemensamma matlag i skogs- och flottledshärbärgena i förening med anställande av kockar eller hushållerskor i främsta rummet borde komma i betraktande, då det gällde att åvägabringa en förbättring av skogsarbetarnas levnadsförhållanden å arbetsplatserna. I anslutning till detta uttalande föreslog även styrelsen i sin ovannämnda skrivelse den 16 september 1929, att den anbefallda utredningen borde avse en undersökning, huru på ändamålsenligt sätt anordnad gemensam proviantering och mathållning skulle kunna åstadkommas bland skogsarbetarna. Den utredning, som nu verkställts och härmed överlämnas, innefattar också väsentligen resultaten av en undersökning i nämnda syfte.

Efter kortfattade redogörelser för utredningsuppdragets tillkomst, skogs- och flottningsarbetarnas antal samt provianterings- och matlagningsförhållandena, sådana de hittills i allmänhet gestaltat sig vid individuell mathållning, lämnas i utredningen en på uppgifter från ett 100-tal gemensamma skogsarbetarhushåll grundad utförlig redogörelse för dessa hushålls anordnande och organisation samt resultaten av desamma ur såväl dietiska och hygieniska som ekonomiska och vissa andra synpunkter. I anslutning till utredningens resultat angivas slutligen de åtgärder, som enligt styrel-

sens uppfattning äro ägnade att förbättra detta slag av hushållning och underlätta dess allmänna införande på arbetsplatserna.

I syfte att ytterligare belysa förevarande fråga lämnas i en bilaga uppgifter angående proviantering och mathållning hos skogsarbetarna i vissa andra länder.

Den närmaste ledningen av arbetet med denna utredning har på uppdrag av styrelsen handhafts av skogs- och flottledsinspektören jägmästare O. Wallner, vilken även i huvudsak utarbetat redogörelsen för densamma.

I förevarande ärendes slutliga handläggning ha, förutom undertecknade, deltagit byråcheferna Bergsten och Gabrielson samt t. f. byråchefen Nyström.

Underdånigst

GUNNAR HUSS.

W. STENHOLM.

I. Utredningsuppdragets tillkomst och planen för undersökningen.

Skogsarbetarnas mathållning med hänsyn till dess folkhygieniska betydelse. Skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden under vistelsen å de ofta avlägset från bygden belägna arbetsplatserna är en fråga av mycket stor folkhygienisk betydelse. Belysande härför är i första hand ifrågavarande arbetares stora antal inom det område, som här närmast kommer i fråga, nämligen Norrland, Dalarna och delvis Värmland. Enligt beräkningar, för vilka närmare redogöres i avd. II, skulle sålunda skogsarbetarnas antal inom nyssnämnda område under normala förhållanden vintertid uppgå till c:a 190 000.

Vidare är, att döma av näringsfysiologiska undersökningar, som föreligga beträffande olika slag av kroppsarbetare, skogsarbetet och särskilt då skogsavverkningsarbetet ett av de mest för att icke säga det mest krävande av alla slag av grovarbete, sett ur synpunkten av kvantitativ muskelprestation. Vid den undersökning av skogsarbetarnas föda, som utfördes under åren 1893—99 av N. Englund och R. Tigerstedt och som omfattade 119 skogsarbetare, befanns sålunda, att skogsarbetarnas dagskonsumtion i allmänhet motsvarade en tillförsel av 6 000—7 000 kalorier. År 1930 har verkställts en ny liknande undersökning i Norr- och Västerbotten såsom ett led i den åt medicinalstyrelsen anförtrodda utredningen rörande i vad mån skogsarbetarnas hittills vanliga diet kan antagas utöva menlig inverkan på deras hälsotillstånd. Ehuru det av denna undersökning synes framgå, att våra dagars skogsarbetare i allmänhet konsumera något mindre kvantiteter födoämnen än de ovan nämnda, uppgår dock medelvärdet för de undersökta skogsarbetarna till 5 174 kalorier per dag eller vida mer än vad grovarbetare inom andra yrken vanligen förtära.

Med hänsyn till nu berörda förhållanden är det givetvis av den allra största betydelse för folkhälsan, att skogsarbetarna komma i åtnjutande av lämplig och väl tillagad föda. Under senare år har emellertid från arbetarhåll vid upprepade tillfällen påpekats, att de förhållanden, under vilka skogsarbetarna livnära sig under vistelsen på arbetsplatserna i skogarna, i allmänhet lämna mycket övrigt att önska. Man har sålunda med fog

klagat över att skogsarbetarnas kost varit icke blott enformig utan därtill ofta illa tillagad. Att matlagningen måste bliva bristfällig och otillfredsställande är emellertid lätt att förstå, då skogsarbetarna, såsom känt är, i regel äro hänvisade till att själva laga sin mat. En från arbetet nyss hemkommen arbetare, »trött och kådig till kropp och kläder», är, såsom i ett uttalande framhålles, enligt sakens natur föga skickad att på egen hand hushållsamt och smakligt anrätta sin föda. De ofta mycket primitiva bostäder, som tidigare allmänt användes för arbetarnas inkvartering, och de enkla matlagningsanordningar, som alltjämt äro för handen i härbärgen, där arbetarna själva skola laga sin mat, äro ej heller ägnade att underlätta matlagningen, för att ej nämna de olägenheter, som alltid måste uppstå, då flertalet av de i ett härbärge boende skola laga mat samtidigt. Härtill komma svårigheterna med proviantanskaffningen till de ofta avlägset belägna arbetsplatserna.

Från läkarhåll har även framhållits, att skogsarbetarkosten, sådan den hittills vanligen gestaltat sig, varit mindre lämplig ur dietisk och näringsfysiologisk synpunkt. Det har sålunda konstaterats, att skogsarbetarnas svårsmälta föda ej sällan förorsakat digestionsrubbningar och magsjukdomar. Stundom hava även sjukdomar i svalget och munhålan (surmun, stomatit) förekommit, vilka dels direkt och dels indirekt, på grund av bristande rengöring av munhålan, ansetts förorsakade av den feta kosten.

År 1928 aktualiserades frågan om skogsarbetardieten och dess menliga verkningar genom en artikel av med. dr Einar Perman i Social-medicinsk tidskrift betitlad: »Ett förslag till förbättring av de hygienisk-dietiska förhållandena i Norrland.»

Författaren, som meddelar, att han med anledning av undersökningar över magsårssjukdomar kommit att syssla med denna fråga, framhåller i berörda uppsats de vådor ur folkhälsans synpunkt, vilka han anser förenade med den norrländska landsbygdsbefolkningens dietförhållanden, och anför härvid bl. a. följande:

»I det nordliga Sverige torde sjukdomar i magsäck och tarmkanal vara mycket vanligare än inom övriga delar av vårt land. Det råder intet tvivel, att orsaken härtill är att söka i de ytterst svåra näringsförhållandena i stora delar av Norrland med en olämplig och ensidig diet, brist på lämpliga födoämnen samt missbruk av kaffe och tobak.

Ett bekämpande av mag-tarmsjukdomarna i Norrland måste därför inriktas mot de ogynnsamma näringsförhållandena. Förrän dessa förbättrats, kan någon minskning av de nämnda sjukdomarna ej förväntas. Det gäller att åstadkomma intresse för matlagning och mera omväxling i dieten med rikligare användande av grönsaker och lämpligare födoämnen samt minskning av kaffe- och tobaksförbrukningen.»

Efter att hava berört de olika mag- och tarmsjukdomarna samt de vanligaste orsakerna till deras uppkomst, tändernas tillstånd och tandvårdens

betydelse för mag- och tarmsjukdomarnas bekämpande, dessa sjukdomars samband med tuberkulosen i Norrlands skogsbygder, kaffe- och tobaksmissbruket samt anledningarna till att kosten i Norrland i allmänhet är mycket ensidig fortsätter dr Perman:

»Då det gäller näringsförhållandena däruppe, måste man skilja mellan förhållandena i städerna, förhållandena i hemmen på landsbygden och förhållandena för de arbetare, som vistas i skogar och ödemarker och ej kunna intaga sina måltider hemma. Vad städerna beträffar torde förhållandena där i stort sett vara ungefär desamma som inom övriga delar av landet. De missförhållanden, som råda, gälla huvudsakligen de båda senare kategorierna och bland dessa är den sistnämnda sämst ställd.»

Omnämnas må även att provinsialläkaren i Kalix-Töre distrikt av Norrbottens län framhållit, att s. k. jäsningssjukdomar, vilka tvivelsutan äro förorsakade av olämplig diet, äro talrikt förekommande inom hans tjänstgöringsområde.

Även ur hygienisk synpunkt har den hittills allmänt förekommande individuella mathållningen medfört betydande olägenheter. Till belysande härav må anföras följande, av en jägmästare lämnade skildring av de hygieniska förhållandena i en skogskoja: »När den med förhållandena förtrogne skogsmannen träder in i en bebodd timmerkoja, väntar han sig ingen uppbygglig syn. Eldpallen är kaotiskt dekorerad med något dussintal svarta kaffepannor av mångfaldiga typer, stekpannor med matrester och flottkakor samt diverse kastruller. De av smuts kraftigt marmorerade borden äro belamrade med tallrikar och kaffekoppar, som icke synas hava varit i beröring med diskvatten, sedan de lämnat diversehandlarens hylla, lika rena knivar och skedar — gafflar förekomma sällan — fläskbitar, korvskinn, kolbullkanter m. m., m. m. De ständigt obäddade britsarna visa samma oreda; hoptrasslade fårskinnsfällar och filtar, klädesplagg av olika intimitet och kulör dela utrymmet med kuntar och ryggsäckar, skodon, snus- och sockerpaket och mycket annat. Hur golvet ser ut får man tänka sig, det är nog att säga att det ej synes.

I sådan miljö leva tusentals svenska skogsarbetare under c:a en tredjedel av sitt liv samt fullgöra där några av sina viktigaste funktioner: intagandet av föda och njutandet av välbehövlig vila. Deras arbete är tungt och strävsamt och för vårt lands välstånd av omätlig betydelse. Det måste ock vara av stor social vikt, att detta arbete bedrives under människovärdiga levnadsförhållanden samt att arbetarna skyddas mot här lurande faror av dietisk, hygienisk, moralisk och ekonomisk betydelse.»

Ärendets behandling i riksdagen och utredningsuppdragets tillkomst. År 1929 kom frågan om skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden under riksdagens behandling. I motion i andra kammaren nr 192 hemställde nämligen hrr E. Ericsson i Sörsjön och C. O. Johansson i

Sollefteå, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning rörande lämpligaste sättet att åstadkomma en förbättring av skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden under vistelsen i skogarna samt framläggande för riksdagen av de förslag, vartill utredningen kunde giva anledning. I motiveringen till motionen framhöllos de olägenheter ur såväl dietisk som hygienisk synpunkt, vilka vore förenade med det nuvarande systemet, som kännetecknades därav, att — med få undantag — varje arbetare själv måste anskaffa och tillreda sin mat. Vidare påpekades, att införande av gemensam eller s. k. kooperativ mathållning i förening med anställande av hushållerskor visat sig kunna medföra en avsevärd förbättring av skogsarbetarnas levnadsvillkor.

I det yttrande över motionen, som socialstyrelsen avgav den 7 mars 1929, framhöll styrelsen angelägenheten av, att särskilda åtgärder vidtoges för åstadkommande av en förbättring av ifrågavarande förhållanden. Därvid borde enligt styrelsens förmenande de förslag i sådant syfte, som framställts av skogs- och flottledsinspektören i en av honom upprättad och styrelsens nyssnämnda skrivelse bifogad promemoria förtjäna beaktande. I främsta rummet syntes härvid en målmedvetet bedriven upplysnings- och propagandaverksamhet, särskilt för bildande av gemensamma matlag i skogs- och flottledshärbärgena i förening med anställande av kockar eller hushållerskor, böra komma i betraktande.

Riksdagen anslöt sig till styrelsens förslag. Efter att hava erinrat om de undersökningar, som medicinalstyrelsen då beslutat verkställa för utrönande av huruvida vissa sjukdomar förekomme i större utsträckning i övre Norrland än i övriga delar av landet samt om detta i så fall stode i samband med en ensidig och otjänlig kost jämte missbruk av kaffe och tobak och efter konstaterande av den i socialstyrelsens yttrande påpekade omständigheten, att provianterings- och matlagningsförhållandena för skogsarbetare alltjämt vore i stort sett lika otillfredsställande som vid tiden för socialstyrelsens år 1913 utförda undersökning, anförde riksdagen bl. a. följande:

»Riksdagen finner syftet med den föreliggande motionen behjärtansvärt. Att vidtaga direkta åtgärder för ernående av bättre förhållanden på förevarande område torde dock böra i första hand ankomma på det enskilda initiativet.

Emellertid torde statsmakterna indirekt kunna verksamt bidraga till en gynnsam utveckling genom att föranstalta om eller understödja upplysnings- och propagandaverksamhet på området i fråga. Socialstyrelsen har sålunda meddelat, att dylik verksamhet redan med styrelsens medgivande i viss utsträckning utövats av skogs- och flottledsinspektören vid sidan av tjänsten. Styrelsen har emellertid ansett det önskvärt, att sådan verksamhet ålades honom genom en ändring av den författning, som utgör hans instruktion i fråga om tillsynen å skogs- och flottledshärbärgeslagarnas ef-

terlevnad. Jämväl enligt riksdagens mening torde ett dylikt uppdrag för skogs- och flottledsinspektören vara väl ägnat att befrämja syftet med den förevarande motionen.

Vid en utredning av den i föreliggande motion väckta frågan torde emellertid även böra tagas under övervägande, huruvida icke jämväl andra åtgärder kunna tjäna berörda syfte. Det torde exempelvis ej vara uteslutet, att hushållningssällskapen skulle på ifrågavarande område kunna utöva en fruktbärande upplysningsverksamhet. Vid handläggningen av ifrågavarande motion inom vederbörande riksdagsutskott har även gjorts gällande, att på orter, där förevarande fråga är av intresse och där skolköksverksamhet är ordnad, särskilda matlagningskurser skulle kunna utan större kostnad anordnas, varigenom intresse för och kunskap i matlagning skulle kunna väckas bland dem, som rekrytera skogsarbetarkåren.

Ehuru riksdagen icke anser, att i ärendet givna upplysningar eller vad riksdagen eljes har sig bekant erbjuder tillräcklig grund att bedöma riktigheten av motionärernas påstående, att mag- och tarmsjukdomar skulle vara oftare förekommande hos skogs- och flottningsarbetare än hos andra befolkningslager eller att dieten skulle vara den avgörande orsaken till uppkomsten av dessa sjukdomar, finner riksdagen dock en utredning i ärendet påkallad.»

Undersökningens planläggning. Med styrelsens medgivande började skogs- och flottledsinspektören redan för ett tiotal år sedan att ägna uppmärksamhet åt här ifrågavarande angelägenhet i syfte att råda bot mot de i det föregående berörda missförhållandena. Härvid framgick snart nog, att övergång från individuell till gemensam, genom arbetarnas egen försorg ordnad mathållning vore bästa botemedlet. På grund därav har skogs- och flottledsinspektören vid besöken å arbetsplatserna, genom distribuerande av en broschyr »Kooperativ mathållning vid skogsarbete», genom föredrag samt artiklar i ett flertal landsortstidningar sökt intressera skogsarbetarna för anordnande av gemensam mathållning. Ehuru uppgiften att vinna skogsarbetarnas gehör för en på dylikt sätt omlagd mathållning icke synes hava varit lätt, ledde emellertid denna propaganda så småningom till resultat, i det att gemensamma skogsarbetarhushåll i icke ringa omfattning kommo till stånd. I anslutning till sålunda vunnen erfarenhet föreslog styrelsen i den skrivelse med förslag till plan för nu ifrågavarande utredning, som styrelsen avgav den 19 september 1929, att den av riksdagen begärda utredningen i första hand borde avse en undersökning, huru gemensam proviantering och mathållning skulle kunna åstadkommas å arbetsplatserna i skogarna. Då sådan organisation av proviantering och mathållning såsom nyss nämnts redan införts å ett antal arbetsplatser, borde de därvid tillämpade metoderna och vunna resultaten, såväl i dietiskt-hygieniskt som ekonomiskt avseende närmare studeras. I detta sammanhang

framhöll styrelsen önskvärdheten av att kontrollerade försök med dylika hushåll verkställdes på sådant sätt, att förslagsvis 3 under kompetent ledning stående hushåll anordnades under medverkan från statens sida. Då emellertid anordnandet av dylika försökshushåll bl. a. skulle bliva förenat med kostnader för statsverket och då representanter för skogsarbetarnas organisationer ställde i utsikt, att erforderliga uppgifter genom deras förmedling kunde förväntas, uppgavs dock senare denna plan. Under förberedelserna för utredningen visade det sig emellertid, att uppgifter från för här ifrågavarande ändamål tillräckligt antal gemensamma hushåll kunde erhållas från föreståndare för dylika hushåll på direkt hänvändelse eller genom förmedling av arbetsgivare eller revirförvaltare. Samtliga de mera ingående uppgifter angående gemensamma hushåll, för vilka redogörelse lämnas i avd. IV, hava sålunda erhållits på angivna sätt.

För erhållande av summariska uppgifter angående hithörande förhållanden från ett större antal orter såsom komplettering till den mera ingående men lokalt begränsade undersökning, vars material utgöres av de ovannämnda hushållsuppgifterna, samt för beredande av tillfälle till framläggande av synpunkter och önskemål, som borde beaktas vid bedömande av förevarande spörsmål, utsändes ett frågeformulär (bil. I) till vissa revirförvaltare samt sammanslutningar av arbetare — sågverksindustriarbetareförbundet och skogs- och flottningsarbetareförbundet. Redogörelse för de sålunda inhämtade upplysningarna lämnas i avd. III och IV.

Med hänsyn till vad som anförts inom vederbörande riksdagsutskott angående möjligheten av att på orter, där förevarande angelägenhet är av intresse och där skolköksverksamhet är ordnad, särskilda matlagningskurser skulle utan större kostnad kunna anordnas, har vid utredningen uppmärksamhet ägnats detta spörsmål.

På grund av riksdagens utalande, att det icke syntes riksdagen uteslutet, att hushållningssällskapen skulle på ifrågavarande område kunna utöva en fruktbärande verksamhet, har styrelsen vidare trätt i förbindelse med hushållningssällskapen i de län, som beröras av denna fråga, för att vinna upplysning om möjligheterna och formerna för en medverkan från deras sida.

Enär de å arbetsplatserna förekommande bostädernas och härbärgenas beskaffenhet och inredning äro av stor betydelse, då det gäller att tillgodose behovet av förbättrad mathållning, har denna angelägenhet vid utredningen särskilt uppmärksammats.

I utredningens femte avd. framläggas de förslag till åtgärder, som enligt styrelsens uppfattning äro ägnade att förbättra skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden. Med hänsyn till den erfarenhet, som genom utredningen vunnits rörande gemensamma skogsarbetarhushåll och deras anordnande, samt med beaktande av de resultat, som erhållits genom den av medicinalstyrelsen verkställda undersökningen rörande skogsarbe-

tardieten och dess inverkan på den norrländska skogsarbetarbefolkningen, föreslås bl. a. utarbetande av en praktisk handledning vid anordnande och handhavande av gemensamma skogsarbetarhushåll, anordnande av kurser för blivande hushållerskor i skötande av gemensamma hushåll m. m.

I en bilaga lämnas slutligen en kortfattad redogörelse för huru skogsarbetarnas mathållning är ordnad i Norge, Finland samt Nordamerika.

II. Skogsarbetarnas antal i Norrland, Dalarna och Värmland m. m.

Antal skogsarbetare. I fråga om det antal arbetare, som sysselsättes med utdrivning av de mycket betydande virkeskvantiteter, som under normala år uttagas ur våra skogar, saknas ännu exakta uppgifter. Enligt Sveriges officiella statistik, »Folkräkningen den 31 december 1920», uppgives skogs- och flottningsarbete såsom huvudnäring för 70 173 arbetare, av vilka 53 686 komma på Norrland, Dalarna och Värmland. Vid jämförelse med år 1910 konstateras en mycket betydande ökning, som beträffande totala folkmängden inom yrkesgruppen uppgår till icke mindre än 80 %.

Folkräkningens nu anförda siffror angiva emellertid ej på långt när det antal arbetare, som vintertid sysselsättas med skogsarbete. Detta framgår även av ett uttalande i nyssnämnda publikation, vari beröres det allmänt kända förhållandet, att i norra och mellersta Sverige flertalet jordbrukare jämte deras söner och drängar — enligt folkräkningen uppgående till c:a 185 000 — vanligen deltaga i skogsarbete under vintrarna.

Vid socialstyrelsens år 1913 verkställda undersökning, vars resultat år 1916 framlades i publikationen »Skogsarbetarnas levnads- och arbetsförhållanden i Värmland, Dalarna och Norrland», beräknades det antal arbetare, som inom undersökningsområdet sysselsattes med råvaruanskaffning för träförädlingsindustrierna, till inemot 150 000. Till grund för beräkningen lades därvid bl. a. totalantalet flottgods år 1912, 85 milj. st. eller 11·1 milj. kbm. Under de två årtionden, som sedan dess förflutit, synes emellertid skogsarbetarnas antal hava stigit ganska avsevärt till följd av skogsarbetenas och enkannerligen avverkningarnas ökade omfattning.

Med ledning av uppgifter rörande i flottlederna nedlagda virkeskvantiteter och under antagande, att arbetarantalet skulle vara direkt proportionellt mot flottgodsets kubikmassa, har skogs- och flottledsinspektören beräknat antalet arbetare, som numera under normala förhållanden vintertid sysselsättas med skogsavverkningsarbete inom ovannämnda område, till c:a 190 000. Då emellertid ökningen av flottgodsets kubikmassa huvudsakligen uppkommit därigenom, att antalet mindre flottgods avsevärt till-

tagit och då avverkning av klenare virke är mera arbetskrävande i förhållande till kubikmassan än grövre, borde antalet skogsarbetare vara ännu större. Härtill kommer att virket under senare år barkats i skogen i betydligt större omfattning än tidigare, vilket föranlett ett icke oväsentligt ökat behov av skogsarbetare. Den av dessa omständigheter föranledda ökningen torde emellertid hava neutraliserats av det förhållandet, att avsevärda virkesmängder numera uttagas genom sommarhuggningar, vilket medfört en förlängning av arbetssäsongen och därmed ett bättre utnyttjande av den till förfogande stående arbetskraften.

Vid andra under senare år gjorda beräkningar av skogsarbetarnas antal synes man hava kommit till liknande resultat. Sålunda beräknas enligt arbetslöshetsutredningens år 1931 utgivna betänkande den samlade arbetsstyrka, som ett normalt avverkningsår under c:a fyra vintermånader finner sysselsättning i skogarna i Norrland, Dalarna och Värmland, till omkring 190 000 personer. I syfte att bilda sig en ungefärlig uppfattning om det arbetskraftsbehov, som skogsbruket skapar, har arbetslöshetsutredningen vidare i samarbete med 1928 års skogsvårdskommitté föranstaltat om en representativ undersökning rörande den ungefärliga arbetskraftsåtgången i skogarna inom olika landsdelar och skogstyper samt under olika tider av året, vilken undersökning jämväl synes bestyrka riktigheten av nyssnämnda uppgift å skogsarbetarnas antal vintertid inom Norrland, Dalarna och Värmland.

Antal flottningsarbetare. Flottningsarbetet bedrives i regel av samma personer, som under vintern deltaga i drivningarna. Då emellertid behovet av arbetskraft för flottningen är avsevärt mindre än vid drivningarna, kan endast en del av skogsarbetarna beredas sysselsättning med flottningsarbete. Från och med år 1928 upptager statistiken rörande flottningsverksamheten i riket jämväl uppgifter om flottningsarbetarnas antal, vilka utvisa, att detta under åren 1928—1931 i medeltal utgjort inemot 47 000.

Antal arbetare fördelat efter bostadsförhållanden. Då det för här ifrågavarande undersökning är av betydelse att äga kännedom om, huru skogsarbetarnas bostadsförhållanden vanligen gestalta sig och då särskilt i vilken utsträckning de med skogsavverkningsarbete sysselsatta arbetarna äro hänvisade till att bo i tillfälliga bostäder, har styrelsen sökt belysa även detta förhållande. Den omfattning, i vilken skogsarbetarna omkring år 1912 bodde i gårdar, härbärgen och fäbodvallar, framgår av styrelsens 1913 verkställda undersökning av skogsarbetarnas arbetsförhållanden. Av hela den då redovisade arbetsstyrkan bodde 37·1 % i gårdar, 57·3 % i härbärgen samt 5·6 % i fäbodar.

Ungefär liknande procentuell fördelning mellan gårdar och tillfälliga bostäder har erhållits vid av skogs- och flottledsinspektören verkställda un-

dersökningar av bostadsförhållandena vid av staten i Norrland och Dalarna å auktion försålda virkesposter under åren 1929—1931.

Fördelas skogsarbetarnas antal vintertid under normala förhållanden inom Norrland, Dalarna och Värmland — c:a 190 000 — enligt ovannämnda procentsiffror, kommer man till det resultatet, att inemot 120 000 arbetare bo i tillfälliga bostäder, under det återstående 70 000 kunna bo hemma eller erhålla inkvartering i gårdar och byar.

I denna redogörelse för skogsarbetarnas antal m. m. må slutligen något beröras invånarantalet per härbärge i de tillfälliga bostäderna, enär detta i viss mån är avgörande för, om gemensamma hushåll kunna komma till stånd eller ej. Enligt styrelsens år 1916 publicerade undersökning utgjorde medelantalet arbetare per härbärge i Norrbottens län 7 man, i Gävleborgs län 9, i Kopparbergs, Västernorrlands, Jämtlands och Västerbottens 10 samt i Värmlands län 11 man. Det allmänna medeltalet var då 9 arbetare per härbärge, en siffra som alltjämt torde kunna anses någorlunda representativ för medelbeläggningen i härbärgena. I övre Norrland synes dock numera genomsnittliga antalet arbetare per härbärge vara något större än vad nyssnämnda siffror angiva.

Enligt 1913 års utredning voro 51·2 % av de då undersökta härbärgena av den storlek, att lägsta invånarantalet var 8 man. I dylika härbärgen bodde 76·8 % av det av undersökningen berörda antal arbetare, som voro inkvarterade i härbärgen. Om nedre gränsen för invånarantalet sättes till 6, tillkomma ytterligare 11·5 % av de undersökta härbärgena och 7·1 % av totala invånarantalet, varför motsvarande siffror bliva resp. 62·7 % och 83·9 %. Sättes lägsta antalet arbetare per hushåll vid gemensam mathållning till 6 resp. 8 man, erhålles genom tillämpande av ovannämnda procentsiffror å det antal skogsarbetare, som under normala förhållanden beräknas bo i tillfälliga bostäder eller 120 000, till resultat, att i de olika fallen c:a 100 000 resp. 92 000 skogsarbetare skulle kunna deltaga i gemensamma skogsarbetarhushåll.

III. Skogs- och flottningsarbetarnas proviantering- och matlagningsförhållanden såsom de hittills vanligen gestaltat sig.

Att skogsarbetarnas proviantering och mathållning under vistelsen på arbetsplatserna i skogarna i allmänhet måste gestalta sig på ett sätt, som avviker från levnadsvanorna i hemmen, förklaras dels av det tunga arbetet i förening med den under vintern ofta kalla väderleken och dels av arbetsplatsernas ofta avlägsna belägenhet. I fråga om kostens sammansätt-

ning kan sålunda konstateras, att densamma under skogsarbete är avsevärt kraftigare och särskilt mera fettrik än den, som vanligen förekommer i hemmen.

De skogsarbetare, som ej arbeta på större avstånd från bygden än att de kunna bo hemma eller inkvartera sig i gårdar, komma vanligen i åtnjutande av såväl mera omväxlande som bättre lagad mat än de yrkesbröder, som äro nödsakade att bo å arbetsplatserna i skogarna. Även de förstnämnda arbetarna måste emellertid ofta på grund av avstånden till bostäderna äta åtminstone sin middag i skogen, varvid detta mål vanligen består av kall mat och företrädesvis s. k. torrskaffning.

Det övervägande flertalet skogsarbetare är emellertid, såsom meddelats i avd. II, till följd av arbetsplatsernas avlägsna läge hänvisat till att bo i tillfälliga bostäder, dels särskilt för ändamålet uppförda härbärgen och dels fäbodar och slåtterstugor. Härigenom försvåras såväl proviantering som matlagning och resultatet blir, att provianten i regel begränsas till ett fåtal standardvaror, lätta att transportera, förvara och bereda. I första hand medtagas härvid sådana matvaror, som producerats i hemmen eller hemtrakten såsom bröd, smör, fläsk o. dyl. — i övre Norrland renkött — samt i vissa fall mjölk i olika former. De i skogsarbetarnas kosthåll i övrigt ingående viktigaste livsförnödenheterna — framför allt kaffe, socker, amerikanskt fläsk och mjöl, men även margarin, gryn av olika slag m. m. — inköpas hos närmaste handlande.

De vid drivningarnas början medförda matförråden, vilka på grund av svårigheterna att vid skogsarbetarförläggningarna förvara större proviantmängder icke äro alltför rikliga, måste under vinterns lopp kompletteras ett flertal gånger, genom provianteringsresor till hemorten eller genom inköp från närmaste provianteringsställe.

Matlagningen, som hittills vanligen varit ordnad efter principen: »envar sin egen kock», har vidare, såsom redan tidigare berörts, i hög grad bidragit till, att kosten i skogsförläggningarna blivit både enformig och primitiv.

En god bild av huru skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden gestaltat sig på flertalet arbetsplatser, där arbetarna bo i tillfälliga bostäder, erhålles av de undersökningar rörande dessa förhållanden, som tidigare kommit till utförande.

Englund-Tigerstedts undersökning. Den första av nu åsyftade utredningar var en huvudsakligen statistisk undersökning rörande skogsarbetarnas diet, fördelning av förtärda näringsämnen samt den dagliga energiomsättningen, som under åren 1893—1899 verkställdes av dåvarande provinsialläkaren i Fjällsjö distrikt N. Englund och professor R. Tigerstedt och som år 1900 publicerades i tidskriften Hygiea under rubrik »Skogsarbetarnas föda i nordvästra delen av Ångermanland». Härvid påvisades bl. a. det

ovan berörda förhållandet, att skogsarbetarnas födoämneskonsumtion till följd av det ansträngande arbetet i förening med den kalla väderleken är betydligt större än för andra grovarbetare. Vid det i allmänhet mindre ansträngande flottningsarbetet, som i regel utföres av samma personer, som vintertid syssla med skogsavverkningsarbete, var konsumtionen av födoämnen betydligt mindre.

Vidare konstaterades, att skogsarbetarnas föda bestod av mycket få födoämnen, bland vilka amerikanskt fläsk, knäckebröd, vetemjöl, potatis och socker voro de viktigaste. Under flottningsarbetet livnärde sig arbetarna huvudsakligen på torrskaffning, varvid korv, ost och ansjovis användes i betydligt större omfattning än vid skogsarbete, under det att sådana födoämnen, som erfordrade särskild tillagning, nästan alls icke förekommo. Beträffande tillagning av födan, antal måltider m. m., vilket spelar en betydande roll, när det gäller att bedöma födans njutbarhet och hygieniska lämplighet, anför Englund följande: »Man börjar dagen vid 5—6-tiden på morgonen med ett par koppar kaffe, som alltid kokas på nytt pålägg (man spar inte på sumpen och använder kaffe av bästa kvalitet). Sedan man av detta fått litet värme i kroppen, stiger man upp och lagar var och en sin egen frukost, bestående av fläsk, hårt bröd, potatis eller de bekanta kolbullarna.[1] Som krydda till och ovanpå maten använder man kaffet, återigen ett par koppar. Ofta är frukosten ej så stor utan kaffet huvudsaken. Därefter beger man sig till arbetet och återvänder vid 12—1-tiden för att intaga middagsmålet. Huvudrätten är här alltid salt, amerikanskt fläsk samt bröd och potatis. Man ger sig sällan tid att vila på eller före maten, utan går direkt till arbetet igen, som fortsättes till 6—7-tiden. Diskning eller rengöring av kokkärl förekommer mera sällan. Efter hemkomsten från arbetet drickes genast ett par koppar kaffe och därefter börjar iordningställandet av kvällsmaten, huvudmålet, till vilket man lagar kolbulle eller sluring,[2] de vanligaste maträtterna.»

Socialstyrelsens undersökning år 1913. Skogsarbetarnas proviantering- och matlagningsförhållanden hava vidare varit föremål för undersökning vid socialstyrelsens förutnämnda utredning rörande skogsarbetarnas levnads- och arbetsförhållanden i Värmland, Dalarna och Norrland. Ehuru man vid sistnämnda undersökning ansåg sig kunna spåra en tydlig förbättring av skogsarbetarnas diet, om densamma jämfördes med de konsumtionsförhållanden, som voro rådande vid tidpunkten för dr Englunds

[1] Denna maträtt, som särskilt tidigare dagligen förekom på skogsarbetarnas matsedel, tillredes sålunda, att vetemjöl och vatten sammanröras till en tämligen tjock smet, vilken hälles i en stekpanna rikligen försatt med fläskflott, varefter pannan sättes på glöden och bullen gräddas på samma sätt som tunnpannkaka. Namnet torde komma av, att bullen ofta svärtas ned av glöden från den öppna spisen. »Varm smakar den bra, kall är den vedervärdig», skriver en läkare om denna anrättning.

[2] Sluring är en välling, lagad av samma ingredienser som kolbullen.

undersökning, framgick dock klart, att provianterings- och matlagningsförhållandena vid förläggningarna i skogarna fortfarande voro i mångt och mycket otillfredsställande. Proviantanskaffningen var sålunda ofta förenad med betydande svårigheter, och skogsarbetarna livnärde sig fortfarande merendels på en synnerligen enformig och illa tillagad kost, vilken enligt läkares utsago gav anledning till rubbningar i matsmältningsorganen samt magsjukdomar. Härtill medverkade emellertid mindre råvarornas art och beskaffenhet än de förtärda maträtterna och sättet för deras tillagning.

Såsom i nyssnämnda undersökning framhålles, ankom i regel även anskaffning och transport av provianten till arbetsplatserna på arbetarna själva. Endast vid större drivningar å trakter, där avståndet till handelsbodar var mycket betydande, kunde det hända, att någon handlande anordnade ett proviantförråd i närheten av arbetarnas förläggning, varifrån matvaror vissa dagar försåldes till arbetarna. Belysande för de svårigheter, som vanligen voro och flerstädes ännu äro förenade med provianteringen, är det vid undersökningen konstaterade förhållandet, att medelavståndet mellan avverkningsplats och närmaste proviantförråd uppgick till c:a 1 mil, en väglängd som anmärkningsvärt ofta överskreds i Kopparbergs län samt i de tre nordligaste länen.

De i kosten ingående födoämnena utgjordes även enligt den av styrelsen år 1913 utförda undersökningen företrädesvis av de fem standardartiklarna fläsk, bröd, vetemjöl, kaffe och socker. I undersökningsområdets södra och mellersta delar var matsedeln dock i regel något mera omväxlande. I dessa trakter konsumerades sålunda icke obetydliga mängder korv, sill, smör, margarin, ost, gryn, ärter och bönor. I övre Norrland syntes skogsarbetarnas levnadsstandard, liksom befolkningens i övrigt, vara något lägre än söderut. Av uppgifter angående konsumerade kvantiteter av viktigaste hushållsartiklar per konsumtionsenhet för skogsarbetare, stadsarbetare och lantarbetare framgick, hur enformig skogsarbetarbudgeten var i jämförelse med matordningen för de under mera normala förhållanden levande arbetarna. Orsaken härtill syntes vara de svåra transport- och förvaringsförhållandena vid timmerdrivningarna, som nödvändiggjorde matsedelns starka reducering och inskränkning till ett mindre antal standardartiklar, lätta att frakta och förvara. Sålunda hade färskt kött och fisk genomgående ersatts med konserverade varor, företrädesvis salt fläsk (helst det feta amerikanska) och sill. Någon mjölk dracks knappast, men däremot föranledde det hårda arbetet i låg temperatur förtäring av vida mer smör, margarin och andra fettvaror än eljest. Potatis förekom sällan vid skogsarbetet, då den lätt frös. Detta viktiga födoämne ersattes genom större kvantiteter mjöl och bröd. Slutligen förtärdes, enligt vad undersökningen gav vid handen, tre gånger så mycket kaffe och socker som under mera normala förhållanden.

Skogsarbetarnas mathållning enligt förevarande undersökning. För bedömande av huru skogsarbetarnas mathållning vid individuell hushållning för närvarande är ordnad, hava uppgifter inhämtats rörande använda råvaror, vid olika måltider vanligen förekommande maträtter m. m. Dessa uppgifter hava erhållits genom det tidigare omnämnda frågeformulär (bil. I), som utsänts till skogsarbetarorganisationer, föreståndare för gemensamma skogsarbetarhushåll samt ett antal revirförvaltare och arbetsledare. Ifyllda, mer eller mindre fullständigt besvarade frågeformulär hava inkommit i den omfattning, som angives i tab. 1. Uppgiftslämnarnas bostadsorter framgå av kartan å sid. 26.

Tab. 1. Antal inkomna besvarade frågeformulär.

Län	Antal inkomna uppgifter från			Summa
	arbetarorganisationer	hushållsföreståndare	revirförvaltare och arbetsledare	
Norrbottens	9	8	3	20
Västerbottens	7	6	3	16
Västernorrlands	19	1	—	20
Jämtlands	26	15	4	45
Gävleborgs	29	5	2	36
Kopparbergs	27	9	4	40
Summa	117	44	16	177

De inkomna svaren bekräfta det kända förhållandet, att i stort sett mycket primitiva dietiska förhållanden alltjämt äro rådande bland de skogsarbetare, som själva laga sin mat, även om någon förbättring av dieten vid jämförelse med tidigare undersökningar kan skönjas. Fläsk- och mjöldieten synes fortfarande vara förhärskande å många håll, och kolbullar synas av svaren att döma alltjämt vara en i skogen allmänt förekommande maträtt. Inom vissa trakter förekommer till och med, att skogsarbetaren ännu lever på huvudsakligen torrskaffning. Emellertid synes det även som om mjölk, potatis, ärter, bönor, gryner samt torkad frukt skulle ha fått ökad användning vid den individuella mathållningen, och över huvud taget torde man kunna säga, att numera flera råvaror användas och att flerstädes mera omsorg ägnas åt matens tillredande än vad tidigare varit fallet.

I kosten ingående födoämnen. Tab. 2 innehåller en sammanställning av de lämnade uppgifterna angående vid individuell mathållning använda råvaror. På grund av att endast ett fåtal uppgiftslämnare omnämnt kaffe och socker äro dessa varor ej medtagna i tabellen. Emellertid kan man på goda grunder taga för avgjort, att de det oaktat ingå i varje skogsarbetares kost. Anledningen till att flertalet uppgiftslämnare ej medtagit

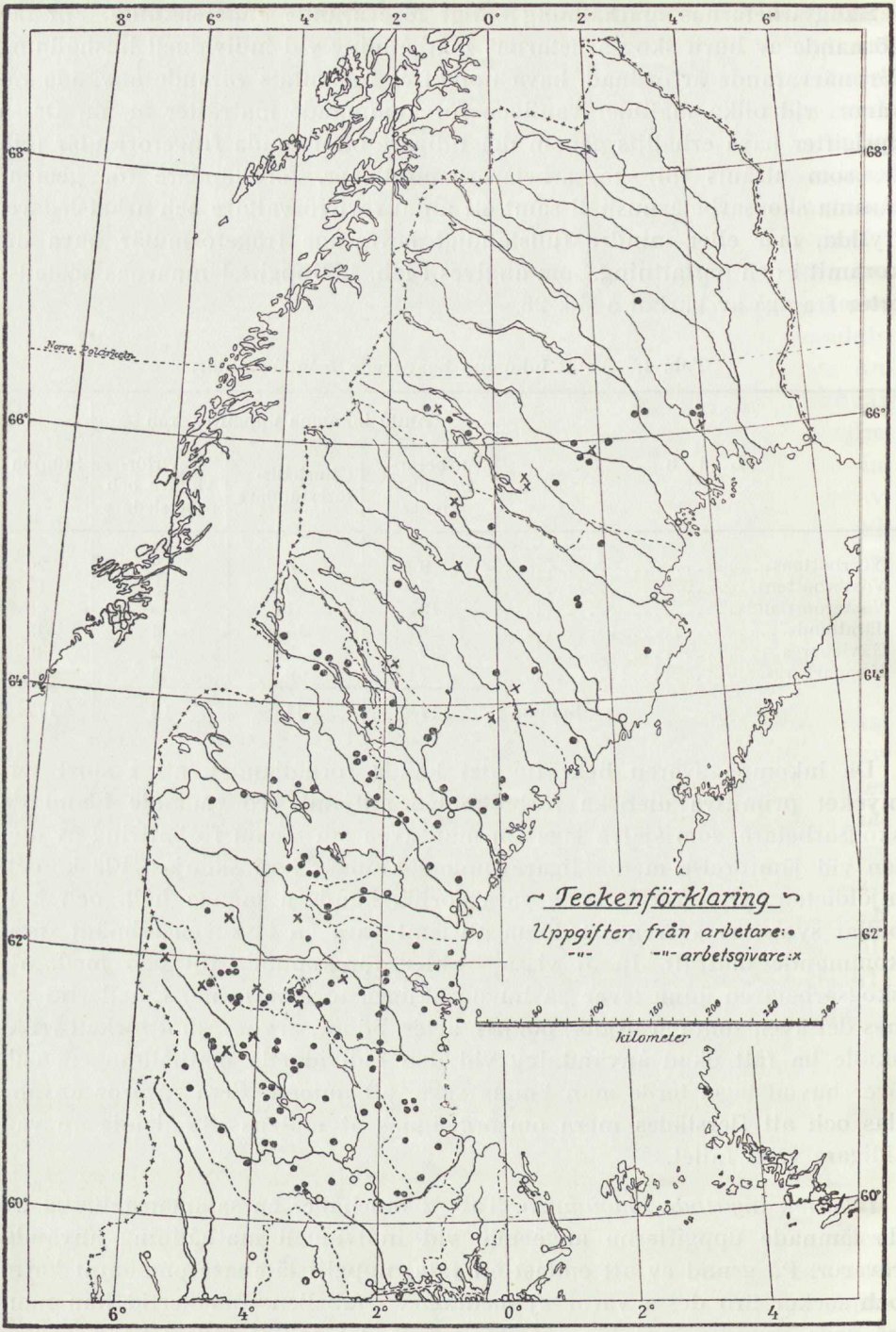

Fig. 1. Karta utvisande bostadsorter för de jägmästare, arbetsledare och skogsarbetare, som besvarat frågeformuläret (bil. I).

Tab. 2. Vid individuell mathållning förekommande födoämnen.

Varuslag	Län						Summa	%[3]
	Norrbottens	Västerbottens	Västernorrl.	Jämtlands	Gävleborgs	Kopparbergs		
Antal uppg.-lämn.	16	15	19	40	32	31	153	100
Kött	11	3	2	7	3	4	30	19·6
Fläsk	15	14	19	40	32	31	151	98·7
Korv	2	6	7	23	19	16	73	47·7
Sill	3	4	4	6	17	13	47	30·7
Mjölk	7	6	11	29	22	20	95	62·1
Smör	6	9	5	10	15	17	62	40·5
Margarin	4	4	13	22	8	7	58	37·9
Ost	1	4	2	9	7	8	31	20·3
Ägg	—	—	1	1	—	—	2	1·3
Bröd	9	14	16	32	20	21	112	73·2
Mjöl	12	12	19	40	32	30	145	94·8
Gryn	6	3	10	19	13	15	66	43·1
Ärter o. bönor	7	6	6	14	10	11	54	35·3
Potatis	11	11	13	23	31	30	119	77·8
Makaroner	—	—	5	8	3	6	22	14·4
Lingonsylt	—	—	1	8	2	4	15	9·8
Torkad frukt	5	3	5	10	2	10	35	22·9
Sirap	—	2	—	—	—	—	2	1·3
Te	—	1	—	1	1	—	3	2·0
Kakao	—	—	1	1	1	—	3	2·0
Grönsaker	—	1	—	—	—	—	1	0·7
Tillagad mat från hemmet	—	—	1	1	6[1]	1[2]	9	5·9

[1] Härtill två som uppgivit endast lagad mat.
[2] Härtill en som uppgivit endast lagad mat.
[3] Procentsiffrorna angiva det relativa antal uppgiftslämnare, som i sina uppgifter angivit resp. varuslag.

dessa varor torde även vara, att de ansett dem som självskrivna i varje skogsarbetares proviantlista. Förutom kaffe och socker användas säkerligen även fläsk, bröd och vetemjöl av alla skogsarbetare, även om dessa varor ej alltid finnas omnämnda i de inkomna svaren.

Tämligen allmänt förekommande äro följande råvaror: potatis, mjölk, smör och margarin, kött och korv samt gryn, ärter och bruna bönor. Potatisen är sålunda numera ett mycket viktigt födoämne för skogsarbetarna, speciellt i Gävleborgs och Kopparbergs län, från vilka län 97 % av uppgiftslämnarna omnämnt potatis bland använda råvaror. I de nordligaste länen synes den dock användas i betydligt mindre omfattning. Lägsta siffran visar Norrbottens län, där blott 58 % av de inkomna proviantuppgifterna upptaga potatis. Detta förhållande synes överensstämma med de iakttagelser, som gjorts vid den av medicinalstyrelsen verkställda undersökningen (se sid. 159).

Av mjölk användes såväl söt mjölk som s. k. långmjölk, men i de flesta fall ha uppgiftslämnarna ej angivit, vilket slag av mjölk, som avses. Av

tabellen framgår, att skogsarbetarna använda mjölk i avsevärt mycket större utsträckning i de fyra sydligare länen än i de två norra, ett förhållande, som bl. a. torde vara betingat av att avstånden från bygden till avverkningsplatserna i allmänhet äro större i de nordligaste länen.

De flesta skogsarbetare använda numera såväl smör som margarin, varvid smör och margarin vanligen få komplettera varandra. Dessa fettrika födoämnen ersättas emellertid allt fortfarande i ganska stor utsträckning av fläsk jämväl i samband med förtäring av bröd. I den mån skogsarbetarna i hemmen producera smör, användes dylikt vanligen även i skogen, och av de inkomna uppgifterna att döma är smöret allmännare använt i skogen än margarinet i samtliga undersökta län utom Jämtlands och Västernorrlands.

Bland övriga råvaror utgöra gula ärter, bruna bönor och gryner numera en ej oväsentlig del i den enskilde skogsarbetarens kost. 58 % av uppgiftslämnarna hava meddelat, att samtliga dessa födoämnen eller något av dem användas av skogsarbetarna. I de av undersökningen omfattade länen använda enligt de inkomna svaren 53·3—61·3 % av skogsarbetarna dessa viktiga råvaror, vilka på grund av prisbillighet och högt näringsvärde äro av så stor betydelse, att de borde förekomma å varje skogsarbetares matsedel.

Kött omnämnes i 69 % av de inkomna svaren från Norrbottens län, medan det i de övriga länen endast förekommer i relativt ringa omfattning. Lägsta siffran uppvisar Gävleborgs län med 9 %. Samma län har i stället den högsta siffran i fråga om korv, i det att 59 % av uppgiftslämnarna från detta län omnämna korv bland använda råvaror, under det att i uppgifterna från Norrbottens län korv omnämnes i endast 13 % av svaren. Kött är sålunda inom Norrbotten ett mycket viktigt födoämne, vilket troligen är en följd av lättheten att till billigt pris erhålla renkött. I de sydligare länen ersättes köttet i viss omfattning av korv, företrädesvis s. k. falukorv.

Bland mindre allmänt förekommande men dock betydelsefulla råvaror synes fisk — företrädesvis i form av salt sill och strömming — vara den viktigaste. Sill eller fisk finnes nämligen omnämnt i 30·7 % av samtliga de inkomna svaren. Vanligast synes den förekomma i Gävleborgs län, där 53 % av uppgiftslämnarna omnämnt densamma.

Under senare år har vidare torkad, blandad frukt kommit till allt större användning bland skogsarbetarna. Sålunda omnämnes detta födoämne i 22·9 % av samtliga svar. Av svaren att döma skulle torkad frukt användas mest i Jämtlands och Kopparbergs län. I Gävleborgs län skulle den däremot förekomma anmärkningsvärt sällan. Torkad frukt är numera ett jämförelsevis billigt födoämne, varför det är att hoppas, att det i allt större omfattning skall komma att ingå i den hittills vanligen alltför enformiga skogsarbetarkosten.

Ehuru det ofta framhålles, att skogsarbetarna i stor utsträckning livnära sig på s. k. torrskaffning, är ost ej omnämnd i mera än 20·3 % av de inkomna svaren. Mest synes den komma till användning i Västerbottens och Kopparbergs län, där 27 resp. 26 % av uppgiftslämnarna omnämnt ost bland använda råvaror. I Norrbotten däremot upptages ost av endast 1 uppgiftslämnare av 16. Makaroner är ett annat födoämne, som på grund av stor näringsrikedom per viktsenhet borde vara av värde för skogsarbetaren, men detta till trots synes detsamma hittills hava vunnit blott ringa användning. Endast 14·4 % av svaren omnämna makaroner, och i Norr- och Västerbotten synes det helt saknas vid individuell mathållning.

Förutom ovan behandlade råvaror, som enligt de inkomna svaren användas mer eller mindre allmänt i skogsarbetarförläggningarna, må slutligen omnämnas lingonsylt, vilken dock synes hava betydelse endast i Jämtlands län, där 20 % av svaren upptaga dylik.

Beträffande drycker synes kaffe fortfarande vara helt dominerande. Te och kakao användas som omväxling eller på ordination av läkare.

Måltider och maträtter. Måltiderna äro vanligen tre: frukost, middag samt kvällsmål. Middagsmålet ätes ej sällan i skogen, då tiden ofta ej medgiver både besök i härbärget samt tillredning av lagad mat. Vid hemkomsten från skogen på aftonen stillas ofta den värsta hungern med kaffe och smörgås. Därefter vidtager tillredning av kvällsmålet, som i dylika fall blir dagens huvudmål.

Då såsom av ovanstående framgår fortfarande endast ett fåtal råvaror mera allmänt komma till användning vid individuell mathållning, blir skogsarbetarens matsedel i detta fall föga omväxlande. »Kolbullar och fläsk» utgör en uppgiftslämnares sammanfattning av använda maträtter, »kolbullar och kaffe» en annans och »fläsk och bröd, bröd och fläsk» en tredjes. Enligt ett par uppgiftslämnare består maten i skogen huvudsakligen av torrskaffning, varmed i allmänhet torde avses bröd, smör, fläsk och korv samt möjligen ost. Emellertid torde det vara endast en del av skogsarbetarna, som lever så torftigt, vilket även synes framgå av de ovan meddelade uppgifterna om använda råvaror. En arbetare från Norrbotten har sålunda överlämnat följande matsedel från sitt kosthåll:

»*Frukost:* kött, fisk eller palt, smör, bröd.
Middag: (mestadels i skogen) kött, korv eller palt, som stekes i fläskflott, smör, bröd.
Kvällsmål: havregröt eller fruktsoppa, smör, bröd.
Till alla mål dessutom kaffe.»

I en del fall, i synnerhet i de sydligare länen, där avståndet från hemmet till den tillfälliga bostaden vanligen är mindre, tillkommer från hemmen medförd lagad mat. Denna består ofta av pölsa, annan tillagad köttmat, puddingar, pannkakor o. dyl.

Den skildring av skogsarbetarens kosthåll vid individuell mathållning, som lämnats i det föregående, bekräftas i stort sett av de iakttagelser rörande skogsarbetarnas mathållning i Norr- och Västerbottens län, vilka gjorts av de tvenne läkare, S. Lindgren och T. Blom, som år 1930 på uppdrag av medicinalstyrelsen verkställt undersökning av bl. a. skogsarbetardieten å ett antal arbetsplatser i skogarna (se sid. 149).

Kostnader vid individuell mathållning. Med den enkla sammansättning i fråga om råvaror och maträtter, som skogsarbetarens kosthåll i allmänhet har vid individuell mathållning, borde kostnaderna för detsamma bliva jämförelsevis låga. Så kan emellertid knappast sägas vara fallet, vilket lärer bero dels på att skogsarbetaren på grund av hårt arbete i ofta sträng kyla är i behov av större mängder födoämnen än de flesta andra kroppsarbetare och dels på den mindre goda hushållning med matvarorna, som vanligen blir en följd av den individuella mathållningen.

Enligt de inkomna uppgifterna, som avse år 1930, varierade kostnaderna per dag vid individuell mathållning inom de olika länen på följande sätt:

Tab. 3. Kostnader för kosthåll vid individuell mathållning.

Län	Antal uppgifter	Kostnad per man och dag		
		Lägst	Högst	I medeltal
Norrbottens	20	1: 75	3: —	2: 24
Västerbottens	15	1: 50	3: —	2: 13
Västernorrlands	20	1: 50	2: 50	1: 99
Jämtlands	40	1: —	3: —	2: 19
Gävleborgs	33	1: 50	3: —	2: 13
Kopparbergs	37	1: —	3: 50	2: 08
Samtliga län	165	1: —	3: 50	2: 13

Även om det i vissa fall torde kunna antagas, att de högsta kostnaderna ligga i överkant, måste man med dessa kostnadsuppgifter för ögonen konstatera, att det individuella skogsarbetarhushållet icke är billigt. Ytterligare en orsak härtill är, att den individuella provianteringen måste ställa sig ofördelaktig såväl i fråga om de priser, som måste betalas för varorna, som beträffande fraktkostnaderna. Härtill kommer att ett icke obetydligt antal dagsverken måste tagas i anspråk för proviantering (se sid. 60), då arbetarna själva skola företaga resor till bygden härför.

Av flera skogsarbetare framhålles vidare, att avlöningsförhållandena vid skogsarbetet oftast utgöra ett hinder för kontanthandel, vilket anses inverka fördyrande på provianten. På grund av kredithandeln synas skogsarbetarna även i vissa fall få nöja sig med proviant av något sämre beskaffenhet.

Orsaker till skogsarbetarnas primitiva mathållning. Orsakerna till att skogsarbetarnas kostförhållanden under vistelsen i skogarna hittills vanligen varit så primitiva, som av det förestående framgår, äro flera. Främst torde härvid böra nämnas de svårigheter, som vanligen äro förenade med matlagning i skogshärbärgena, där eldstaden i de flesta fall utgöres av eldpall eller öppen spis. Dessa våra äldsta eldstadstyper, av vilka den senare för ej så länge sedan allmänt förekom även i bostäderna på landsbygden, åstadkomma vanligen god ventilation och lämpa sig även ganska väl för torkning av kläder m. m. liksom de även genom den öppna elden sprida ljus och trevnad i stugorna. För matlagning äro de dock mindre ändamålsenliga än t. ex. järnspis. I härbärgena och särskilt de större kan enbart järnspis ej komma i fråga av den anledningen, att utrymmet på en sådan spis skulle bliva för litet, då ett flertal man samtidigt skola begagna densamma för matlagning och kaffekokning. I stort sett hålla nämligen samtliga arbetare i en förläggning samma arbets- och måltider, vilket har till följd, att under den tid matlagningen skall ske även en stor eldpall fullständigt belamras med stekpannor, kastruller och kaffepannor. Den trängsel kring eldstaden, som samtidigt uppstår, är ej heller ägnad att stimulera intresse för matlagning, om sådant från början förefunnits.

En annan anledning till kostens enformighet är att avståndet från den tillfälliga vinterförläggningen till hem och provianteringsställe ofta är ganska betydande. Vid avfärden till skogs vid avverkningarnas igångsättande liksom vid provianteringsresor under vinterns lopp måste därför de medförda matvarorna inskränkas till ett fåtal, som giva riklig näring per viktsenhet. Vådorna av en härav förorsakad alltför stark beskärning av proviantlistan framhålles av en uppgiftslämnare med följande ord: »När provianten måste bäras till någon avlägsen arbetsplats, måste densamma tagas så enkel som möjligt, varav följer nedsättning av arbetsförmågan och dålig mage.» Av nyss angiven anledning medföres även det minsta möjliga av kokkärl, ofta endast en stekpanna och en kaffepanna. Vanligen kompletteras dock utrustningen av en järngryta eller en kastrull.

Kosthållet blir vidare ensidigt och maten primitivt anrättad, då en kroppsarbetare själv skall laga sin mat under den tid, han så väl behöver för vila — är innebörden av ett uttalande i detta sammanhang.

Slutligen är matlagningskunnigheten ej så sällan ganska obetydlig hos många av våra skogsarbetare, vilka även i allmänhet sakna håg för dylikt »fruntimmersarbete». Alla dessa olika orsaker till den primitiva mathållningen tyda också på, att den enda anordning, som kan åstadkomma en effektiv förbättring av skogsarbetarnas kosthåll, är den individuella mathållningens utbytande mot gemensam sådan med i matlagning kunnig kock eller hushållerska.

Enligt de inkomna frågeformulären har det endast i ett fåtal fall förekommit, att arbetsgivarna vidtagit åtgärder för underlättande av proviante-

ringen vid skogsarbetarförläggningarna. Dessa åtgärder synas huvudsakligen ha bestått i, att arbetsgivare i vissa fall hållit proviantförråd i skogen eller närmaste by eller ombesörjt transport av proviant till avverkningsplatserna. Av arbetsgivarna anordnade proviantförråd synas emellertid ej alltid uppskattas av arbetarna. Sålunda skriver en uppgiftslämnare: »Bolaget tillhandahåller proviant från proviantupplag. Dock med dålig sortering och knapp tillgång.» En annan meddelar: »En del bolag håller proviant, men i stort sett med otillfredsställande priser.» En statens revirförvaltare ger uttryck för sin åsikt om proviantering genom arbetsgivarens försorg med följande ord: »Är knappast önskvärt, då det ofta ger anledning till klagomål, ofta oberättigade. Provianteringen ombesörjes av arbetarna själva hos handlarna, vilket i allmänhet kan ske utan olägenhet.»

Proviantförråd, anordnade genom arbetsgivarnas försorg, torde förr hava förekommit i större utsträckning än nu. Vårt landsvägsnäts utbyggande så, att numera även ganska avlägset liggande byar hava landsvägsförbindelse med viktigare orter i förening med vintervägshållningens modernisering, varigenom vägarna hållas öppna för automobiltrafik även under vintermånaderna, har i hög grad underlättat transporterna till skogen. Ökad konkurrens har även medfört, att affärsmännen numera ofta gå med på att leverera varorna på arbetsplatserna.

Den individuella mathållningens inverkan på arbetarnas hälsotillstånd. Såsom tidigare meddelats har det varit medicinalstyrelsens uppgift att i samråd med socialstyrelsen utröna, i vad mån de dietiska — och även hygieniska — förhållandena i skogsarbetarförläggningarna kunna antagas utöva en menlig inverkan på skogsarbetarnas hälsotillstånd. I en sammanfattning av resultaten av de undersökningar, som genom medicinalstyrelsens försorg på grund därav utförts å ett antal arbetsplatser inom Norrbottens och Västerbottens län vintern 1930 (se sid. 151), gör den ene av undersökningsläkarna, dr Lindgren, det uttalandet, att hälsotillståndet bland de skogsarbetare, som varit föremål för undersökning, »måste betecknas såsom mycket gott». Av 199 undersökta arbetare — 100 i Västerbottens och 99 i Norrbottens län — uppgåvo 181 vid de undersökande läkarnas besök, att de kände sig friska och arbetsföra. Vidare skriver dr Lindgren i nyssnämnda sammanfattning härom bl. a. följande: »Frågan huruvida deras hälsotillstånd ogynnsamt påverkades av skogsarbetet, om de kände sig sämre, tröttare eller klenare på våren än på hösten, besvarade de så, att blott 11 voro sämre på våren, de övriga kände sig friskare och kryare (31 man) eller ock märkte de ingen skillnad. En del uppgåvo sig dock ha sämre aptit på våren än på hösten utan att för övrigt känna sig sjuka. Det övervägande flertalet av arbetarna äro kraftigt byggda män med en atletiskt utvecklad muskulatur, många fullständiga idealgestalter.»

Vid bedömande av innebörden av detta uttalande bör emellertid beaktas,

Fig. 2. Med stall sammanbyggt härbärge av äldre typ och mycket otillfredsställande beskaffenhet.

Fig. 3. För gemensamt hushåll avsett härbärge å kronopark inom Norrbottens län, uppfört genom revirförvaltningens försorg enligt yrkesinspektionens ritning H 16 d. (fig. 35).

Fig. 4. Av antalet kaffepannor på eldpallen framgår att mathållningen skötes individuellt.

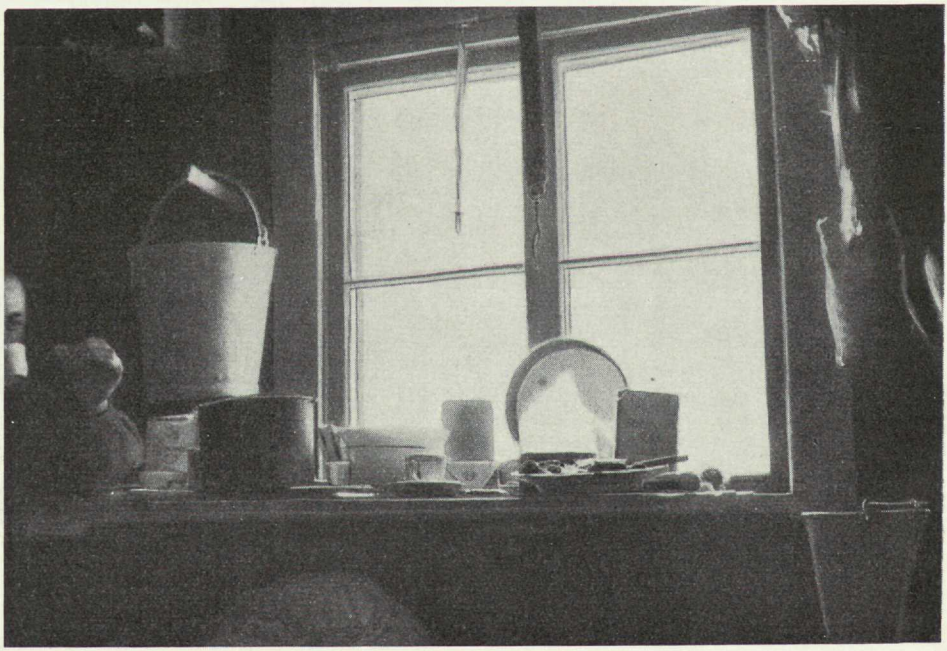

Fig. 5. Ordning och snygghet lämna vanligen en hel del övrigt att önska i härbärgen med individuell mathållning.

att endast friska och kraftiga individer med framgång kunna deltaga i det fysiskt mycket krävande skogsarbetet. Frågan huruvida skogsarbetarnas hälsotillstånd ogynnsamt påverkats av levnadsförhållandena i skogarna torde icke kunna slutgiltigt besvaras enbart genom undersökning av de arbetare, som påträffas på arbetsplatserna. Härför skulle jämväl erfordras en medicinsk-statistisk undersökning av hälsotillståndet hos alla män i skogsbygderna, som under någon längre tid deltagit i skogsarbete.

Förutom vissa sjukdomar, som i detta sammanhang sakna aktualitet, konstaterades vid nyssnämnda undersökning av skogsarbetarna, att flera av dessa arbetare ledo av digestionsrubbningar med symtom på magsår, förstoppning, diarré m. m., i de flesta fall dock ej av svårare natur.

Professorn i fysiologi G. Göthlin, som närmare bearbetat viss del av det vid dessa undersökningar inhämtade primärmaterialet (se sid. 157), kommenterar undersökningsläkarnas uppgifter med följande ord: »Undersökningens resultat tala för, att en kost av mycket hög fettmängd — i medeltal 2 100 fettkalorier — är behövlig i skogsarbetarens yrke. Vidare har en undersökare (dr Lindgren) i sin rapport meddelat, att i den av honom undersökta kontingenten (100 man) 16 man[1] beklagat sig över mag-tarmbesvär. Denna upplysning vittnar i sin mån om, att en ej obetydlig procent av yrkets utövare inför den starka påfrestningen av kravet på stor mängd och mycket fettrik föda i längden icke kunnat bevara en sund digestion.»

Med hänsyn till skogsarbetarnas enformiga kostförhållanden och dessas inverkan på deras hälsa anför professor Göthlin vidare, att det ligger nära till hands, att kosten kunde vara för fattig på det speciella »färskmatvitaminet», d. v. s. det, som skyddar mot uppkomsten av skörbjugg. Åt denna uppfattning synas även de utförda undersökningarna hava givit stöd. Efter att hava meddelat, att en människa av 65 kg:s vikt kan erhålla tillfredsställande skörbjuggsskydd genom förtärande av antingen 380 gr potatis eller 1 627 ccm mjölk per dygn och efter diskussion av det nu undersökta materialet påpekar professor Göthlin, att det bör klargöras för skogsarbetarna, att potatis i en mängd upp till ½ kg om dagen är ett behövligt födoämne, emedan potatisen innehåller för kroppen nödvändiga beståndsdelar, som exempelvis icke finnas i vetemjölet. Härtill fogar han den upplysningen, att mjölken liksom potatisen är nyttig såsom färskmat och att den sura mjölken är lika värdefull som den söta. Vidare tillrådes att, om margarin brukas som ersättning för smör, s. k. extrablandat eller som det tidigare benämndes smörblandat margarin bör användas.

I fråga om dricksvattnet framhålles, »att tillgång till en naturlig källa bör tillmätas en mycket stor betydelse vid valet av kojplats för skogsarbetare».

Den mycket betydande roll, som kaffet spelar i skogsarbetarnas kost, och den omåttliga kaffedrickningens inverkan på hälsan har även beaktats vid undersökningen. Enligt den andre undersökningsläkaren dr Bloms rapport använder en norrbottnisk skogsarbetare dagligen 40 à 45 gr rostade kaffe-

[1] I Norrbottens län voro motsvarande tal 11 man av 99.

bönor och dr Lindgren uppgiver, att de undersökta skogsarbetarna i Västerbotten dagligen i medeltal förtära kaffe berett på 58 gr rostade bönor. Detta innebär, att skogsarbetarna dagligen intaga icke mindre än 40—58 centigram koffein. Till dessa fakta fogar professor Göthlin följande reflexioner: »Här föreligger utan tvivel ett dietiskt missförhållande, åtminstone såframt det är riktigt som arbetarna själva anse, att de förtära sitt kaffe huvudsakligen för att få en värmande och välsmakande dryck. Det mycket tunga muskelarbete, som en skogsarbetare utför, representerar i och för sig en mycket stark stimulans till stegrat arbete för hjärtat. Att ännu mer driva upp hjärtarbetet genom så betydande doser av ett direkt hjärtstimulans som de nyss nämnda kan icke vara ändamålsenligt.» Med hänsyn till ifrågavarande uttalande har medicinalstyrelsen i en till arbetsgivare och arbetarsammanslutningar utsänd promemoria bl. a. framhållit önskvärdheten av att man åtminstone försöksvis utrönte, om icke skogsarbetarnas behov av en värmande och välsmakande dryck kunde lika väl tillgodoses med t. ex. kakao eller koffeinfritt kaffe.

De hygieniska förhållandena vid individuell mathållning. Som bekant föranleder den individuella mathållningen på arbetsplatserna i skogarna en livsföring, som är ägnad att ingiva betänkligheter även ur hygienisk synpunkt. Detta gäller såväl i fråga om ordningen och snyggheten i bostäderna som den personliga hygienen.

Redan i avd. I har införts en av en jägmästare lämnad skildring av de hygieniska förhållandena i en skogskoja med individuell mathållning, och de iakttagelser, för vilka de båda ovannämnda läkarna redogjort (se sid. 147), bekräfta i stort sett det allmänt kända förhållandet, att livet i skogskojorna hittills vanligen lämnat mycket övrigt att önska i hygieniskt avseende. I fråga om ordning och renhållning meddela de emellertid, att »i de kojor däremot, där kooperativ matlagning med hushållerska var anordnad, en berömvärd ordning och snygghet härskade. Skillnaden mellan de två typerna av kojorna var också frappant.»

Beträffande den personliga hygienen framhålles, att någon påfallande orenlighet ej förekommer. De båda läkarna hava emellertid i fråga om kroppsvården funnit en bestämd skillnad mellan norr- och västerbottningarna. Under det att i Västerbotten kroppen skötes mindre omsorgsfullt, ägna skogsarbetarna i Norrbotten kroppen en relativt god vård med tvagningar av hela kroppen ett par gånger i veckan och dessutom på vissa platser badstubad. Ohyra förekommer numera sällan. Snusbruket är synnerligen omtyckt, särskilt i Västerbotten, där större delen av de undersökta arbetarna uppgivas använda matsnus.

Även om enligt de ovannämnda läkarnas uppfattning skogsarbetarnas levnadsförhållanden lämna ganska mycket övrigt att önska konstateras samtidigt, att desamma under senare år förbättrats: »Det är otvivelaktigt,

att en avsevärd förändring till det bättre har inträtt i skogsarbetarnas liv under de sista 10 åren, vilket också alla arbetare, som i många år deltagit i skogsarbeten, gärna omvittna.» Detta anses hava skett framför allt tack vare den skogliga yrkesinspektionens verksamhet och kommunikationernas förbättring.

Flottningsarbetarnas mathållning. Flottningsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden gestalta sig väsentligt olika vid flottning i bivattendrag, i huvudvattendrag och vid skiljeställena.

I bivattnen pågår flottningen i regel endast kort tid — från en till fyra veckor och endast i undantagsfall längre — i huvudvattendragen däremot i regel större delen av sommaren. Vid skiljeställena pågår arbetet från försommaren och till augusti—oktober, beroende på den flottgodsmängd, som skall utsorteras.

Flottningen påbörjas i bivattnen så snart islossningen avslutats. I vattendrag, som sakna dammbyggnader, vilket ofta är fallet med fjällbäckarna, måste flottningen utföras med tillhjälp av det vanligen rikliga smältvattnet omedelbart efter eller ofta till och med i samband med islossningen. Marken är då i regel ännu ej helt snöfri. Arbetet vid dylika vattendrag måste under dessa förhållanden bliva synnerligen intensivt och koncentrerat till en mycket kort tidsperiod, ofta endast några dygn. Särskilda flottningshärbärgen finnas icke alltid, då det är mycket ovisst, när och var flottningsmanskapet får tillfälle att vila. Den personliga utrustningen måste vidare bliva den minsta möjliga, enär dessa flottleder oftast ligga på stort avstånd från bygden och allt i regel måste bäras.

I de bivatten, där flottningen utföres med tillhjälp av dammvatten, får arbetet ett något lugnare förlopp. Arbetarna äro förlagda under något längre tid på varje arbetsplats, och härbärgen finnas i regel på alla platser, där någon större arbetsstyrka kan tänkas bliva erforderlig, såsom vid dammar och större forsar men ofta även däremellan med tämligen jämna mellanrum. Flottningen pågår även under längre tid i dessa utbyggda flottleder än i de vattendrag, där flottningen sker med smältvatten. Som en följd härav och de relativt goda inkvarteringsförhållandena blir arbetarnas utrustning såväl beträffande kläder som proviant mera fullständig, vilket medför, att de kunna leva ett mindre primitivt liv än vid flottningen i de tidigare nämnda fjällbäckarna.

Sedan flottgodset nått huvudvattendragen, omkring vilka bebyggelsen i allmänhet är relativt tät, omhänderhaves flottningen vanligen av ortsbefolkningen, som i mindre ackord åtager sig såväl uthållning och slutrensning som eventuellt utvältning. Flottningen pågår här i regel större delen av sommaren, och till följd av gynnsammare naturliga betingelser för arbetets bedrivande m. fl. omständigheter erhålla arbetsförhållandena här en

mera normal och regelmässig gestaltning. Arbetet och särskilt slutrensningsarbetet kan sålunda ofta bedrivas med bestämd arbetstid per skift och med på bestämda tider inlagda måltidsraster. Även i fråga om bostadsförhållandena inträder en avsevärd förbättring, då flottningen nått huvudvattendragen. En stor del av arbetarna bo i sina hem och även för de övriga finnas i regel, där flottleden går genom bygd, inkvarteringsmöjligheter i gårdar. Där de större flottlederna gå genom glest bebyggda skogstrakter och där manskapet sålunda endast i enstaka fall har möjlighet att erhålla inkvartering i någon gård, finnas vanligen nödigt antal härbärgen av tillfredsställande beskaffenhet.

Ett problem för sig erbjuder flottningen över sjöar och andra större lugnvatten, där vindförhållandena spela den avgörande rollen. Under motvind kunna ofta betydande arbetsstyrkor bliva nödsakade att ligga helt sysslolösa under dagar och t. o. m. veckor, medan vid lämpliga vindförhållanden ett intensivt arbete, som merendels pågår dygnet om, vidtager på spelflottar och bogserbåtar.

Vad slutligen skiljeställena beträffar medgiver arbetets art här en reglering av arbetstiden efter i huvudsak samma normer som inom industrien. Genom att arbetarna dessutom under hela den tid arbetet pågår äro förlagda i samma bostäder, möjliggöras mera rationella anordningar för arbetarnas mathållning.

För att få en uppfattning om vilka möjligheter, som föreligga för ett förbättrande av flottningsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden, har till 37 st. flottningsföreningar utsänts ett cirkulär med bl. a. en förfrågan, huru dessa förhållanden nu gestalta sig inom resp. flottledsområden. Av de inkomna svaren framgår, att under flottningen i bivattnen provianteringen allt fortfarande erbjuder stora svårigheter och i vissa fall nödvändiggör vidtagande av särskilda åtgärder. Där flottningen blott pågår några dagar, leva arbetarna vanligen av medförd matsäck, bestående av smör eller margarin, bröd, fläsk, korv, ost och annan till torrskaffning lämplig proviant. Ibland medföres mjöl, vilket dock är svårt att transportera och förvara i konten eller ryggsäcken. I de fall åter, där arbetet pågår under längre tid i avlägset belägna trakter, uppfraktas ofta proviant genom arbetsgivarens försorg för att under flottningen tillhandahållas på lämpliga platser efter flottleden. Sålunda meddela 4 st. flottningsföreningar, att de pläga tillhandahålla proviant på arbetsplatserna.

Flottarnas i hög grad rörliga arbete i bivattnen är även en bidragande orsak till att kosten ofta består av huvudsakligen torrskaffning, varvid förutom tidigare omnämnda matvaror stundom användas även konserver samt i vissa trakter torkat renkött och andra varor, som lätt kunna medföras och utan omständligare tillagning förtäras. Under den ofta starkt begränsade fritiden, vilken även måste ägnas åt vila, kan nämligen föga tid ägnas åt matlagning i vanlig mening. Sällan hinner man mer än koka

kaffe samt steka en bit fläsk, för vilka ändamål några enkla kokkärl medföras. Vid vissa flottleder förekommer det dock, att någon företagsam kvinna (kaffekulla) åtföljer arbetslaget samt portionsvis tillhandahåller kaffe och ibland även varma soppor, anrättningar som under arbetet vid och i det kalla vattnet högt uppskattas.

Under slutrensningen fraktas vanligen flottarnas utrustning i särskilda båtar. Roddarna i dessa ha då ofta även till uppgift att uppgöra eld samt att ordna med kaffekokning m. m. å vilplatserna, som ofta variera år från år allt efter slutrensningens fortgång.

I de fall, där även huvudvattendragen gå fram genom ödemarker, gestaltar sig givetvis provianteringen och kosthållet i stort sett på samma sätt som vid bivattnen. När flottningen sedan når de tätare bebyggda delarna av ådalarna, bliva emellertid provianterings- och kostförhållandena avgjort gynnsammare. Sålunda kunna de med uthållning av virket o. dyl. arbete sysselsatta arbetarna, som tidigare nämnts, vanligen bo och äta i sina hem, varvid kosthållet i huvudsak kommer att överensstämma med de i orten gängse levnadsförhållandena. För dem av manskapet, som ej äro i tillfälle att dagligen uppsöka sina hem, erbjudes ofta möjlighet att i närliggande gårdar erhålla lagad mat. Där inkvarteringssvårigheter föreligga och arbetarna bo i särskilda härbärgen, finnas även i regel någorlunda tillfredsställande provianteringsmöjligheter. Arbetarna kunna sålunda oftast erhålla någon färskmat i form av mjölk, potatis o. dyl.

Vid skiljeställena föreligga helt andra och bättre förutsättningar för ett mera rationellt ordnande av proviantering och mathållning än vid arbetet i flottlederna. En fast arbetsplats och bestämd arbetstid med gemensamma raster underlätta givetvis väsentligt organisationen härav. Vid flera skiljeställen finnas även enligt flottningsföreningarnas uppgifter antingen av arbetsledningen kontrollerade marketenterier, som till av arbetsgivaren fastställda taxor tillhandahålla fullständiga måltider, eller av arbetarna med arbetsledningens stöd anordnade gemensamma hushåll, vilka synas hava utfallit till arbetarnas fulla belåtenhet.

Flera av de flottningsföreningar, som insänt uppgifter, hava emellertid uttalat, att frågan om gemensamma hushåll vid skiljeställena icke är aktuell för deras vidkommande. Detta uppgives i första hand vara beroende på att arbetarna vid ifrågavarande arbetsplatser till stor del bo i sina hem och medföra matsäck därifrån för varje dag och att endast ett fåtal man under hela veckan bo i barackerna. Dessa senare ha även i regel sina hem inom sådant avstånd, att de kunna resa hem lördag eftermiddag för att åter infinna sig på arbetsplatsen måndag morgon. Genom att de moderna samfärdsmedlen såsom cyklar och bussar gjort arbetarna mera oberoende av avstånden, kunna dessa därjämte ofta besöka hemmet under arbetsveckan, varvid man förser sig med proviant och lagad mat.

Beträffande levnadsomkostnaderna för flottningsarbetare torde kunna sägas, att de i stort sett hålla sig på ungefär samma nivå som för avverkningsarbetare.

IV. Gemensam eller s. k. kooperativ mathållning.

Såsom redan i avd. I framhållits synes gemensam eller kooperativ — såsom denna form av mathållning vanligen benämnes av arbetarna — mathållning bland de i samma härbärge inkvarterade arbetarna innebära den enklaste och mest praktiska lösningen av här föreliggande problem. Detta kommer även till uttryck i den tidigare berörda sammanfattningen av de båda förutnämnda läkarnas rön och iakttagelser rörande skogsarbetarnas hälsotillstånd och levnadsvillkor i Norr- och Västerbottens län, vilken avslutas med följande ord: »Den reform i skogsarbetarnas levnadsförhållanden, som förefaller mest ägnad att förbättra deras levnadsomständigheter, är införande av kooperativ mathållning med hushållerska.» Riktigheten av denna uppfattning bekräftas jämväl av medicinalstyrelsen i dess sammanfattande uttalande rörande resultaten av dess undersökning, enligt vilket de gemensamma hushållen synas utgöra det bästa medlet att åstadkomma förbättrade levnadsförhållanden å arbetsplatserna i skogarna (se sid. 142).

Gemensamma skogsarbetarhushåll hava tidigare sporadiskt förekommit i skogsbygderna, bl. a. i Härjedalen. Det är emellertid först under de senaste åren, som ett mera allmänt intresse för gemensam mathållning kommit till synes bland skogsarbetarna, huvudsakligen såsom resultat av den propagandaverksamhet för bättre provianterings- och matlagningsförhållanden, som skogs- och flottledsinspektören under en följd av år bedrivit jämsides med verksamheten för bostadsförhållandenas förbättrande. Å många håll hade man även i slutet av förra decenniet kommit så långt, att man anställt försök med dylik mathållning, vilka i regel synas ha slagit väl ut. Av inkomna uppgifter att döma hava gemensamma hushåll numera förekommit inom samtliga norrländska län samt Kopparbergs län. Inom Västernorrlands län synes emellertid antalet dylika hushåll inskränka sig till två, som förekommo vintern 1932, det ena i Tåsjö och det andra i Anundsjö socken. Från Värmlands län rapporteras intet dylikt hushåll vid skogsavverkningsarbete under senaste åren. År 1927 uppgives ett sådant hushåll hava förekommit, vilket emellertid icke lär hava manat till efterföljd, enligt uppgift beroende på att hushållerskan icke var vuxen sin uppgift. Från vissa trakter inom norra Dalarna, södra Härjedalen och Ströms vattudal rapporteras till och med, att systemet med gemensamma hushåll numera kan sägas hava slagit igenom. Även inom vissa trakter av Norrbottens och Västerbottens län förekomma numera dylika hushåll i betydande omfattning.

Antal uppgiftslämnande hushåll. För utrönande av huru dessa gemensamma skogsarbetarhushåll gestaltat sig, hava såsom tidigare meddelats uppgifter rörande hushållens organisation, storlek, kostnader m. m. införskaffats från ett 100-tal dylika hushåll. Förbindelse med här ifrågavarande hushåll har erhållits på så sätt, att skogs- och flottledsinspektören genom förmedling av arbetsgivare och revirförvaltare införskaffat adresser å ett betydande antal föreståndare för skogsarbetarhushåll, vilka därefter tillskrivits med anhållan om detaljerade uppgifter i ett flertal avseenden. Även vid skogs- och flottledsinspektörens och dennes assistenters besök å arbetsplatserna i samband med inspektioner av bostads- och arbetsförhållandena hava överenskommelser träffats med hushållsföreståndare om insändande till styrelsen av dylika uppgifter, sedan hushållen avslutats. År 1930 tillskrevos 170 hushållsföreståndare och hushållerskor med begäran om uppgifter rörande de hushåll, som av dem föreståtts under vintern 1929—1930, varvid samtidigt överlämnades en promemoria angående ordnande av gemensam mathållning. Antalet skrivelser till revirförvaltare och enskilda arbetsgivare rörande gemensamma skogsarbetarhushåll utgjorde under åren 1929 och 1930 resp. 215 och 156. Under år 1931 erhöllos uppgifter från endast ett fåtal hushåll i Norrbotten såsom komplettering av tidigare lämnade uppgifter. Vid den preliminära bearbetning av det inkomna materialet, som verkställdes år 1931, befanns emellertid, att detta behövde kompletteras med ytterligare uppgifter för att bliva representativt för resp. trakter. Dylik komplettering ansågs önskvärd jämväl med hänsyn till den nya levnadskostnadsundersökning, som styrelsen då planerade och vilken komme att omfatta jämväl skogsarbetarna. På grund därav har under år 1932 genom hänvändelse till 76 revirförvaltare och 43 enskilda arbetsgivare införskaffats ytterligare uppgifter från ett antal skogsarbetarhushåll, som pågått under vintern 1931—1932.

Såsom resultat av dessa såväl skriftliga som muntliga hänvändelser till arbetsgivare och arbetare inom skogshanteringen hava mer eller mindre fullständiga uppgifter erhållits rörande nedanstående antal skogsarbetarhushåll, vilkas geografiska läge närmare framgår av kartan å sid. 42.

Tab. 4. Antal uppgiftslämnande skogsarbetarhushåll.

L ä n	1930	1931	1932	Summa
Norrbottens	7	3	14	24
Västerbottens	4	—	18	22
Västernorrlands	—	1	—	1
Jämtlands	17	—	14	31
Gävleborgs	6	—	3	9
Kopparbergs	8	—	7	15
Summa	42	4	56	102

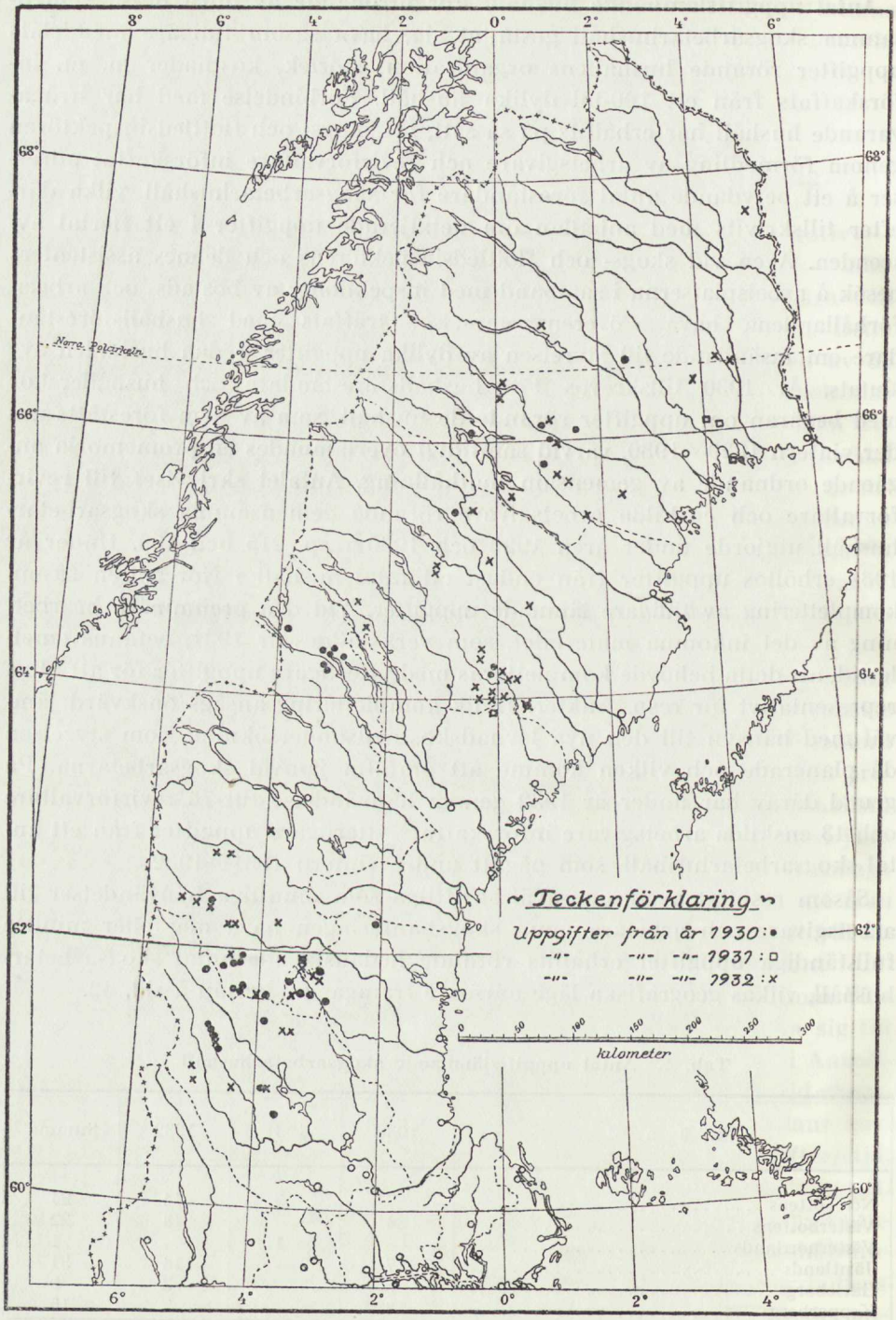

Fig. 6. Karta, utvisande de uppgiftslämnande skogsarbetarhushållens belägenhet.

Flertalet uppgifter hava sålunda inkommit från Jämtlands, Norrbottens och Västerbottens län i nu nämnd ordning och synas dessa uppgifter lämna en för dessa trakter fullt tillfredsställande bild av skogsarbetarnas kosthåll och levnadsförhållanden vid gemensam mathållning. Detta torde även kunna sägas om Kopparbergs län, under det att övriga län äro mindre väl representerade. Sålunda är antalet uppgiftslämnande hushåll från Gävleborgs län ganska ringa, sannolikt beroende på att gemensam mathållning där liksom inom Västernorrlands län ännu så länge förekommer endast mera sporadiskt bland skogsarbetarna. Från Värmlands län saknas uppgifter beroende på att gemensamma hushåll därstädes ännu icke synas förekomma vid skogsarbete. Tillsammantagna synas emellertid de i undersökningsmaterialet ingående uppgifterna väl belysa de förhållanden, som man därmed avsett att klarlägga.

Ovannämnda å kartan å sid. 42 närmare redovisade fördelning av uppgiftslämnande orter stämmer rätt väl överens med den förekomst av gemensamma hushåll, som av skogs- och flottledsinspektören och dennes assistenter konstaterats, samt med de meddelanden angående skogsarbetarnas intresse för denna angelägenhet, som framgå av svaren å det utsända frågeformuläret. Frågan i formuläret: »Finnes bland skogsarbetarna inom Edert verksamhetsområde intresse för kooperativ mathållning» har med få undantag besvarats med ja. Endast ett fåtal arbetarorganisationer i kusttrakterna samt de tätare bebyggda trakterna av Kopparbergs län hava besvarat denna fråga med nej. Intresset är även av allt att döma överallt i stigande.

Hushållens organisation. Den viktigaste förutsättningen för att systemet med gemensam mathållning skall vinna skogsarbetarnas förtroende och sålunda kunna slå igenom synes vara, att de gemensamma hushållen komma till stånd på arbetarnas eget initiativ och att de bedrivas i arbetarnas egen regi. En genom arbetsgivarnas försorg ordnad gemensam mathållning, sådan den förekommer t. ex. i Förenta Staterna och Kanada, skulle hos oss säkerligen mötas med misstroende. Visserligen rekommendera några uppgiftslämnande arbetare en dylik anordning såsom det bästa sättet att lösa här ifrågavarande problem, men torde denna uppfattning icke på långt när delas av flertalet. Resultaten av försök, som verkställts med på dylikt sätt ordnad mathållning, t. ex. vid arbetslöshetskommissionens arbetsplatser, synas ej heller tala för införande av genom arbetsgivare anordnad mathållning. Detta utesluter givetvis icke, att åtgärder från arbetsgivarnas sida till underlättande och förbilligande av mathållningen äro synnerligen önskvärda (se sid. 114). Ej heller torde det i Finland praktiserade systemet med å arbetsplatserna boende kvinnor, vilka såsom ett slags självständiga företagare portionsvis försälja lagad mat till arbetarna — marketenterisystemet — lämpa sig för våra förhållanden, bl. a. därför att

maten därigenom säkerligen skulle bliva dyrare för arbetarna. De hushåll, som hittills förekommit, hava även i regel igångsatts och skötts av arbetarna själva. Ett fåtal hushåll i Norr- och Västerbottens län hava rapporterat, att de tillkommit på initiativ av resp. arbetsgivare, i dessa fall två större trävarubolag, men att hushållen därefter omhänderhafts av arbetarna själva.

Till hushållsföreståndare eller »kockfar» utses vanligen någon härför lämplig och intresserad matlagsmedlem. Vid viktigare frågors avgörande har denne att samråda med de övriga hushållsmedlemmarna. I hushållsföreståndarens uppgifter ingår att till billigaste pris anskaffa proviant och husgeråd, anställa hushållerska, sköta hushållets bokföring och utdebiteringen på hushållsmedlemmarna, att efter samråd med hushållerskan bestämma veckomatsedeln, att tillse, att kosthåll, servering och ordning i övrigt är tillfredsställande m. m. Han skall med andra ord vara hushållets allt i allo. På hans goda omdöme och förmåga att göra fördelaktiga inköp samt hushållerskans duglighet beror det ekonomiska resultatet. I en artikel rörande ett dylikt gemensamt försökshushåll i Norrbotten skildras hushållets organisation samt föreståndarens åligganden på följande sätt: »I den lilla stat, som matlaget utgjorde, rådde en god demokratisk ordning. Möte hölls var fjortonde dag, vid vilket matlagets angelägenheter diskuterades, önskningar och ändringsförslag framställdes till ledning för köksföreståndaren. I övrigt skötte denne jämte hushållerskan matlagets angelägenheter enligt de direktiv, som givits, en ordning, som varmt rekommenderas och som är nödvändig för upprätthållande av disciplinen. Kanske framkallar ordet disciplin skiftande känslor, men det får här endast uppfattas som ett uttryck för den ordning, som är nödvändig för att den enskilde skall känna sig ett med det hela.»

Antal hushållsmedlemmar. Önskvärt är givetvis att då hushåll bildats samtliga i härbärget boende arbetare äro medlemmar av detsamma. I vissa undantagsfall har det emellertid inträffat, att en och annan, oftast äldre, arbetare, som ställt sig tvivlande gentemot det nya systemet, föredragit att stanna utanför till men för såväl hushållerskans arbete som ordningen och trevnaden i härbärget. Sannolikt är emellertid, att dylika tvivlare så småningom skola omvändas till »rättrogna kooperatörer», i den mån gynnsamma resultat av hushållen komma till synes. På en arbetsplats i Dalarna konstaterades, att två av varandra helt oberoende gemensamma hushåll funnos i samma härbärge.

Antal medlemmar i de uppgiftslämnande hushållen framgår av tab. 5, som angiver länsvis dels de gränser, mellan vilka de undersökta hushållens medlemsantal varierade, och dels medeltalet per hushåll. Att de 102 hushållen varit av mycket varierande storleksordning belyses av det förhållandet, att medlemsantalet per hushåll varierade från 3 till 39. Genomsnittligt hava de

Tab. 5. Antal medlemmar m. m. i de uppgiftslämnande skogsarbetarhushållen.

Län	Antal hushåll	Antal medlemmar per hushåll		Antal dagsportioner	
		högst och lägst	i medeltal	totalt	per hushåll
Norrbottens	24	7—32	18·0[1]	29 197[1]	1 327[1]
Västerbottens	22	7—39	18·3[2]	24 761[2]	1 126[2]
Västernorrlands	1	22	22	1 453	1 453
Jämtlands	31	3—24	9·7	18 707[3]	748
Gävleborgs	9	7—15	11·1	5 786	643
Kopparbergs	15	5—22	11·4	10 753[4]	768
Summa	102	3—39	14·0	90 657[5]	983

[1] Enl. uppg. från 22 hushåll.
[2] » » » 21 » .
[3] » » » 25 » .
[4] » » » 14 » .
[5] » » » 92 » .

undersökta hushållen omfattat 14 medlemmar. Ett studium av förhållandena i de olika länen giver vid handen, att även där hushållsmedlemmarnas antal varierade inom ganska vida gränser. Största medlemsantalet uppvisa hushållen i Västerbotten och Norrbotten med i medeltal 18·3 och 18·0 medlemmar per hushåll. För Västernorrlands län är visserligen motsvarande siffra 22, men hänför sig densamma till ett enda hushåll. De minsta hushållen förekomma i Jämtlands län, där det genomsnittliga medlemsantalet stannar vid 9·7. Därnäst kommer Gävleborgs län med 11·1 och Kopparbergs län med i genomsnitt 11·4 medlemmar per hushåll. I tab. 6 lämnas en översikt över de uppgiftslämnande hushållens gruppering länsvis efter deltagarantalet. Vissa hushåll, för vilka ifrågavarande uppgifter variera inom vidare gränser än de i tabellen angivna, hava i denna översikt hänförts till den storleksgrupp, som angives av medelantalet.

Tab. 6. De uppgiftslämnande skogsarbetarhushållen fördelade efter deltagarantalet.

Län		Ant. hushåll	Deltagarantal per hushåll						
			3—6	7—10	11—15	16—20	21—25	26—30	31 och däröver
Norrbottens		24	—	3	7	6	3	4	1
Västerbottens		22	—	—	6	9	4	2	1
Västernorrlands		1	—	—	—	—	1	—	—
Jämtlands		31	7	12	10	1	1	—	—
Gävleborgs		9	—	5	4	—	—	—	—
Kopparbergs		15	3	4	7	—	1	—	—
Samtliga	Antal	102	10	24	34	16	10	6	2
	%	100	9·8	23·5	33·3	15·7	9·8	5·9	2·0

I de flesta hushåll utgöras medlemmarna av såväl körare som huggare. På vissa håll har det emellertid förekommit, att körare, som haft sin bostad vid avlägget, bildat ett hushåll, under det att de inom drivningsområdet boende huggarna bildat eget gemensamt hushåll. Huggarnas hushåll är då vanligen att anse såsom ett annex till det första med proviantanskaffning m. m. gemensam med detta.

Antalet medlemmar i ett skogsarbetarhushåll utövar givetvis en viss inverkan på det ekonomiska resultatet. De mycket små hushållen bliva sålunda förhållandevis dyrare per dagsportion (man och dag), enär hushållerskans arvode och övriga omkostnader i dylikt fall fördelas på ett färre antal deltagare. Om å andra sidan ett hushåll blir så stort, att ytterligare en hushållerska måste anställas, inträder ånyo någon fördyring av hushållskostnaderna. I syfte att utröna det optimala medlemsantalet i ett skogsarbetarhushåll, som förestås av *en* hushållerska, hava medelst frågeformuläret uppgifter införskaffats rörande de minsta och största medlemsantal, som enligt uppgiftslämnarnas uppfattning böra förekomma i dylikt fall. Resultatet av denna enquête, som framlagts i tab. 7, kan uttryckas sålunda, att enligt den uppfattning, för vilken c:a 70 % av de röstande givit uttryck, hushållsdeltagarnas minimiantal ej bör understiga 6. Maximiantalet borde enligt flertalets uppfattning vara 10 à 12 man. 15·6 % av dem, som uttalat sig på denna punkt, hava dock ansett att en duktig hushållerska utan olägenhet kan hushålla för c:a 15 man. I sistnämnda fall torde emellertid icke avses, att hushållerskans arbete skall omfatta annat än mathållning och någon städning. Enligt uppgifterna i tab. 5 och 22 har antalet man per hushållerska i de undersökta hushållen uppgått till 12·6, varför utredningens medelhushåll torde få anses vara något större än ett hushåll bör vara under förutsättning av endast en hushållerska. Det lämpligaste antalet hushållsmedlemmar under nyss angiven förutsättning synes vara 10 à 11 eller lika med medeltalen enligt tab. 5 för de undersökta hushållen i Jämtlands, Gävleborgs och

Tab. 7. Minsta och största antal deltagare i ett skogsarbetarhushåll med en hushållerska.

Uppgiftslämnare	Antal uppg.-lämnare	Antal deltagare i hushåll med en hushållerska bör vara							
		minst				högst			
		under 5	5—6	7 och flera	7 el. färre	8—10	11—12	13—14	15 o. flera
Hushållsföreståndare	40	3	26	11	3	21	13	—	3
Andra arbetare	38	2	15	21	2	21	8	—	7
Jägm. o. arbetsledare	18	—	7	11	—	5	8	—	5
Samtliga ..... Antal	96	5	48	43	5	47	29	—	15
Samtliga ..... %	100	5·2	50·0	44·8	5·2	49·0	30·2	—	15·6

Kopparbergs län. Härbärgena inrymma emellertid oftast, särskilt i övre Norrland, 14—16—20 man, varför det visat sig lämpligt att för större hushåll anställa två hushållerskor och för de medelstora en hushållerska jämte ett yngre biträde för enklare sysslor såsom diskning, städning m. m. Sistnämnda anordning medför jämväl den fördelen, att dessa biträden samtidigt erhålla god utbildning i skötande av skogsarbetarhushåll, så att de framdeles bliva väl skickade att förestå sådana.

Avstånd till arbetarnas hemorter. Avståndet från arbetarnas hem till arbetsplatserna i skogarna är av icke ringa betydelse, då det för arbetarna gäller att avgöra, om gemensamt hushåll skall bildas eller icke. De arbetare, som hava så nära hem, att de kunna besöka hemmet en eller kanske två gånger i veckan och därifrån medföra mer eller mindre färdiglagad mat, äro nämligen, såsom även framhållits, mindre benägna att bilda hushåll än de, som icke alls eller endast en eller annan gång under vintern kunna besöka hemorten. På grund därav har det ansetts vara av vikt att erhålla kännedom om, huru detta förhållande gestaltat sig vid de uppgiftslämnande hushållen. De uppgifter, som lämnats på frågan om avståndet mellan arbetsplatserna och de i hushållen deltagande arbetarnas hemorter, måste emellertid bliva ganska obestämda på grund därav, att här ifrågavarande avstånd avsevärt varierat inom många hushåll.

Vidare hava endast ett fåtal hushåll lämnat detaljerade uppgifter rörande de olika hushållsmedlemmarnas avstånd till hemmet. Det har därför icke varit möjligt att uträkna några medelavstånd. En viss uppfattning om dessa avstånd erhålles emellertid av tab. 8, vilken bl. a. utvisar, att vid 48 % av samtliga uppgiftslämnande hushåll deltagarna i intet fall haft längre till hemorten än 30 km. Vid 11 hushåll eller 12·4 % av samtliga var avståndet mellan hushållsmedlemmarnas arbetsplatser och hemorter högst 10 km och vid 30 eller c:a 33 % av totala antalet högst 20 km. Av de 52 % av hushållen, som i tabellen redovisas i kolumnerna 1—40 km och följande, hade vidare icke så få av dessas medlemmar 30 km eller mindre till hemmet, varför man synes kunna uppskatta det antal hushållsmedlemmar, som arbetat på högst 30 km:s avstånd från hemmet, till c:a ⅔ av samtliga.

Ser man på de olika länen visar det sig, att i Jämtlands län, som representeras av det största antalet hushåll, medlemmarna i c:a 68 % av hushållen haft sina hem inom 3-milsgränsen, under det att motsvarande procentsiffror äro: för Norrbottens län 31·5 %, för Västerbottens län 31·8 %, för Gävleborgs län 71·3 %, för Kopparbergs län 46·6 %.

De minsta uppgivna avstånden till hemorten utgöra inom Norrbottens län 7 km, Västerbottens 3 km, Västernorrlands 2 km, Jämtlands 4 km, Gävleborgs 4 km och Kopparbergs 7 km. Dessa siffror giva sålunda vid handen, att även arbetare, som ofta kunna besöka sina hem och t. o. m. synas hava kunnat bo hemma, deltagit i de gemensamma hushållen.

Tab. 8. Avstånd från arbetarnas hemorter till resp. arbetsplatser.

Län	Antal uppgiftslämnande hushåll	Antal hushåll, där avståndet varierat från												
		1—10 km	1—20 km	1—30 km	1—40 km	1—50 km	1—75 km	1—100 km	1—125 km	1—150 km	1—175 km	1—200 km	1—250 km	1—300 km
Norrbottens...	19	3	2	1	1	1	4	2	—	2[3]	1	1[1]	—	1[2]
Västerbottens .	22	1	3	3	1	—	5[4]	1	—	5	1	2	—	—
Västernorrlands	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Jämtlands.....	28	5	9	5	3	—	1	3[5]	1	—	—	1	—	—
Gävleborgs....	7	2	1	2	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
Kopparbergs ..	15	—	4	3	3	—	4	—	—	—	—	—	—	1[6]
Summa	92	11	19	14	8	1	15	7	1	8	2	4	—	2
		48 %			52 %									

[1] 40—190 km.
[2] 250—300 km.
[3] Härav vid ett hushåll 80—140 km.
[4] Härav vid ett hushåll 60—70 km.
[5] Härav vid ett hushåll 60—80 km.
[6] 10—600 km.

Tidpunkt för hushållens början och slut m. m. Drivningssäsongen börjar som bekant visserligen redan i november—december, men den egentliga drivningsperioden koncentreras dock vanligen till tiden mellan trettondagen och påskhelgen. C:a 70 % av samtliga undersökta hushåll började även i januari och 7 st. hushåll kommo ej i gång förrän i februari. År 1930 voro nästan samtliga dessa hushåll avslutade före påsk, under det att år 1932 detta icke kunde ske, enär påsken då inföll ovanligt tidigt. Endast 3 hushåll — 1 år 1930 och 2 år 1932 — pågingo några dagar in i maj månad.

En normal drivningssäsong plägar i allmänhet uppskattas till c:a 100 dagar, något kortare i Dalarna och Bergslagen och något längre i övre Norrland. Enligt de uppgifter, som år 1913 införskaffades, utgjorde avverkningssäsongens längd i medeltal 17 veckor eller 119 dagar. I den mån gemensamma hushåll bliva mera allmänt införda vid förläggningarna i skogarna, torde hushållens längd komma att i det närmaste sammanfalla med avverkningssäsongens. Hittills synes detta ännu icke vara fallet, vanligen beroende på att oftast någon tid förflyter, innan man efter ankomsten till arbetsplatserna kommit sig för med att bilda gemensamt hushåll och detta trätt i funktion. Enligt de inkomna uppgifterna — tab. 9 — varade hushållen under i genomsnitt 88 dagar. Längre än medelhushållet pågingo hushållen i Norrbottens, Jämtlands och Kopparbergs län, där de genomsnittligen hade en längd av resp. 93, 90 och 93 dagar, under det att Västerbottens, Västernorrlands och Gävleborgs län uppvisa lägre siffror än medeltalet — resp. 86, 73 och 65 dagar. I Gävleborgs län pågingo de undersökta hushållen under kortare tid än inom övriga län, en iakttagelse som väl korresponderar med det

vid styrelsens år 1913 verkställda undersökning konstaterade förhållandet, att drivningssäsongen i Gävleborgs län utgjorde c:a 3 månader mot c:a 4 månader inom undersökningsområdets övriga delar.

Tab. 9. Hushållens längd i dagar.

Län	Antal hushåll	Därav med en längd i dagar av										Hushållens medellängd
		under 56	56—69	70—83	84—97	98—111	112—125	126—139	140—153	154—167	168—182	
Norrbottens	24	1	1	4	9	7	2	—	—	—	—	93
Västerbottens	22	1	4	7	3	6	1	—	—	—	—	86
Västernorrlands	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	73
Jämtlands	31	2	3	8	10	2	3	1	1	—	1	90
Gävleborgs	7	1	4	1	1	—	—	—	—	—	—	65
Kopparbergs	13	1	1	5	3	—	—	1	—	1	1	93
Samtliga .... Antal	98	6	13	26	26	15	6	2	1	1	2	88
Samtliga .... %	100	6·1	13·3	26·6	26·6	15·3	6·1	2·0	1·0	1·0	2·0	—

Vid bedömande av uppgifterna rörande hushållens längd i förhållande till avverkningssäsongens varaktighet torde hänsyn böra tagas jämväl till det förhållandet, att, till följd av den nu rådande lågkonjunkturen, avverkningarna under de senaste tre åren flerstädes varit av mindre omfattning än normalt. Härpå tyder även den omständigheten att medelhushållet år 1930 varade i 91 dagar mot 87 under 1932.

I det föregående meddelade uppgifter angående hushållens längd avse endast de tidsperioder, hushållen pågått. Det faktiska antal dagar, under vilka hushållen varit i funktion, är emellertid lägre, enär arbetarna i hushåll, som varit i gång före jul- och efter påskhelgerna, i regel tillbringat dessa helger i sina hem. De arbetare, som hava nära hem, bruka vidare resa hem på lördagarna för att återkomma på måndagarna. Sålunda hava vissa av de uppgiftslämnande hushållen ej varit i funktion under söndagsdygnet. För att undersöka antalet effektiva »hushållsdagar» och därmed möjliggöra en jämförelse mellan hushållens brutto- och nettolängd har uträknats jämväl det genomsnittliga antalet matdagar per hushåll. De härvid erhållna resultaten framgå av sammanställningen i tab. 10.

Tab. 10. Hushållens längd i dagar.

Län	Hushållens		Skillnad i %
	bruttolängd	nettolängd	
Norrbottens	93	79	15
Västerbottens	86	64	26
Västernorrlands	73	66	10
Jämtlands	90	75	17
Gävleborgs	65	59	9
Kopparbergs	93	69	26
Medeltal	88	73	17

Bostädernas beskaffenhet. De tidigare i skogarna allmänt förekommande härbärgena av de äldre primitiva typerna, vilka i allmänhet saknade trägolv och därtill ofta voro mörka, trånga och kalla, inbjödo givetvis ej till anordnande av gemensamma hushåll. Även om man skulle ha gjort försök därmed, skulle dessa förmodligen hava strandat på den omständigheten, att lämpliga hushållerskor ej kunnat förvärvas till bostäder av så primitiv beskaffenhet. En genomgripande reformering av bostadsförhållandena utgjorde sålunda den viktigaste förutsättningen för förbättrade levnadsför-

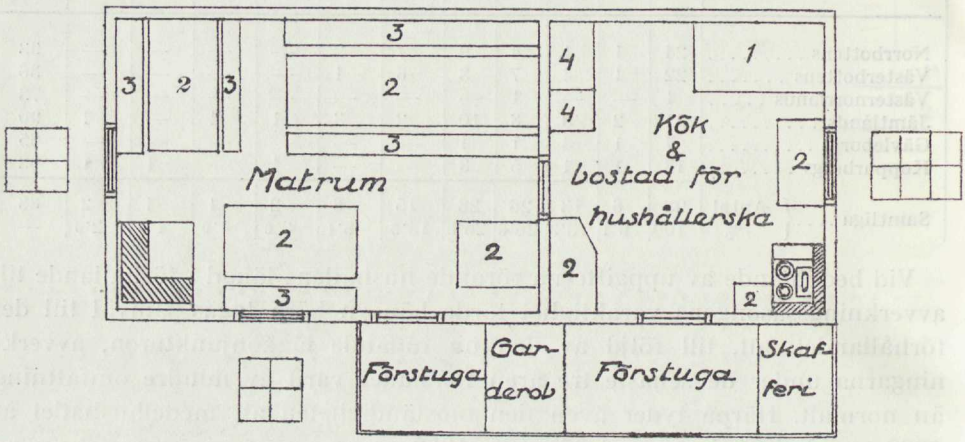

Fig. 7. Plan av matrumsbyggnad för gemensamt hushåll å kronopark i Norrbottens län, uppförd genom revirförvaltningens försorg.
1. Säng. 2. Bord. 3. Bänk. 4. Skåp.

hållanden i allmänhet och för gemensam mathållning i synnerhet. En betydande successiv förbättring av de tillfälliga skogsarbetarbostäderna har även ägt rum under de 14 år, som nu förflutit efter skogs- och flottledshärbärgeslagarnas ikraftträdande och den skogliga yrkesinspektionens inrättande. De för vinterbruk avsedda härbärgen, som numera nyuppföras och av vilka flertalet tillkomma genom domänverkets och trävarubolagens försorg, anordnas sålunda vanligen i enlighet med av styrelsen efter samråd med domänstyrelsen meddelade anvisningar och ofta efter ritningar, som tillhandahållits av skogs- och flottledsinspektören.

Även om härbärgena äro anordnade i enlighet med ovannämnda anvisningar, är det emellertid ej därmed sagt, att de utan vidare äro lämpliga för gemensamma hushåll. Ofta erfordras ändringar i inredningen samt kompletteringar i övrigt för att de skola bliva härför ändamålsenliga (se sid. 110). Detta förhållande i förening med det enligt fleras uppfattning för gemensam mathållning otillräckliga utrymmet i härbärgena torde sålunda utgöra förklaringen till att såsom beröres å sid. 101 över hälften av dem, som besvarat frågeformuläret, angivit olämpliga bostäder såsom den viktigaste orsaken till, att gemensamma hushåll ej kommit till stånd i deras trakter.

Fig. 8. Härbärge å enskild skog i Norrbottens län. Sedan arbetarna beslutat bilda hushåll, lät arbetsgivaren bygga till ett rum — till höger å bilden — som utgjorde kök, matrum och bostad för hushållerska.

Fig. 9. Härbärge å kronopark inom Västerbottens län uppfört enligt yrkesinspektionens ritning och försett med torkrum, skafferi samt avbalkning för hushållerska.

Fig. 10. Lyckad kombination av järnspis och öppen spis från skogsstuga å Älvdalens besparingsskog.

Fig. 11. Å kronopark inom Kopparbergs län beläget härbärge, som bebotts av gemensamt hushåll.

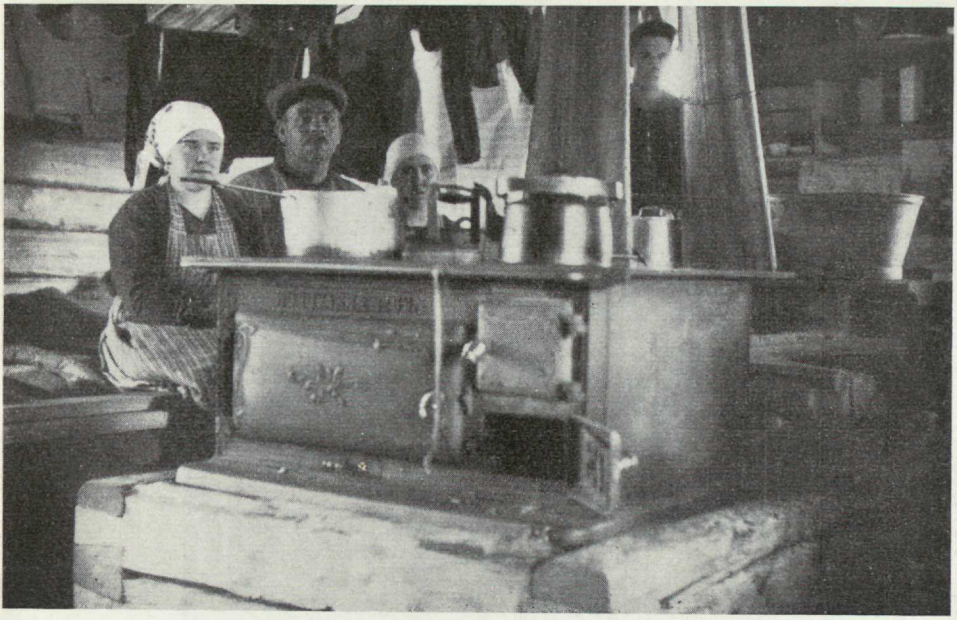

Fig. 12. Interiör från härbärge, utvisande järnspisen placerad på eldpall mitt på golvet.

Fig. 13. Interiör från härbärge, utvisande järnspisen placerad i ett hörn.

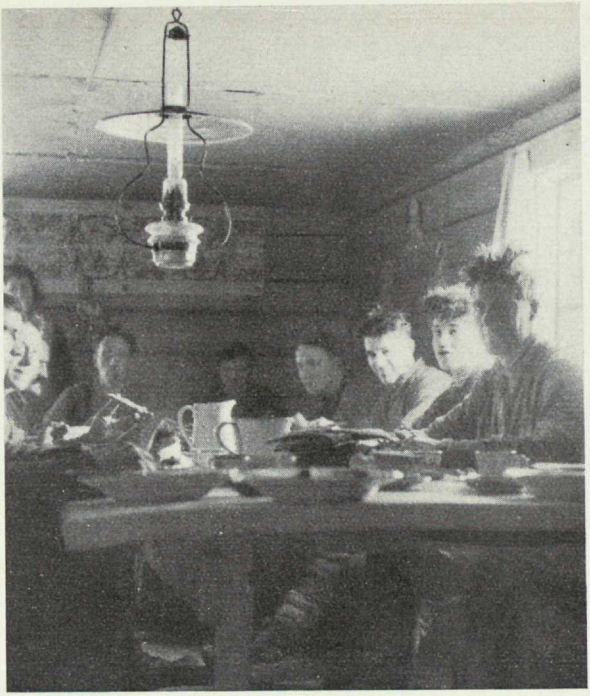

Fig. 14. Middagsmål i gemensamt hushåll i Norrbotten.

Fig. 15. Dukat middagsbord från skogsarbetarhushåll i Norbotten.

Tab. 11. Antal rum m. m., som disponerats av de uppgiftslämnande skogsarbetarhushållen.

Län	Antal hushåll	Antal rum			Förv. för proviant [1]	
		totalt	därav matrum	per hushåll	i förstugan	annat
Norrbottens	21	41	7	2·0	17	1
Västerbottens	22	35	9	1·6	15	2
Västernorrlands	1	3	1	3·0	1	—
Jämtlands	31	35	1	1·1	19	6
Gävleborgs	7	8	—	1·2	6	1
Kopparbergs	14	19	4	1·4	12	1
Summa	96	141	22	1·5	70	11

[1] 15 hushåll hava ej lämnat uppgifter härom.

Huru bostadsförhållandena gestaltat sig för de uppgiftslämnande hushållen belyses i någon mån av tab. 11, som omfattar uppgifter från 96 hushåll. Flertalet hushåll synas hava bebott härbärgen av den ovannämnda

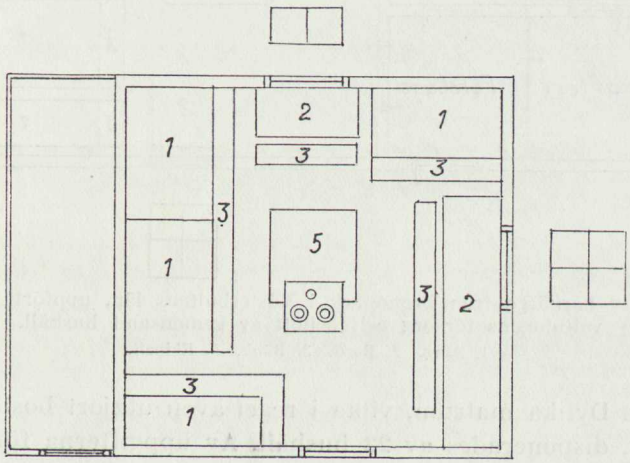

Fig. 16. Plan av härbärge från Norrbottens län, bebott av gemensamt hushåll.
1. Säng. 2. Bord. 3. Bänk. 5. Eldpall.

tidsenligare typen. Då emellertid dessa i regel icke hava varit anordnade för gemensam mathållning, hava arbetarna själva i flera fall vidtagit erforderlig komplettering samt ändring av inredningen. I vissa fall hava emellertid arbetsgivarna ställt härbärgen, anordnade med tanke på gemensamma hushåll, till förfogande, vilka härbärgen då ofta varit utförda i enlighet med ritningar, som tillhandahållits av skogs- och flottledsinspektören (se bilderna). Sannolikt är även, att tillgången till dylika härbärgen i

flera fall varit den direkta anledningen till, att gemensamt hushåll kommit till stånd.

Tabellen giver vid handen, att 96 hushåll disponerat 141 rum, vilket motsvarar 1·5 rum per hushåll. Några hushåll hava bebott härbärgen om 1—3 rum, för andra hava 2 enrummiga härbärgen stått till förfogande, vilka båda i vissa fall använts såsom bostäder. I andra fall hava arbetarna använt det ena såsom bostad, under det att det andra iordningställts till kök

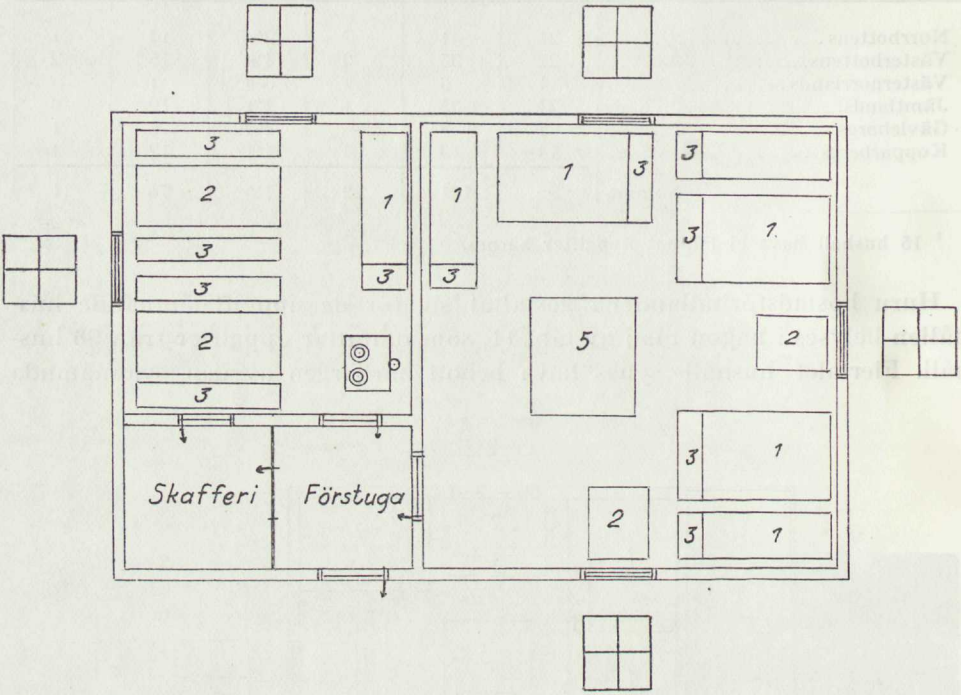

Fig. 17. Plan av härbärge från kronopark i Västerbottens län, uppfört genom revirförvaltningens försorg och bebott av gemensamt hushåll.
1. Säng. 2. Bord. 3. Bänk. 5. Eldpall.

och matrum. Dylika matrum, vilka i regel även utgjort bostäder för hushållerskorna, disponerades av 22 hushåll. Av uppgifterna för de olika länen framgår, att i regel ett rum stått till förfogande för hushållen i Jämtlands, Gävleborgs och även Kopparbergs län, under det att flera av de norr- och västerbottniska hushållen haft tillgång till 2 eller 3 rum. 7 hushåll i Norrbotten och 9 i Västerbotten hava vidare haft särskilda matrum med kök. Sistnämnda förhållanden bero dels därpå, att några av hushållen i de båda nordligaste länen varit så stora, att 2 eller flera rum eller härbärgen erfordrats för arbetarnas inkvartering, men dels även därpå, att vissa arbetsgivare, såväl ett antal statens revirförvaltare som några trävarubolag, sökt stimulera anordnandet av gemensamma skogsarbetarhushåll genom att tillhandahålla härför lämpliga härbärgen.

Flertalet härbärgen hava varit anordnade med förstugor, vilka då även — med eller utan avbalkning — utgjort förvaringsrum för proviant, arbetarnas kläder m. m. Förvaringsrum utan samband med förstuga har förekommit vid 11 hushåll.

De hittills anordnade såväl äldre som nyare härbärgena, vilka inretts med tanke på individuell mathållning, äro vanligen försedda med eldpall eller öppen spis — mera sällan med järnspis. Vid gemensam mathållning anses emellertid dylik oumbärlig för matlagningen, vilket haft till följd, att de härbärgen, i vilka gemensamma hushåll förekommit, i regel kompletterats med järnspis. I härbärgen med eldpall insättes därvid spisen vanligen på eldpallens ena kortsida, varvid rökröret från spisen ledes antingen in i rökhuven eller också direkt genom taken. Tack vare att även eldpallen eller den öppna spisen kan användas kunna arbetarna om kvällarna komma i åtnjutande av det ljus och den trevnad, som en öppen brasa sprider, samtidigt som bostaden därigenom blir väl ventilerad. Endast 4 av de 92 hushåll, som lämnat uppgifter härom, saknade järnspis, varvid matlagningen måste ske vid öppen eld. Järnspisarna hava i flertalet fall anskaffats och medförts till härbärgena av arbetarna själva, varvid spisarna, som i regel lånats eller förhyrts men även i vissa fall nyinköpts, även bortförts, då hushållen upplösts. I flera fall, särskilt i Norr- och Västerbotten, hava emellertid järnspisar tillhandahållits av arbetsgivarna, vilka i vissa fall låtit hushållen amortera spisarna genom erläggande av en viss

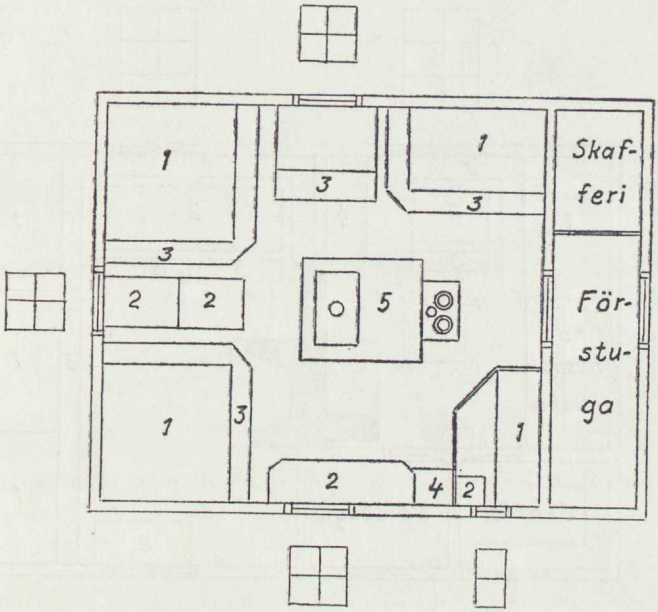

Fig. 18. Plan av härbärge från Västerbottens län, bebott av gemensamt hushåll.
1. Säng. 2. Bord. 3. Bänk. 4. Skåp. 5. Eldpall.

avgift per drivningssäsong. Sedan dessa spisar, vilka då ej bortföras från härbärgena vid drivningens slut, äro slutamorterade, få de användas utan avgift. Vissa arbetsgivare hava även vid hushållens upplösning inköpt sådana spisar, som insatts i härbärgena av hushåll, för att spisarna även ett följande år skola finnas tillgängliga för gemensamma hushåll. Hyra för järnspis synes variera avsevärt — antagligen med hänsyn till spisarnas beskaffenhet — från 5 till 40, vanligen dock 10—20 kr. per drivningssäsong.

I fråga om hushållerskornas bostadsförhållanden vid här ifrågavarande förläggningar hänvisas till redogörelse å sid. 85.

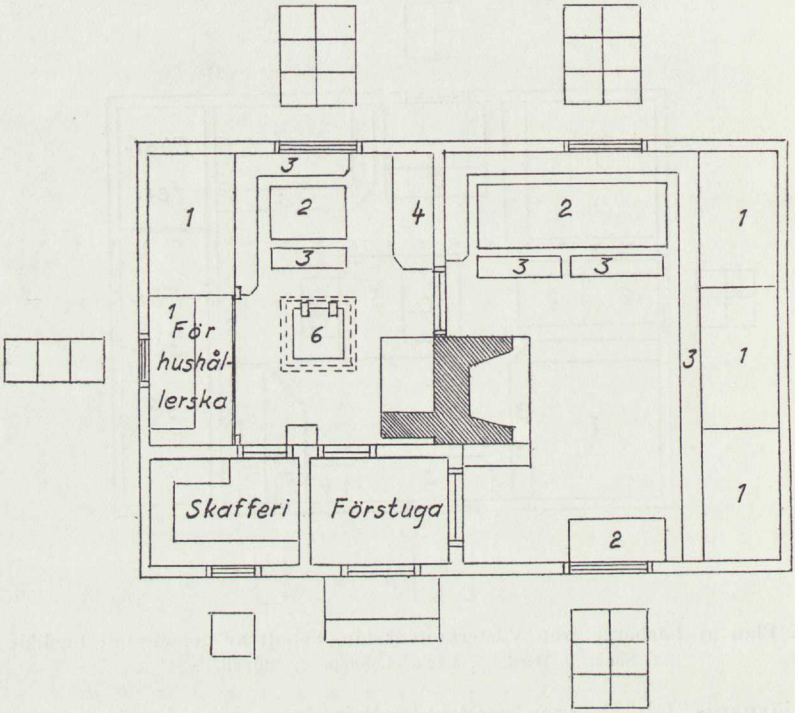

Fig. 19. Plan av härbärge från enskild skog i Jämtlands län, avsett för gemensamt hushåll.
1. Säng. 2. Bord. 3. Bänk. 4. Skåp. 6. Källare.

Från 48 hushåll hava mera detaljerade uppgifter, vilka sammanställts i tab. 12, erhållits angående de bostäder, som stått till förfogande.

Detta material, som huvudsakligen belyser bostadsförhållandena vid gemensamma hushåll under drivningssäsongen 1930, torde emellertid kunna anses giva en ganska representativ bild av dessa bostadsförhållanden sådana de i allmänhet gestalta sig. Om numera någon förändring inträtt, är det i så fall en ändring till det bättre, enär under de tre senaste åren ytterligare ett antal för gemensam mathållning avsedda härbärgen blivit uppförda.

Tab. 12. Uppgifter rörande bostadsförhållandena från 48 st. gemensamma hushåll.

Län	Antal				Utrymme i bostadsrum, kbm per man		Antal rum med		Härbärgen med förv.-rum
	hushåll	härbärgen	bost.-rum	kök el. matrum	enligt medeltal	enligt maximiantal	eldpall	öppen spis	
					hushållsmedlemmar				
Norrbottens	10	11	13	4	6·7	6·1	12	1	11
Västerbottens	8	8	8	4	5·6	4·9	6[1]	1	6
Västernorrlands	1	1	2	1	5·7	5·2	2	—	1
Jämtlands	15	15	15	1	6·9	6·6	11	2	12
Gävleborgs	6	6	7	—	8·4	8·1	5	1	5
Kopparbergs	8	8	9	3	6·4	6·1	6	3	8
Summa	48	49	54	13	6·6	6·2	42	8	43

[1] I ett rum kamin.

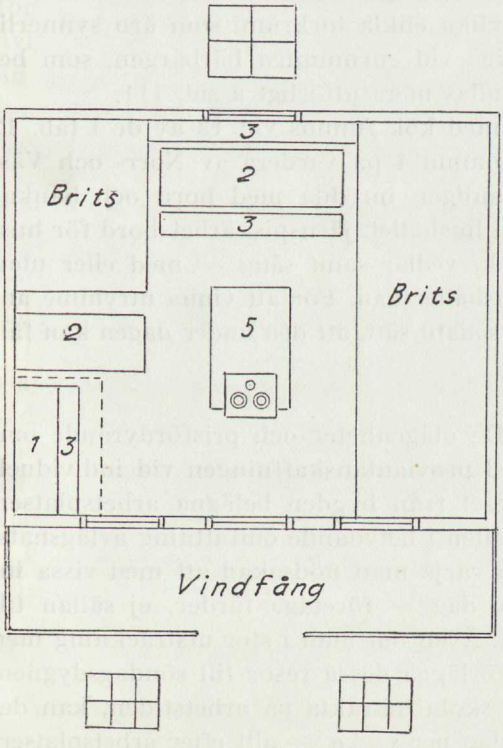

Fig. 20. Plan av härbärge från Kopparbergs län, använt av gemensamt hushåll.

1. Säng. 2. Bord. 3. Bänk. 5. Eldpall.

Vad utrymmet i de här ifrågavarande bostäderna beträffar, utvisar tabellen, att detta utgjort i medeltal 6·6 kbm per man, om man räknar med det genomsnittliga antalet deltagare i hushållen. Utgår man i stället från det största antal medlemmar, som förekommit i de olika hushållen, sjunker medelutrymmet per man till 6·2 kbm. I båda fallen överstiger det emellertid det minimum — 5 kbm — som angives i styrelsens ovanberörda anvisningar. Detta gäller även om medelutrymmena inom de skilda länen. Endast i Västerbottens län synes medelutrymmet per inkvarterad arbetare hava varit något lägre — 4·9 kbm — om man utgår från antalet deltagare, då hushållen varit som störst. Det genomsnittliga deltagarantalet ger däremot ett medelutrymme per man av 5·6 kbm. Bäst lottade ur ut-

rymmessynpunkt synas hushållen hava varit i Gävleborgs och Jämtlands län.

Trägolv — åtminstone på den fria golvytan — har förekommit i samtliga de härbärgen, i vilka gemensamma hushåll förekommit.

Det övervägande flertalet hushåll har bebott härbärgen med eldpall, vilken, såsom ovan nämnts, nästan undantagslöst kompletterats med järnspis för matlagning. S. k. långkok — kokning av ärter o. dyl. — äger emellertid ofta rum på eldpallen samtidigt som spisen disponeras för lagning av annan mat samt kokning av kaffe. Öppen spis, som inom vissa landsdelar är den enda förekommande eldstadsformen i härbärgena, har i de nu ifrågavarande bostäderna förekommit mera sporadiskt.

Inredningen har vidare bestått av bord — dels större matbord, vid vilka hushållets medlemmar i regel samtidigt kunnat intaga sina måltider, samt dels arbetsbord för hushållerskan — bänkar, hyllor samt skåp. Rörande inredningen i övrigt hänvisas till illustrationsmaterialet, som bl. a. utvisar planer över ett antal härbärgen, vilka bebotts av gemensamma hushåll. Vid 5 härbärgen — 2 i Västerbotten, 2 i Gävleborgs och 1 i Jämtlands län — hade förstugorna på ena sidan om ingången avdelats och anordnats till torkrum för kläder, selar m. m. Dylika enkla torkrum, som äro synnerligen ändamålsenliga och välbehövliga vid enrummiga härbärgen, som bebos av gemensamma hushåll, behandlas mera utförligt å sid. 111.

Kök eller matrum kombinerade med kök funnos vid 13 av de i tab. 12 redovisade bostäderna. Av dessa kommo 4 på vardera av Norr- och Västerbottens län. Matrummen äro vanligen inredda med bord och bänkar för det antal arbetare, som deltaga i hushållet, järnspis, arbetsbord för hushållerska, hyllor och skåp, diskbänk, vedlår samt säng — med eller utan avbalkning eller förhänge — för hushållerskan. För att vinna utrymme anordnas ofta hushållerskans säng på sådant sätt, att den under dagen kan fällas upp mot och fästas vid väggen.

Proviantering och mathållning. De olägenheter och prisfördyrande omständigheter, som äro förenade med proviantanskaffningen vid individuell mathållning, särskilt å mera avlägset från bygden belägna arbetsplatser, hava genom de gemensamma hushållen i betydande omfattning avlägsnats. Vid individuell mathållning är ofta varje man nödsakad att med vissa intervaller — vanligen var fjortonde dag — företaga färder, ej sällan till fots, till bygden för att proviantera. Även om man i stor utsträckning med uppoffring av söndagsvilan söker förlägga dessa resor till söndagsdygnen, för att desamma ej alltför mycket skola inkräkta på arbetstiden, kan det dock ej undvikas, att 1—0·5 arbetsdag per vecka — allt efter arbetsplatsernas mer eller mindre avlägsna läge i förhållande till bygden — tages i anspråk för proviantering. »När ett arbetsområde är beläget c:a 1½ mil från hemmet, åtgår för proviantering 1 dag per vecka», skriver en skogs-

arbetare. En annan framhåller olägenheterna av proviantering under söndagen med följande ord: »Nu inträffar att arbetarna många gånger få gå långa vägar för anskaffande av proviant. Detta gör, att söndagen inte blir någon vilodag, vilket dock så väl behöves för skogsarbetaren, som har ett så tungt och påfrestande arbete.»

Avstånd till provianteringsställe. Avståndet från arbetsplatsen till provianteringsstället inverkar givetvis på transportkostnaderna och därmed på livsmedelspriserna. Långa vägar och besvärliga transportförhållanden försvåra även hushållens förseende med färsk mat och framför allt mjölk. Vid styrelsens år 1916 framlagda utredning befanns, att medelavståndet mellan avverkningsplats och proviantförråd var c:a 1 mil, vilken väglängd emellertid anmärkningsvärt ofta överskreds i Kopparbergs län och i de tre nordligaste länen. Huru detta förhållande gestaltat sig för de uppgiftslämnande hushållen belyses av tab. 13. Enligt denna har medelavståndet till provianteringsstället för 93 uppgiftslämnande hushåll utgjort 21·9 km eller mer än dubbelt så stort som det vid 1913 års undersökning konstaterade. Denna omständighet torde emellertid i viss mån få tillskrivas det förhållandet, att gemensamma hushåll i första hand anordnats på de mera avlägset belägna arbetsplatserna. 23·6 % av samtliga hushåll hade mindre än en mil till provianteringsstället — däribland 6 hushåll med endast 5 km och därunder. För 31·2 % av hushållen varierade detta avstånd mellan 10 och 20 km och för 30·2 % mellan 20 och 40 km. Längst var proviantvägen i Norrbotten — i genomsnitt 35·2 km — och kortast i Gävleborgs län — 9·9 km. Även inom Jämtlands län har den varit kortare än medellängden för samtliga undersökta hushåll, under det att den inom Västerbottens och Kopparbergs län i det närmaste sammanfallit med detta medelavstånd.

Inköp och likvidering av proviant. Vid gemensamma hushåll ordnas proviantering för hela hushållet av hushållsföreståndaren, som vanligen träffar sådan överenskommelse med leverantören, att provianten tillhandahålles vid härbärget, eller också avtalar med de körare, som hava ärende till bygden, att mot skälig ersättning medtaga de förnödenheter, som erfordras för proviantförrådets komplettering.

Flertalet av de råvaror, som användas av de gemensamma skogsarbetarhushållen, inköpas hos närmaste lanthandlare eller konsumtionsförening. I vissa fall förekommer det emellertid, att skogsarbetare, som åtagit sig skogsarbete på betydande avstånd från hemorten, ändock taga sin proviant därifrån. Numera börjar det vidare bliva allt vanligare, att hushållsföreståndare och i vissa fall arbetsgivare infordra anbud från flera handlare, som kunna komma i fråga som leverantörer, varefter leveransen lämnas till den anbudsgivare, som erbjuder de förmånligaste villkoren. Då priserna visat sig variera ganska betydligt inom samma trakter — se tab. 26 — torde härigenom besparingar kunna göras. Någon fara för att det

Tab. 13. Avstånd från arbetsplats till provianteringsställe.

Län	Antal hushåll	Avstånd till provianteringsställe i km								
		under 10·0	10— 19·9	20— 29·9	30— 39·9	40— 49·9	50— 59·9	60— 69·9	70— 79·9	medelavstånd
Norrbottens	19	1	4	2	6	1	2	1	2	35·2
Västerbottens	22	4	10	3	1	—	2	1	1	21·5
Västernorrlands	1	—	—	—	—	1	—	—	—	40·0
Jämtlands	30	9	11	4	5	1	—	—	—	16·0
Gävleborgs	7	5	1	1	—	—	—	—	—	9·9
Kopparbergs	14	3	3	4	2	1	—	1	—	21·7
Samtliga Antal	93	22	29	14	14	4	4	3	3	21·9
Samtliga %	100	23·6	31·2	15·1	15·1	4·3	4·3	3·2	3·2	—

billigare priset skall medföra leverans av sämre varor föreligger ej, ty den leverantör, som ej håller prima varor, får ej länge behålla de gemensamma hushållen som kunder. Orsakerna till att de gemensamma hushållen kunna betinga sig förmånligare priser, äro dels att provianten levereras i betydligt större kvantiteter än då var och en köper sina egna förnödenheter — man kan med fog tala om detaljhandel i det senare och grosshandel i det förra fallet — och dels att leverantören sällan eller aldrig behöver räkna med förluster till följd av utebliven likvid. De gemensamma hushållen intaga sålunda en helt annan ställning gentemot leverantörerna än de enskilda skogsarbetarna. Under det att de senare, som sällan kunna betala kontant, få finna sig i de fordringar, som uppställas av leverantörerna, äro hushållen eftersökta kunder, som själva kunna uppställa villkor vid uppgörelserna. Vid dylika uppgörelser är det sålunda numera allt vanligare, att man förutom viss rabatt å gängse marknadspriser förskaffar sig förmåner såsom t. ex. fri frakt av provianten till arbetsplatserna, fri återtransport av tomkärl o. dyl.

I syfte att förbilliga provianten har man vidare å flera platser börjat inköpa kött i form av hela eller halva djurkroppar. Vissa hushåll ha t. o. m. inköpt levande djur, som arbetarna själva slaktat. Från ett håll rekommenderas även inköp av kött och korvvaror från mellersta Sverige, varigenom billigare priser uppgivas kunna erhållas än i Norrland.

Inköpen göras i regel av hushållsföreståndarna — i vissa fall genom hushållerskorna — och betalning erlägges ofta två gånger i månaden. Medel till proviantlikviderna erhållas antingen genom uttaxering bland hushållsmedlemmarna efter en ofta i överkant beräknad dagskostnad — slutreglering av vars och ens konto sker först efter hushållens avslutande — eller genom förskott hos arbetsgivaren, varvid hushållsföreståndaren erhåller fullmakt av de övriga hushållsmedlemmarna att för deras räkning utkvittera erforderliga belopp. I vissa fall har man ordnat denna angelägenhet på sådant sätt, att leverantören erhåller likvid direkt hos arbets-

givaren mot företeende av räkningar, attesterade av resp. hushållsföreståndare. Några hushåll hava var fjortonde dag inlevererat vissa avrundade belopp, ungefärligen täckande leveranserna under samma tid, för att först vid hushållens avslutande göra slutlikvid med leverantören. I regel löper leverantören sålunda ringa eller ingen risk att ej utfå sitt tillgodohavande, vilket bidrager till att, såsom ovan berörts, förskaffa hushållen förmånligare leveransvillkor än de enskilda skogsarbetarna.

Av hushållsmedlemmar levererad proviant. Flertalet av de födoämnen, som konsumeras inom skogsarbetarhushållen, köpas sålunda hos lämplig leverantör. Men därjämte hava hushållsmedlemmarna möjligheter att leverera sådana produkter från de egna jordbruken, som ej åtgå för eget behov. I vissa fall äro dylika leveranser ganska betydande, varför jordbrukare i skogsbygderna genom skogsarbetarhushållen synas kunna få goda tillfällen att försälja överskottsprodukter utan anlitande av mellanhänder. För att erhålla närmare kännedom om omfattningen av dessa leveranser har under punkt 17 å det utsända frågeformuläret intagits följande uppmaning: »Om hushållsmedlemmarna levererat egna produkter till hushållet (mjölk, smör m. m.) bör om möjligt dessas mängd och pris särskilt angivas.» Tyvärr har denna uppmaning mindre ofta hörsammats. Endast 3 hushåll år 1930 och 10 hushåll år 1932 hava lämnat specificerade uppgifter över hushållsmedlemmarnas egna leveranser, vilka framlagts i tab. 14.

En bearbetning av dessa uppgifter har givit vid handen, att värdet av de produkter, som levererats av hushållsmedlemmar, i genomsnitt uppgått till c:a 20 % av totala proviantkostnaderna för de ifrågavarande hushållen. De levererade varorna hava därvid värderats efter i orten gällande minuthandelspriser.

Inom de olika hushållen växlar givetvis omfattningen av hushållsmedlemmarnas egna leveranser avsevärt. Sålunda har i flera fall angivits, att inga som helst produkter levererats av hushållsmedlemmarna själva, och torde detta i så fall företrädesvis bero därpå att avstånden mellan förläggningsplatser och hemorter varit alltför stora för att möjliggöra mera regelbundna dylika leveranser. I andra fall åter uppgår hushållsmedlemmarnas tillskott till över ¼ av proviantkostnaderna, för ett hushåll i Venjans socken i Kopparbergs län till icke mindre än 39 % av den totala proviantkostnaden.

I stort sett synas hushållsmedlemmarnas egna leveranser vara av större omfattning i nedre Norrland och Dalarna än i övre Norrland. För undersökta hushåll under år 1932 uppgingo desamma sålunda i Gävleborgs och Kopparbergs län till 22 resp. 35 % av totala proviantkostnaderna, under det att motsvarande siffra för Norrbottens län var endast 9 %. Detta torde bero dels därpå, att avstånden mellan förläggningsplatser och hem-

Tab. 14. Tablå över av hushållsmedlemmarna i vissa gemensamma matlag levererade varuslag.

Hushållets belägenhet		År	Av hushållsmedlemmarna levererade varuslag										
			Mjölk	Potatis	Smör	Lingon-sylt	Kött	Fläsk	Bröd	Mjöl	Diverse matvaror	Summa	
L ä n	Socken		i % av totala konsumtionen av varuslaget									Kronor	% av tota-la provi-antkostn.
Västerbottens.....	Fredrika	1932	100	100	17	100	100	10	6	—	Ägg 100 %, sill 6 %, jäst 40 %, såpa 100 %.	531: 48	25
»	Stensele	»	100	100	—	—	—	—	—	—	—	118: 60	13
»	Åsele	»	43	100	100	—	100	—	—	—	—	573: —	17
»	Fredrika	»	99	71	13	100	75	—	—	—	—	340: 25	22
»	»	»	85	85	—	88	40	26	—	—	Blåbärssylt 100 %.	365: 62	20
Jämtlands.....	Tännäs	1932	100	100	17	20	—	—	—	—	Ost och messmör 100 %.	224: 52	18
»	Lillherrdal	1930	100	—	—	—	—	—	—	—	—	182: 05	10
»	»	»	46	29	17	53	14	2	1	3	Messmör 62 %, ost 6 %, korv ½ %.	231: 85	10
Gävleborgs.....	Loos	1932	100	100	—	100	—	10	—	—	Ägg o. lök 100 %.	226: 02	26
»	»	»	100	100	c:a 40	—	—	—	—	—	—	284: 05	19
Kopparbergs.....	Älvdalen	1932	100	—	80	100	6	—	8	15	—	448: 53	32
»	Venjan	»	100	100	97	100	—	—	—	—	Hjortronsylt 100 %.	404: 90	39
»	Älvdalen	1930	100	100	66	100	—	—	—	—	—	408: 73	26

orter i regel äro större i övre Norrlands ödebygder än i de mera tättbebyggda skogstrakterna i södra Norrland och Dalarna samtidigt som kommunikationerna äro sämre än söderut, men dels även därpå, att avkastningen från de sydligare här ifrågavarande jordbruken medger försäljning av produkter i större omfattning än från de i övre Norrland belägna.

Beträffande de produkter, som levereras av hushållsmedlemmarna själva, äro mjölk och potatis de allmännast förekommande. Som av tab. 14 framgår ha sålunda vid de 13 uppgiftslämnande hushållen hushållsmedlemmarna levererat mjölk till samtliga, därvid all konsumerad mjölk i 9 fall, samt potatis till 12 hushåll, därvid i 8 fall all konsumerad potatis. Därnäst synas smör och lingonsylt vara de produkter från hushållsmedlemmarnas jordbruk, som allmännast finna avsättning i skogsarbetarhushållen. I 9 av de 13 hushållen hava sålunda dessa produkter levererats av hushållsmedlemmarna — smör dock i regel endast delvis — under det att lingonsylt oftast eller i 6 av de 9 fallen helt levererats av hushållens medlemmar. Kött och fläsk produceras även flerstädes i sådan omfattning å hushållsmedlemmarnas jordbruk, att det blir över till avsalu. I 7 av de 13 hushållen hava sålunda leveranser av dessa varuslag förekommit. Mjöl och hembakat bröd synas märkligt nog mindre ofta tillskjutas av hushållsmedlemmarna. Endast vid 3 hushåll har en relativt obetydligt del av dessa varuslag erhållits genom köp från hushållsmedlemmar. Förutom nämnda produkter tillhandahållas även andra varuslag, ehuru mera sporadiskt, av hushållsmedlemmar, såsom t. ex. ägg, ost, tätmjölk, korv, messmör samt blåbärs- och hjortronsylt. I västra och norra Dalarna förekommer det slutligen flerstädes, att hushållsmedlemmarna från hemmen medföra smör och bröd, som de sedan var för sig handhava, varför det gemensamma hushållets proviantkostnader icke innefatta dessa varuslag.

Sorter och mängder av använd proviant. Sorter och mängder av den proviant, som konsumerats av flertalet uppgiftslämnande hushåll, framgår av tab. 15. Denna tabell utgör ett talande bevis för att antalet varuslag är avsevärt större vid gemensam än vid individuell mathållning. Under det att vid den senare huvudsakligen de fem standardartiklarna fläsk, bröd, vetemjöl, kaffe och socker komma till användning, omfattar de gemensamma hushållens budget ungefär samma födoämnen, som användas av under mera normala förhållanden levande arbetare.

Att avsevärda kvantiteter proviant använts av de uppgiftslämnande gemensamma skogsarbetarhushållen och att till följd därav de medeltalssiffror, som i det följande lämnas såväl i fråga om kvantiteter som kostnader m. m., torde få anses fullt representativa, framgår även av tab. 15.

En jämförelse mellan medelkonsumtionen inom de olika länen av de viktigare varuslag, som användas vid gemensam mathållning, kan även

Tab. 15. Sorter och mängder m. m. av proviant, konsumerad av gemensamma hushåll inom Norrland och Dalarna.

Varuslag	Antal hushåll[1]	Konsumtion i kg	Kostnad i kr.	Medelkons. per hushåll i kg	Medelkonsumtion per man och 6 dagar i kg
1 Kött	74	9 915	10 141	134	0·84
2 Fläsk	77	9 927		129	0·80
a Färskt fläsk	35	2 871	3 515	82	0·41
b Salt »	63	6 240	11 240	99	0·57
3 Charkuterivaror					
a Korv	72	5 765	6 738	80	0·48
b Annat	11	306	283	28	0·18
c Blod	9	142	44	16	0·09
4 Fisk (utom ansjovis)					
a Färsk fisk	21	491	305	23	0·14
b Salt sill, strömming	59	4 389	2 314	74	0·44
5 Mjölk	72	65 708	14 493	913	5·60
6 Smör	42	1 664	4 199	40	0·25
7 Margarin	65	5 725	7 240	88	0·53
8 Ost	60	3 581	5 337	60	0·35
9 Ägg	18	1 995 st.	233	111 st.	1 st.
10 Fett och flott	25	282	408	11	0·08
11 Bröd					
a Hårt bröd	70	9 846	7 144	141	0·84
b Mjukt »	4	649	353	162	0·88
12 Mjöl	78	23 836		306	1·89
a Vetemjöl	60	10 889	4 345	181	1·12
b Rågmjöl	37	4 751	1 677	128	0·79
c Kornmjöl	25	1 302	394	52	0·33
d Potatismjöl	68	720	374	11	0·06
13 Gryn m. m.	76	8 922		117	0·71
a Havregryn	43	2 179	992	51	0·30
b Risgryn	32	603	279	19	0·10
c Andra gryn	30	466	271	16	0·09
d Ärter	42	912	389	22	0·13
e Bruna bönor	43	979	572	23	0·14
14 Potatis	69	30 280	3 353	439	2·65
15 Makaroner	63	1 489	1 301	24	0·14
16 Lingon	50	2 257	1 555	45	0·28
17 Torkad frukt	74	2 777	3 097	38	0·23
18 Socker	76	14 996		197	1·20
a Strösocker	67	6 844	2 936	102	0·60
b Bit- och toppsocker	68	7 098	3 479	104	0·62
19 Sirap	59	1 096	748	19	0·11
20 Kaffe	76	3 114	7 515	41	0·25
21 Rotfrukter och grönsaker	17	533	157	31	0·25

[1] som lämnat uppgifter om resp. varuslag.

göras med ledning av tab. 16, vilken angiver medelkonsumtion per man och 6 dagar, d. v. s. en arbetsvecka, inberäknat däråbelöpande andel av den proviant, som under samma tid konsumeras av hushållerskorna.

Av nyssnämnda tabeller att döma konsumeras ganska avsevärda mängder huvudsakligen färskt kött i de gemensamma hushållen. Medeltalet 0·84 kg per man och arbetsvecka grundar sig på uppgifter från 74 hus-

håll. Inom Jämtlands län har köttkonsumtionen varit störst — 1·01 kg per man och 6 dagar enligt uppgift från 23 hushåll — och minst inom Kopparbergs och Västerbottens län — resp. 0·64 och 0·65 kg per man och 6 dagar. Den ökade användning av kött, som de gemensamma hushållen synas hava medfört, har sannolikt i motsvarande grad minskat fläskkonsumtionen, vilken tidigare i många fall synes hava varit alltför hög bland skogsarbetarna. Den som förtär för stora mängder fett löper — enligt uttalande av prof. Göthlin (se sid. 158) — den faran, »att både en avsevärd del av fettet bortgår oresorberad och att därjämte en viss kvantitet äggvita och kolhydrat genom den icke resorberade fettballasten också hindras från att resorberas. En betydande ansträngning av digestionskanalen genom tvånget att förtära stora mängder fett blir således lätt en följd av skogsarbetarnas yrke.» Med hänsyn härtill bör det sålunda räknas de gemensamma hushållen till förtjänst, att desamma åstadkommit en minskning av skogsarbetarnas fläskkonsumtion. Enligt uppgifter från 77 gemensamma hushåll åtgick nämligen i genomsnitt endast 0·80 kg fläsk per man och arbetsvecka eller något mindre än den köttkvantitet, som under samma tid konsumerades. Mer än 1 kg fläsk per man och sexdagarsperiod användes i Kopparbergs län (13 hushåll). Därnäst kommer Västerbottens län med 0·9 kg. Lägst synes fläskkonsumtionen vara i Gävleborgs län — i genomsnitt 0·57 kg per man och 6-dagarsperiod.

Av de övriga fetthaltiga födoämnena användes margarin i ungefär dubbelt så stor omfattning som smör. I genomsnitt åtgick sålunda per man och arbetsvecka 0·53 kg margarin mot 0·25 kg smör enligt uppgifter från 65 resp. 42 hushåll. I Västerbottens län ersättes smör i mycket stor omfattning av margarin — 0·10 kg smör mot 0·68 kg margarin — under det att i viss mån motsatt förhållande synes vara rådande i Kopparbergs län. I detta sammanhang må erinras om medicinalstyrelsens tillrådan att om margarin brukas som ersättningsmedel för smör, smörblandat — eller som det numera kallas extrablandat — margarin måtte komma till användning, enär detta senare vid tillverkningen förses med fettlösligt vitamin.

Å de mera avlägset belägna arbetsplatserna i skogarna var mjölk tidigare mycket sällsynt. Man bestod sig i regel icke ens med så mycket därav, att det räckte till »kaffegrädde», utan kaffet dracks i regel »svart». Undantagsvis medfördes dock å vissa håll söt mjölk i fruset tillstånd eller också surmjölk — s. k. tjockmjölk. Vid gemensam mathållning konsumeras däremot, såsom av tabellen framgår, i allmänhet ganska stora mängder söt mjölk. Medeltalet — grundat på uppgifter från 72 hushåll, vilka tillsamman använt 65 708 liter — utgör 5·60 liter per 6 dagsportioner. Den största mjölkkonsumtionen synes förekomma inom dalahushållen — 7·53 per man och 6 dagar — och den minsta i Jämtlands län — 4·70 liter per man och 6-dagarsperiod.

Då mellanmålet eller som det ofta kallas aftonvarden utgöres av endast smörgås och kaffe, bestås i flera hushåll sovel till smörgåsen och utgöres detta då vanligen av ost. Av detta födoämne konsumeras i genomsnitt ⅓ kg per man och arbetsvecka. Främst står här Västerbotten med 0·45 kg och sist i raden kommer Gävleborgs län med ej fullt hälften så stor ostkonsumtion eller 0·21 kg per man och 6-dagarsperiod.

Under det att färskt kött numera är allmänt förekommande å hushållens matsedel, i övre Norrland särskilt renköttet, är färsk fisk däremot ganska sällsynt. Salt sill och strömming är emellertid ofta förekommande frukostmat. I genomsnitt användes därav inemot ½ kg per man och 6 dagar — från 0·32 kg i Gävleborgs till 0·52 kg i Västerbottens län.

Av hårt eller torrt bröd synes åtgå i medeltal 0·84 kg per man och 6 dagar — minst i Gävleborgs län 0·40 kg och mest i Västerbottens län 0·99 kg. För Västernorrlands län redovisas visserligen 1·53 kg per man och arbetsvecka, men måste samtliga uppgifter från detta län utelämnas vid jämförelsen, enär desamma avse ett enstaka hushåll. Flerstädes användes emellertid även mjukt rågbröd, som ibland bakas å arbetsplatserna men vanligen i bygden, ofta på särskild beställning. Enligt uppgift från 4 hushåll, som lämnat uppgifter om konsumtionen av mjukt bröd, var denna 0·88 kg per man och 6 dagar.

Bland mjöler, av vilka i medeltal användes 1·89 kg per arbetsvecka — från 1·29 kg i Norrbottens till 2·44 kg i Västerbottens län — är vetemjölet det viktigaste. Konsumtionen därav varierar omkring medeltalet 1·12 kg med högsta siffran för Kopparbergs län — 1·29 kg — och lägsta för Norrbottens med 0·94 kg.

Gröt, välling och soppa på havregryn äro ganska vanliga rätter på de gemensamma hushållens matsedlar, men konsumtionen av havregryn stannar dock vid 0·3 kg per man och 6 dagar. För torsdagsmiddagens nästan obligatoriska ärtsoppa åtgår i genomsnitt 0·13 kg ärter per man och 6 dagar. Ungefär lika stor eller 0·14 kg är åtgången av såväl bruna bönor som makaroner.

Enligt medicinalstyrelsens undersökning synes vid individuell mathållning konsumtionen av potatis vara så ringa bland de norrbottniska skogsarbetarna — 112 gr per man och dag — att dessa därigenom icke kunde antagas få den mängd s. k. C-vitaminer, som normalt erfordras för tillfredsställande skydd mot skörbjugg. Denna olägenhet synes vara helt eliminerad vid de gemensamma hushållen, där dels potatiskonsumtionen i genomsnitt utgjorde 2·65 kg per man och 6 dagar och dels, såsom ovan angivits, även mjölk — det andra av de födoämnen, i vilka större mängd C-vitaminer förefinnes — i ganska stor omfattning förekommer. Ser man på medelkonsumtionen av potatis inom de olika länen, visar det sig, att densamma är lägst i Jämtlands län med 2·25 kg per man och 6 dagar och högst inom Kopparbergs län, där motsvarande medeltal är 3·34 kg.

Tab. 16. Beräknad medelkonsumtion i kg per man och 6 dagar inom gemensamma skogsarbetarhushåll.

Varuslag	Län						Korrigerade medeltal
	Norrbottens	Västerbottens	Jämtlands	Gävleborgs	Kopparbergs	samtliga	
Kött	0·94	0·64	1·01	0·81	0·64	0·84	0·78
Fläsk	0·81	0·90	0·76	0·57	1·14	0·80	0·74
Korv	0·34	0·44	0·61	0·59	0·67	0·48	0·44
Färsk fisk	0·18	0·14	0·06	0·08	0·09	0·14	0·13
Sill och strömming	0·45	0·52	0·34	0·32	0·51	0·44	0·41
Mjölk (söt) lit.	5·20	5·60	4·70	6·66	7·53	5·60	5·21
Smör	0·23	0·10	0·33	0·27	0·37	0·25	0·21
Margarin	0·54	0·68	0·53	0·32	0·22	0·53	0·49
Ost	0·28	0·45	0·37	0·21	0·34	0·35	0·32
Bröd (hårt)	0·86	0·99	0·65	0·40	0·84	0.84	0·78
Mjöler (exkl. pot.-mjöl)	1·29	2·44	2·16	2·27	1·68	1·89	1·74
Havregryn	0·31	0·30	0·24	0·23	0·35	0·30	0·28
Ärter	0·12	0·13	0·12	0·10	0·16	0·13	0·12
Bruna bönor	0·11	0·15	0·16	0·13	0·13	0·14	0·13
Potatis	2·41	2·79	2·25	2·86	3·34	2·65	2·44
Makaroner	0·14	0·15	0·12	0·06	0·11	0·14	0·13
Torkad frukt	0·25	0·23	0·21	0·13	0·23	0·23	0·21
Socker	1·06	1·26	1·27	1·19	1·34	1·20	1·10
Kaffe	0·26	0·23	0·25	0·23	0·28	0·25	0·23
Rotfrukter o. grönsaker	0·03	0·18	0·21	0·55	0·30	0·25	0·23
Övriga	0·87	0·56	1·19	0·87	1·43	0·98	0·90
Summa (exkl. mjölk)	11·48	13·29	12·84	12·19	14·17	12·83	11·81
Verklig medelkonsumtion[1] i kg (exkl. mjölk) per man och 6 dagar[2]	11·04	12·58	11·12	11·90	12·07	11·81	—
Summa (inkl. mjölk)	16·68	18·18	15·82	18·56	21·70	18·43	17·02
Verklig medelkonsumtion[1] i kg (inkl. mjölk) per man och 6 dagar[2]	14·05	18·12	15·57	18·48	20·33	17·02	—

[1] Inkl. däråpande andel av hushållerskornas konsumtion.
[2] Enl. uppgifter från 30 hushåll.

Bland övriga vegetabiliska födoämnen må omnämnas torkad frukt samt rotfrukter, av vilka båda i genomsnitt synes åtgå ungefär ¼ kg per man och arbetsvecka. Medan torkad frukt användes i ungefär samma omfattning inom de olika länen, förekomma däremot rotfrukter och grönsaker ännu mycket sparsamt inom de nordligaste hushållen för att vinna ökad användning längre söderut. För Gävleborgs län är sålunda medelkonsumtionen över ½ kg per man och 6 dagar, medan motsvarande kvantitet för de norrbottniska hushållen är så ringa som 0·03 kg.

Av socker åtgår i medeltal 1·2 kg per man och 6 dagar, fördelat ungefär lika på bit- och strösocker. Sockerkonsumtionen företer vidare jämförelsevis små variationer — från 1·06 kg per man och arbetsvecka i Norrbottens till 1·34 kg i Kopparbergs län. Detta gäller i än högre grad om

den bland skogsarbetarna mycket omskrivna kaffedrickningen, i det att c:a ¼ kg kaffe per man och arbetsvecka synes vara ett inom alla län giltigt medeltal. Om de i medicinalstyrelsens undersökning lämnade uppgifterna å den dagliga kaffekonsumtionen vid individuell mathållning i Norr- och Västerbottens län — resp. 40 à 45 gr och 58 gr rostade bönor — kunna anses representativa, torde de gemensamma hushållen hava medfört någon — för Norrbottens län dock ringa — minskning i kaffekonsumtionen. Frågan huruvida och i vad mån kaffedrickandet samtidigt minskat måste tills vidare få lämnas obesvarad. Det torde nämligen få antagas, att hushållerskorna vid kokningen bättre ekonomiserat med kaffet än vad som i allmänhet sker vid individuell mathållning.

Framhållas må slutligen att i tab. 16 redovisade och här ovan kommenterade uppgifter å per man och arbetsvecka använda proviantmängder avse medeltal, inklusive hushållerskans konsumtion, för endast de hushåll, där resp. varuslag kommit till användning. Enär sålunda samtliga dessa födoämnen ej förekommit vid alla uppgiftslämnande hushåll, kan man ej genom summering av dessa viktsuppgifter erhålla en totalsumma, som representerar vad en skogsarbetare genomsnittligt konsumerar per arbetsvecka vid gemensam mathållning. En dylik siffra skulle nämligen bliva för hög. För att i någon mån undersöka, i vad mån nyssnämnda förhållande influerat på i tabellen angivna medeltal, hava summorna av dessa beräknade 6-dagars medeltal jämförts med motsvarande genomsnittliga mängder proviant, som verkligen använts av ett antal representativa hushåll inom varje län — tillsammans 30 st. — från vilka detaljerade uppgifter i detta avseende föreligga. En dylik jämförelse synes giva vid handen, att de i tab. 16 angivna beräknade medeltalssummorna per man och arbetsvecka äro c:a 8 % för höga, vilket alltså bör beaktas, då man med ledning av tabellen vill beräkna de proviantmängder, som erfordras för ett visst hushåll, inklusive hushållerska. Den sista kolumnen i tabellen angiver med hänsyn härtill korrigerade proviantmängder.

De i skogsarbetarkosten ingående födoämnenas genomsnittliga vikt per dagsportion, exklusive mjölk, som ej förekommit i alla hushåll, synes utgöra i det närmaste 2 kg — enligt tab. 18, avseende 28 hushåll, som lämnat mera fullständiga uppgifter, 1·93 kg. Medräknas mjölken, blir motsvarande medelvikt 2·83 kg enligt tab. 16 och 2·77 enligt tab. 18.

Näringsämnenas kvantitativa fördelning samt kostens näringsvärde. En undersökning av mängden använda födoämnen är emellertid ej tillräcklig för bedömande av kostens lämplighet. Härför erfordras jämväl utredning om de olika näringsämnenas kvantitativa fördelning samt kostens näringsvärde. I syfte att utröna dels i vilken omfattning näringsämnena fett, äggvita och kolhydrater äro till finnandes i de gemensamma hushållens kost och dels den dagliga kaloritillförsel, som denna kost representerar, hava

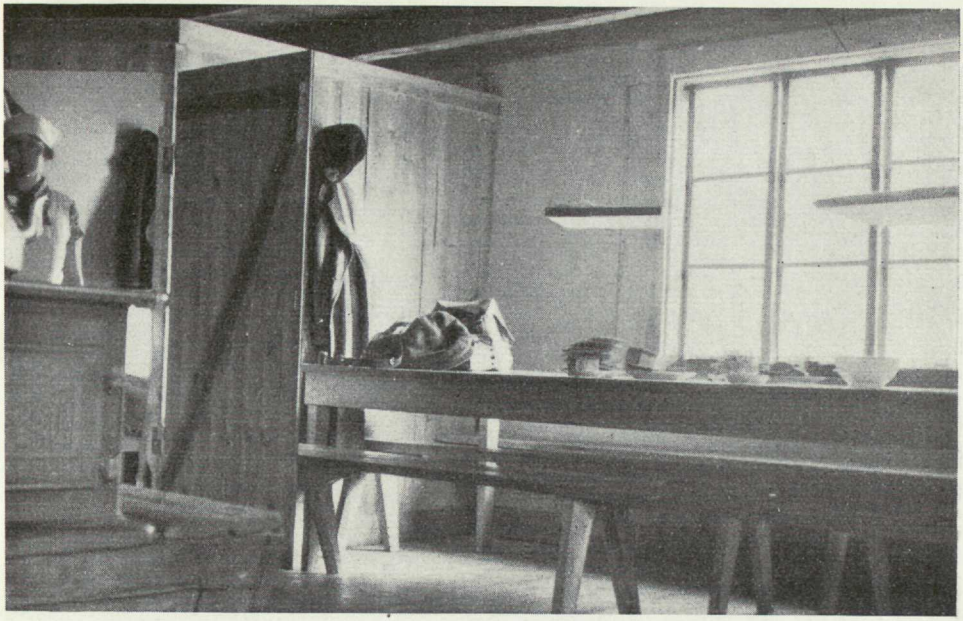

Fig. 21. Interiör av härbärge för gemensamt hushåll å kronopark i Västerbottens län, uppfört enligt yrkesinspektionens ritning. Vänstra hörnet avbalkat åt kockan.

Fig. 22. För hushållerskor avbalkat hörn i ett härbärge. För att möjliggöra god värmecirkulation går avbalkningen ej ända upp till taket och ej heller ända ned till golvet.

Fig. 23. Avbalkning kring hushållerskornas sängar ersättes ibland med ett förhänge.

Fig. 24. Hushållerskeavbalkning av papp.

Tab. 17. Kostens sammansättning per dagsportion av olika näringsämnen m. m. i ett antal (12) gemensamma skogsarbetarhushåll.

Område	Antal dagsport.	Äggvita		Fett		Kolhydrat		Näringsvärdets fördeln. i % på	
		gr	% av vikt	gr	% av vikt	gr	% av vikt	animal. livsmedel	vegetabil. livsmedel
Norrbottens län....	3 776	170	14·1	263	21·8	773	64·1	34·1	65·9
Västerbottens län..	2 843	227	17·0	306	22·9	803	60·1	36·3	63·7
Jämtlands län.....	2 809	190	15·0	268	21·1	811	63·9	29·9	70·1
Gävleborgs län.....	1 436	215	15·9	250	18·4	891	65·7	37·9	62·1
Kopparbergs län....	2 875	219	15·3	275	19·2	939	65·5	43·9	56·1
S:a och medeltal	13 739	202	15·4	274	20·9	834	63·7	36·3	63·7
Genomsnittskost för norsk skogsarbetare[1] (individ. mathålln. 175 kostdagar)[2]	—	186	12·6	283	19·2	1 008	68·2	25·9	74·1
Genomsnittskost för norska skogsarbetare (4 gemensamma hushåll)[1].....	—	209	17·3	246	20·4	751	62·3	44·9	55·1
Amerikansk krigsranson (Rosenau).	—	158	18·1	200	23·0	514	58·9	—	—
Prof. Hammarsten..	—	120	19·4	100	16·1	400	64·5	—	—
Voitska koststaten..	—	118	17·5	56	8·3	500	74·2	—	—
Lantarbetare (1920)[3]	—	—	—	—	—	—	—	36·3	63·7
Industriarbetare (1923)[4].....	—	—	—	—	—	—	—	40·4	59·6
Medelklasshushåll (1923)[4].....	—	—	—	—	—	—	—	42·3	57·7

[1] Enl. »Undersøkelse av skogshytter og skogsarbeidernes levevilkår», av Sønnik Andersen. 1932.

[2] Enl. av arbetarna lämnade uppgifter, troligen i regel avseende inköpta och alltså ej konsumerade varor (se sid. 130).

[3] Enl. socialstyrelsens undersökning »Levnadskostnaderna på landsbygden i Sverige under år 1920».

[4] Enl. socialstyrelsens undersökning »Levnadskostnaderna i städer och industriorter omkring år 1923».

några hushåll från varje län, som lämnat fullständiga uppgifter å konsumerade födoämnen, undersökts i nyss angivna avseenden.

Resultatet av den förstnämnda utredningen föreligger i en sammanställning, tab. 17, som angiver såväl den absoluta som den procentiska fördelningen av äggvita, fett och kolhydrat i den proviant, som konsumerats av 12 närmare undersökta hushåll någorlunda jämnt fördelade inom undersökningsområdet. För möjliggörande av jämförelser hava därjämte i tab. 17 medtagits några resultat från andra liknande undersökningar.

Enligt den s. k. Voitska koststaten bör äggvitetillförseln utgöra 118 gr, motsvarande 17·5 % av hela näringstillförseln. Numera synes sakkunskapen dock anse, att detta tal kan avsevärt underskridas, utan att äggvitebrist behöver befaras. Alltför stora äggviteöverskott i födan anses snarare skad-

liga, enär kroppen vid ökad tillförsel intill en viss gräns av äggvita, som ej kan upplagras för kommande behov, tvingas att omsätta större mängder av detta ämne, än kroppen behöver. Detta kan hava till följd, att vissa av kroppens organ överansträngas, i främsta rummet njurarna, genom vilka kväveutsöndringen sker, samt levern, som har till uppgift att i mera oskadliga föreningar omsätta en del av de giftiga ämnen, som uppstå vid äggvitans sönderdelning i tarmen. Äggvitan hör därjämte till de dyraste näringsämnena, varför det alltså ur såväl näringshygienisk som ekonomisk synpunkt är önskvärt, att ej alltför stora mängder äggvita ingå i den dagliga födan.

Av tab. 17 framgår, att äggvitebehovet är väl tillgodosett i de gemensamma skogsarbetarhushållens kost, åtminstone vad de absoluta mängderna beträffar. Äggvitehalten i gram synes således inom de olika länen variera från 170 till 227 per dagsportion och utgör i genomsnitt för de 12 undersökta hushållen 202 gr eller något mindre än vad som konstaterats vid en undersökning av 4 norska skogsarbetarhushåll, för vilka motsvarande medeltal utgjorde 209 gr äggvita. Observeras bör emellertid, att den i skogsarbetarkosten ingående äggvitan till stor del är av vegetabiliskt ursprung. Dylik äggvita anses dels vara av lägre kvalitet än animalisk och dels resorberas i avsevärt mindre grad än den äggvita, som förekommer i animaliska födoämnen. Sålunda uppgives 22—30 % av äggvitan i bröd och potatis bortgå ur kroppen, under det att motsvarande procentsiffror för kött och mjölk äro blott 2·6 och 7·1 %. (Rubner.) Något skadligt överskott av äggvita torde därför ej förekomma i skogsarbetarhushållens kost. Härpå tyder även den omständigheten, att såsom tab. 17 utvisar den relativa äggvitehalten i hushållens kost är lägre än i såväl den Voitska som i övriga i tabellen angivna koststater.

Om kosten behöver förstärkas, t. ex. vid tungt arbete, är det, enligt vad erfarenheten givit vid handen, icke blott äggvite- utan även särskilt fettmängden, som ökas. Detta förhållande kan även konstateras vid den nu företagna undersökningen. Fettmängden i hushållens kost synes sålunda enligt tab. 17 hava utgjort i medeltal 274 gr per dagsportion — störst i Västerbottens län och minst i Gävleborgs län. Omräknas nyssnämnda kvantitet i kalorier erhålles ett värde av 2 548, som representerar en större fettmängd än den — i medeltal 2 100 kalorier per dag — som enligt medicinalstyrelsens utredning är behövlig i skogsarbetarens yrke. Däremot ligger medeltalet under den fettmängd — 300 gr eller 2 730 kalorier per dag — som anses utgöra maximum av vad en frisk människa kan smälta. Detta gäller även för de olika länsmedeltalen med undantag för Västerbottens län, vars medeltal obetydligt överstiger nyssnämnda siffra 300 gr. Den relativa fettmängden, som i medeltal utgör 20·9 %, överensstämmer ganska väl med motsvarande värde för 4 norska skogsarbetarhushåll (tab. 17).

Kolhydraterna intaga i kvantitativt avseende första rummet bland näringsämnena, detta dels på grund av sin prisbillighet och dels på grund av den

lätthet, varmed kroppen förmår tillgodogöra sig även ganska stora mängder därav. I skogsarbetarkosten förekomma kolhydrat i större mängder än i vanlig kost på grund av att bl. a. bröd och potatis användas i stor omfattning. Vid de gemensamma hushållen synes den genomsnittliga mängden kolhydrat sålunda utgöra 834 gr per man och dag motsvarande 63·7 % av de i kosten ingående näringsämnena. Variationen de skilda länen emellan belyses av talen 939 gr för Kopparbergs och 773 gr för Norrbottens län, och de relativa gränserna betecknas av 65·7 % inom Gävleborgs län och 60·1 % i Västerbottens län.

Livsmedelsstandardens höjd påverkas emellertid icke blott av näringsämnenas mängd utan även i hög grad av *födoämnenas fördelning på animaliska och vegetabiliska varuslag*. Enligt vad undersökningar i detta avseende giva vid handen, är mängden av de animaliska näringsämnena, såväl absolut som i förhållande till hela mängden av i födan ingående näringsämnen, lägst inom arbetarklassen. Med en stegring av välståndet följer i regel en ökning av de animaliska livsmedlens andel av den totala näringsmängden och en motsvarande minskning av de vegetabiliska. Enligt den av styrelsen 1929 publicerade undersökningen »Levnadskostnaderna i städer och industriorter omkring år 1923» utgjorde sålunda de animaliska näringsämnena bland industriarbetarna 40·4 % och bland medelklasshushållen 42·3 % av totala näringsmängden. För lantarbetare var motsvarande tal år 1920 36·3. Den på detta sätt uppmätta skillnaden i livsmedelsstandarden framstår ännu tydligare vid en jämförelse mellan individuell och gemensam mathållning bland norska skogsarbetare. Av de i tab. 17 återgivna siffrorna att döma skulle sålunda anordnande av gemensamma hushåll hava åstadkommit en mycket avsevärd förbättring av de norska skogsarbetarnas livsmedelsstandard. De animaliska näringsämnenas andel i totala näringsmängden synes nämligen hava stigit från 25·9 % till icke mindre än 44·9 %. Även vid de nu undersökta skogsarbetarhushållen synes livsmedelsförsörjningen genomsnittligt ligga på en jämförelsevis hög nivå, i det att de animaliska näringsämnena visat sig utgöra 36·3 % av totala näringsmängden eller exakt samma siffra som för svenska lantarbetare år 1920. Variationen inom de olika länen synes dock, såsom närmare framgår av tab. 17, vara betydande. Den på detta sätt karakteriserade högsta standarden synes förekomma i Kopparbergs län, där de animaliska näringsämnena synas ingå i kosten med 43·9 % av näringsvärdet, den lägsta i Jämtlands län, där motsvarande siffra är endast 29·9 %. Den höga siffran inom Kopparbergs län synes huvudsakligen bero därpå, att dalahushållen såsom tidigare påpekats använt jämförelsevis mycket av det animaliska födoämnet smör och mindre kvantiteter margarin, vilket, då det i regel utgöres av växtmargarin, hänförts till de vegetabiliska näringsämnena.

Kostens *näringsvärde*, uttryckt i kalorier per dag, utgör ett sammanfattande och för anställande av jämförelser lämpligt uttryck för konsum-

Tab. 18. Skogsarbetarkostens näringsvärde.

Område	Antal		Födoämnenas vikt i kg[1]				Antal kalorier[2] per man och dag	
			per dagsport.		per 1 000 br. kal.			
	hushåll	dagsport.	inkl. mjölk	exkl. mjölk	inkl. mjölk	exkl. mjölk	brutto	netto
Norrbottens län	6	7 284	2·209	1·709	0·380	0·312	5 485	4 662
Västerbottens län	10	11 293	2·919	2·010	0·424	0·320	6 614	5 622
Jämtlands län	6	5 365	2·583	1·887	0·388	0·305	6 324	5 375
Gävleborgs län	2	1 436	3·358	2·169	0·491	0·360	6 546	5 564
Kopparbergs län	4	3 337	3·561	2·102	0·500	0·343	6 750	5 738
Summa och medeltal	28	28 715	2·772	1·929	0·420	0·320	6 286	5 343
Genomsnittskost för norska skogsarbetare[3] (individ. math.)[4] 175 kostdagar	—	—	2·864	—	—	—	7 514	6 388
Genomsnittskost för norska skogsarbetare (4 gemens. hush.	—	—	2·520	—	—	—	6 263	5 324
Amerikansk krigsranson (Rosenau)	—	—	—	—	—	—	—	4 600
Prof. Hammarstens koststat	—	—	—	—	—	—	—	3 060
Voitska koststaten	—	—	—	—	—	—	—	3 055
Lantarbetare[5]	—	—	—	—	—	—	—	3 546
Industriarb. i hemmet[6]	—	—	—	—	—	—	—	3 390
Medelklasshushåll[6]	—	—	—	—	—	—	—	3 760

[1] Inkl. hushållerskans konsumtion.
[2] Exkl. hushållerskans konsumtion.
[3] Se not 1 under tab. 17.
[4] Enl. av arbetarna lämnade uppgifter, troligen i regel avseende inköpta och alltså ej konsumerade varor (se sid.).
[5] Se not 3 under tab. 17.
[6] Se not 4 under tab. 17.

tionens storlek. Uppgifter härom såväl för de gemensamma skogsarbetarhushållen representerade av 28 hushåll, vilka lämnat mera fullständiga uppgifter angående använda varuslag, som för andra liknande kosthåll lämnas i tab. 18, i vilken därjämte angives födoämnenas vikt per dagsportion och per 1 000 bruttokalorier.

Under det att i det föregående lämnade uppgifter rörande provianten omfattat jämväl den proviant, som konsumerats av hushållerskorna, avse de i tab. 18 lämnade uppgifterna angående kalorier *konsumtion per arbetare*. För att erhålla dylika siffror hava avdrag gjorts för hushållerskornas konsumtion, vilken beräknats utgöra 3 530 brutto- eller 3 000 nettokalorier per dagsportion. Vid beräknande av kalorimängderna har man vidare vid denna liksom vid övriga undersökningar av detta slag måst utgå ifrån, att intet onödigtvis förfarits, enär uppgifter därom givetvis saknas. Vid beräkning av det kalorital (»nettokalorier»), som verkligen tillgodogöres av människokroppen, har man att taga hänsyn såväl till förlusten i tarmkanalen som

därtill, att vid livsmedlens beredning en del smältbara ämnen gå förlorade i form av avfall. För att vara på den säkra sidan hava avdragen för dessa »förluster» i detta fall satts till 15 % av bruttokalorivärdet, ehuru man vid fysiologiska undersökningar funnit, att kroppen i regel kan utnyttja c:a 90—95 % av den absoluta näringsmängden i födan. Samma avdragsprocent har även efter anvisning av professor Torup tillämpats vid den ovan åberopade norska utredningen.

Kostens bruttokalorivärde vid gemensam mathållning synes av tab. 18 att döma uppgå till 6 286 kalorier representerande 5 343 nettokalorier. En jämförelse mellan medelbruttokalorimängden för Norr- och Västerbottens län — 6 171 — och det vid medicinalstyrelsens undersökning erhållna medelvärdet för dessa län — 5 174 bruttokalorier per dag — skulle alltså giva vid handen, att kosten vid gemensam mathållning är avsevärt mera näringsrik än vid individuell sådan. Skillnaden torde dock i verkligheten ej vara fullt så stor som nyssnämnda siffror angiva, enär medicinalstyrelsens medelvärde, avseende 18 skogsarbetare under 5 dagar, är grundat på direkt vägning resp. mätning av ingredienserna till kosten, verkställd av på platserna befintliga läkare, varvid avdrag även gjorts för vad som icke blivit förtärt. Det vid socialstyrelsens utredning erhållna medelvärdet för nyssnämnda län stöder sig visserligen icke på lika noggranna individuella uppgifter men hänför sig i stället till 16 hushåll med tillhopa 18 577 dagsportioner. Även med hänsyn till nu anförda förhållande torde emellertid av siffrorna klart framgå, att de gemensamma hushållens mathållning är överlägsen den individuella hushållningen även i fråga om kostens näringsvärde.

Vid bedömande av orsakerna till den vid gemensam mathållning stegrade konsumtionen torde böra beaktas dels att maten är smakligare och dels att den i regel får förtäras vid dukat bord i trevligare miljö. Framhållas må emellertid, att kosten vid gemensam mathållning trots dess avsevärt bättre beskaffenhet i regel är billigare än vid individuell mathållning (se sid. 87).

Födans volym och grad av omväxling. Enligt utförda undersökningar har födans volym stor betydelse för mättnadskänslan. Det är därför av vikt, att den vid de gemensamma skogsarbetarhushållen någorlunda överensstämmer med, vad hushållsmedlemmarna äro vana vid. I annat fall kan, såsom i vissa fall hänt, det förhållandet inträffa, att föda, innehållande till och med ett rikligt antal kalorier, ej ansetts tillräcklig, då den ej varit nog skrymmande. Ett gott uttryck för födans mera eller mindre skrymmande beskaffenhet är förhållandet mellan *kostens vikt och kalorihalt.* Denna koefficient, kostens vikt i kg per 1 000 bruttokalorier, som visat sig vara nästan konstant för olika folkgrupper, återspeglar även i viss mån födans sammansättning, i det att en föda, som innehåller mycket fett, är mindre skrymmande än den, som innehåller mycket kolhydrat och litet fett. Denna koefficient, som angives i tab. 18, dels inklusive och dels exklusive mjölk, enär sådan ej

förekommit i alla i tabellen ingående hushåll, utgör för gemensamma skogsarbetarhushåll — exklusive mjölk — 0·32. Variationerna inom de olika länen äro som synes av tabellen jämförelsevis små. Vid jämförelse med dylika koefficienter för andra folkgrupper måste beaktas, att kostens vikt i detta fall avser råvarorna och ej den färdiglagade maten.

Ett kortfattat uttryck för i vilken grad kosten är omväxlande erhålles genom sammanräkning av näringsmängden av standardartiklarna mjölk, smör och margarin, fläsk, bröd, mjöl, potatis och socker.

Tab. 19. Sammandrag över vissa livsmedels procentuella andel i totalkonsumtionen (mätt i kalorier).

Län	Ant. hushåll	Smör, margarin, fläsk	Mjöl	Bröd	Mjölk	Potatis och socker	Summa
		i % av totala förbrukningen, mätt i kalorier					
Norrbottens	6	26·6	20·8	7·3	5·5	17·1	77·3
Västerbottens	10	26·1	18·8	7·6	8·5	17·7	78·7
Jämtlands	6	27·0	20·3	6·5	7·0	17·1	77·9
Gävleborgs	2	19·6	15·3	10·3	11·8	16·8	73·8
Kopparbergs	4	18·9	14·4	7·8	13·7	18·1	72·9
Summa och medeltal	28	25·1	18·8	7·5	8·4	17·5	77·3

Enligt styrelsens år 1923 verkställda levnadskostnadsundersökning uppgick mängden av nyssnämnda livsmedel inom arbetarhushållen till 76·8 % av totala näringsmängden, inom de lägre tjänstemannafamiljerna till 74·9 samt slutligen inom medelklassen till 67·7 %. Resten av näringstillförseln härrörde från smärre varuslag, vilkas förnämsta betydelse var att göra kosten mera mångsidigt sammansatt. Dessa tal visa skillnaden mellan medelklassens relativt omväxlande kosthåll och den mera enformiga dieten bland arbetarhushållen. Motsvarande tal för de gemensamma skogsarbetarhushållen giva vid handen, att dessas mathållning i genomsnitt varit ungefär lika omväxlande som de ovannämnda arbetarhushållens. Medeltalet för 28 undersökta hushåll är nämligen, såsom av tab. 19 framgår, 77·3 %. Inom Gävleborgs och Kopparbergs län synes kosthållet t. o. m. hava varit något mera omväxlande än inom de ovannämnda lägre tjänstemannafamiljerna, under det att hushållen inom mellersta och övre Norrland närmast likna de nyssnämnda arbetarfamiljernas. I tab. 19 angivas vidare länsvis nyssnämnda matvarors procentuella andelar i totalförbrukningen och framgår av densamma bl. a., att den s. k. »fläsk-mjöldieten» fortfarande spelar stor roll i övre och mellersta Norrland, under det att kosten inom Gävleborgs och Kopparbergs län vunnit i omväxling genom minskad konsumtion av dessa skogsarbetarkostens standardvaror.

Måltider och maträtter. Vid gemensam mathållning äro måltiderna i regel fyra: frukost, middag, aftonvard — vid hemkomsten från arbetet — samt

kvällsmål. Några hushåll uppgiva måltidernas antal till tre, men då medräknas ej det vanligen av kaffe och smörgås bestående mellanmålet, som står framdukat, då arbetarna komma från skogen efter slutat dagsverke.

I ett härbärge, som bebos av körare, börjar dagen tidigt. Körarna äro vanligen på benen redan kl. 5 — under senvintern med dess längre dagar ännu tidigare — för att fodra och sköta sina hästar. Vid denna tidiga timme behöver dock ej hushållerskan stiga upp, utan körarna göra vanligen själva eld i spisen och sätta på kaffepannan. Frukosten ätes vanligen mellan ½ 7 och ½ 8 — ibland en halvtimme tidigare. Middagsrasten, som i regel varar 1—1½ timme, börjar å vissa håll redan vid 11-tiden och å andra så sent som kl. 1. Aftonmålet, som vanligen benämnes aftonvard — i Dalarna lissmiddag — serveras som ovan nämnts efter slutat arbete och tidpunkten för detsamma varierar därför avsevärt under den mörka och ljusare delen av drivningssäsongen — från 3—½ 7 e. m. Kvällsmålet intages någon gång mellan 7 och 9, vanligen kl. 8 e. m. Numera synes man flerstädes hava olika måltidsindelning under den mörka och ljusare delen av avverkningssäsongen. Sålunda meddelar ett hushåll från Västerbottens län, att måltiderna under tiden januari—mitten av februari voro följande: frukost kl. 7.30, middag kl. 11, te med dopp vid hemkomsten från skogen kl. 4 e. m. samt kväll kl. 8. Under återstoden av säsongen eller från 15 februari—15 april, då arbetsdagen var längre och arbetet sålunda mera krävande, hade man dagen indelad på följande sätt: första frukost kl. 6.30, frukost kl. 10.30, middag kl. 3.30 e. m. och kvällsmål kl. 8 e. m. Önskvärt är givetvis att arbetsdagen så indelas, att arbetsperioderna bliva ungefär lika långa samtidigt som de under vintern korta arbetsdagarna väl tillvaratagas. Denna angelägenhet behandlas i annat sammanhang å sid. 97.

Av de matsedlar att döma, som erhållits från vissa uppgiftslämnande hushåll, hava hushållerskorna ganska väl tillvaratagit de möjligheter att åstadkomma ett omväxlande kosthåll, som stått dem till buds. Genom tillhandahållande av lämpliga veckomatsedlar har även skogs- och flottledsinspektören sökt underlätta deras arbete i detta avseende. Anledning till klagomål mot kostens enformighet, vilka vid individuell mathållning ofta varit fullt befogade, torde i regel ej heller finnas vid nu ifrågavarande hushåll. Maten består emellertid, som sig bör, av vanlig god husmanskost av det slag, skogsarbetarna äro vana vid.

Frukosten utgöres förutom av smör eller margarin och bröd, som synes förekomma vid varje måltid, av minst en rätt lagad mat. Ofta tillkommer därjämte som andra rätt en välling, en soppa — ofta rester från föregående middagar — en pudding eller stekt gröt och mjölk. Frukosten avslutas med kaffe, som i enstaka fall utbytes mot te eller choklad. Till middagen serveras nästan undantagslöst två rätter lagad mat såsom närmare framgår av efterföljande förteckning över de maträtter, som förekommit vid de uppgiftslämnande hushållen. Vid aftonvarden förekommer ej sällan en rätt lagad

mat, ofta rester från middagen eller också smörgås med kallskuret, inlagd sill o. dyl. Kvällsmålet, som nästan undantagslöst består av gröt och mjölk, synes vara den enda måltid, till vilken ej serveras kaffe. Kvällsgröten kokas oftast på mjöl eller havregryn, men ibland även på ris-, korn eller mannagryn.

Förteckning över vid olika måltider förekommande maträtter vid gemensamma skogsarbetarhushåll.

FRUKOST

Första rätt	Andra rätt
Stekt sill och potatis	Stekt gröt och mjölk
Inlagd sill och potatis	Havregrynsvälling
Sillpudding	Havremjölsvälling
Sillbullar	Klimpvälling
Salt strömming och potatis	Korngrynsvälling
Stuvad lutfisk och potatis	Mannagrynsvälling
Stekt fläsk och potatis	Långmjölk (filmjölk)
Stekt färskt el. salt fläsk och potatismos	Risgrynspudding med sylt
Paltbröd med fläsk och sås	Mannagrynspudding med sylt
Blodpalt med fläsk	Lingon och mjölk
Fläsk och makaroner	Blåbärskräm och mjölk
Fläsk och bruna bönor	
Potatispalt med fläsk	
Potatisbullar med fläsk el. lingonsylt	
Pölsa, fläsk och potatis	
Stekt kött och potatis	
Biff med potatis	
Köttstuvning med potatis	
Pytt i panna	
Pölsa med potatis	
Stekt korv och potatis	
Kokt fläsk- el. köttkorv med potatis	
Pannkaka med lingonsylt	
Uppstekt fläskpannkaka	
Risgrynspudding med sylt	
»Brödblöta»	

MIDDAG

Första rätt	Andra rätt
Stekt kött och potatis	Pannkaka med lingonsylt
Kokt kött och potatis	Havresoppa
Köttbullar med potatis	Risgrynsvälling med russin
Köttbullar med makaroner	Mannagrynssoppa
Köttbullar med bruna bönor	Sagogrynssoppa
Köttfärs med potatis	Risgrynspudding
Köttstuvning med potatis	Mannagrynspudding
Sjömansbiff	Fruktsoppa
Köttpudding	Lingonsylt med mjölk
Kallops med potatis	Lingonsoppa

Stek och potatis
Biff och potatis
Lappskojs
Kåldolmar och potatis
Köttsoppa m. rötter och klimp
Buljong med makaroner
Stekt färskt fläsk och potatis
Fläsk och makaroner
Blodpalt och fläsk
Paltbröd med fläsk och sås
Fläsk och rotmos
Ärter och fläsk
Korv och makaroner
Fläskkorv med rotmos
Kokt korv med senapssås och stuvad potatis
Lutfisk med sås och potatis
Kroppkakor
Blodpudding med lingonsylt

Plommonkräm med mjölk
Äpplekräm med mjölk
Äpplesoppa med skorpor
Äpplegröt med mjölk
Blåbärskräm med mjölk
Blåbärssoppa med mannagrynsklimp
Nyponsoppa med skorpor
Plommonkräm med mjölk
Saftsoppa med skorpor
Chokladsoppa
Semlor och mjölk
Kålsoppa
Buljong
Aprikoskräm med gräddmjölk
Chokladkräm med mjölk

AFTONVARD

Första rätt

Sill och potatis
Sillpudding
Kryddsill med potatis
Kokt färsk fisk och potatis
Lutfisk med sås och potatis
Potatispalt m. stekt fläsk
Blodpalt och fläsk
Bruna bönor och fläsk
Kokt kött och potatis
Pölsa och potatis
Pytt i panna
Buljong med klimp
Kåldolmar och potatis
Korv och makaroner
Korv och bruna bönor
Pannkaka med lingonsylt
Tunna blodpannkakor med lingon
Kroppkakor
Blodpudding med lingon el. skirat smör
Risgrynspudding med lingon
Choklad med smörgås

Andra rätt

Havregrynssoppa
Havremjölssoppa med plommon
Risgrynsvälling
Mannagrynsvälling
Vetemjölsvälling
Filbunke
Mannagrynspudding
Brödpudding med sylt
Äpplemos och mjölk
Buljong

KVÄLLSMÅL

Havregrynsgröt
Vetemjölsgröt
Kornmjölsgröt
Risgrynsgröt
Mannagrynsgröt
Mannagrynsvälling

Långmjölk med bröd
Risgrynspudding med saftsås
Pytt i panna
Choklad med smörgås
Äpplegröt med mjölk

Husgeråd och servis. Kokkärl, servis och husgeråd i övrigt, som användas i de gemensamma hushållen, hava av flertalet hushåll inköpts, då hushållen bildats, och försålts vid deras upplösning. Försäljningen har vanligen ägt rum i form av auktion bland hushållsmedlemmarna. I några fall har denna utrustning tillhandahållits av arbetsgivarna mot viss ersättning — 20 à 25 % av inköpspriset. Detta blir givetvis i längden billigare för arbetarna, enär man vid auktionerna ej torde kunna räkna med att få ut mer än c:a 50 % av inköpspriserna, särskilt i fråga om de större och därmed dyrare kittlarna och kaffepannorna, vilka ofta äro för stora för privata hushåll. Ett annat sätt att lösa denna fråga, som ställer sig ännu förmånligare för arbetarna och som under de senaste åren införts flerstädes, är, att hushållerskorna anskaffa — antingen genom direkta inköp eller genom inrop å auktion vid hushållens upplösning — egna uppsättningar av kokkärl, vilka därigenom komma till användning år efter år och för vilka hyran inberäknas i den kontanta lönen till hushållerskorna. En dylik anordning medför även att kärlen bliva väl skötta. Vad slutligen servisen beträffar har man numera på många håll övergått till den anordningen, att varje arbetare medför egen servis samt kniv, gaffel och sked.

Hushållerska eller manlig kock. För matlagning m. m. anställa de gemensamma skogsarbetarhushållen i regel en eller flera hushållerskor, vilka vanligen antingen äro anförvanter till någon av arbetarna eller också från samma by eller trakt som flertalet hushållsmedlemmar. 45 av 97 uppgiftslämnande hushåll hava sålunda meddelat, att hushållerskorna haft anförvanter bland hushållsmedlemmarna, oftast make men även fader, bröder eller kusiner. I några fall hava hushållerskorna haft minderåriga barn med i härbärgena. Manlig kock har förekommit endast i två fall, båda i västerbottniska hushåll år 1932.

Anställande av hushållerskor eller »kockor», som de ofta kallas i skogsarbetarhushållen, har å vissa håll motarbetats på grund därav, att en sådan anordning ansåges medföra vådor i sedligt avseende. I stället pläderas för att manliga kockar anställas och i mån av behov utbildas för dylik uppgift. För att få utrönt, huruvida skogsarbetarna själva äro benägna för ett utbyte av hushållerskor mot manliga kockar, intogs i det utsända frågeformuläret följande fråga: »Vilket anses lämpligast för ett skogsarbetarhushåll: hushållerska eller manlig kock?» Resultatet av denna enquête återgives i tab. 20.

Såsom av tabellen framgår har det helt övervägande flertalet, 88 % av uppgiftslämnarna och 97 % av hushållsföreståndarna, föredragit hushållerska framför manlig kock. Två uppgiftslämnare ha ansett, att någon generell regel ej kan uppställas, utan bör man i varje särskilt fall taga den för uppdraget lämpligaste. Orsaken till att flertalet röstande hava föredragit hushållerska framför manlig kock är i regel, att hushållerska ställer sig avsevärt billigare än manlig kock. Då detta svar kunde förväntas, har genom

Tab. 20. Hushållerska eller manlig kock enligt omröstning bland arbetare och några jägmästare och arbetsledare.

Uppgiftslämnare	Hushållerska	Manlig kock	Summa	% av uppgiftslämnare som föredraga hushållerska
Hushållsföreståndare	34	1	35	97
Andra arbetare	44	9	53	83
Jägmästare	12	1	13	92
Arbetsledare	6	2	8	75
Summa	96	13	109	88

samma frågeformulär undersökts, vilken ersättning en manlig kock torde komma att göra anspråk på. Samtidigt begärdes svar på frågan: »Kan det förväntas, att män skola vara villiga att åtaga sig kocksyssla?» En sammanställning av svaren framlägges i tab. 21.

Tab. 21. Uttalanden rörande arbetares benägenhet att åtaga sig kocksyssla m. m.

Uppgiftslämnare	Åtaga sig män kocksyssla			I så fall mot vilken ersättning[1]
	ja	nej	knappast, möjligen	
Hushållsföreståndare	11	19	3	75—180 kr. per mån.
Andra arbetare	22	17	8	60—150; lika med övriga arbetare
Jägmästare	2	5	8	c:a 150 kr.
Arbetsledare	3	1	4	100—195 kr.
Summa	38	42	23	

[1] Härmed synes i regel avses kontantersättning, vartill kommer fri kost.

Under det att den kontanta ersättningen till en hushållerska genomsnittligt utgår med 50—60 kr. per månad, uppgives såsom framgår av ovanstående tabell en manlig kock göra anspråk på ungefär samma förtjänst som övriga arbetare. Mindre arbetsföra män, som lämpa sig för kocksysslan, torde måhända hava något lägre löneanspråk, men dessas antal torde icke vara stort. Av tab. 21 synes även framgå, att män i allmänhet ej torde vara villiga att åtaga sig sysslor av här ifrågavarande slag. Dessa hänföras tydligen av skogsarbetarna till »kvinnfolksgöra», något som ej passar för en »stor och stark karl». Å sina håll synes man även hava den uppfattningen, att en man ej kan ordna det hela så ekonomiskt som en hushållerska, vilken därjämte kan biträda med tvätt och lagning av kläder, stoppning av strumpor och vantar o. dyl. I vissa svar framhålles vidare, att närvaron av kvinnor i förläggningarna visat sig utöva ett förädlande inflytande på livet i härbärgena. Slutligen synes den erfarenhet, som hittills vunnits i fråga om

gemensamma hushåll, giva vid handen, att de framförda farhågorna i sedligt avseende äro mycket överdrivna. »Skogsarbetarna iakttaga i regel ett mönstergillt uppförande mot hushållerskorna» är ett uttalande, som synes giva uttryck för en uppfattning, som är allmän icke blott bland hushållerskorna själva utan även bland befolkningen i skogsbygderna. Som ett bevis härför torde man även få tolka det förhållandet, att det numera vanligen icke möter några svårigheter att få hushållerskor till dessa hushåll. I början var det svårare beroende på hushållerskornas då lätt förklarliga obenägenhet »att vara ensam kvinna i en koja tillsamman med en mängd främmande karlar». Skulle de gemensamma skogsarbetarhushållen bliva allmänna, varigenom behovet av hushållerskor skulle stiga mycket avsevärt, kan emellertid frågan om anskaffande av lämplig arbetskraft för hushållen komma i ett annat läge. Därför bör enligt styrelsens uppfattning försök med manliga kockar uppmuntras och män, som önska utbilda sig härtill, böra beredas tillfälle deltaga i de utbildningskurser i skötande av gemensamma skogsarbetarhushåll, som enligt styrelsens förslag böra anordnas i skogsbygderna.

Tab. 22. Antal hushållerskor per hushåll, kontantlön m. m. för avverkningssäsong.

Län	Antal				Kontantlön per hushållerska kr.	Bostad för hushållerskor		Anhöriga bland arb. (ant. hushåll)
	hushåll	hushållerskor	hush. per hushåll	dagsport. per hushållerska		eget rum*	bland arbetarna	
Norrbottens.....	22	29[1]	1·3	1 007	144: 39	18	4	11
Västerbottens....	21	23[2]	1·1	1 028	132: 04	18	3	10
Västernorrlands..	1	1	1·0	1 453	150: —	1	—	1
Jämtlands.....	30	31	1·0	748[3]	169: 83	9	21	12
Gävleborgs.....	9	10	1·1	579	163: 70	3	4	6
Kopparbergs.....	14	16	1·1	672	161: 15	7	7	5
S:a och medeltal	97	110	1·1	867[4]	153: 22	56	39	45

[1] Därjämte tre biträden.
[2] Därav 2 manl. samt därjämte ett manl. biträde.
[3] Enl. uppg. från 25 hushåll.
[4] Enl. uppg. från 92 hushåll.
* eller avbalkning eller förhänge.

Hushållerskornas antal, arbete, bostadsförhållanden och löneförmåner. I regel förekommer endast en hushållerska per hushåll. Såsom av tab. 22 framgår är detta fallet vid de i tabellen redovisade 30 jämtlandshushållen. Även i Västerbottens, Gävleborgs och Kopparbergs län skötas hushållen i regel av en hushållerska. I Norr- och även i Västerbottens samt i enstaka fall i övriga län hava emellertid förekommit ett antal stora hushåll med vardera två hushållerskor, varför medeltalet för samtliga redovisade 97 hushåll blir 1·1 hus-

hållerska per hushåll. Därjämte hava 4 medelstora hushåll i Norr- och Västerbottens län förutom en hushållerska anställt även yngre hushållsbiträden för utförande av enklare sysslor.

På varje hushållerska eller kock hava i genomsnitt kommit 867 dagsportioner, vilket antal dividerat med hushållens nettolängd i dagar giver till resultat, att en hushållerska eller kock skött hushåll för i medeltal 12 man. För de olika länen erhållas följande medeltal:

	Norrbotten	Västerbotten	Jämtland	Gävleborg	Kopparberg	Medeltal
Antal man per hushållerska (kock)....	13	16	10	10	10	12

Om hushållerskans åliggande vore inskränkt till enbart mathushållningen, till vilken vanligen räknas även bakning av bröd, skulle måhända en duktig hushållerska vara tillräcklig för 12 man. Så är emellertid icke fallet. Bland hennes arbetsuppgifter bör ingå även bäddning av arbetarnas sängar, städning och renhållning av bostaden — bl. a. skurning 1—2 ggr i veckan — samt helst även någon tvätt och lagning av kläder. Det sistnämnda, som utföres mot i varje särskilt fall överenskommen ersättning, synes hittills endast i undantagsfall hava medhunnits vid de uppgiftslämnande hushållen. Med hänsyn till nyssnämnda arbetsuppgifter torde man ej böra räkna med flera än 10 man per hushållerska, vilket även är det genomsnittliga antal, som förekommit vid hushållen i Jämtlands, Gävleborgs och Kopparbergs län. Om antalet hushållsmedlemmar är 12—16, bör ett biträde anställas för enklare sysslor, och överstiger hushållsmedlemmarnas antal 16, synes det vara lämpligt att anställa 2 hushållerskor. Med denna beräkning få hushållerskorna full sysselsättning, oaktat deras arbetsdag är avsevärt längre än arbetarnas. Kl. 6 — under tiden februari—april ännu tidigare — måste hon vara på benen för att hava dagens första mål färdigt omkring kl. ½ 7 eller 7. När arbetarna gått till skogs, vidtager diskning, bäddning och städning samt iordningställande av dagens andra måltid, som å vissa håll ätes redan kl. ½ 10 men i regel senare. Så åter diskning och ibland bakning eller skurning samt anstalter för aftonvarden, som ätes, då arbetarna komma från skogen. Om kvällsmålet, såsom ibland förekommer, ej intages förrän kl. ½ 9, kan hushållerskans arbetsdag ej sluta förrän kl. 9 à ½ 10 på aftonen.

Vad hushållerskornas bostadsförhållanden beträffar torde nog alla vara ense därom, att en hushållerska bör äga tillgång till ett rum eller åtminstone en avbalkning i härbärget, där hon har sin sovplats och där hon utan att generas av arbetarnas närvaro kan göra sin toalett och vara en smula för sig själv. Vid planerande av för gemensam mathållning avsedda härbärgen har även detta önskemål i allmänhet beaktats (se sid. 119). Vid de uppgiftslämnande gemensamma hushållen synes man dock ej hava ägnat erforderlig uppmärksamhet åt denna detalj, ofta sannolikt beroende på att utrymmet i härbärgena ej medgivit dylik anordning. I flera fall, då hus-

hållerska haft nära anförvanter bland arbetarna, t. ex. make, fader eller broder, varvid hon haft sin sängplats bredvid denne, synes man emellertid ej hava ansett, att behov av dylik avbalkning förefunnits. Av tab. 22 framgår, att hushållerskorna i 40 av 96 hushåll bott i samma rum som arbetarna. Vid de övriga 56 hushållen hava hushållerskorna haft antingen eget sovrum, som då vanligen samtidigt varit kök och matrum, eller också ett avbalkat hörn i härbärget. I några fall har avbalkningen med hänsyn till uppvärmningen ersatts med ett förhänge.

Vad slutligen hushållerskornas lön beträffar, utgår denna dels kontant och dels i form av fritt vivre. Den kontanta lönen, som enligt tab. 22 i medeltal utgjort 153: 22 kr. per hushållerska och drivningssäsong, har varierat ganska avsevärt inom de skilda länen. Under år 1932 synes sålunda den genomsnittliga kontantlönen hava varit högst i Gävleborgs län — 192: 47 kr. — och lägst i Västerbottens län med kr. 133: 18 per säsong. I beloppen för Norr- och Västerbottens län ingår även ersättning till 4 hushållerskebiträden. Även per dagsportion räknat är, såsom tab. 23 giver vid handen, kontantersättningen avsevärt högre i de sydligare länen än i de norra. Medan kostnaden för mathållningen, som i genomsnitt uppgått till 17·5 öre per man och dag, i Västerbotten utgjort 12 öre, har den sålunda i Gävleborgs län varit mer än dubbelt så stor eller 28 öre per man och dag. För ett hushåll på i genomsnitt 11 man, vilket är medeltalet för Gävleborgs län, har sålunda hushållerskeersättningen vid de undersökta 9 hushållen inom detta län förutom fritt vivre uppgått till 3: 08 kr. per dag eller 2: 80 kr. per hushållerska. Vid jämförelse med den lön, som kan påräknas i ett lanthushåll i samma trakt, måste sistnämnda kontantersättning anses vara rikligt tilltagen. Därtill kommer även att en hushållerska i ett skogsarbetarhushåll har en självständigare och därmed mera uppskattad ställning än ett biträde i ett lanthushåll. Å andra sidan torde med hänsyn till att hushållerskeanställningen är ett säsongarbete och till nyssnämnda mera ansvarsfulla ställning de kontantersättningar, som utgått inom Norr- och Västerbottens län, få anses vara i lägsta laget. Det ovannämnda vid undersökningen erhållna medeltalet eller omkring 17 öre per man och dag synes därför utgöra en lämplig kontantersättning för en kunnig hushållerska i ett medelstort hushåll. Ersättningen till biträdena utgår med lägre belopp.

Förutom kontantlön hava hushållerskorna därjämte åtnjutit fritt vivre. Om värdet av detta ej upptages till mera än halva hushållskostnaden för de i hushållen deltagande arbetarna eller till 0: 92 kr. per dag — kostnad för bostad förekommer ej — skulle en hushållerskas totalersättning i ett hushåll för 11 man utgöra 1: 87 + 0: 92 eller sammanlagt c:a 2: 80 kr. per dag. Vissa hushåll, som haft lång väg till arbetsplatserna, hava därjämte bekostat även hushållerskornas resor till och från arbetsplatserna vid drivningarnas början och slut.

Tab. 23. Skogsarbetarhushållens kostnader.

Län	Ant. hushåll	Antal dagsport.	Proviant- m. fl. kostnader per dagsport. kr.	Medelkontantlön per dagsport. kr.	Summa kostnader per dagsport. kr.
Norrbottens	22	29 197	1: 52	0: 14	1: 66
Västerbottens	21	24 761	1: 55	0: 12	1: 67
Västernorrlands	1	1 453	1: 68	0: 10	1: 78
Jämtlands	25	18 707	1: 85	0: 23	2: 08
Gävleborgs	9	5 786	1: 89	0: 28	2: 17
Kopparbergs	14	10 753	1: 82	0: 24	2: 06
Summa och medeltal	92	90 657	1: 66	0: 17	1: 83

Kostnader vid gemensam mathållning. Med hänsyn till vad i det föregående anförts angående mathållningen och kostens beskaffenhet dels vid individuell och dels vid gemensam mathållning skulle det icke hava förvånat, om kosthållet i de gemensamma hushållen, som hava en såväl kvantitativt som kvalitativt bättre kost, ställt sig något dyrare än vid individuell mathållning. Detta, som även ofta göres gällande av den gemensamma mathållningens motståndare, synes emellertid i regel icke vara förhållandet. Ett antal hushållsuppgifter giva visserligen vid handen, att kostnaderna per man och dag något överstigit i orten gängse kostnader vid individuellt kosthåll, men synes detta hava berott dels på mindre lämplig mathållning och dels på för stora omkostnader. Några uppgiftslämnare framhålla, att kostens bättre beskaffenhet och de gemensamma hushållens fördelar i övrigt uppväga skillnaden i pris, om sådan i en del fall skulle uppstå. Det övervägande flertalet uppgiftslämnare anse emellertid, att kostnaderna vid gemensamma skogsarbetarhushåll icke överstiga de, som man måste räkna med vid individuellt hushåll. Tvärtom synas de förra — ersättningar till hushållerskor m. fl. omkostnader inberäknade — i flertalet fall och i vissa fall ganska avsevärt hava understigit de senare, ett förhållande, som även uppmärksammats av en utav medicinalstyrelsens förut omnämnda undersökningsläkare. Detta framgår jämväl av de sammanställningar, som gjorts av de till styrelsen inkomna kostnadsuppgifterna. Enligt tab. 23, som omfattar dylika uppgifter från 92 hushåll — därav 38 från år 1930, 4 från år 1931 och 50 från år 1932 — uppgick sålunda totala medelkostnaden per man och dag för samtliga dessa hushåll till 1: 83 kr. Vid individuell mathållning plägar medelkostnaden vanligen uppgivas till omkring 2 kr. — enligt i tab. 3 framlagd approximativ beräkning 2: 13 kr. Under de senaste åren hava emellertid kostnaderna vid såväl gemensam som individuell mathållning nedgått bl. a. till följd av de sjunkande livsmedelsprisen. Det vill emellertid synas, som om kostnaderna sjunkit mera vid de gemensamma hushållen, vilket i så fall torde få tillskrivas förbättrade anstalter för proviantering och proviantinköp i förening med större vana hos hushållerskorna, av vilka nu många »varit

i skogen» två eller flera vintrar, att mera ekonomiskt sköta sina hushåll. För 1932 var sålunda *medeltalet för de ovannämnda 50 hushållen 1: 66 kr. per man och dag,* och under vintern 1932—1933 synes man å många håll hava uppnått ännu gynnsammare resultat.

Norr- och Västerbottens län hava de billigaste skogsarbetarhushållen — resp. 1: 66 och 1: 67 kr. per man och dag — och Gävleborgs de dyraste med 2: 17. Däremellan komma Kopparbergs och Jämtlands län med 2: 06 kr. och 2: 08 kr. per dagsportion. De högre kostnaderna inom de sistnämnda länen bero dels på bättre levnadsstandard och dels på högre ersättningar till hushållerskorna. Under vintern 1931—1932 har såsom ovan berörts en allmän kostnadssänkning inträtt, varigenom samtliga länsmedeltal för år 1932 kommit ett gott stycke under 2-kronorsgränsen. Den högsta medelkostnaden — 1: 83 kr. per dagsportion — förekom då i Kopparbergs och den lägsta — 1: 58 kr. — i Norrbottens län. Att ifrågavarande kostnader ytterligare sjunkit under senaste vinter synes framgå bl. a. därav, att desamma inom Norrbottens län i år flerstädes uppgivas hava nedgått till omkring 1: 40 kr. Medräknas ej den kontanta lönen till hushållerskorna, blir medelkostnaden per dagsportion för samtliga undersökta hushåll 1: 66 kr. och för 1932 års uppgiftslämnande hushåll 1: 50 kr.

Tab. 24. Kostnader för proviant, lyse, rengöringsmedel, husgeråd m. m.

Län	Proviantkostnad		Kostnad för järnspis, husgeråd + frakter		Fotogen och rengöringsmedel	
	ant. hushåll	per dagsport. kr.	ant. hushåll	per dagsport. kr.	ant. hushåll	per dagsport. kr.
Norrbottens	19	1: 46	16	0·067	19	0·016
Västerbottens	20	1: 46	19	0·057	18	0·020
Västernorrlands	1	1: 60	1	0·056	1	0·020
Jämtlands	20	1: 78	19	0·041	20	0·025
Gävleborgs	5	1: 96	5	0·029	5	0·021
Kopparbergs	12	1: 72	11	0·062	11	0·022
Summa och medeltal	77	1: 57	71	0·057	74	0·020

Proviantkostnader. Den rena proviantkostnaden, som närmare framgår av tab. 24, har i medeltal utgjort 1: 57 och för år 1932 1: 42 per man och dag. Variationerna de olika länen emellan äro nu mindre — enligt 1932 års siffror 1: 36 kr. inom Norrbottens och 1: 52 kr. inom Kopparbergs län — utvisande att den tidigare konstaterade större skillnaden mellan de olika länsmedeltalen delvis uppkommit genom olikheter i omkostnaderna.

Variationerna i fråga om proviantkostnaden per dagsportion föranledas icke blott av olikheter i fråga om konsumtionen utan även därav, att livsmed-

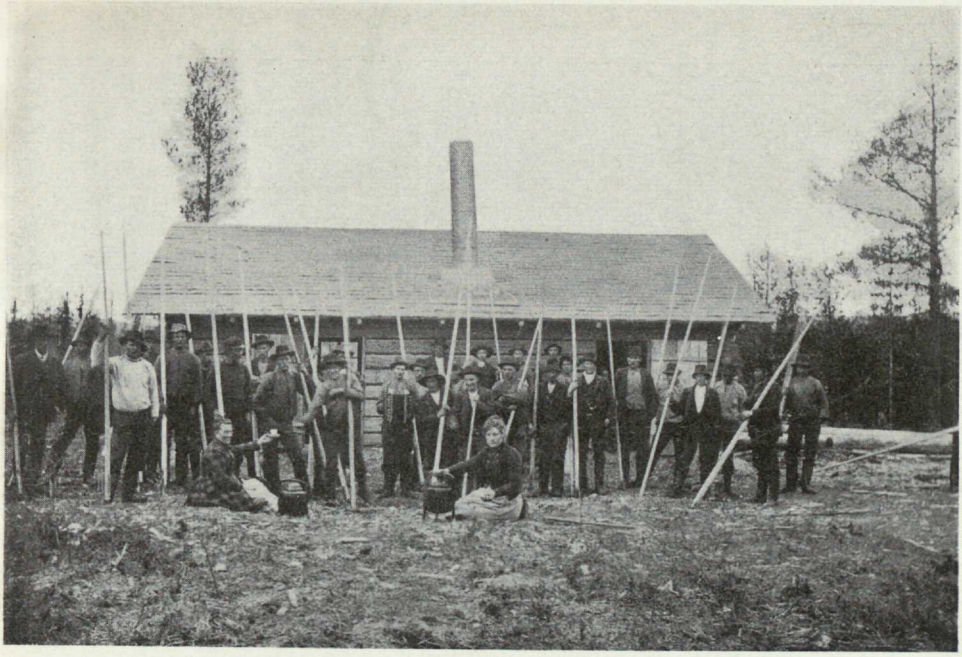

Fig. 25. Flottarlag med kaffekullor, Jämtlands län.

Fig. 26. Lärarinna jämte deltagare i kurs för utbildning av hushållerskor.

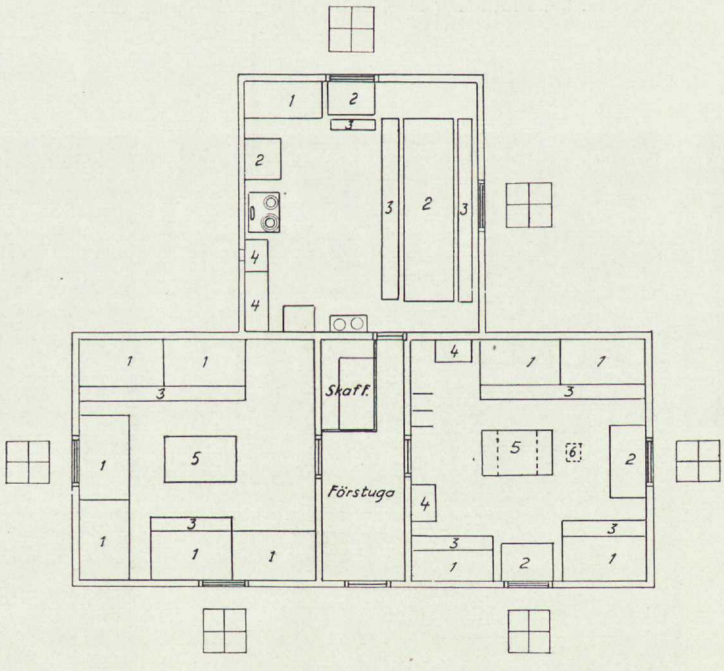

Fig. 27. Exteriör och plan av härbärge från enskild skog i Norrbottens län, bebott av gemensamt hushåll. Matrummet tillbyggt genom arbetsgivarens försorg sedan arbetarna överenskommit om bildande av gemensamt hushåll.

1. Säng. 2. Bord. 3. Bänk. 4. Skåp. 5. Eldpall. 6. Källare.

lens à-priser visat sig variera inom ganska vida gränser, såväl de olika länen emellan som vid jämförelse mellan skilda hushåll t. o. m. inom samma socken. Sistnämnda förhållande torde i någon mån bero på olika transportkostnader men även därpå, att somliga hushåll genom infordrande av anbud på proviant förstått att förskaffa sig förmåner i form av fria frakter, rabatter m. m. Prisvariationerna torde vidare hava påverkats även av det vid styrelsens fortlöpande undersökning av livsmedelskostnaderna konstaterade förhållandet, att detaljhandelspriserna vid samma tidpunkt kunna förete ganska betydande olikheter å skilda platser. Slutligen må i detta sammanhang framhållas, att de enskilda hushållen använt olika kvaliteter av samma varuslag, ett förhållande som givetvis ej kunnat undgå att inverka på de vid denna undersökning erhållna, i tab. 26 återgivna à-priserna. För att möjliggöra en jämförelse med den allmänna prisnivån på ungefär samma trakt, sådan den kommit till uttryck i styrelsens fortlöpande noteringar av livsmedelspriserna, hava dessa priser vid ungefär samma tidpunkt (februari) angivits för närmast liggande stad. I nyssnämnda tabell hava medtagits endast sådana hushåll, från vilka uppgifter erhållits rörande flertalet i tabellerna upptagna varuslag. I medeltalen däremot, som erhållits genom division av de totala kostnadssummorna med däremot svarande mängder av resp. varuslag, ingå däremot, såsom framgår av tabellen, även uppgifter från andra hushåll.

Tab. 25. I gemensamma skogsarbetarhushåll använda födoämnens pris i öre per 1 000 bruttokalorier.

Dyrare födoämnen		Billigare födoämnen	
Salt kött	131	Russin	24
Vitkål	93	Salt sill	24
Köttfärs	78	Bröd, mjukt	24
Kål- och morötter	73	Sirap	23
Färsk fisk	67	Salt strömming	22
Färskt kött	64	Bröd, hårt	21
Nypon	60	Bruna bönor	18
Torkad frukt	59	Mannagryn	17
Kakao	59	Potatismjöl	16
Lingonsylt	48	Stekflott	16
Korv	44	Margarin	15
Blod	42	Risgryn	14
Ost	41	Havregryn	13
Mjölk, oskum. o. sep.	34	Ärter	13
Smör	33	Potatis	12
Ägg	32	Socker	11
Salt fläsk	31	Vetemjöl	11
Sagogryn	29	Korngryn	11
Rökt kött	27	Rågmjöl	10
Makaroner	25	Kornmjöl	8
Färskt fläsk	25		

Då uppgifterna avse hushåll under såväl 1930 som 1931 och 1932 och livsmedelspriserna under dessa år avsevärt varierat, är ovan återgivna ordningsföljd endast ungefärlig.

Tab. 26. Livsmedelspriser (i öre) för viktigare varuslag å vissa arbetsplatser

	Kött	Salt fläsk	Salt sill	Osk. mjölk	Smör (lant-)	Margarin	Hårt bröd
Norrbottens län							
Luleå (febr.)	—	203	43	25	232	119	65
Jokkmokk	54	180	80	25·0	—	140	85
Över-Kalix	91	175	53	23·9	—	106	66
Jokkmokk	82	148	61	—	256	100	75
Arvidsjaur	59	170	51	25·0	220	131	62
Medeltal (9 hush.)	71	162	55	23·0	242	115	63
Västerbottens län							
Umeå (febr.)	—	180	44	20	222	118	70
Fredrika	86	158	56	—	200	118	90
Lycksele	111	170	40	25·0	—	100	71
Stensele	—	160	64	20·0	—	126	80
Dorotea	82	146	—	20·0	—	115	85
Fredrika	77	160	41	15·0	200	120	85
»	90	158	60	19·9	200	124	81
»	174	138	—	20·0	207	90	90
»	90	168	—	20·0	200	119	65
Åsele	100	160	50	21·7	200	123	80
Fredrika	100	165	51	19·6	—	106	81
Medeltal (15 hush.)	98	156	51	20·2	206	114	77
Jämtlands län							
Östersund (febr.)	—	189	40	23	218	119	59
Oviken	75	181	60	17·0	193	120	71
Hede	114	—	58	20·0	—	110	63
Linsäll	102	165	45	20·0	277	90	62
Tännäs	88	170	51	15·4	200	94	89
Medeltal (10 hush.)	99	170	59	19·5	237	104	63
Gävleborgs län							
Söderhamn (febr.)	—	180	34	23	236	114	63
Los	77	123	58	20·0	—	122	55
Kopparbergs län							
Falun (febr.)	—	165	37	22	231	119	55
Orsa	80	—	42	23·0	200	90	45
»	90	—	50	25·0	200	105	45
Lima	113	125	59	20·0	240	110	75
Älvdalen	117	130	57	20·0	240	110	66
Venjan	156	127	57	20·0	180	105	54
Medeltal (6 hush.)	102	130	54	21·4	227	99	54

[1] Avser såväl rostat som orostat.

I syfte att belysa de olika livsmedlens dyrhet med hänsyn till deras näringsvärden hava i tab. 25 födoämnena grupperats efter deras pris per 1 000 bruttokalorier. Till grund för denna sammanställning ligga uppgifter från 12 närmare undersökta hushåll. Som gräns mellan »dyrare» och »billigare» födoämnen har satts 24 öre, som utgör de i tab. 18 redovisade 28 hushållens

för skogsarbetare samt närbelägna städer januari—mars 1932.

Vete-mjöl	Råg-sikt	Havre-gryn	Gula ärter	Bruna bönor	Potatis	Maka-roner	Torkad frukt	Bit-socker	Kaffe[1]
40	35	40	40	49	8·0	—	—	44	284
40	37	37	40	60	16·0	—	119	48	260
35	—	40	—	—	10·2	82	92	43	230
36	34	48	42	47	11·1	81	72	42	155
36	31	40	31	49	—	75	89	47	210
37	34	40	40	54	11·7	80	83	43	204
38	35	41	34	50	8·6	—	—	48	290
37	32	35	35	45	9·9	80	72	50	170
—	—	30	50	60	10·0	109	75	50	217
37	—	35	35	46	10·0	—	83	47	150
40	31	38	—	—	8·4	90	91	49	200
37	—	35	38	50	12·0	44	71	50	200
37	32	35	35	45	10·3	80	71	50	187
37	30	18	35	46	—	81	106	51	200
37	—	—	35	45	11·8	80	74	51	180
38	36	40	39	49	10·0	77	96	42	200
37	33	39	41	55	10·0	75	94	52	170
37	32	33	38	49	10·5	78	90	48	185
39	35	41	28	50	8·4	—	—	47	318
—	—	40	34	50	7·0	—	100	55	183
36	32	45	29	50	—	80	100	50	243
40	35	45	35	48	—	—	91	51	362
35	35	—	—	—	12·0	85	107	51	256
38	35	42	33	49	10·4	81	104	51	245
37	33	44	30	50	8·8	—	—	46	303
40	38	39	38	54	10·0	110	138	—	355
38	33	38	33	46	8·8	—	—	46	319
38	—	32	28	40	12·0	80	100	53	200
38	—	32	28	40	12·0	80	100	42	200
44	—	—	30	40	7·2	80	—	—	250
52	36	54	35	89	9·7	—	86	45	326
—	—	43	32	47	12·0	85	104	41	170
39	36	38	31	47	11·1	81	90	43	240

medelkostnad för 1 000 bruttokalorier. Inom de olika länen voro motsvarande medeltal följande:

	Norrb.	Västerb.	Jämtl.	Gävleb.	Kopparb.	Samtl.
Medelkostnad i öre per 1 000 bruttokalorier	23	22	25	30	26	24

Att dagskostnaden för en skogsarbetares kosthåll trots födans i förhållande till näringsvärdet jämförelsevis billiga pris uppgår till ovan angivna belopp — 1: 57 kr. — förklaras av den mycket betydande konsumtionen. För en arbetare med samma livsmedelsstandard inom annat yrke, vars näringstillförsel av styrelsen beräknats till c:a 3 700 bruttokalorier per dag, skulle motsvarande dagskostnad bliva 92 öre.

Tab. 27. Hushållens kontantutgifter för matlagning och städning.

Län	Antal hushåll	Antal hushåll, där kostnaden för matlagning m. m. per man och dag utgjorde					
		under 0:10 kr.	0:10— 0:15	0:16— 0:20	0:21— 0:25	0:26— 0:30	0:31— 0:35
Norrbottens	22	1	11	9	1	—	—
Västerbottens	21	2	18	1	—	—	—
Västernorrlands	1	—	1	—	—	—	—
Jämtlands	30	—	4	8	8	3	7
Gävleborgs	9	—	—	—	4	3	2
Kopparbergs	14	—	1	2	8	2	1
Summa och medeltal	97	3	35	20	21	8	10
%	100	3·1	36·2	20·6	21·6	8·2	10·3

Kostnader för matlagning, husgeråd, renhållning m. m. Bland hushållens omkostnader synes största variationen förekomma i fråga om utgifterna för matlagning, städning m. m., vilka framlagts i tab. 23 och 27. Medan sålunda kostnaderna härför uppgingo till endast 12 öre per dagsportion i Västerbottens län — den ännu lägre kostnaden för Västernorrlands län medräknas ej, då uppgifterna avse blott ett enstaka hushåll — voro de mer än dubbelt så stora eller 28 öre per dagsportion i Gävleborgs län. Jämtlands och Kopparbergs län uppvisa i det närmaste samma kostnader i detta avseende eller resp. 23 och 24 öre, under det att i Norrbottens län motsvarande kostnad stannar vid 14 öre. Medeltalen för samtliga undersökta och för 1932 års hushåll, resp. 18 och 17 öre, antyda, att ifrågavarande kostnad numera något nedgått. Beträffande hushållerskornas inkomster från här ifrågavarande gemensamma hushåll har redogörelse lämnats å sid. 86.

Närmast i storleksordning komma kostnaderna för kokkärl, husgeråd, servis samt lån av järnspis för matlagning — nya järnspisar hava endast i några få fall inköpts av arbetarna själva. Då här ifrågavarande utrustning ofta inköpts vid drivningens början och försålts vid dess slut utan att tillfredsställande uppgifter meddelats angående försäljningspris, äro dessa kostnadsuppgifter tämligen approximativa. För att siffrorna skola bliva något så när jämförbara, har man emellertid räknat med, att de försålda husgeråden betalats med 50 % av inköpspriset. I vissa fall har nog något högre pris erhållits men å andra sidan måste ihågkommas, att en del av

dessa föremål gått sönder eller förkommit. Slutligen omfatta nu ifrågavarande omkostnadssummor även frakter, vilka dock synas uppgå till jämförelsevis blygsamma belopp. Medeltalet för samtliga ovannämnda utgifter uppgår för 71 hushåll till 57: 34 kr. per hushåll eller c:a 6 öre per dagsportion. Variationerna de olika länen emellan äro, såsom framgår av tab. 24, ganska betydande, men torde nyssnämnda medeltal giva en ganska riktig uppfattning om dessa utgifters storleksordning.

Kostnader för bostädernas upplysning och renhållning — för fotogen och rengöringsmedel — som i regel sammanslagits av uppgiftslämnarna, förete däremot mindre olikheter. För 74 hushåll uppgår medelkostnaden till 20: 18 kr. per hushåll eller c:a 2 öre per dagsportion.

I vissa fall har ett mindre arvode utgått till hushållsföreståndaren såsom ersättning för hans arbete med inköp och likvidering av proviant, förande av hushållets räkenskaper m. m. 19 hushåll hava sålunda rapporterat, att sammanlagt 241: 66 kr. använts för detta ändamål, vilket innebär att den genomsnittliga ersättningen till »kockfar» utgjort kr. 12: 72 per drivningssäsong. I det övervägande flertalet hushåll synes emellertid hushållsföreståndarskapet hava utgjort en oavlönad heders- och förtroendepost.

Bland diverse utgifter hava några hushåll slutligen upptagit hyra för radioapparat med eller utan högtalare. Då emellertid detta förekommit i mycket begränsad omfattning, hava vid här ifrågavarande undersökning dessa utgifter ej medräknats.

De gemensamma hushållens fördelar. Av vad ovan anförts angående de gemensamma hushållen torde utan vidare framgå, att införande av gemensam mathållning å arbetsplatserna i skogarna är ägnat att i mycket hög grad förbättra skogsarbetarnas levnadsvillkor. Detta har även framgått dels av uttalanden i de inkomna frågeformulären, dels vid skogs- och flottledsinspektörens besök å arbetsplatser, där gemensam mathållning förekommit. Man kan ofta icke nog prisa det nya systemet, som medfört så många fördelar, särskilt om detsamma jämföres med den individuella mathållningen, till vilken ingen, som en gång varit med i ett gemensamt hushåll, synes vilja återvända.

Den största betydelsen har den gemensamma mathållningen givetvis ur dietisk-hygienisk synpunkt. Att vällagad, närande och omväxlande kost, intagen vid regelbundna måltider, skall åstadkomma ett avsevärt bättre hälsotillstånd än den tidigare vanliga torftiga och enformiga dieten torde även utan vidare vara uppenbart. Alla uppgiftslämnare äro vidare eniga därom, att anställandet av hushållerskor medfört en mycket stor och synnerligen välbehövlig förbättring i fråga om de hygieniska förhållandena — ordning, snygghet, renlighet — i bostäderna, ett förhållande, som även uppmärksammats vid de ovannämnda läkarnas besök i härbärgena. Hushållerskornas närvaro i härbärgena har vidare medfört, att dessa eldas

och hållas varma hela dagen, ett förhållande som torde vara av mycket stor betydelse ur hälsovårdssynpunkt. Tidigare ådrogos ej sällan förkylningar, då arbetarna efter slutat arbete, våta av svett kommo hem till de ofta helt utkylda bostäderna. Den förbättrade allmänna hygienen i bostäderna har även gynnsamt påverkat den personliga hygienen. Man tvättar och kammar sig sålunda oftare än förr, och tandborste anträffas nu ej så sällan i härbärgena. I många härbärgen hava arbetarna vidare själva uppsatt anslag angående ordning och snygghet t. ex. med uppmaning att ej spotta på golvet.

Den gemensamma mathållningen synes därjämte hava förbättrat skogsarbetarnas hela livsföring å arbetsplatserna, eller som man även hör det uttryckas lyft skogskojelivet till en högre nivå. I härbärgen med gemensam mathållning kan man verkligen med fog tala om hemtrevnad i kasärn — den gamla tidens skogsarbetare säga sig icke »tro sina ögon», då de komma in i ett härbärge med välordnat hushåll — och en med tidigare förhållanden förtrogen kan ej undgå att märka, att hushållsmedlemmarna i allmänhet vinnlägga sig om ett mera hyfsat uppträdande. Sannolikt tar man ej miste, om man i någon mån tillskriver hushållerskornas närvaro i bostäderna detta glädjande förhållande. Samme jägmästare, vars skildring av de hygieniska förhållandena i ett härbärge med individuell mathållning återgivits å sid. 15, uttalar sig på följande sätt om förhållandena i ett härbärge med gemensamt hushåll: »Redan utanför kojan syntes 'den ordnande handen' såväl på vedbacken som på den på lämpligt avstånd belägna avskrädesgropen. Framför fönstren dinglade upphängda talgbitar, där de livliga entitorna och andra 'spickeköttfåglar' tacksamt försågo sig av den utmärkta vintermaten. Kojans inre fylldes i alla vrår av dagsljuset tack vare tre stora fönster. Jag förstod genast, att här fanns fruntimmer. Välsopat golv, rena fönster, vitskurade bord med skinande tallrikshögar, blanka kastruller på eldpallen, släta, snygga bäddar på britsarna; sådant är sällan resultatet av manligt arbete. Här kunde man trivas, här kunde man med smak njuta sin goda mat och den ljuvliga vilan.»

De gemensamma hushållen hava emellertid icke blott medfört dietiska och hygieniska fördelar, vilka samverka till att öka motståndskraften mot sjukdomar och därför ur folkhälsans synpunkt icke kunna nog uppskattas. De hava även, enligt vad som från flera håll uppgives, haft en gynnsam inverkan på arbetsprestationen. Det synes ej heller råda något tvivel om, att den kraftiga kosten i förening med en stunds vila efter måltiderna i de varma härbärgena måste förbättra arbetarnas spänstighet och vigör, som under det tunga arbetet sättes på hårda prov. Friheten från matbestyr gör vidare, att arbetarna oftare än tidigare kunna besöka härbärgena även under middagsrasten, varigenom de ofta slippa att, såsom förr var vanligt, äta sin torrskaffning under bar himmel vid en eld i skogen. Det framhålles även, att arbetstiden under den korta vinterdagen kan bättre utnyttjas tack

vare den gemensamma mathållningen. Vissa uppgiftslämnare hava t. o. m. ansett sig kunna beräkna vinsten i arbetstid till inemot två timmar per dag, därvid hänsyn synes hava tagits jämväl till den tidsbesparing, som göres genom den gemensamma provianteringen.

I härbärgen med gemensamma hushåll får man tid över även till nöje och förströelse. Läsning förekommer sålunda ganska allmänt under de långa mörka vinterkvällarna och grammofonen — under de senaste åren även radion — levererar den musikaliska underhållningen.

Huru värdefulla dessa gemensamma hushåll än visa sig vara ur ovan angivna synpunkter, torde det emellertid med hänsyn till skogsarbetarnas i regel svaga ekonomi ytterst bero på de ekonomiska resultaten, om den gemensamma mathållningen skall bliva allmänt införd å arbetsplatserna eller icke. På grund därav är det med tillfredsställelse, som det vid undersökningen kunnat konstateras — se sid. 87 — att kostnaderna vid dylik mathållning i regel ställa sig lägre än vid individuell sådan. Skogsarbetarna kunna sålunda genom övergång från individuell till gemensam mathållning komma i åtnjutande av *väsentligt bättre levnadsförhållanden till lägre kostnader än tidigare.*

Omnämnas må slutligen att en av skogs- och flottledsinspektören verkställd undersökning rörande de tidpunkter, då olycksfallen i skogsavverkningsarbete inträffa, synes giva vid handen, att de gemensamma hushållen måhända även kunna få betydelse vid bekämpandet av dessa olycksfall.

Enligt nyssnämnda undersökning, som omfattar 14 665 vid huggnings- och körningsarbete under åren 1930 och 1931 inträffade, till skogs- och flottledsinspektören anmälda olycksfall, fördela sig dessa olycksfall efter den tid på dagen, de ägt rum, på sätt framgår av de grafiska sammanställningarna å sid. 98. Samtliga diagram — såväl de, som avse hela året som de för den egentliga drivningssäsongen december—mars sammanställda — hava samma tendens med skarpt utpräglade maxima kl. 11 f. m. och kl. 3 e. m. Under själva arbetsdagen förekommer ett minimum — kl. 1 e. m. — förorsakat därav, att flertalet arbetare hålla middag omkring denna tidpunkt.

Diagrammen synas giva vid handen, att indelningen av skogsarbetarnas arbetsdag icke är ändamålsenlig ur arbetarskyddssynpunkt. Särskilt synes arbetsperioden under förmiddagen flerstädes vara för lång. Skogsarbetet är, såsom tidigare framhållits, ett fysiskt mycket krävande arbete, som därtill ofta måste bedrivas under påfrestande yttre förhållanden. Med hänsyn därtill är det givetvis av icke ringa betydelse, att arbetsperioderna ej bliva för långa. I annat fall bliva arbetarna för mycket uttröttade, vilket har till följd att, enligt vad på andra områden verkställda undersökningar synas giva vid handen, antalet olycksfall avsevärt stiger mot arbetsperiodens slut. Den å ovannämnda diagram skarpt markerade »olycksfallstoppen» kl. 11 måste

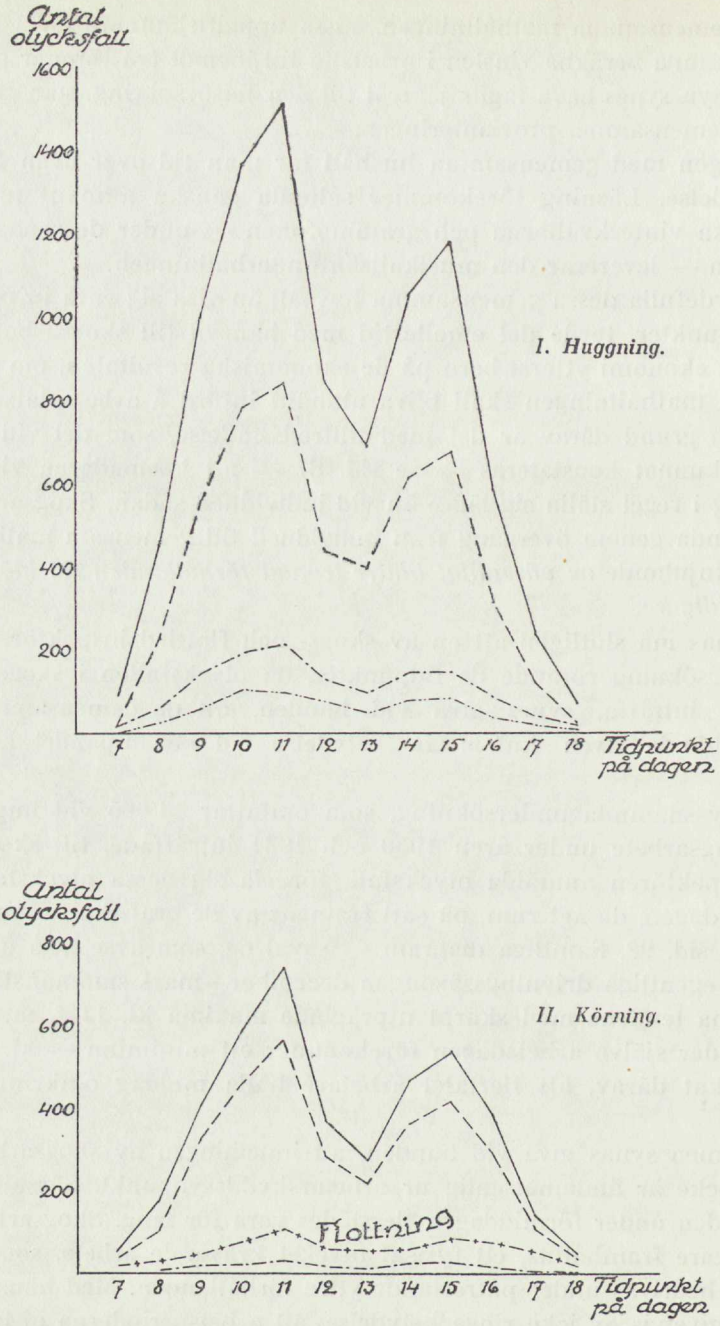

Fig. 28. Antal olycksfall i skogsavverkningsarbete åren 1930—1931, fördelade efter den tid på dagen de inträffat.

säkerligen ses mot bakgrunden av detta förhållande. En del av de vid denna tidpunkt på dagen inträffade olycksfallen torde nämligen vara att tillskriva en för långt driven uttröttning. Sannolikt är därför att en rationellare indelning av arbetsdagen skulle kunna bidraga till en minskning av olycksfallens antal. För huggare, vilka hava det mest tröttande arbetet och bland vilka även det övervägande flertalet olycksfall inträffar, synes arbetspasset eller arbetsperioden helst ej böra överstiga 2½—3 timmar, en anordning som i allmänhet torde vara att förorda även ur effektivitetssynpunkt. Med hänsyn därtill skulle det måhända visa sig ändamålsenligt att indela huggarnas arbetsdag vintertid på förslagsvis följande sätt: 7 (½7)—½10; ½11—1; ½3—5 (½6). Denna indelning avser icke månaderna december och januari, då med hänsyn till den korta arbetsdagen endast en måltidsrast tages under själva arbetstiden.

Körarnas arbetsdag blir i regel längre än huggarnas, dels emedan körarna, innan den egentliga arbetsdagen börjar, måste sköta sina hästar och dels emedan hemfärden från virkesavläggen ofta ej kan företagas förrän efter mörkrets inbrott. De olägenheter, som på grund härav i vissa fall kunna bliva förenade med den förslagna dagsindelningen, torde emellertid ej vara större än att de med god vilja kunna övervinnas.

Det är möjligt att genomförandet av en ändrad arbetstidsindelning på sätt här ovan antytts kommer att underlättas genom anordnande av gemensamma hushåll. Därmed införas gemensamma måltidsraster, och synes man genom lämplig placering av dessa kunna förverkliga här ifrågavarande önskemål.

En jägmästare sammanfattar de gemensamma skogsarbetarhushållens viktigaste fördelar på följande sätt:

»*Dietiska fördelar:* vällagad, enkel och kraftig kost på regelbundna tider är det bästa medlet för bevarande av en god matsmältning.

Hygieniska fördelar: renlighet i mat och kläder medför kroppslig renlighet, ökar välbefinnandet och stärker motståndskraften mot sjukdomar, särskilt tuberkulosen, vilken ligger på lur i varje koja.

Moraliska fördelar: ordning och renlighet bliva goda vanor, rått och ohyfsat uppträdande i ord och gärningar dämpas i regel i närvaro av kvinnor.

Ekonomiska fördelar: partiinköpen medföra rabatter å varuprisen; den gemensamma matlagningen möjliggör bättre utnyttjande av ingredienserna; friheten från matlagningen ökar arbetstiden; den ordnade och hälsosamma kosten ger ökade arbetskrafter och därmed högre inkomster; underhåll av arbetskläder ökar deras varaktighet.»

Som exempel på skogsarbetarnas uppfattning om de gemensamma hushållen må slutligen återgivas följande uttalande av en jämtländsk skogsarbetare: »En väldig skillnad blir det med gemensam mathållning. Först och främst detta, att maten är färdig, när man kommer hem trött och hungrig. Jag har talat med gamla s. k. 'skogsbjörnar', som först ställt sig tviv-

lande, huruvida det vore bättre med gemensamt kosthåll, eller som vi skogsarbetare säga kocklag, men alla utan undantag ha vid djupare funderingar över saken snart nog insett motsatsen. — — Och så en annan sida av saken. I en familj, där det finns ett par duktiga flickor men kanske ingen pojke, som kan arbeta i skogen, måste väl de kronor, som dessa flickor förtjäna i egenskap av hushållerskor, få anses som ett bra tillskott i familjens inkomster, när kosten samtidigt tyckes bliva billigare för arbetarna. Av skogsarbetarna anses obetingat både att det är mera hygieniskt och ekonomiskt med kock än utan. Jag har ingående diskuterat denna skogsarbetarnas matfråga med gamla män, som knogat i skogarna 35—40 år och mer, men alla utan undantag ha varit eniga om, att maten blivit i högsta grad bristfälligt tillagad vid s. k. självhushåll, i synnerhet när det gäller ynglingar, som ha liten eller ingen erfarenhet i den ädla kokkonsten. Som regel blir deras mat för salt, varmed följer omåttlig kaffedrickning, dålig mage och ingen aptit. Många portioner bliva alltför voluminöst tilltagna. En fortsatt uppvärmning eller lagring av dessa gör dem oaptitliga och sedan vandra de på skräphögen. Bostaden behöver ingalunda vara större eller mera komfortabelt inredd för gemensamt hushåll än för självhushåll. Ligger bostaden i närheten av byar, är detta så mycket bättre. De, som ha något att sälja vare sig kött eller potatis, mjölk, smör, ost o. d., få ju då utan större fraktkostnader sälja dessa varor till kocklaget.»

En uppgiftslämnande dalkarl sammanfattar sina erfarenheter om individuell och gemensam mathållning på följande sätt:

»Några ord om individuell matlagning:

Jag har varit i skogen många vintrar utan hushållerska, tills jag blivit nästan förstörd i matsmältningen på grund av olämplig och för hårdsmält mat, så att jag fått sura uppstötningar, kräkningar, ont i magen. Man kan göra sig en föreställning om hur det är, när man kommer in en middag och är hungrig. Man skall ha mat, men man vet inte vad man skall ha. Det står 7 eller 8 man runt spisen med var sin stekpanna, det är 4—5 kaffepannor där förut och man ser nästan inte annat än pannor. Alla äro lika hungriga och alla ha lika bråttom, det blir att äta något, så fort man kan.

Jag vet många gånger, när man kommit till skogen, att någon har blivit sjuk med svåra magkrämpor och kräkningar, som kommit av olämplig mat: man blir för hungrig så man äter för fort och man har aldrig tid att koka eller laga någon mat riktigt; man får aldrig någon tid att vila efter maten, och den går ofta åt, innan man får den färdig.

Några ord om kooperativ mathållning:

Jag har aldrig känt mig så frisk och arbetsför som i vinter, då vi har haft hushållerska. Man har ej heller aldrig känt sig så trött eller hungrig efter dagens arbete som förr och det har varit ett nöje att vara i skogen. Om middagarna varm mat och kaffe och därefter en timmas vila. Och för var gång man kommit in har det varit städat och snyggt, varmt kaffe, dukat bord med

varm mat, man har knappast kunnat tro, att man var i skogen. Jag har hört och vet själv, att den som varit i skogen en vinter med hushållerska kommer inte dit utan någon mer vinter.»

V. Förslag till förbättring av skogsarbetarnas proviantenings- och matlagningsförhållanden.

Av den detaljerade redogörelse för ett betydande antal gemensamma skogsarbetarhushåll, som lämnats i det föregående, torde hava framgått, att den gemensamma mathållningen i regel medfört en mycket betydande förbättring av skogsarbetarnas kosthåll. Den mat, som serverats i dessa hushåll, har sålunda vanligen icke blott motsvarat de krav, som ur olika synpunkter kunna ställas på kost av här ifrågavarande slag, utan den har även kunnat tillhandahållas till ett pris, som med beaktande av konsumtionens storlek torde kunna betecknas såsom jämförelsevis billigt. Med hänsyn därtill kan det synas den med här ifrågavarande förhållanden mindre förtrogne oförklarligt, att icke alla skogsarbetare omedelbart övergå till ett system, som medför så stora fördelar.

Orsaker till att gemensam mathållning ej införts i större omfattning. För att förstå orsaken till att så ännu ej blivit förhållandet är det emellertid i detta fall ej tillräckligt att hänvisa till skogsfolkets kända konservativa läggning i fråga om livsföringen och misstro mot allt nytt och oprövat. Även andra förhållanden hava i hög grad samverkat därtill, att utvecklingen på detta område gått tämligen långsamt. Vilka äro då anledningarna till, att gemensam mathållning ej kommit till stånd i större omfattning än som skett? För att få en förklaring härpå, har denna fråga intagits i det ovannämnda frågeformuläret. Vid studerandet av de inkomna svaren framgår, att hälften av alla uppgiftslämnare som en orsak till, att den gemensamma mathållningen ej vunnit allmänt insteg å arbetsplatserna i skogarna, angivit, att förefintliga härbärgen ej lämpa sig för gemensamma hushåll med hushållerska eller kock. Detta är ganska naturligt, då endast ett fåtal av nu förefintliga härbärgen äro uppförda med tanke på, att i desamma skulle komma att anordnas gemensam mathållning. Emellertid har det numera visat sig, att de flesta härbärgen av tidsenligare typ kunna göras fullt användbara även för gemensam mathållning genom någon komplettering samt ändring i fråga om inredningen (se sid. 111).

I Jämtlands län ha icke mindre än 78 % av uppgiftslämnarna angivit olämpliga bostäder som anledning till att gemensam mathållning ej anordnats. Motsvarande siffror för Västernorrlands och Norrbottens län äro även anmärkningsvärt höga — resp. 65 och 55 % — under det att för Västerbottens, Kopparbergs och Gävleborgs län resp. 44, 38 och 25 % av uppgifts-

lämnarna tillskriva olämpliga bostäder det förhållandet, att gemensam mathållning ej införts i större omfattning än som skett. Dessa siffror kunna emellertid ej anses lämna någon tillförlitlig bild av bostadsbeståndets beskaffenhet i de olika länen, enär uppgiftslämnarnas fordringar på ett härbärge, avsett för gemensam mathållning, synas variera inom vida gränser.

Den därnäst viktigaste orsaken till att gemensam mathållning ej mera allmänt förekommer uppgives vara, att avverkningarna dels anses vara för små och dels att de äro belägna så nära bygden, att en del arbetare bo hemma och de övriga ett par gånger i veckan kunna begiva sig till hemmen, varifrån de medföra helt eller delvis lagad mat. Det argumentet, att gemensamma hushåll skulle vara lämpliga vid endast större förläggningar, är emellertid enligt vad erfarenheten visat oriktigt. Hushållsmedlemmarnas antal bör, såsom framhålles å sid. 85, i stället ej överstiga 10—12, om en hushållerska förutom matlagning skall medhinna även städning samt någon tvätt och lagning av kläder.

Givet är emellertid att i de tätast bebyggda länen skogsarbetarna ha svårt att »komma sig för» med bildande av gemensamma hushåll. Sålunda meddelas från Värmlands län, där avstånden från bygden till drivningarna medgiva besök i hemmen varje vecka eller oftare, att detta förhållande är den huvudsakliga orsaken till, att gemensamma hushåll ej kommit till stånd i de värmländska skogarna. I Gävleborgs län angiva 53 %, i Västernorrlands län 35 % och i Kopparbergs län 28 % av uppgiftslämnarna nyssnämnda förhållande som orsak till hushållens relativt ringa förekomst inom dessa län. I Jämtlands län åberopas däremot denna orsak av blott 8 uppgiftslämnare och i Västerbottens län av endast 2. I Norrbottens län synes av svaren att döma denna anledning sakna aktualitet.

Brist på lämpliga hushållerskor angives som orsak av endast 8 uppgiftslämnare av samtliga 177. Av dessa uppgifter att döma torde sålunda i allmänhet några större svårigheter att erhålla hushållerskor ej förefinnas, åtminstone under de närmaste åren. Även flertalet hushållsföreståndare meddela, att det numera ej är svårt att förvärva kompetenta hushållerskor för här ifrågavarande ändamål, om blott härbärgena äro ändamålsenliga och betalningen tillfredsställande. Flera uppgiftslämnare framhålla dock önskvärdheten av att kostnadsfria kurser i enklare matlagning anordnas på landsbygden, att lämplig handbok rörande handhavande av gemensamma skogsarbetarhushåll utgives samt att flickor beredas tillfälle att praktisera i dylika hushåll, där kompetenta hushållerskor finnas.

Endast 12 uppgiftslämnare angiva som orsak till det hittills ringa antalet hushåll, att den gemensamma mathållningen anses medföra högre levnadskostnader, och ytterligare 3 meddela, att de, som ha eget jordbruk, ej få användning för egna produkter, om de ingå i ett gemensamt hushåll. Sistnämnda uppfattning gendrives emellertid i ett uttalande från en hushållsföreståndare i Norrbottens län, vilken som sin åsikt meddelar: »Nu är det

nog många av avverkarna (ackordstagare i synnerhet), som hava egna jordbruk och därigenom göra sig den föreställningen, att de genom gemensam mathållning skola mindre kunna tillgodogöra sig egna produkter och bliva mer hänvisade till att nära sig av inköpta sådana, varav en viss motvilja förefinnes hos en del att söka åstadkomma gemensam mathållning, men verkliga förhållandet kommer nog i många fall att bliva det motsatta, ty ingen kan producera så jämnt vad han behöver, att han ej får överskott av en del varor och underskott av en del andra, varav följer, att då detta sammanföres av en 3 eller 4 jordbrukare, endast en utjämning i många fall kommer att ske.

Dessutom är det ofta så, att ackordstagarna hava lejt en eller flera huggare, som i vanliga fall ej hava jordbruk och därigenom äro helt hänvisade att köpa all sin proviant och torde härigenom då de, som hava överskott av ett eller annat slag av matvaror, få lämna dessa till det gemensamma mathållet, varigenom de kunna ytterligare minska det egna kontanta tillägget.» Detta uttalande bekräftas även av redogörelsen å sid. 63 och följande, enligt vilken de hushållsmedlemmar, som haft överskott av egna produkter, fått god avsättning för dessa genom leveranser till de gemensamma hushållen, varvid ersättning synes hava utgått efter i orten gängse priser.

14 uppgiftslämnare angiva som orsak bristande kännedom om gemensamma hushåll och fördelarna med denna anordning. Då den gemensamma mathållningen för varje år synes bliva allt vanligare vid skogsarbetarförläggningarna samt då propagandaverksamhet på här ifrågavarande område numera av skogs- och flottledsinspektören och hans assistenter bedrives i större omfattning än tidigare, torde emellertid snart nog denna anledning till att skogsarbetarna ej bilda gemensamma hushåll bortfalla.

Bland andra orsaker än de här ovan nämnda, som anses utgöra hinder för bildande av gemensamma hushåll, må slutligen anföras det förhållandet, att arbetarna mången gång komma från skilda håll och det på grund därav ej kan bli tal om gemensamt hushåll, förrän arbetarna träffas å arbetsplatsen. Vad sålunda framhållits berör en viktig organisatorisk detalj, som närmare behandlas å sid. 115.

Åtgärder från det allmännas sida. *Upplysnings- och propagandaverksamhet.* Av det nu anförda torde klart framgå, att en omfattande upplysnings- och propagandaverksamhet, riktad icke blott till skogsarbetarna utan även till deras arbetsgivare, är i hög grad av behovet påkallad. I själva verket torde man häri få se det bästa för att ej säga det enda verkligt effektiva medlet för att åvägabringa förbättringar på här ifrågavarande område. Att såsom av några arbetare föreslagits genom lagstiftning framtvinga gemensam mathållning torde icke vara att tillråda. En rörelse som denna måste få utvecklas under fria former och i viss mån även anpassas efter olika lokala förhållanden. Redan i sin skrivelse den 7 mars 1929 till andra kammarens

fjärde tillfälliga utskott med yttrande över den motion, varigenom förevarande angelägenhet kom under riksdagens behandling, har socialstyrelsen såsom redan tidigare berörts givit uttryck för den uppfattningen, att en målmedvetet bedriven upplysnings- och propagandaverksamhet i främsta rummet borde komma i betraktande, då det gällde att åstadkomma en förbättrad mathållning för skogsarbetarna. Denna åsikt biträddes även av riksdagen, som i sin skrivelse framhöll, att statsmakterna indirekt kunde verksamt bidraga till en gynnsam utveckling genom att understödja upplysnings- och propagandaverksamhet på förevarande område.

Av stor betydelse är, att de gemensamma hushållen komma till stånd på arbetarnas eget initiativ och att de så mycket som möjligt bedrivas i arbetarnas egen regi. Härigenom få arbetarna själva full kontroll över hushållen, frihet att göra sina inköp efter gottfinnande och möjlighet att anordna hushållen såsom de själva anse förmånligast. Då det emellertid visat sig, att skogsarbetarna flerstädes, ehuru de gärna skulle se, att gemensam mathållning komme till stånd, ha svårt »att komma sig för» med att bilda hushåll och att de vidare ofta sakna den organisationsförmåga, som erfordras för att få hushållen praktiskt anordnade och framför allt ekonomiskt fördelaktiga — ett förhållande som även framhålles i de inkomna uppgifterna — är det nödvändigt, att ovannämnda upplysnings- och propagandaverksamhet bedrives under kompetent och sakkunnig ledning. Även för arbetsgivarna synes det, enligt vad erfarenheten redan givit vid handen, vara förmånligt att äga tillgång till sakkunniga råd och anvisningar, då det gäller att t. ex. uppföra för gemensam mathållning lämpliga bostäder.

Dylik propaganda har också, såsom förut omförmälts, sedan åtskillig tid tillbaka utövats. Bedrivande av upplysningsverksamhet på här ifrågavarande område utgör nämligen fr. o. m. år 1931 en arbetsuppgift för skogs- och flottledsinspektören, vilken emellertid sedan mer än ett decennium ägnat uppmärksamhet åt skogsarbetarnas mathållning och propagerat för gemensamma hushåll. I sin nyssnämnda skrivelse den 7 mars 1929 föreslog socialstyrelsen införandet av berörda arbetsuppgift för skogs- och flottledsinspektören med följande motivering: »Dylik verksamhet har redan med styrelsens medgivande i viss utsträckning utövats av skogs- och flottledsinspektören vid sidan av tjänsten. Det synes emellertid önskvärt, att sådan verksamhet åländes honom såsom en uppgift, vilken han hade att fullgöra jämte övriga honom nu åvilande uppgifter. Detta skulle lämpligen kunna ske genom att i den författning, som utgör hans instruktion i fråga om tillsynen å skogs- och flottledshärbärgeslagarnas efterlevnad — — — — — inrycka en bestämmelse därom, att inspektören även har att verka för förbättring av skogs- och flottningsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden. En dylik åtgärd skulle innebära ett starkt stöd för inspektören vid hans fortsatta bedrivande av ifrågavarande verksamhet samtidigt som den skulle möjliggöra för honom att ägna mer tid och intresse åt verksamheten, än han

hittills ansett sig kunna göra.» Riksdagen anslöt sig till detta förslag i det den i sin skrivelse i ämnet uttalade, att enligt dess mening ett dylikt uppdrag för skogs- och flottledsinspektören torde vara väl ägnat att befrämja motionens syfte. I anslutning härtill har Kungl. Maj:t i K. K. om tillsyn å härbärgen för skogsavverknings-, kolnings-, flottledsbyggnads- och flottningsarbetare, vilken trädde i kraft den 1 januari 1932, uppdragit åt skogs- och flottledsinspektören att bl. a. »verka för förbättrande av de med härbärgeslagstiftningen avsedda arbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden».

Skogs- och flottledsinspektörens verksamhet på här ifrågavarande område synes böra bedrivas under i stort sett samma former som hittills, d. v. s. i samband med inspektionsbesöken å arbetsplatserna, genom föredrag, broschyrer, artiklar i ortstidningarna och cirkulärskrivelser till arbetsgivarna. Därjämte bör skogs- och flottledsinspektören givetvis alltid, i den mån framställningar därom göras, stå till tjänst med skriftliga råd och anvisningar i här ifrågavarande avseende.

Handledning rörande gemensam mathållning. Den nu verkställda undersökningen av ett antal gemensamma hushåll synes emellertid giva vid handen, att särskilda åtgärder äro behövliga för att den gemensamma mathållningen så snart som möjligt skall bliva allmänt införd. Utgivande och tillhandahållande till billigt pris av en enkel och praktiskt uppställd handbok i ordnande och skötande av ett gemensamt skogsarbetarhushåll lärer sålunda vara synnerligen av behovet påkallad. Detta har även framhållits i flera av de å formuläret angivna yttrandena. En dylik handledning bör enligt styrelsens förmenande inledas med en kort redogörelse för vid denna utredning framkomna resultat, som kunna vara av betydelse vid handhavande av hushåll. Vid dess utarbetande böra jämväl beaktas de resultat, som framkommit vid medicinalstyrelsens undersökningar rörande dieten i skogsbygderna och dess inverkan på den norrländska landsortsbefolkningen. Handledningen bör vidare innehålla icke blott råd och anvisningar angående hushållens organisation, proviantering och inköp samt bokföring och ekonomi utan även uppgifter om huru provianten lämpligen skall förvaras, huru hela djur skola styckas, förslag till matsedlar med matrecept samt någon vägledning, hur de tillfälliga bostäderna lämpligen böra anordnas för att bliva ändamålsenliga för gemensamma hushåll. Särskild framställning om utgivande av en sådan handledning kommer av styrelsen att göras i samband med överlämnande av förevarande utredning.

Kurser i enklare mathållning m. m. En annan åtgärd, som synes kunna få stor betydelse för förbättrande av såväl mathållningen som hushållsekonomien och som även föreslagits av flera uppgiftslämnare, är anordnande av kortare hushållskurser för personer, som hava för avsikt att taga anställning som hushållerskor eller kockar vid gemensamma skogsarbetarhushåll. Er-

farenheten har flerstädes givit vid handen, att resultaten — och främst då i ekonomiskt avseende — äro nästan helt beroende på hushållerskornas kunskaper och förmåga att väl tillvarataga och utnyttja provianten. I detta avseende har det nog brustit i flera fall, särskilt då såsom ibland förekommer alltför unga flickor utan tillräcklig erfarenhet antagits till hushållerskor.

Efter samråd med skogs- och flottledsinspektören anordnades på enskilt initiativ i februari 1933 en dylik kurs i Foskros by i Idre socken. Vid det besök, som skogs- och flottledsinspektören avlade vid denna kurs samt av uppgifter från kursledarinnan, fröken Hilma Göransson, föreståndarinna för Bergslagets lanthushållsskola vid Snöå, har bekräftats, att dylika kurser hava en mycket stor uppgift att fylla. I detta fall hade man lyckats anordna kursen i samband med ett gemensamt skogsarbetarhushåll, en anordning som givet är att rekommendera, då ju kursen därigenom blir mera verklighetsbetonad och eleverna få tillfälle att under kursen föra en »kockas» levnadssätt och iordningställa de betydande matkvantiteter, som i ett dylikt hushåll konsumeras. Beträffande kursens anordnande, undervisningen, kostens beskaffenhet och pris samt de erfarenheter i övrigt, som därunder gjordes, har fröken Göransson till skogs- och flottledsinspektören överlämnat en redogörelse.

I denna meddelas att 8 flickor voro elever och att i det gemensamma hushållet deltogo 11 arbetare. Något härbärge stod ej till förfogande, varför kursen hölls i ett bostadsrum i en bondgård i Foskros by. Proviantering av specerier skedde i Idre och mjölk köptes i byn. Slakt hade tingats före kursens igångsättande, varigenom dels eleverna fingo vara med om tillvaratagandet av densamma och dels hushållet erhöll köttvaror till förmånligt pris. Fröken Göransson meddelar i detta sammanhang bl. a., att hon anser det mycket viktigt ur ekonomisk synpunkt, att »kockan» själv lagar till korv och syltor samt saltar ned kött. Matbröd bakades även före hushållets igångsättande.

Frukost serverades för körarna kl. 5.30 och för huggarna kl. 6 f. m. och som arbetsplatsen var så avlägsen, att samtliga arbetare utom en körare höllo middag i skogen, serverades ej nästa mål lagad mat förrän kl. 5 e. m. Arbetarna åto två mellanmål i skogen och matsäcken till dessa packades av eleverna dagen förut mellan middagen och kvällsgröten, som serverades kl. 8. Matsäcken bestod förutom av mjölk och kaffe av bröd, smör, ost, korv, kött och fläsk samt ibland fläskpannkaka. Till frukosten lagades i allmänhet sådan mat, som kunde tillredas dagen förut för att uppvärmas på morgonen eller på kvällen sättas ned i koklåda. »Koklådan var en vanlig packlår», skriver fröken Göransson, »som vi klädde med säckväv och stoppade med sönderrivet tidningspapper, och vilken vi utnyttjade oerhört mycket dels för långkok, såsom av bönor, ärter och gröt, och dels för att hålla maten varm.»

För att få övning i att handhava ett skogsarbetarhushåll fingo eleverna två och två var sina dagar hava ansvaret för matlagning och bakning.

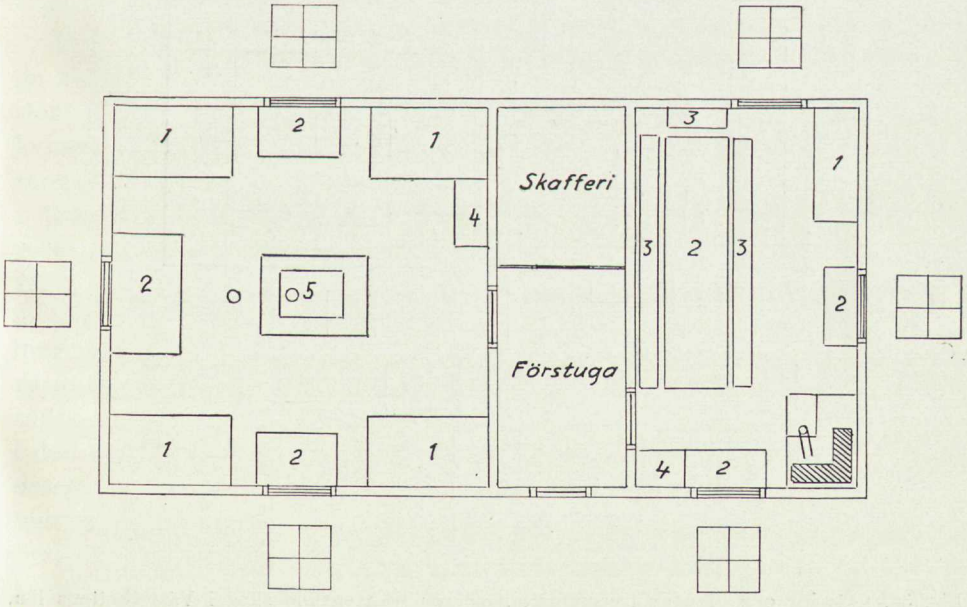
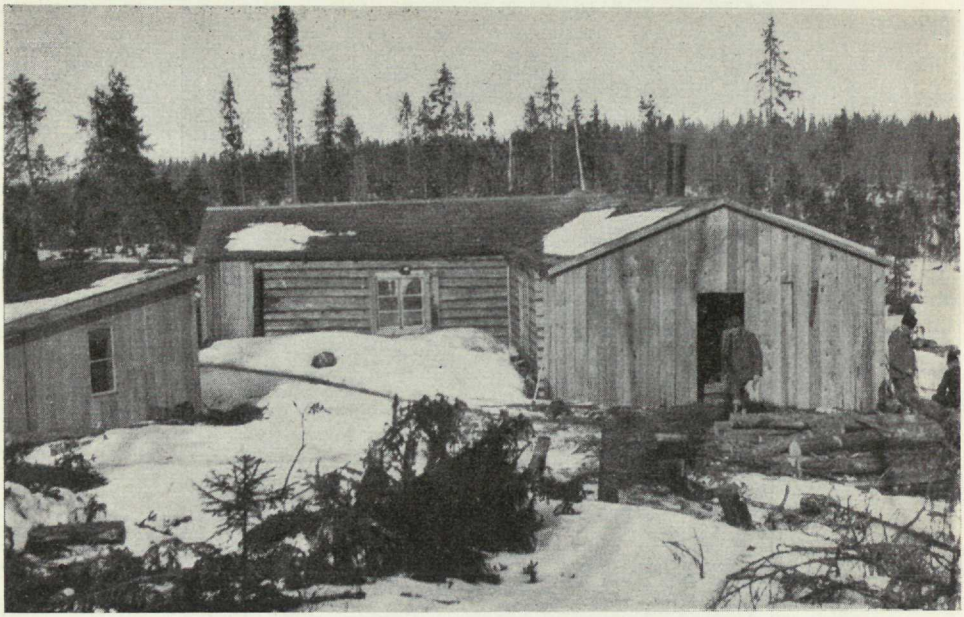

Fig. 29. Interiör och plan av härbärge från enskild skog i Norrbottens län, anordnat för och bebott av gemensamt hushåll.

1. Säng. 2. Bord. 3. Bänk. 4. Skåp. 5. Eldpall.

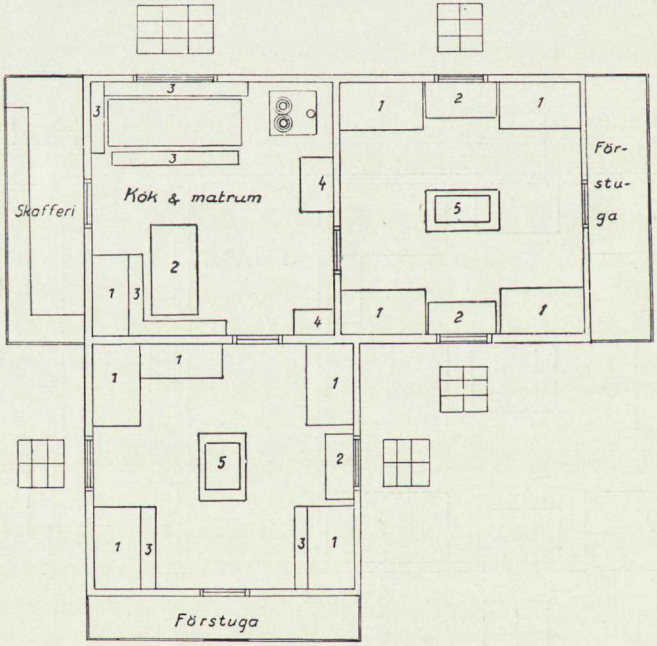

Fig. 30. Exteriör och plan av trerummigt härbärge från enskild skog i Västerbottens län, anordnat för och bebott av gemensamt hushåll. Hörnrummet utgör matrum, kök samt bostad för 2 hushållerskor.

1. Säng. 2. Bord. 3. Bänk. 4. Skåp. 5. Eldpall.

Av redogörelsen framgår vidare, att näringsförbrukningen var ungefär 5 500 kalorier per man och dag. Priset per dagsportion blev 1: 54 kr. inberäknat kostnaderna för fotogen, rengöringsmedel m. m. Arvode och kost för hushållerska ingå däremot icke i detta pris.

Efter att hava meddelat som sin åsikt, att anledningen till att en del kocklag misslyckats och kommit upp i alltför höga dagspriser varit, »att dels alltför unga och oerfarna kockor anställts, vilka ej förstått att beräkna matåtgången eller taga tillvara rester o. dyl., och dels att provianteringen blivit olämpligt gjord», gör kursledarinnan följande uttalande angående kursernas betydelse samt vissa under kursen gjorda erfarenheter: »Beträffande 'kockkurser' så tror jag, att de ha en mycket stor uppgift att fylla. Ju mer man har tillfälle att se skogsarbetarnas matförhållanden, ju mer inser man detta. Men frågan är ju att få kurserna ordnade så, att resultatet blir bästa möjliga, och så att både 'kockorna' och karlarna få förtroende för dem. För att så mycket som möjligt få med dem, som bruka vara 'kockor', måste väl kurserna anordnas på hösten, innan skogsarbetet börjar, ty sedan de redan ha sina anställningar, kunna de ju ej komma i fråga. I så fall får väl endera endast lagas mat till flickorna, som äro med, eller (vilket givetvis vore bättre) får man försöka få några matgäster i byarna, där man håller till. Bästa lokalerna vore förstås kojor, så att man kunde visa, hur man kan ordna med förråd, förvaringsplatser m. m. Vore det sedan möjligt för lärarinnan att besöka flickorna, sedan de kommit ut som 'kockor', och då giva dem råd och handledning på ort och ställe, tror jag att mycket skulle kunna vinnas.»

Med anledning av de gynnsamma erfarenheter, som gjorts vid ovannämnda försökskurs, synes man vara berättigad antaga, att det skulle bliva till stort gagn, om man vid lanthushållsskolorna kunde bereda därför hågade kvinnor tillfälle att förvärva insikter i vad hushållningen under de säregna skogsarbetsförhållandena kräver.

Socialstyrelsen har även, bl. a. på grund av påpekandet i riksdagens skrivelse den 6 juni 1929, trätt i förbindelse med skolöverstyrelsen för att utröna, om å platser, där skolköksverksamhet är ordnad, matlagningskurser av här ifrågavarande slag skulle kunna komma till stånd utan större kostnad. Inom skolöverstyrelsen, där man visade stort intresse för kurser av här ifrågavarande slag, förklarade man sig villig att medverka till anordnande av sådana genom tillhandahållande av därför lämpliga kursledarinnor, lokaler, i den mån skolköken kunna användas härför, m. m. Vidare meddelades, att dessa kurser kunde betraktas såsom yrkesutbildningskurser och att statsbidrag därför kunde påräknas enligt för dylik undervisning fastställda grunder, för den händelse kurserna anordnades genom landsting eller kommun. För täckande av övriga kostnader, som torde bliva jämförelsevis blygsamma, — statsbidrag kan under ovan angivna förutsättningar påräknas för två tredjedelar av kursledarinnans arvode samt en tredjedel av den för undervis-

ningen erforderliga utrustningen — torde man få räkna på understöd från det allmänna i annan form eller bidrag från för frågan intresserade arbetsgivare. Att söka intressera vederbörande för anordnande av kurser av här ifrågavarande slag torde få anses ingå i skogs- och flottledsinspektörens arbetsuppgifter.

På grund av uttalandet i riksdagens skrivelse att det icke syntes riksdagen uteslutet, att *hushållningssällskapen* skulle kunna utöva en fruktbärande verksamhet på här ifrågavarande område, har styrelsen, såsom redan inledningsvis berörts, trätt i förbindelse med hushållningssällskapen i de 7 nordligaste länen. Av de inkomna svaren framgår, att 6 av de 7 tillskrivna hushållningssällskapen icke anse sig kunna eller ha anledning att taga befattning med åtgärder, som avse upplysnings- eller undervisningsverksamhet rörande skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden. Endast Norrbottens läns hushållningssällskap förklarar sig villigt att medverka till bedrivande av undervisningsverksamhet på här ifrågavarande område. Samtidigt framhållas vissa synpunkter och önskemål i fråga om de gemensamma hushållen, såsom närmare framgår av följande utdrag ur hushållningssällskapets skrivelse: »Rörande upplysnings- och propagandaverksamhet bedriver hushållningssällskapet en ganska livlig allmän verksamhet för matlagningens förbättrande ute i bygderna. Genom sina tvenne hemkonsulenter anordnar hushållningssällskapet dels husmoderskurser, i vilka demonstrationer i matlagning ingå, dels kurser i tillvaratagande av slakt och dels konserveringskurser. Dessa kurser äro visserligen avsedda för kvinnor, men vid husmoderskursernas allmänna föredrag med demonstrationer pläga även män närvara. Intet hindrar, därest behov gör sig gällande, att kurser i matlagning, enkom avsedda för skogsarbetare, även anordnas, då hushållningssällskapet i sina hemkonsulenter är i besittning av organ för dylik upplysnings- och undervisningsverksamhet.

Det av landstinget bekostade ambulerande skolköket medverkar även i den allmänna upplysnings- och undervisningsverksamheten på detta område och kan givetvis även med detta skolkök anordnas kurser för skogsarbetare.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Av det anförda framgår, att hushållningssällskapet redan bedriver undervisningsverksamhet på området. En utvidgning av denna att omfatta speciella kurser för skogsarbetare har hushållningssällskapet intet emot, därest sådana kurser önskas.»

Ritningar och materialförslag till ändamålsenliga härbärgen. Såsom redan tidigare framhållits hava flertalet uppgiftslämnare meddelat, att otillfredsställande eller för gemensam mathållning olämpliga bostäder utgöra den förnämsta orsaken till att gemensam mathållning icke blivit mera allmänt införd. Detta förhållande har redan tidigt beaktats av skogs- och flottledsinspektören, som för ett antal år sedan gått i författning om upprättande av

ritningar med materialförslag till härbärgen avsedda för gemensam mathållning (sid. 119 och följande). Av dessa hava numera flera typer kommit till utförande, se illustrationerna (fig. 3, 9 och 21), och även bebotts av uppgiftslämnande hushåll.

Vid samtal med arbetarna angående ordnande av skogsarbetarhushållens bostadsfråga framhålla dessa vanligen behovet för att ej säga nödvändigheten av att för hushåll avsedda härbärgen bestå av minst två rum, av vilka det ena bör utgöra bostad för arbetarna och det andra matrum, kök och bostad för hushållerska. En dylik anordning, som givetvis är mycket ändamålsenlig, är även att förorda vid större förläggningar eller å platser, där härbärgena beräknas komma till användning under en följd av år. För mindre förläggningar åter eller på sådana arbetsplatser, där bostäderna ej kunna utnyttjas mer än en eller annan vinter, är det av ekonomiska skäl ofta icke möjligt att uppföra dylika tvårummiga härbärgen, vilka givetvis draga betydligt större kostnader än de enrummiga. För att det oaktat bereda även de arbetare, som vanligen inkvarteras i enrummiga härbärgen — dessa äro för övrigt avsevärt flera än de förra — möjligheter att komma i åtnjutande av de betydande förmåner, som skogsarbetarhushållen visat sig medföra, har skogs- och flottledsinspektören upprättat ritningar (fig. 31—36) till även enrummiga, för gemensam mathållning avsedda härbärgen, vilka kosta föga mer än nu vanliga typer av tidsenliga härbärgen. Av hittills gjorda erfarenheter att döma hava dessa även visat sig motsvara ganska högt ställda anspråk på en för detta ändamål avsedd tillfällig bostad.

En förutsättning för att ett dylikt härbärge skall bliva fullt tillfredsställande synes emellertid vara, att detsamma anordnas med ett enkelt torkrum. Härigenom undvikes, att arbetarnas våta kläder och skodon och framför allt att selarna torkas i bostadsrummet till hinder för matlagningen och till men för hygienen och trevnaden. Ett sådant torkrum erhålles enklast genom att avbalka och varmbona halva förstugan, som vanligen upptager hela dörrväggen. För torkrummets uppvärmning insättes vanligen en enklare plåtkamin eller också erhålles den för torkningen erforderliga värmen genom att draga rökröret från järnspisen i bostadsrummet i en slinga genom torkrummet. Av vikt är att torkrummet är förlagt under samma tak som härbärget, så att arbetarna vid hemkomsten från skogen där kunna avlägga sina våta kläder m. m. och därefter direkt inträda i bostadsrummet för påtagande av torrt ombyte. Fristående torkrum, till vilka arbetarna icke kunna gå t. ex. i strumplästen, bliva vanligen föga använda.

För att hushållerskorna även i de enrummiga härbärgena skola hava ett eget »rum», där de kunna vara för sig själva, avbalkas vanligen ett hörn av härbärget medelst väggar av enkla spontade bräder. För att temperaturen i hushållerskerummet trots frånvaro av särskild eldstad skall bliva tillfredsställande, gå dessa väggar eller avbalkningar, som i vissa fall anordnas av plywood, masonite, treetex eller t. o. m. av papp, ej ända upp till taket och ej

heller ända ned till golvet, varför den varma luften i härbärget kan cirkulera även genom hushållerskerummet (se fig. 33). Inredningen utgöres förutom av säng — i en eller två etager — av ett bord framför fönstret samt med skåp kombinerad garderob.

De ifrågavarande härbärgena skola vidare, såsom ritningarna utvisa, anordnas med förvaringsrum för proviant samt källare under golvet.

Inredningen är vanligen så ordnad, att sängarna — i två etager — äro placerade efter ena långväggen och matbordet efter den andra (se fig. 35), som är försedd med fönster och vilket om möjligt bör vändas åt söder. Vid det andra fönstret finnes vanligen arbetsbord för hushållerskan jämte skåp och hyllor.

Ovannämnda ritningar, i skala 1: 50 samt utförda i rokotryck, jämte materialförslag tillhandahållas av skogs- och flottledsinspektören till självkostnadspris (för närvarande 30 öre per st.).

Film rörande individuell och gemensam mathållning. En åtgärd, som säkerligen i hög grad skulle stimulera arbetarnas intresse för gemensam mathållning, torde vara förevisande i skogsbygderna och om möjligt även på arbetsplatserna i skogarna av en film, som på ett talande sätt åskådliggjorde skillnaden mellan individuell och gemensam mathållning samt de med den senare förenade fördelarna. Bristande kännedom om dessa förhållanden torde nämligen ofta utgöra en orsak till att arbetarna ej anordna försök med det nya systemet, en brist som enklast torde kunna avhjälpas genom en sådan film, upptagen å ett antal lämpliga arbetsplatser i skogarna. Styrelsen har därför för avsikt att närmare undersöka möjligheterna för åvägabringande av en dylik film.

Förbättrande av kosthållet i Norrlands skogsbygder. I redogörelsen för styrelsens år 1913 verkställda undersökning av skogsarbetarnas arbets- och levnadsförhållanden ansåg sig styrelsen böra framhålla den då rätt allmänt rådande uppfattningen, att en genomgripande förbättring av skogsarbetarnas kosthåll knappast vore möjlig annat än i samband med en höjning av landsbygdsbefolkningens allmänna standard i detta avseende. I detta sammanhang anförde styrelsen bl. a. följande: »Men liksom överbefolkningen i skogskojorna otvivelaktigt har ett visst samband med den trångboddhet, som även under normala förhållanden råder i skogsarbetarnas hem, så bör dessa arbetares i och för sig nog så otillfredsställande kosthåll ses i belysning av lantbefolkningens allmänna levnadsvanor. Första provinsialläkarnas årsberättelser och på officiellt eller enskilt initiativ föranstaltade undersökningar om kaffemissbruket m. m. belysa den allmänna utbredningen i vårt land av nästan otroliga missförhållanden i dietiskt och näringsfysiologiskt avseende. Såsom det verksammaste medlet att bringa rättelse härutinnan har framhållits ett målmedvetet och kraftigt upplysningsarbete, och åtskilliga av skogsarbetarundersökningens uppgiftslämnare understryka starkt de krav på förbättrad och utvidgad undervisning i matlagning och huslig

ekonomi, som jämväl under senare tid framställts från andra håll och som ur folkhälsans synpunkt otvivelaktigt måste anses förtjäna det största beaktande.» Sedan dess har tvivelsutan en betydande förbättring inträtt även härutinnan, särskilt genom den upplysnings- och undervisningsverksamhet, som bedrivits dels i form av skolkökskurser i skolorna och dels genom hushållningssällskapens och landstingens arbete på detta område. Det oaktat återstår ännu mycket, innan förhållandena i detta avseende bliva tillfredsställande, och det framstår därför som ett önskemål, att upplysnings- och rådgivande verksamhet i fråga om betydelsen i allmänhet av sund mathållning, förbättrad hygien m. m. bedrives i skogsbygderna i om möjligt större omfattning än hittills.

Det får vid ordnandet av skogsarbetarnas kosthåll och mathållning icke lämnas ur minne, att såsom inledningsvis berörts det arbete, skogsavverkningen kräver, är ett av de över huvud taget mera påfrestande som förefinnes. Detta har å sin sida till följd, att kosten måste, för att krafterna och arbetsförmågan hos ifrågavarande arbetare skola kunna upprätthållas, vara betydligt energirikare än den kost, en vanlig fullvuxen kroppsarbetare behöver, och det torde vara oundvikligt, att skogsarbetarnas kost innehåller en betydligt större fettmängd än vad som kräves för andra kroppsarbetare. Redan på denna grund lär det knappast kunna undvikas, att skogsarbetarnas kost blir i viss mån enformig. Detta manar till, att i den mån de säregna förhållandena det medgiva de övriga i denna kost ingående ingredienserna och naturligen även fettet givas en så stor omväxling som möjligt, och det gäller härvid att noga beakta, att de vitaminhaltiga födoämnena, vilka förebygga sjukdomen skörbjugg, ingå i tillräcklig mängd i den dagliga kosten. Icke uteslutande men dock i huvudsak torde man vara hänvisad att täcka detta vitaminbehov av potatis och mjölk.

Det är uppenbart, att ju enformigare kost dessa arbetare vant sig vid som barn och vuxna desto större enformighet kommer att prägla kosten under de mera besvärliga provianteringsförhållandena i skogarna. Ett upplysningsarbete, som inriktar sig på en mera omväxlande mathållning i hemmen och en bättre matlagning därstädes kommer därför av sig själv att höja arbetarnas krav på deras kost även under arbetet i skogarna. Detta kommer i sin ordning att göra önskemålet om införande av gemensamma skogsarbetarhushåll allt starkare och också att öka kraven på kunskaper i matlagning hos de kvinnor, som skola förestå dessa hushåll.

Åtgärder från arbetarnas sida för införande av gemensam mathållning. Ehuru såsom av det föregående framgår statsmakterna kunna verksamt bidraga till en gynnsam utveckling av skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden, böra dock, såsom även riksdagen framhåller i sin skrivelse, de direkta åtgärderna för ernående av bättre förhållanden på förevarande område ankomma på det enskilda initiativet och i främsta rummet

då på skogsarbetarna själva. En nödvändig förutsättning för att det nya systemet skall vinna arbetarnas fulla förtroende torde vara, att de gemensamma hushållen utgöra resultat av arbetarnas egna strävanden att förbättra sitt kosthåll och att hushållens skötsel och därmed det ekonomiska ansvaret lägges i arbetarnas egna händer. Arbetarna böra därför skaffa sig kännedom om huru gemensamma skogsarbetarhushåll skola anordnas och skötas samt helst i god tid, innan drivningarna taga sin början, söka få till stånd sådana hushåll — eventuellt efter samråd med skogs- och flottledsinspektören. Om arbetsgivaren i god tid får kännedom om arbetarnas önskan att bilda gemensamt hushåll, torde ofta kunna påräknas, att bostäderna anordnas för gemensam mathållning. Vidare böra arbetarna infordra anbud å proviant från flera handlande, en åtgärd som visat sig medföra ekonomiska fördelar. Därjämte kunna, om planerna på gemensamt hushåll tagit fastare former, innan arbetarna begiva sig till skogs, de hushållsmedlemmar, som önska vinna avsättning för egna produkter, i god tid bereda sig på att tillhandahålla sådana. Av synnerlig vikt är, såsom tidigare framhållits, att få dugliga och ordentliga hushållerskor, varför även denna fråga bör ordnas i god tid. Slutligen böra arbetare, som deltagit i gemensamma hushåll, låta sig angeläget vara att framhålla för kamrater, som sakna erfarenhet från gemensam mathållning, de fördelar i olika avseenden, som äro förenade med dylika hushåll. På detta område torde även arbetarnas organisationer hava en betydelsefull uppgift att fylla. Mycket torde sålunda stå att vinna genom föredrag och diskussioner inom föreningarna i orterna rörande arbetarnas medverkan till förbättrandet av levnadsförhållandena å arbetsplatserna i skogarna.

Åtgärder från arbetsgivarnas sida för att underlätta införande av gemensamma hushåll. Även om sålunda de gemensamma skogsarbetarhushållen böra komma till stånd på initiativ från arbetarnas sida och även handhavas av dem själva, är det synnerligen önskvärt, att arbetsgivarna uppmuntra och stödja försök med gemensam mathållning, så att systemet så snart som möjligt blir allmänt tillämpat. Såsom tidigare nämnts — sid. 56 — har ett antal arbetsgivare redan vidtagit åtgärder för att i sin mån medverka till en reformering av skogsarbetarnas mathållning i här åsyftad riktning, och flera torde säkerligen följa deras exempel, sedan den gemensamma mathållningens fördelar blivit mera allmänt kända.

Den åtgärd från arbetsgivarens sida, som torde vara bäst ägnad att underlätta införandet av gemensam mathållning, är att så anordna och inreda härbärgena, att de bliva ändamålsenliga för gemensamma hushåll. Å trakter, där skogsarbetarna ännu ej visat intresse för sådan mathållning, äro kanske dylika åtgärder ännu ej av behovet påkallade, men där hushåll sporadiskt förekomma eller där arbetarna gjort framställning om härbärgenas anordnande för gemensam hushållning, kommer säkerligen ett tillmötesgående från

arbetsgivarens sida på denna punkt att hälsas med stor tillfredsställelse och snart medföra avsedda resultat. Ihågkommas må att dylikt anordnande av bostäderna ej, såsom ofta befaras, behöver medföra någon större fördyring av härbärgena. Gemensam mathållning kan nämligen, såsom framhållits å sid. 111, mycket väl anordnas i enrummiga härbärgen. I fråga om anordnande och inredning av för gemensam mathållning avsedda härbärgen hänvisas till vad därom anförts å sid. 110 och följande.

Å sid. 103 har berörts svårigheten att få till stånd gemensamma hushåll på grund därav, att arbetarna ej sällan äro från olika håll och att det av denna anledning ej kan bli tal om bildande av gemensamt hushåll, förrän arbetarna anlänt till arbetsplatserna. Med hänsyn därtill skulle det vara av mycket stort värde, om arbetsgivaren ville underlätta bildande av gemensamma hushåll därigenom, att det vid drivningarnas bortsättande efterhöres, om ackordstagarna hava intresse för gemensam mathållning. Om så visar sig vara fallet, böra samtliga ackordstagare uppmanas att ordna för gemensamt hushåll. Huggarna, vilka ibland tillhöra ackordstagarens familj eller ofta äro från samma trakt som denne, vidtalas därefter av ackordstagarna att deltaga i det planerade hushållet. Samtidigt som arbetarna härigenom beredas tillfälle att ordna för gemensamt hushåll före drivningens början, får även arbetsgivaren på detta sätt i tid kännedom om i vilka härbärgen gemensamma hushåll komma att anordnas och därmed möjlighet att, i den mån så behöves, anordna härbärgena på lämpligt sätt.

Enligt flera uppgiftslämnares uppfattning skulle vidare anordnande av hushåll underlättas, om arbetsgivarna, där så lämpligen kan ske, ville infordra anbud å proviant, fritt levererad å resp. arbetsplatser, och detta i så god tid, att arbetarna vid drivningssäsongens början eller ännu hellre redan vid drivningarnas bortsättande kunde få uppgifter därom.

Genom vidtagande av ovanberörda åtgärder skulle de gemensamma hushållen ofta kunna träda i funktion redan vid arbetenas upptagande. I detta sammanhang må även framhållas, att likvidering av provianten genom arbetsgivarens försorg med därmed följande avdrag å resp. arbetares förtjänster enligt uppgifter från hushållsföreståndare kan medföra ytterligare rabatter, då handlandena i dylika fall ej behöva kalkylera med riskmarginal för förluster.

Några arbetsgivare hava vidare för att stimulera hushållsbildandet inköpt och till arbetarna uthyrt icke blott järnspisar utan även uppsättningar av kokkärl, husgeråd och servis, en åtgärd som visat sig välbetänkt. Vid dessa hushåll behövas nämligen, såsom å sid. 82 framhållits, vanligen kokkärl och husgeråd av en storleksordning, som icke kan användas i privata hushåll, och därför betinga dylika föremål, om de vid hushållens upplösning måste avyttras, mindre tillfredsställande priser i förhållande till anskaffningsvärdena. Anskaffas de däremot genom arbetsgivarnas försorg, behöva arbetarna ej räkna med annan kostnad än hyran för desamma. Vidare blir

dylik utrustning, som under de tider, då hushåll ej pågå, förvaras hos skogvaktarna, föremål för god vård, varigenom dess livslängd blir längre och därmed även kostnaderna för arbetarna mindre.

Framhållas må vidare lämpligheten av att, såsom å flera håll praktiserats, låta förmännen, åtminstone i början, biträda hushållsföreståndarna med förande av hushållens räkenskaper. Skogsarbetarna sakna ofta kunskaper i även enklare bokföring, varför en dylik hjälp är mycket välkommen och kanske ej sällan det enda, som erfordras för att få ett hushåll till stånd. Vetskapen om att räkenskaperna föras ordentligt är även ägnad att stärka hushållsmedlemmarnas förtroende till det nya systemet.

En åtgärd från arbetsgivarnas sida, som av flera uppgiftslämnare anses vara av stor betydelse för här ifrågavarande spörsmål, är en mera regelbunden utbetalning av skogsarbetarnas avlöning, varigenom kontanthandelns fördelar skulle kunna bättre tillvaratagas.

Slutligen må framhållas, att även rent skogliga åtgärder, t. ex. koncentrering av drivningarna och om möjligt deras planerande på något längre sikt, äro ägnade att skapa ökade förutsättningar för den här avhandlade reformen.

Förbättrande av flottningsarbetarnas mathållning. Ehuru den styrelsen anförtrodda uppgiften att förebringa utredning angående förbättrande av skogsarbetarnas proviantering och mathållning i främsta rummet torde avse de med avverkningsarbete sysselsatta skogsarbetarna, vilka även hava mest att vinna på övergång från individuell till gemensam mathållning, har styrelsen även sökt klarlägga, om och i vilken omfattning gemensamma hushåll kunna bliva av betydelse för reformerande av flottningsarbetarnas mathållning. Fördenskull innehöll den i avd. III omnämnda cirkulärskrivelsen till 37 st. flottningsföreningar efter framhållande av de gemensamma hushållens fördelar m. m. jämväl en anhållan om förslag till åtgärder, som enligt flottningsföreningarnas uppfattning skulle vara ägnade att förbättra flottningsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden under vistelsen å arbetsplatserna. I följande tabell ha de uppgifter i förevarande avseende, som inkommit från 22 flottningsföreningar, sammanställts för att belysa, i vilken omfattning dessa flottningsföreningar anse åtgärder till förbättrande av flottningsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden inom skilda delar av flottlederna lämpliga och önskvärda.

Som av tabellen framgår och även i avd. III påpekats har det endast i enstaka fall förekommit, att gemensam mathållning anordnats under flottningen i vattendragen. Av de flottningsföreningar, som uppgivit att gemensam mathållning ej förekommer under flottningen i bivatten, anser vidare ingen lämpligt att anordna dylik mathållning för de i bivattendragen sysselsatta flottningsarbetarna. Även beträffande huvudvattendragen synes samma åsikt vara rådande. Förutom två flottningsföreningar i södra Norrland, som

Tab. 28. Uttalanden av flottningsföreningar angående förbättrande av flottningsarbetarnas mathållning.

	Bivatten	Huvudvattendrag	Skiljeställe
Gemensam mathållning finnes	2	2	6
» » » ej, men anses lämplig	—	1	4
Gemensam mathållning finnes ej och anses ej lämplig	17	19	5
Svar ej lämnat i fråga om denna del av flottleden	3	—	7
Summa svar	22	22	22

uppgivit, att dylik mathållning redan förekommer under flottningen i huvudvattendragen, anser sålunda endast en flottningsförening i övre Norrland att möjligheter förefinnas att i huvudvattendraget anordna dylik mathållning. Ytterligare två flottningsföreningar framhålla önskvärdheten av att gemensam utspisning kunde ske under flottningen i huvudvattendragen, men framhålles samtidigt, att detta är förenat med stora svårigheter bl. a. därför att vägar längs älvarna ofta saknas. En större flottningsförening framhåller att det med hänsyn till de små arbetsstyrkorna å varje arbetsplats eller förläggning ej kan vara påkallat eller för arbetarna själva önskvärt, att gemensam mathållning anordnas, och en annan meddelar att gemensam mathållning, hur önskvärd sådan än kan vara ur dietisk-hygienisk synpunkt, ej kan anordnas för de arbetare, som äro anställda i strömflottningen, med hänsyn till arbetets natur och den korta tid, som flottningen i allmänhet pågår. Endast en större flottningsförening i södra Norrland, som samtidigt meddelar, att arbetarhushåll förekomma inom dess flottledsområde, förordar införande av gemensam mathållning i huvudvattendragen. Enligt dess uppfattning borde flottningsarbetarna uppmanas »att så mycket som möjligt bilda matlag med föreståndersk a, då det visat sig, att denna form giver en god mathållning och arbetarnas smak och utgifter likväl beaktas».

Vad åter skiljeställena beträffar föreligga här, som redan i avd. III framhållits, större möjligheter för anordnande av gemensam mathållning. Dylik mathållning förekommer redan med gott resultat vid 6 av de uppgiftslämnande flottningsföreningarnas skiljeställen och ytterligare 4 anse sådan lämplig och eftersträvansvärd. De 5 flottningsföreningar, som avstyrka anordnande av gemensamma hushåll även vid skiljeställena, motivera sitt ställningstagande därmed, att behov av dylik anordning ej förefinnes, enär arbetarna kunna bo i sina hem eller inackordera sig hos i närheten av skiljeställena bosatta familjer.

De oregelbundna och växlande arbetsförhållandena under flottningen synas sålunda medföra, att endast i vissa fall förutsättningar finnas för anordnande av gemensam mathållning inom arbetslagen efter flottlederna. Flottningsarbetare, som hava mera varaktig sysselsättning å samma arbetsplatser och som hava bostad i för ändamålet lämpliga härbärgen, synas dock

kunna ordna sin matfråga genom att anställa en särskild hushållerska, som ombesörjer proviantinköp och matlagning. Härför erfordras dock i allmänhet arbetsgivarens medverkan för anskaffande av järnspisar och annan utrustning, som det skulle bliva för dyrbart för arbetarna att bekosta för den relativt korta tid, under vilken flottningen pågår. Då det sålunda endast i undantagsfall torde kunna komma i fråga, att gemensam mathållning anordnas under arbetet vid flottlederna, synas för närvarande några särskilda åtgärder ej böra vidtagas för att söka genomföra en dylik anordning. Såväl arbetarnas som arbetsgivarnas uppmärksamhet bör dock fästas på, att gemensam mathållning i vissa fall vid flottnings- och även vid flottledsbyggnadsarbeten kan anordnas och bliva till gagn för arbetarna. Vidare synes systemet med kock — manlig eller kvinnlig — som under slutrensningsarbetet, särskilt i bivattendragen, åtföljer flottarna och under rasterna tillhandahåller kaffe, smörgåsar, soppor m. fl. enklare maträtter, förtjäna att mera allmänt införas.

Vid skiljeställena, där flottningsföreningarna i regel tillhandahålla för arbetarhushåll lämpliga lokaler, borde gemensam mathållning kunna komma till stånd för alla de arbetare, som ej bo i egna hem eller äro inackorderade i bygden. De åtgärder, som böra vidtagas för införande av gemensam mathållning vid dessa arbetsplatser, sammanfalla i stort sett med dem, som föreslagits för samma anordnings mera allmänna införande vid skogsavverkning. Bättre möjligheter föreligga dock givetvis för arbetsgivarna att befrämja den gemensamma mathållningen vid de fasta arbetsplatser, som skiljeställena utgöra, än på arbetsplatserna i skogarna. Hushållens organisation och ekonomi bör dock liksom vid skogsavverkning överlämnas åt arbetarna själva. Härom äro även de flottningsföreningar, som förorda den gemensamma mathållningen, ense.

YRKESINSPEKTIONENS RITNINGAR TILL HÄRBÄRGEN AVSEDDA FÖR GEMENSAM MATHÅLLNING.

För att härbärgena skola bliva härför lämpliga hava de anordnats med bl. a. rum eller avbalkning för hushållerska, förstuga, skafferi, källare under golvet samt i regel torkrum med uppvärmning och ventilation.

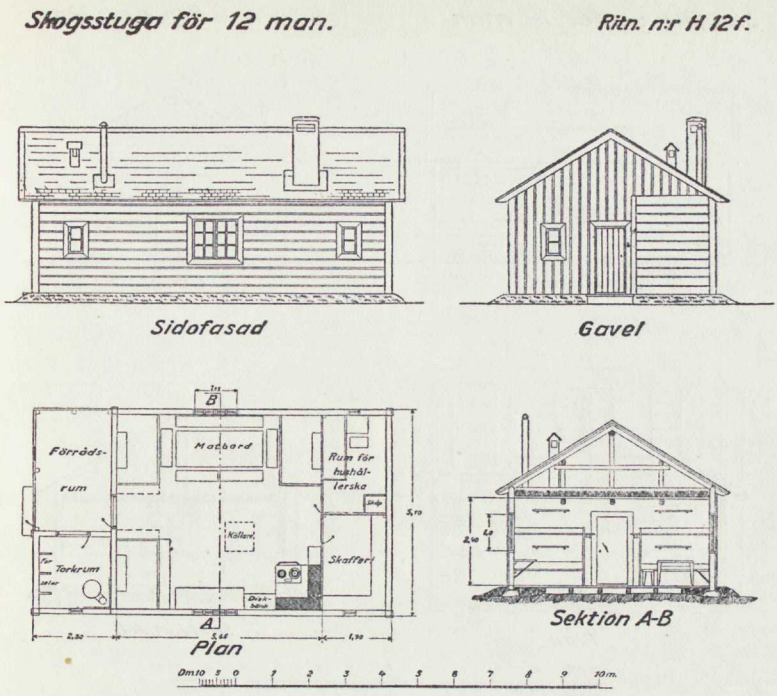

Fig. 31. Enrummigt härbärge för 12 man med öppen spis och järnspis samt tvåmanssängar i två etager.

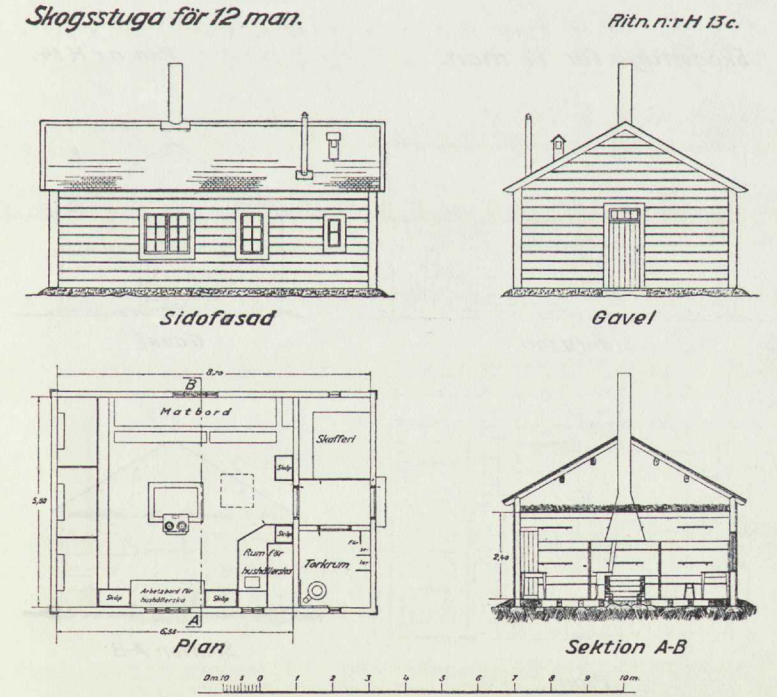

Fig. 32. Enrummigt härbärge för 12 man med eldpall och järnspis samt tvåmanssängar i två etager.

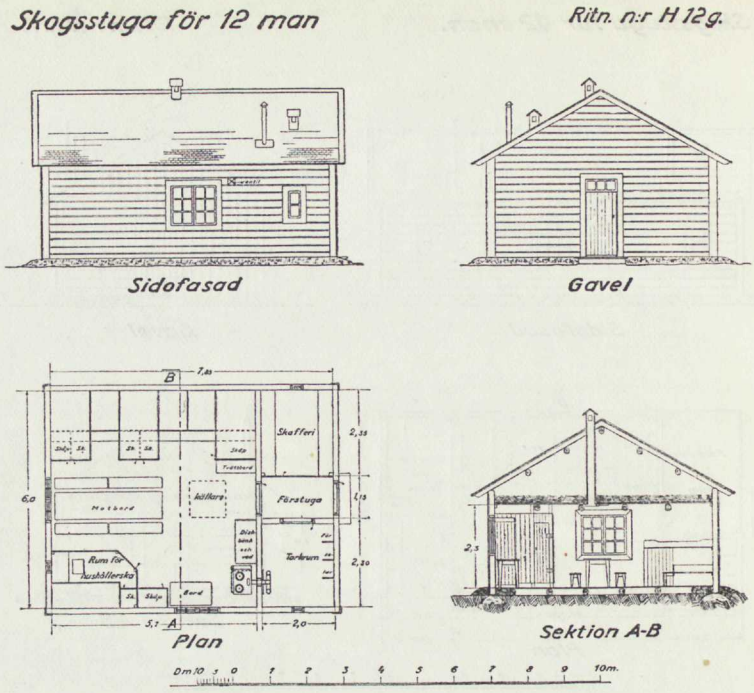

Fig. 33. Enrummigt härbärge för 12 man med enbart järnspis samt korsvis ställda tvåmanssängar i två etager, varigenom översängarna kunna placeras på lägre höjd och därjämte platser för skåp erhållas. Torkrummet är avsett att uppvärmas genom rökröret från järnspisen.

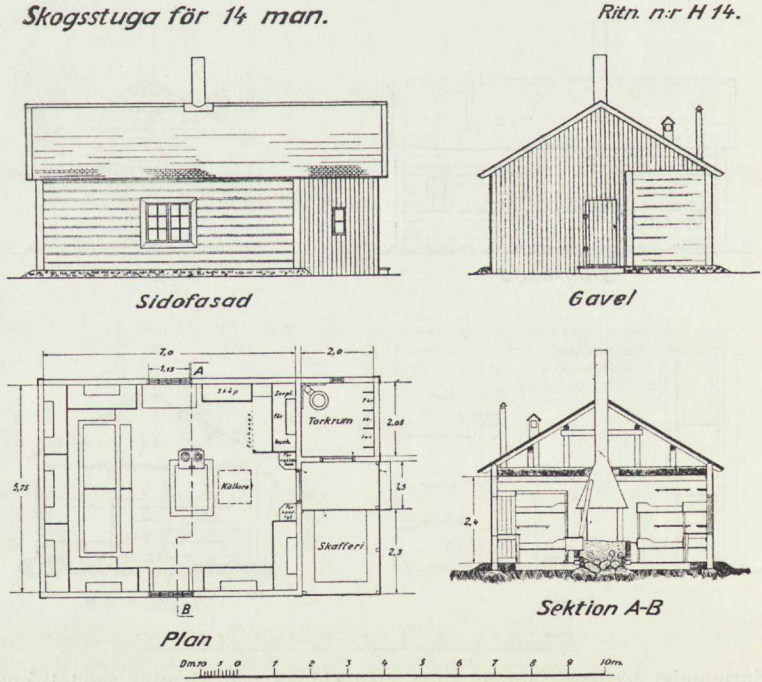

Fig. 34. Enrummigt härbärge för 14 man med eldpall och järnspis samt enmanssängar i två etager.

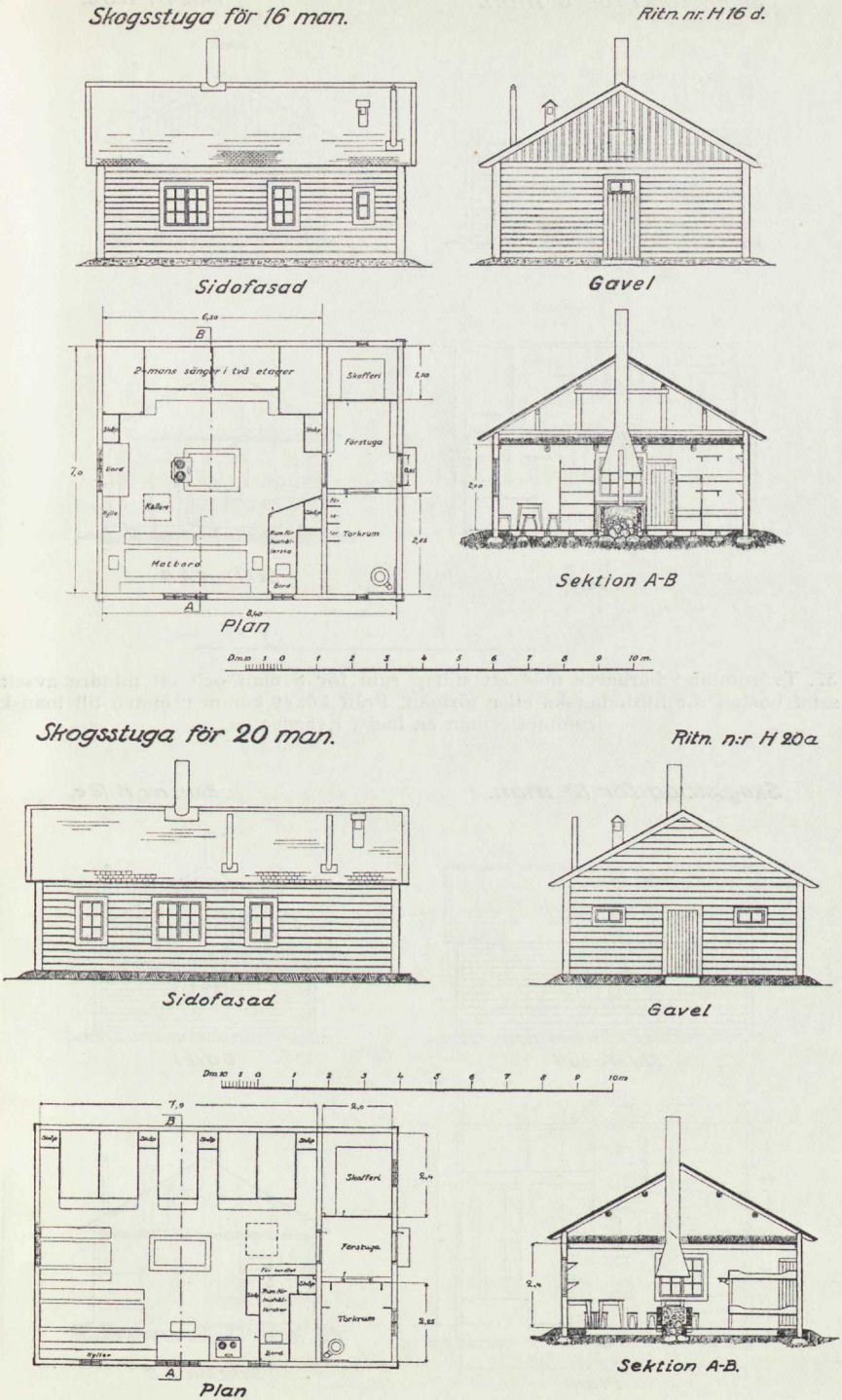

Fig. 35 o. 36. Enrummiga härbärgen för 16 resp. 20 man med eldpall och järnspis samt tvåmanssängar i två etager.

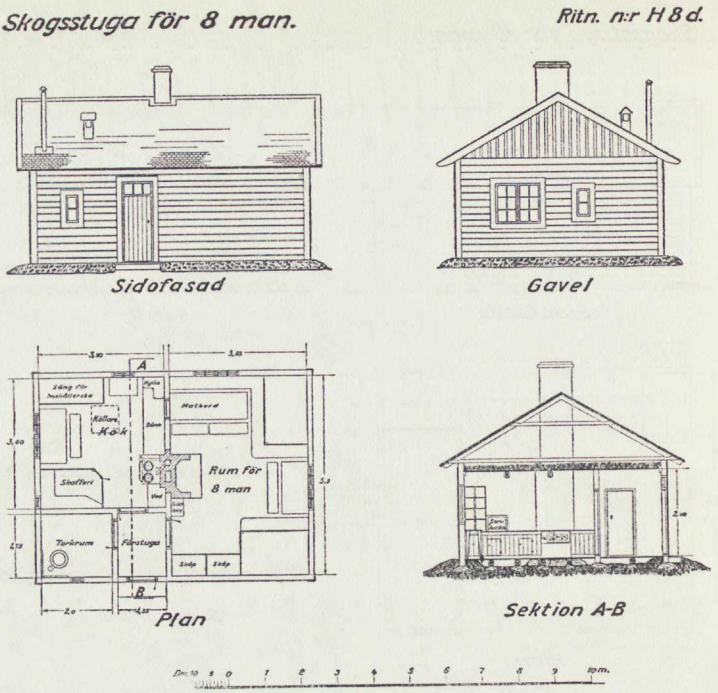

Fig. 37. Tvårummigt härbärge med ett större rum för 8 man och ett mindre avsett till kök samt bostad för hushållerska eller förmän. Från köket kommer maten till manskapsrummet genom en lucka i väggen.

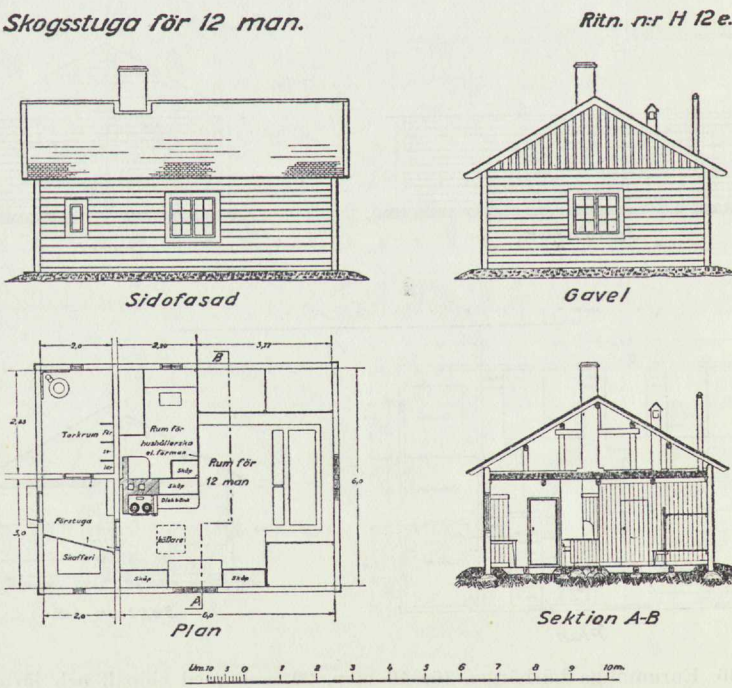

Fig. 38. Tvårummigt härbärge med manskapsrum för 12 man anordnat med järnspis i manskapsrummet och öppen spis i det mindre rummet.

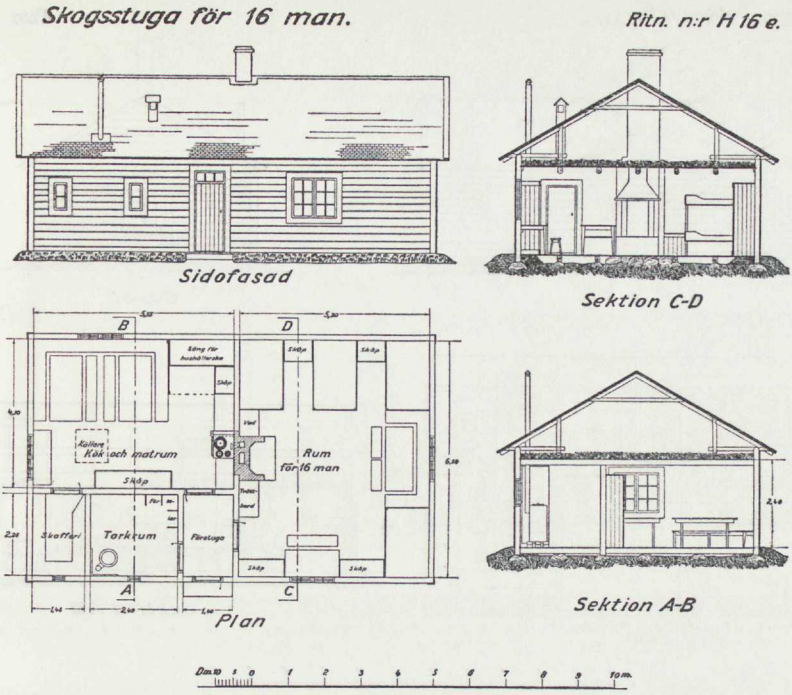

Fig. 39. Härbärge om två rum, av vilka det större med öppen spis och tvåmanssängar i två etager är avsett till bostad för 16 man, under det att det mindre rummet med järnspis anordnats såsom kök, matrum samt bostad för hushållerska.

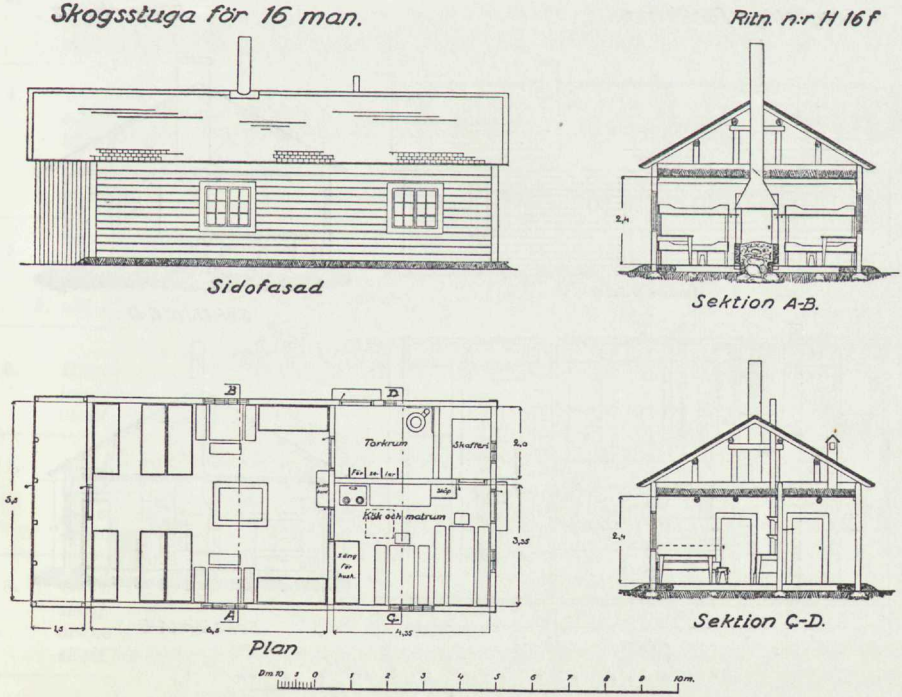

Fig. 40. Tvårummigt härbärge med manskapsrum för 16 man anordnat med eldpall samt enmanssängar i två etager.

Skogsstuga för 16 man. Ritn. n:r H 16 g

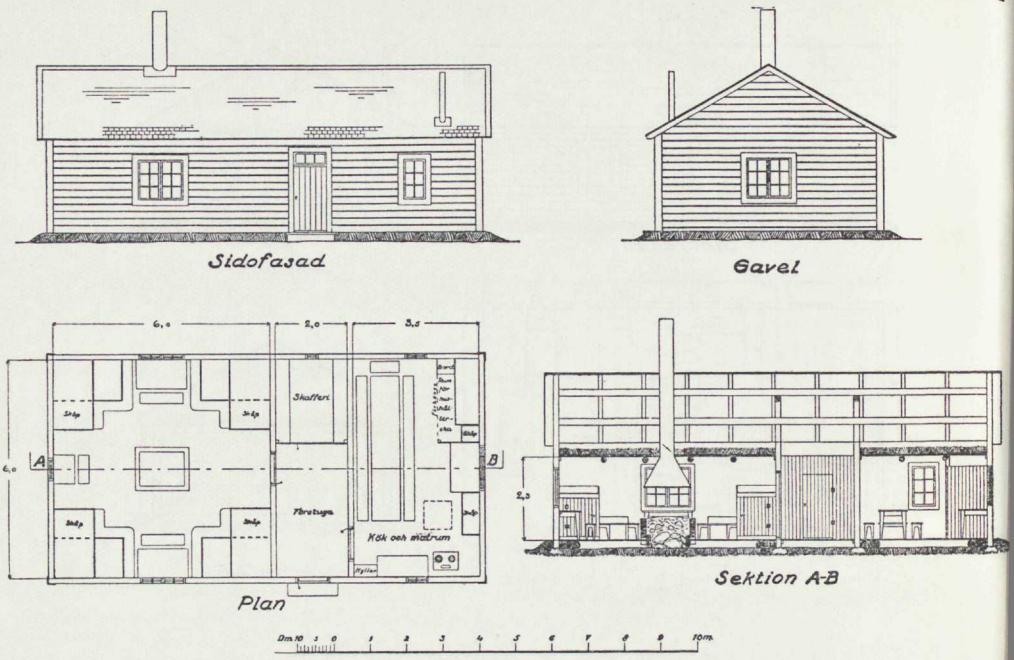

Fig. 41. Tvårummigt härbärge med bostadsrum för 16 man anordnat med eldpall och i hörnen korsvis ställda tvåmanssängar i två etager.

Skogsstuga för 24 man. Ritn. n:r H 24 a.

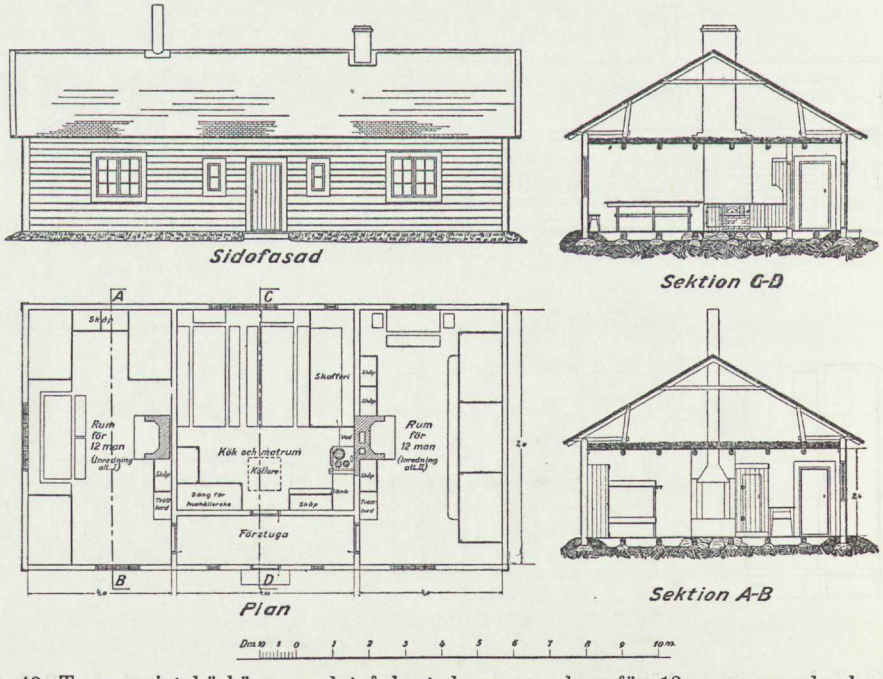

Fig. 42. Trerummigt härbärge med två bostadsrum, vardera för 12 man, anordnade med öppna spisar samt tvåmanssängar i två etager. Ritningen utvisar två alternativa förslag till inredning.

Bil. I.

Uppgifter

angående

skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden vid skogsavverkningsarbete inom .....

(socken eller annat område)

av ..... **län**

avgivna den ..... *1930 av* .....

(namn och yrke)

---

1. *Förekommer inom Edert verksamhetsområde kooperativ mathållning med hushållerska eller kock vid avverkningar under innevarande drivningssäsong?* .....

2. *Finnes bland skogsarbetarna inom Edert verksamhetsområde intresse för kooperativ mathållning?* .....

3. *Vilka äro orsakerna till att kooperativ mathållning ej anordnats i större omfattning än som skett?* .....

4. *Meddela noggrannast möjliga uppgifter rörande använda råvaror samt vid olika måltider vanligen förekommande maträtter vid*
   a. individuell matlagning? .....
   b. kooperativ matlagning? .....

5. *Vad beräknas maten kosta per man och dag*
   a. vid individuell mathållning? .....
   b. vid kooperativ mathållning? .....

6. *Hava från arbetsgivares sida åtgärder vidtagits för beredande av lätt tillgång på proviant och i så fall vilka?* .....

7. *Likvideras provianten av hushållens föreståndare eller genom arbetsgivarens försorg på sådant sätt, att avdrag härför göras å arbetarnas arbetsförtjänst?* .....

8. *Huru bör enligt Eder mening proviantanskaffningen och proviantens likvidering anordnas, för att proviant av god beskaffenhet skall kunna erhållas till billigaste pris?* .....

9. a. *Förekommer det, att medlemmar i de kooperativa hushållen sälja egna produkter till matlaget?*

b. *Huru sker i så fall värderingen av de försålda produkterna?*

10. a. *Vem ombesörjer de kooperativa hushållens proviantinköp, bokföring och kostnadernas uttaxering på hushållsmedlemmarna?*

b. *Förekommer det att arbetsförmän (skogvaktare, avmätare eller dylika personer) biträda arbetarna härmed?*

11. a. *Har det mött några svårigheter att erhålla lämpliga hushållerskor för de kooperativa hushållen?*

b. *Vilka åtgärder anses eventuellt böra vidtagas för erhållande av lämpliga sådana, för den händelse kooperativ mathållning skulle bliva mera allmänt införd.*

12. *Huru stort får ett hushåll högst vara för att en hushållerska förutom matlagning skall kunna medhinna städning och renhållning i bostaden samt eventuellt lagning av kläder?*

13. *Huru stort bör ett gemensamt hushåll minst vara för att det skall löna sig att anställa hushållerska?*

14. *Huru stor månadslön, förutom kost och logi, plägar utgå till en hushållerska vid ett kooperativt skogsarbetarhushåll?*

15. *Huru ordnas hushållerskans bostadsfråga vid skogsförläggning?*

16. *Vilket anses lämpligast för ett skogsarbetarhushåll: hushållerska eller manlig kock?*

17. *Kan det förväntas att män skola vara villiga att åtaga sig kocksyssla?*

I så fall mot vilken ersättning?

18. *Böra enligt Eder åsikt några särskilda åtgärder vidtagas i fråga om skogshärbärgenas anordnande för att underlätta kooperativ mathållning och i så fall vilka?*

19. *Huru anskaffas för de kooperativa hushållen nödiga kokkärl samt övrig köksattiralj och servis och huru förfares med denna utrustning, då hushållen upplösas?*

20. *Användes vid kooperativ hushållning järnspis för matlagningen och i så fall huru anskaffas sådan och huru förfares därmed, då drivningen upphört?*

21. *Anses kooperativ mathållning (med hushållerska eller kock) medföra några fördelar framför individuell mathållning med hänsyn till*

a. *kostens beskaffenhet och kostnaden för den samma* .....

b. *hygien, snygghet och ordning i bostäderna* .....

c. *arbetet (arbetstiden m. m.)?* .....

22. *Har den kooperativa mathållningen visat sig medföra olägenheter i något avseende?* .....

23. *Övriga iakttagelser med avseende på proviantering och mathållning vid skogsarbetarförläggningar.* .....

24. *Vilka åtgärder utöver de ovan berörda skulle enligt Eder mening bäst vara ägnade att avhjälpa missförhållanden och åstadkomma förbättringar i fråga om skogsarbetarnas proviantering och mathållning?* .....

Kortfattad redogörelse för skogsarbetarnas proviantering och mathållning i vissa främmande länder.

I. Norge.

Skogsarbetarna i Norge leva under vistelsen på arbetsplatserna under i många avseenden likartade förhållanden som de svenska skogsarbetarna. Tillfälliga eller fasta härbärgen, uppförda av timmer under yttertak av spån och innertak av bräder, äro sålunda i Norge liksom i vårt land vanliga bostäder för skogsarbetarna under avverkningssäsongen. Genom den lag om husrum för folk och hästar under skogsarbete och flottning, som i Norge utfärdades den 30 juli 1915, torde bostadsförhållandena hava förbättrats och därmed större möjligheter beretts för bättre levnadsförhållanden.

Närmare uppgifter rörande de norska skogsarbetarnas levnadsförhållanden lämnas i en av Sønnik Andersen år 1932 utgiven publikation »Undersøkelse av skogshytter og skogsarbeidernes levevilkår», vilken utarbetats under medverkan av fylkesläkaren E. Andersen och delvis bekostats av Den Norske Nationalförening mot Tuberkulosen. Av denna utredning att döma synes den individuella mathållningen vara fullständigt dominerande bland de norska skogsarbetarna, varvid liksom hos oss antingen var och en själv lagar sin mat eller man slår sig ihop i matlag om 2—4 man och turar om med matlagningen. Gemensamma skogsarbetarhushåll med hushållerska eller kock förekomma dock inom Trøndelag men där blott å Bangdalsbrukets skogar. Orsakerna till att gemensam mathållning ej fått större utbredning synas i stort sett vara desamma som i vårt land: obenägenhet att övergå till ett nytt, oprövat system, svårigheten att »komma sig för», bostädernas för gemensamt kosthåll mindre lämpliga beskaffenhet m. m.

Vad kostens beskaffenhet beträffar synes framgå, att den norske skogsarbetaren lever på ungefär samma standard som sin svenska kollega, därvid användande i stort sett samma slag av födoämnen. Potatis synes dock förekomma i större omfattning än i Sverige. Vidare använda de norska skogsarbetarna mera margarin och mindre smör än de svenska. Slutligen synes sill i olika former konsumeras mera i Norge än i vårt land. I fråga om födans tillagning samt kostens grad av omväxling konstateras liknande missförhållanden, som förekomma bland de svenska skogsarbetarna vid individuell mathållning. Ofta lever man hela arbetsdagen på torrskaffning och kaffe, och då man efter slutat dagsarbete återkommer till härbärget, stillas den värsta hungern med kaffe och smörgås. Dagens huvudmål blir ofta icke färdigt förrän vid 8-tiden på aftonen, och då detta är intaget, är det tid att gå till sängs. Kaffe drickes enligt uppgift 5 gånger om dagen förutom en del gånger om natten. Att en dylik matordning är olämplig icke blott ur hälsovårdens utan även ur ekonomisk synpunkt framhålles även i den ovannämnda publikationen.

I fråga om konsumtionens storlek och de i kosten ingående näringsämnenas fördelning lämnas detaljerade uppgifter grundade på rapporter från 21 härbärgen och sammanlagt 175 kostdagar. Vid bedömande av de vid bearbetningen av dessa uppgifter framkomna resultaten, vilka i sammandrag intagits i tab. 17 och 18 (se sid. 73 och 76), bör emellertid observeras, att såsom i publikationen meddelas pri-

märuppgifterna, som avse endast en vecka, lämnats av arbetarna själva och att desamma därför i regel torde avse inköpta och icke konsumerade proviantmängder. Detta förhållande torde bl. a. förklara den höga kalorimängden — i genomsnitt 7 514 brutto- och 6 388 nettokalorier. Dr Andersen framhåller emellertid, att man vid bedömande av denna höga siffra måste taga hänsyn jämväl till det förhållandet, att skogsarbetarna på grund av kylan ofta får dålig nattro: »De frysa mycket och sova litet och behöva därför mycket mat för att hålla ut.» Även de hygieniska förhållandena synas liksom hos oss lämna mycket övrigt att önska, då mathållningen är individuell.

För att råda bot mot nu berörda missförhållanden rekommenderas införande av gemensam mathållning med kock — kvinnlig eller manlig. De ovannämnda gemensamma hushåll, som förekommit å Bangdalsbrukets skogar, hava nämligen visat sig medföra en mycket betydande förbättring av såväl de dietiska som hygieniska förhållandena. Kosten uppgives sålunda vid gemensam mathållning bliva mera omväxlande, bättre lagad och därmed mera lättsmält, mindre voluminös, mera vitaminhaltig samt rikare på animalisk äggvita. Vid 4 undersökta hushåll uppgick kaloriförbrukningen i medeltal per man och dag till 6 254 brutto- och 5 324 nettokalorier eller nästan exakt samma storlek, som framgått vid undersökning av 28 svenska skogsarbetarhushåll (se tab. 18). Beträffande proportionerna mellan i kosten ingående näringsämnen hänvisas till tab. 17, vilken utvisar att de norska skogsarbetarhushållens kost dels innehåller mera äggvita på kolhydratens bekostnad och dels är mera animalisk än hos oss. Kött förekommer sålunda ganska rikligt. Konsumtionen av mjölk är även större än vid individuell mathållning. Dessutom tillkomma i de gemensamma skogsarbetarhushållen en del födoämnen, som icke alls äro tillfinnandes vid individuell mathållning, exempelvis kålrötter, russin, sviskon m. fl.

Vidare har den gemensamma mathållningen för skogsarbetarna i Norge liksom i vårt land visat sig medföra betydande ekonomiska fördelar. Enligt förenämnda undersökning beräknas kosten vid individuell mathållning vara icke mindre än 46 % dyrare än vid gemensam. Medelkostnaden för de 4 undersökta gemensamma hushållen uppgick till 2: 06 kr. per man och dag, ersättning till hushållerska inberäknad. Mycket betydelsefull ur ekonomisk synpunkt är vidare det bättre utnyttjande av arbetstiden, som även de norska gemensamma hushållen visat sig medföra, i det att effektiva arbetstiden per vecka räknat vid dylik hushållning i genomsnitt visat sig vara c:a 20 % längre än vid individuell sådan.

En sammanfattning av förestående kortfattade uppgifter rörande de norska skogsarbetarnas kosthåll under vistelsen å arbetsplatserna giver sålunda vid handen, att i Norge liksom hos oss gemensam mathållning visat sig i alla avseenden överlägsen den individuella.

II. Finland.

I vårt östra grannland bedrivas numera avverkningarna, av exportkvantiteterna att döma, i ungefär samma omfattning som hos oss. Då därjämte förutsättningarna för skogsavverkning äro ungefär desamma som i vårt land, har socialstyrelsen ansett lämpligt att de finska skogsarbetarnas levnadsförhållanden och särskilt då deras proviantering och mathållning gjordes till föremål för närmare studier på ort och ställe i syfte att därvid skulle utrönas, om några för oss värdefulla rön och erfarenheter kunde göras. En studieresa med dylikt syfte företogs även på uppdrag av styrelsen år 1930 av skogs- och flottledsinspektören, som därunder besökte några större drivningar i trakten av Rovaniemi i norra Finland.

Rörande sina iakttagelser på här ifrågavarande område har skogs- och flottledsinspektionen meddelat följande.

Vad som vid ett besök å en finsk drivning först uppmärksammas av en svensk skogsman är den från våra förhållanden väsentligt avvikande organisation, som tillämpas vid åtminstone de större finska drivningarna, och då denna utgör den bakgrund, mot vilken de finska skogsarbetarnas levnadsförhållanden måste ses, torde först en kortfattad redogörelse för denna organisation vara på sin plats.

Innan en större drivning igångsättes, uppföres å en central plats inom drivningstrakten en byggnad — pörte — vanligen innehållande ett förmansrum, ett kök, som därjämte utgör bostad för oftast 2 hushållerskor, samt ett ganska stort manskapsrum. Vid detta pörte uppföres vanligen även en enklare byggnad, avsedd till handelsbod och proviantförråd. Vidare anordnas å lämpliga platser inom drivningsområdet erforderligt antal härbärgen och stall för de för avverkningen erforderliga arbetarna och deras hästar. Avverkningsområdet har redan vid stämplingen av träden indelats i ett stort antal drivningsskiften, vilka vart och ett beräknas kunna utdrivas på c:a 1 vecka. När drivningen skall taga sin början, inflyttar i förmansrummet i den förstnämnda byggnaden en arbetsledare åtföljd av en bokförare-kassör, och det blir nu den förres uppgift att anställa arbetare. Någon bortsättning såsom hos oss före drivningens början av större drivningsskiften, vart och ett beräknat för en hel vinter, äger icke rum. Arbetssökande komma — ofta i betydande antal — och installera sig i arbetarrummet i huvudpörtet, där de portionsvis kunna köpa mat från köket, vilket genom en lucka står i förbindelse med det för arbetarna avsedda rummet. Då överenskommelse träffats med en arbetare om körning eller huggning å ett av de ovannämnda mindre skiftena, flyttar denne arbetare över till det härbärge, som ligger närmast den ifrågavarande drivningstrakten. De arbetare, vilka ej vilja acceptera de villkor, som arbetsgivaren erbjuder, fortsätta till någon annan drivning i trakten, där de hoppas ernå en fördelaktigare uppgörelse. Så snart ett av de nyssnämnda veckoskiftena är utdrivet, verkställes tumning, tumsedlarna uträknas av den i huvudpörtet stationerade kassören, och såväl körare som huggare få omedelbart ut sin arbetsförtjänst. Därefter träffas överenskommelse om avverkning av ett nytt skifte eller också begiva sig dessa arbetare till en annan drivning för att söka nytt arbete. Nu skildrade förhållanden medföra, att den finske skogsarbetaren har betydligt lösligare anställningsförhållanden och ofta även kortvarigare arbete på samma arbetsplats än sin svenska kollega, vilket i sin tur nästan omöjliggör anordnande av gemensamma skogsarbetarhushåll av den typ, som förekommer hos oss. Sådana anordnas däremot av arbetsledaren och den arbetsgivarens mera fast anställda personal — tummare m. fl. — som bor i huvudpörtet. Vidare har genom nyssberörda avlöningssystem den finske skogsarbetaren under vistelsen i skogen tillgång till kontanter i en helt annan utsträckning än våra skogsarbetare. På grund därav har i Finland under medverkan av arbetsgivarna utbildat sig ett mathållningssystem, som med hänsynstagande till nu berörda omständigheter möjliggör, att skogsarbetarna kunna erhålla lagad mat på arbetsplatserna. Mathållningen är visserligen individuell i så måtto, att varje arbetare själv bestämmer sin konsumtion och dess standard, men lagad mat kan oftast varje måltid få köpas portionsvis i härbärgena. I varje härbärge förekommer nämligen oftast en kvinna, vilken såsom självständig företagare bedriver ett slags marketenterirörelse d. v. s. tillhandahåller lagad mat mot ersättning, som vanligen per portion ej får överstiga ett av arbetsgivaren fixerat pris. Arbetarna själva utöva även en viss kontroll över denna mathållning därigenom, att vanligen endast av arbetarna godkända, såsom kunniga och lämpliga ansedda kvinnor, mottagas i härbärgena. Förutom mat tillhandahålla dessa nästan undantagslöst kvinnliga kockar

därjämte tobak, cigarretter m. fl. förnödenheter, som arbetarna regelmässigt använda. Proviant inköpes av hushållerskorna antingen från arbetsgivarens eller någon storhandlares proviantförråd vid huvudpörtet eller genom mindre lant- eller gårdfarihandlare, s. k. slädhandlare, med vilka kockorna pläga associera sig, och vilka varje vecka komma med nya proviantforor. Kockan har vanligen jämn sysselsättning med lagning och servering av mat, diskning o. dyl. Om tiden det medgiver, tvättar och lagar hon kläder mot särskild ersättning. Å en av skogs- och flottledsinspektören besökt arbetsplats tillverkade kockorna därjämte ett slags svagdricka, som hade god åtgång.

Genom detta system hava arbetarna visserligen tillgång till lagad mat, varjämte de hava möjlighet att inom vissa gränser efter råd och lägenhet tillgodose sin personliga smak. Dylik mathållning, baserad uteslutande på inköpta portioner, blir dock å andra sidan ganska dyr, även om priset per portion icke är så stort. En portion ärt- eller köttsoppa kostade sålunda 3 fmk (c:a 25 öre), en portion fruktsoppa 2: 50 fmk (c:a 20 öre) och en kopp kaffe 50 penni eller något mer än 4 öre. Arbetarna bruka därför ofta förstärka sina måltider med mat, som de själva laga. Den av arbetarna själva lagade maten syntes oftast utgöras av s. k. »käristys», en rätt som består av i bitar skuret nöt- eller renkött, vilka blandas med smör eller fläsk och stekas i skopa, som av varje arbetare medföres. De arbetare, som voro sysselsatta på längre avstånd från bostäderna, lagade och åto sitt middagsmål, vanligen bestående av smörgås och fläsk, vid en eld i skogen.

Lagad mat kunde köpas vid följande tider på dagen: frukost 7—8 f. m., middag 2—5 e. m. — middagsrasten varade dock vanligen endast 1 timme — kväll 7—9 e. m.

Kockorna hade visserligen mycket lång arbetsdag, men i gengäld gjorde de goda affärer — ofta förtjänade de lika mycket som arbetarna — varför dylik anställning var mycket eftersökt.

Enligt den erfarenhet ett av de största finska trävarubolagen förvärvat under en tid av sex år, då bolaget tillhandahållit praktiskt taget all proviant å dess drivningar, bestod en skogsarbetares genomsnittsranson per vecka av följande:

	Fmk
2 kg. bröd (hårt)	14: —
1 » smör — mejerismör — (numera c:a 20 % margarin)	30: —
1 » fläsk (amerikanskt)	18: —
2 » kött (färskt, fruset nöt- eller renkött)	20: —
ärtsoppa à 3 fmk per tallrik med kött eller fläsk 7 portioner	21: —
Gröt och fruktsoppa 10 portioner à 3 fmk	30: —
Kaffe med socker — i medeltal 70 koppar i veckan — starkt, oftast utan grädde à 50 penni (approx.)	35: —
Vetebröd, potatis m. m.	10: —
	178 fmk

Observeras bör att dessa uppgifter avse år 1930 och en jämförelsevis dyr trakt av Finland. För närvarande torde utgifterna för kosthållet vara avsevärt lägre.

Slutligen må omnämnas, att de finska skogs- och flottningsarbetarnas bostads- och därmed även deras levnadsförhållanden å arbetsplatserna undergått en betydande förbättring under senare år till följd av den lag angående härbärgen för skogs- och flottningsarbetare, som trädde i kraft den 1 november år 1928. Tillsynen av denna lag, vilken i mycket liknar vår lagstiftning på detta område, är liksom hos oss anförtrodd åt en särskild för ändamålet tillsatt inspektör, som därjämte åtnjuter biträde av statens och kommunala yrkesinspektörer.

III. Nordamerika.

Det sätt, varpå skogsarbetarnas mathållning utformats i Förenta Staterna och Kanada, erbjuder mycket av intresse och torde därför en kortfattad redogörelse för de förhållanden, som i detta hänseende äro rådande i dessa länder, vara motiverad. Det må emellertid genast framhållas, att förhållandena i skogarna i vårt land och Nordamerika i här ifrågavarande avseende ej äro direkt jämförliga, dels emedan skogsavverkningarna i Nordamerika i regel äro av en helt annan storleksordning än i vårt land, dels ock emedan de vid skogsavverkningarna sysselsatta arbetarna i Nordamerika av flera omständigheter ofta knappast ha någon möjlighet att själva sörja för sin mathållning, vilket medfört, att mathållningen vid åtminstone större avverkningar i Nordamerika vanligtvis helt ombesörjes av arbetsgivarna, i regel trävarubolag. Mera sällan och då egentligen företrädesvis i de franska delarna av östra Kanada förekommer även, att de, som åtagit sig avverkningar på ackord, själva sörja för sin och sina arbetares mathållning. Gemensamma skogsarbetarhushåll, anordnade av arbetarna själva efter de principer, som tillämpas i vårt land, torde sålunda enligt tillgängliga uppgifter[1] att döma knappast förekomma i Nordamerika.

Skogsarbetarnas mathållning i Förenta Staterna och Kanada måste ses mot bakgrund av det sätt, varpå inkvarteringsförhållandena vid skogsavverkningar därstädes vanligtvis ordnas. I regel uppföras genom arbetsgivarens försorg ett — eller ibland flera — läger, s. k. camp, vilket består dels av erforderligt antal baracker, vardera rymmande 10—20 man och avsedda som bostäder för skogsarbetarna, samt dels av en köks- och matsalsbyggnad, ett kontor och en eller flera ekonomibyggnader. Ett dylikt läger, som i regel placeras så, att det kan komma till användning flera år i följd, uppföres vanligen på sommaren. I kök- och matsalsbyggnaden inrymmes i ena ändan själva köksavdelningen, avskild från matsalen, som upptar större delen av byggnaden, genom ett större serveringsbord. Ofta finnes även sovrum för kökspersonalen i köks- och matsalsbyggnaden.

All mathållning ombesörjes såsom ovan nämnts vanligtvis av arbetsgivaren, som för detta ändamål anställer erforderlig kökspersonal, bestående av en eller flera kockar, serveringsflickor och eventuellt diskerska och bagare. En god kock, varmed avses en sådan, som kan laga god, lämplig och framför allt billig mat för minst 100 man, betalas jämförelsevis högt.

I regel företager arbetsgivaren alla inköp av matvaror och födoämnen, som erfordras för mathållningen. Härvid följes vanligen en på grundval av tidigare erfarenheter upprättad förteckning över förbrukningen av skilda varuslag per avverkningsenhet. Dessa mängder variera dock alltefter arbetets art, lägrets beskaffenhet av vinter- eller sommarförläggning, arbetarnas nationalitet etc. Den sistnämnda faktorn synes härvid icke vara den minst viktiga. Erfarenheten av skogsarbetarhushållen i Nordamerika, där skogsarbetarna rekryteras från snart sagt världens alla hörn, har nämligen visat, att det för skogsarbetare av olika nationaliteter erfordras icke allenast olika matsedlar utan även avsevärt varierande matkvantiteter. Sedan mängder och sorter av erforderlig proviant utrönts, ske inköpen vanligen för en hel avverkningssäsong på en gång med leverans successivt vid lämpliga tidpunkter. Billiga inköpspriser äro givetvis ett önskemål och för detta ändamål eftersträvas om möjligt inköp av livsmedlen vid den tidpunkt på året, då lägsta priser kunna erhållas. Frukt, som i mycket stor utsträckning ingår i de nordamerikanska skogsarbetarnas mathållning, uppköpes sålunda, när fruktskörden salubjudes etc.

[1] N. P. Fornander, Skogen 1931. A. Schard, Svenska Skogsvårdsföreningens tidskrift 1921.

Såsom det tidigare antytts, måste matsedeln i de amerikanska skogsarbetarhushållen hava rätt varierande sammansättning, beroende på den mångfald olika nationaliteter, som vanligen förekomma i lägren. Endast i det fall, att skogsarbetarna i ett läger uteslutande utgöras av en nationalitet, kan en beträffande maträtternas antal enklare matsedel med fördel användas. Standardmatsedlar, upptagande en mångfald maträtter, synas därför alltmera komma till användning. Ett exempel på en dylik standardmatsedel är följande från ett läger i Ontario:

Söndag:

Frukost: majsflingor, stekta ägg på rostat bröd el. ägg o. skinka, stekt potatis, äpplekräm, sylt, mjukt o. rostat bröd, smör, mjölk, kaffe, te.
Middag: tomatsoppa, jästpulverskorpor, stek m. skysås, potatismos, pickles, brödpudding, kakor, bröd, mjölk, kaffe, te.
Kväll: skuren stek el. korv, fläsk, potatis, bönor, pickles, fruktpaj, kakor, bakverk, bröd, smör, mjölk, kaffe, te.

Måndag:

Frukost: majsflingor el. havregrynsgröt, plommonkompott, biffstek el. korv, stekt potatis, bröd o. s. v.
Middag: ärtsoppa, jästpulverskorpor, kött (stekt el. kokt), kokt potatis, rispudding el. paj, sylt, bakverk, bröd o. s. v.
Kväll: ärtsoppa, biff m. lök el. kött m. tomatstuvning, kokt potatis, makaroner, pickles, fruktkaka, äpplepaj, bröd o. s. v.

Tisdag:

Frukost: majsflingor el. havregrynsgröt, plommonkompott, bönor, pannkaka m. »lönnsirup», bröd o. s. v.
Middag: kornsoppa, jästpulverskorpor, stek, kokt potatis, morötter el. gröna ärter, pickles, »catsup», gelé, ingefärskakor, bröd o. s. v.
Kväll: kornsoppa, kall el. varm stek el. köttpudding, sallad el. kokt kål, pickles, senap, kokt potatis, tapioca- el. äpplepudding, skorpor, ost, sylt, bröd o. s. v.

Onsdag:

Frukost: majsflingor, plommonkompott, fläsk, stekta ägg, stekt potatis, bröd o. s. v.
Middag: grönsoppa, jästpulverskorpor, kokt kött, grönsaker el. stek, tomatstuvning el. gröna ärter, kokt potatis, pickles, tapiocapudding, havrekakor el. paj, bröd o. s. v.
Kväll: Kål el. ris- o. tomatsoppa, köttpudding el. kokt kött, kokt potatis, kål- el. morötter, pickles, varma bullar, päron, »scones», bröd o. s. v.

Torsdag:

Frukost: majsflingor el. korngrynsgröt, plommonkompott, bönor, korv el. fläsk, stekt potatis, bröd o. s. v.
Middag: ärtsoppa, jästpulverskorpor, stek, kokt potatis, korn, pickles, bröd- el. russinpudding, korintkaka, bröd o. s. v.
Kväll: tomat- el. grönsoppa, stek m. skysås el. biffstek, kokt potatis, kokta kålrötter, pickles, äpplesylt, jästpulver- el. russinkaka, kakor, bröd o. s. v.

Fredag:

Frukost: majsflingor el. havregrynsgröt, äpplesylt, fläsk o. stekt ägg el. pannkaka, lönnsirup, bröd o. s. v.
Middag: ärtsoppa el. ris- o. tomatsoppa, jästpulverkakor, kokt kött, stek el. lax, fläsk o. bruna bönor, kokt potatis, pickles, ost, kakor, plumpudding, bröd o. s. v.
Kväll: ärtsoppa, kall stek el. stek o. grönsaker, stekt potatis, pickles, pannkaka m. lönnsirup, pumppaj, persiko- el. plommonkompott, bröd o. s. v.

Lördag:

Frukost: majsflingor el. havregrynsgröt, plommonkompott, fläsk el. pannkaka med lönnsirup, stekt potatis, bönor, sylt, bröd o. s. v.
Middag: korn- el. tomatsoppa, jästpulverkakor, stek m. tomatsås, kokt potatis, pickles, surkål (valfritt), brödpudding, kokoskakor, bröd o. s. v.
Kväll: korn- el. tomatsoppa, stek el. kokt kött, kokt potatis, kokta tomater el. makaroner, pickles, senap, plommonkompott el. rispudding, chokladkaka, päron- el. äpplepaj, bröd o. s. v.

Förestående matsedel torde i viss mån exemplifiera den högst rikhaltiga sammansättning, som maten i de nordamerikanska skogslägren av ovannämnda skäl oftast måste hava, samtidigt som den utvisar vilka maträtter, som därstädes vanligen förekomma. Vegetabiliska födoämnen ingå synbarligen i ifrågavarande mathållning i avsevärt större utsträckning än hos våra gemensamma skogsarbetarhushåll. Kaffe, te och mjölk serveras vanligen till varje måltid.

I regel är måltidernas antal tre: frukost, middag och kvällsvard. Frukosten serveras vanligen vid 6—7-tiden på morgonen, middagen vid 12-tiden och kvällsvarden vid 5—6-tiden på aftonen. Ligger lägret så långt från arbetsplatsen, att det skulle medföra alltför stor tidspillan för arbetarna att begiva sig dit för intagande av middagsmålet, utskickas ofta varm mat från köket direkt till arbetsplatsen. Maten förvaras därvid i stora bleckkärl, inbäddade i hö, och kan därför serveras rykande varm vid middagsstället, där arbetarna sitta omkring stora, värmande eldar. Detta sätt för middagsmathållningen har visat sig billigare, än om arbetarna själva få iordningställa sin middagsmatsäck, beroende därpå, att i sistnämnda fall mera mat än nödvändigt medtages och det överblivna bortkastas.

Kostnaderna för mathållningen i de nordamerikanska skogslägren växla givetvis rätt avsevärt, beroende på bl. a. den levnadsstandard, efter vilken mathållningen avpassas, kockens (kockarnas) skicklighet, lägrets belägenhet etc. Enligt tillgängliga uppgifter synes den kostnad, som bolagen debitera arbetarna för kost och logi, under sista decenniet hava varierat mellan 1,0 och 1,5 dollars per man och dag. Häri inbegripas då alla kostnader för mat, bränsle och kökspersonal, ävensom stundom amortering och räntor för servis och annan redskap samt viss andel i allmänna omkostnader.

Levnadsstandarden i de av arbetsgivarna, de stora trävarubolagen, anordnade skogslägren i Nordamerika är, som av ovanstående torde framgå, högre än hos oss. Speciellt anmärkningsvärt är den stora omväxling i dieten, som där är tillfinnandes, och som möjliggöres framför allt på grund av de många och billiga fruktsorterna. Vidare synas arbetsgivarna i Förenta Staterna och Kanada bemöda sig att rationellt ordna skogsarbetarnas mathållning och att tillhandahålla arbetarna god och vällagad mat, då allmänna åsikten är den, att arbetsprestationerna i skogsarbetet i icke ringa mån äro beroende härav. Ett bolag med god mathållning får gott renommé bland arbetarna och därigenom lättare att anskaffa arbetskraft under tider av brist på sådan. I de fall, då ackordstagarna själva handhava mathållningen, synes levnadsstandarden i regel vara vida lägre, än då arbetsgivarna ombesörja proviantering och mathållning.

Att på svenska förhållanden tillämpa de amerikanska metoderna för skogsarbetarnas mathållning lärer, av skäl som torde framgå av den föregående redogörelsen, näppeligen låta sig göra.

KUNGL. MEDICINALSTYRELSENS

UNDERSÖKNING RÖRANDE DE DIETISKA OCH HYGIENISKA FÖRHÅLLANDENAS INVERKAN PÅ SKOGSARBETARNAS HÄLSOTILLSTÅND

Till KONUNGEN.

I skrivelse den 6 juni 1929 (nr 305) hade riksdagen anhållit, att Eders Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning rörande lämpligaste sättet att åstadkomma en förbättring av skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden under vistelsen i skogarna.

I anledning av Eders Kungl. Maj:ts beslut den 14 juni 1929 hade därefter socialstyrelsen efter samråd med medicinalstyrelsen avgivit förslag till plan för utredningen, varefter generaldirektören E. G. Huss inkommit med en promemoria i ämnet.

Genom brev den 22 november 1929 har Eders Kungl. Maj:t därpå anbefallt dels socialstyrelsen att verkställa viss utredning rörande förbättring av skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden under vistelsen i skogarna, dels ock medicinalstyrelsen att, efter samråd med socialstyrelsen, verkställa undersökning av de dietiska och hygieniska förhållandena i ett antal av skogsarbetarnas skogskojor i syfte att utröna i vad mån ifrågavarande förhållanden kunna antagas utöva en menlig inverkan på dessa arbetares hälsotillstånd.

Sedan sistberörda undersökningar slutförts, får medicinalstyrelsen nu lämna nedanstående sammanfattning av de vunna resultaten. Styrelsen anser sig från början böra förutskicka att till följd av de egenartade förhållanden, under vilka skogsarbetarna arbeta och leva, samt i samband därmed uppkomna svårigheter för respektive undersökare, de ursprungligen planerade undersökningarna icke kunnat fullföljas i den utsträckning som, för belysning av föreliggande förhållanden i hela deras vidd, varit önskvärd.

Vid utarbetande av program m. m. för undersökningarna har styrelsen samrått med socialstyrelsen och därjämte haft biträde av professorn Gustaf Göthlin, Uppsala, vilken jämväl biträtt vid granskningen av en del av det insamlade materialet och häröver avgivit utlåtande. Undersökningen av skogsarbetarnas hälsotillstånd och levnadsvillkor, inklusive den näringsfysiologiska undersökningen av ett visst antal arbetares kost, har utförts av legitimerade läkarna T. Blom och S. Lindgren, den förre i Norrbottens, den senare i Västerbottens län. Särskilda kostundersökningar hava dessutom verkställts genom utsändande av frågeformulär genom vissa större skogsbolags benägna medverkan till vissa arbetare inom samtliga län, där skogsarbete av ifrågavarande art bedrives, och hava därvid sammanlagt 266 skogsarbetare deklarerat kosthållet under en veckas tid. Statistisk bearbetning av detta material har utförts av styrelsens statistiker aktuarien R. W. Moosberg och förste provinsialläkaren i Östergötlands län Nils Wranne, vid tiden för förarbetet i ämnet t. f. byråchef i styrelsen.

Angående de verkställda undersökningarna får medicinalstyrelsen anföra följande.

Skogsarbetarna utgöra kroppsligt sett eliten av den manliga befolkningen i de trakter, där skogsavverkning i stort försiggår, något som icke får lämnas ur sikte vid bedömandet av hälsotillståndet inom ifrågavarande arbetargrupp. De anbefallda undersökningarna hava utförts *dels* genom läkarundersökningar av skogsarbetares hälsotillstånd och levnadsvillkor i Norrbottens och Västerbottens län, *dels* genom en näringsfysiologisk undersökning av arbetare inom nämnda län, *dels* genom en statistisk undersökning

angående skogsarbetarnas kostförhållanden inom rikets sju nordligaste län, allt vintern 1930. Redogörelser för dessa olika undersökningar bifogas denna skrivelse.

Medicinalstyrelsen anser sig därför kunna inskränka sig till att med hänvisning till nämnda redogörelse angiva det väsentligaste av vad som vid desamma iakttagits och härvid begränsa sig till redogörelserna för de två först nämnda undersökningarna. Det får vid bedömandet av de resultat, som genom undersökningarna framläggas, icke förbises, att det undersökta materialet har på grund av den ekonomiska ram, inom vilken undersökningarna måst hållas, blivit begränsad till ett fåtal arbetsplatser och arbetare. Så har den förstnämnda läkarundersökningen av skogsarbetarnas hälsotillstånd och levnadsvillkor omfattat i Norrbottens län 7 platser och i Västerbottens län 8 platser samt 99 man i Norrbottens och 100 i Västerbottens län. Styrelsen har vid planläggningen av dessa undersökningar strävat efter att erhålla stickprov från vitt skilda delar av länen för att därigenom träffa ett större antal distrikt och erhålla en mera allsidig belysning av förhållandena. Vidare har det vid planläggningen aktgivits på sådana skogskojor, där provianteringen kunde antagas bereda större svårigheter och därmed de dietiska missförhållandena vara mera framträdande. Vad de personliga undersökningarna beträffar, har sikte i främsta rummet tagits på sådana rubbningar i hälsotillståndet, vilka kunde anses vara orsakade av arbetets säregna art och de levnadsförhållanden, som städse torde i högre eller mindre grad kännetecknа livet i ödemarker.

Vad de allmänt hygieniska förhållandena beträffar ådagalägga undersökningarna och vad i övrigt kommit till styrelsens kännedom, att i de förläggningar, där enskild hushållning tillämpas, denna lämnar mycket övrigt att önska, under det att de i dylika förläggningar påtalade missförhållandena kunnat undanrödjas på de ställen, där en gemensam hushållning med hushållerska genomförts. Detsamma gäller även i stort sett kosthållet. Även om sedan sekelskiftet, då de bekanta undersökningarna av framlidne professorn Robert Tigerstedt och av likaledes framlidne förste provinsialläkaren Nils Englund rörande skogsarbetarnas kostförhållanden (Hygiea 1900, sid. 121) offentliggjordes, kosthållet undergått stora förbättringar — något som även synes gälla den allmänna hygienen — kännetecknas dock kosthållet i förläggningar med enskild hushållning av en ganska stor enformighet.

Vad hälsotillståndet beträffar framgår av undersökningarna, att allmän trötthet förefunnits blott i ringa utsträckning. Endast ett fåtal arbetare uppgåvo, att de kände sig sämre, tröttare och klenare i mars månad mot avverkningarnas slut än då de i samma period påbörjades. Blodets hämoglobinhalt var i genomsnitt normal. Reumatiska affektioner, merendels av lindrig art, påvisades blott i ett mindre antal fall. Över mag- och tarmbesvär beklagade sig sammanlagt 27 man, i 5 fall tydde symptomen på magsår. I

de flesta fallen voro emellertid symptomen obetydliga med tryck och spänning i maggropen efter måltiderna. De förekommande tarmrubbningarna synas också hava varit av jämförelsevis lindrig art.

Beträffande tecken på skörbjugg meddela de båda undersökningsläkarna att de endast påträffat tvenne fall med latenta symptom. Styrelsen vill emellertid beträffande denna fråga hänvisa till dels vad nedan i denna skrivelse anföres, dels bilagorna 1 och 2 respektive sid. 152 och 159.

Den näringsfysiologiska undersökningen har planlagts så, att ingredienserna till kosten direkt uppvägts respektive uppmätts av på platsen befintliga läkare och avdrag av dessa hava gjorts av vad som icke blivit förtärt. Med undantag av två undersökta fall ligga 5-dagarsmedeltal av de undersökta arbetarnas dagliga bruttokaloritillförsel med kosten över 4 000 kalorier per dygn. Medeltalet för samtliga 18 undersökta arbetare uppgick till 5 174 kalorier per dag. Undersökningarna ha vidare givit vid handen, att kosten är av en mycket hög fetthalt, och tala för att i medeltal något över 2 000 fettkalorier äro behövliga i skogsarbetarens yrke. Vad C-vitaminet beträffar — det vitamin, som skyddar mot uppkomsten av skörbjugg — föreligger enligt utförda undersökningar en betydande skillnad mellan skogsarbetarna i Västerbottens och Norrbottens län. I det förra länet har kosten, på ett undantag när, uppfyllt det av professor Göthlin formulerade kravet på skörbjuggsskydd och i flertalet fall uppfyllt det mycket rikligt. Hos de näringsfysiologiskt undersökta arbetarna i Norrbotten åter ligger enligt utförda beräkningar skörbjuggsskyddet under, fastän i flertalet fall ej mycket under, det av professor Göthlin som behövligt angivna. I samtliga Norrbottensfallen ligger enligt professor Göthlin orsaken till det mindre tillfredsställande skörbjuggsskyddet i för liten konsumtion av potatis; ett förhållande som bör beaktas, då råd och anvisningar givas för en förbättrad kosthållning. Slutligen må erinras om, att ett dietiskt missförhållande ligger i ett alltför rikligt förtärande av kaffe.

Man torde med stor sannolikhet kunna antaga, att de faktorer, som företrädesvis betingat utvecklingen med hänsyn till skogsarbetarnas kost, även framdeles komma att göra sig gällande i riktning av fortsatt förbättring. Av utredningen synes emellertid framgå, att gemensam (kooperativ) hushållning utgör en mäktig hävstång för förbättring av såväl kosthållet, vad födans tillagning och omväxling beträffar, som ock vidkommande hygieniska framsteg i övrigt. Den synes väl ägnad att motverka den ovan anförda på sina ställen förekommande knappheten beträffande C-vitaminer, i det den underlättar den önskvärda ökade tillförseln av potatis och mjölk, de båda viktigaste C-vitaminkällorna för denna arbetargrupp. Den gemensamma hushållningen torde jämväl kunna förväntas bidraga att minska en överdriven kaffekonsumtion. En ytterligare utvidgning av den gemensamma hushållningen synes därför böra verksamt understödjas. Detta torde lämpligast kunna ske genom socialstyrelsens försorg. Samtidigt böra råd och anvis-

ningar beträffande kostens ändamålsenliga sammansättning och tillagning givas av samma myndighet icke blott beträffande anordningen av den gemensamma hushållningen utan även av det individuella kosthållet, då gemensam hushållning måhända icke kan komma till användning vid samtliga förläggningar.

Av de verkställda undersökningarna synes även framgå, att skogsarbetarnas bostadsförhållanden böra göras till föremål för ytterligare uppmärksamhet från statens sida. Även om bostäderna under senare år i hög grad förbättrats torde dock uppenbara missförhållanden alltjämt vidlåda många av skogsarbetarnas tillfälliga bostäder i skogen. Ett fortsatt målmedvetet arbete från den skogliga yrkesinspektionens sida måste därför alltjämt anses påkallat.

I handläggningen av detta ärende hava deltagit generaldirektören N. Hellström och medicinalråden E. Edén, M. Herrlin och J. Byttner, föredragande.

Underdånigst

NILS HELLSTRÖM.

JOHN BYTTNER.

A. E. Bastman.

Stockholm den 25 november 1933.

Bilaga 1.

Sammanställning

över rön och iakttagelser gjorda vid läkareundersökning av skogsarbetarnas hälsotillstånd och levnadsvillkor i Norrbottens och Västerbottens län 1930.

Undersökningen utfördes under mars månad av undertecknade legitimerade läkare, av vilka undertecknad Blom bereste Norrbotten och undertecknad Lindgren Västerbotten. Så vitt möjligt varit ha kojor i vitt skilda delar av länen undersökts för att därigenom träffa ett större antal distrikt och så erhålla en mera allsidig belysning av förhållandena och eventuella regionära olikheter. Vidare har det eftersträvats att undersöka sådana kojor där provianteringssvårigheterna ansågos vara störst för att därigenom lättare komma dietiska missförhållanden och därav ev. förorsakade rubbningar i hälsotillståndet lättare på spåren, medan alltför lätt tillgängliga kojor undvikits. Följande kojor ha närmare undersökts:

Norrbotten.

Töre	socken:	Nätistångens kojor på Bergön, kooperativ matlagning.
Överkalix	»	Kojan vid Björnberget. Mejermellan-kojan, Ängeså kronopark.
Jukkasjärvi	»	Pantavaara-kojan.
Gällivare	»	Vatjamkielas-kojan.
Jokkmokk	»	Kilaspolen, två kojor.
Arvidsjaur	»	Garrakksel-kojan.

Västerbotten.

Stensele	»	Tre vid Storumans norra strand, Kronoborg, Gladahammar.
Lycksele	»	En vid Granseleavan.
Åsele	»	En vid kronoparken Trehörningen.
Fredrika	»	Ett kooperativt matlag vid Tallsjö.
Dorotea	»	Två vid Gäddsele.
Sorsele	»	Två vid Giltjaur-, Sejaur- och Girijaur-kojorna.

Läkareundersökning har utförts på 200 man, 100 i vardera länet.

Kvantitativ näringsfysiologisk undersökning har utförts på 8 man i Norrbotten, 10 i Västerbotten.

Resultaten av undersökningarna ha sammanställts i en P. M. för varje kojlag, i vilken ingå detaljerade uppgifter om kojornas utseende, med planskisser och fotografier, vidare uppgifter om kojlagens hygien, om de undersöktas vanor och livsföring, om kostförhållandet och hälsotillståndet. I det följande skall lämnas en orienterande överblick över de gjorda iakttagelserna, medan det beträffande detaljerna måste hänvisas till de ifyllda undersökningsformulären och de ovannämnda promemoriorna.

Det är otvivelaktigt, att en avsevärd förändring till det bättre har inträtt i skogsarbetarnas liv under de sista 10 åren, vilket också alla arbetare, som i många år deltagit i skogsarbeten, gärna omvittna. Detta har framförallt skett tack vare Statens bostadsinspektion, kommunikationernas förbättring med den regelbundna

busstrafiken, huvudvägarnas framkomlighet med automobil även vintertid, inlandsbanan m. m., varigenom isoleringen i viss mån brutits och provianteringsmöjligheterna förbättrats etc.

Skogskojorna byggas och tätas på ett gedignare sätt än förut, och gamla, odugliga kojor utrangeras. Att kojor emellertid fortfarande tillgripas vilka äro under all kritik visar t. ex. förhållandena i Gäddsele, där fem arbetare bodde i en koja, som mer påminde om en kalvkätte än om en människobostad, med stora sprickor i väggarna, ett fallfärdigt och så lågt tak, att en normal person ej kunde stå rak, en liten glugg till fönster och så fuktigt jordgolv, att plankbitar måste läggas ut att gå på.

Kojorna äro så gott som uteslutande timrade med en stoppning av mossa mellan stockarna. Golven äro vanligen plankgolv eller hopfogade av tillyxade stockar. I sex fall utgjordes de emellertid av jordgolv. I Norrbotten voro dessa jordgolv täckta av hö. Ur hygienisk synpunkt äro sådana jordgolv mindre tillfredsställande, fuktande och omöjliga att hålla rena. Finnes golvhö bytes det alltför sällan. Även trägolven äro överallt smutsiga, oftast illa sopade och sällan eller aldrig skurade. Taken i kojorna bestå stundom av ett platt innertak under det brutna yttertaket, i andra fall enbart av yttertaket. Vanligen hålla de vattnet väl ute.

För uppvärmningen av kojan tjänar vanligen en »eldpall», placerad mitt i rummet. Denna är en fyrkantig upptimrad låda fylld med jord, vanligen 1·5 m×2 m i storlek med sin övre plana yta 0·5 m över golvet. På denna eldas med öppen låga eller i en plåtspis. Vid eldning med öppen låga ledes röken ut genom ett rökfång som har formen av en stor fyrkantig plåttratt, vilken med ett kort plåtrör leder direkt ut genom taket. Spjällanordning saknas. Röken har i allmänhet gott utlopp. Så länge man eldar, hålles kojan utan svårighet varm, snarast blir den för varm, men då elden slocknat, blir kojan hastigt utkyld; genom rökhålet, fönster-, dörr- och väggspringor sker en ständig, kraftig luftcirkulation. Kalla nätter händer det därför lätt, att det bildas en isskorpa på vattnet i kojan.

Liggplatserna äro stundom ordnade som över- och undersängar med plats för 2 eller 3 man i varje säng. Sängarna ha därvid placerats i hörnen av kojan eller i rad längs en eller två väggar. Den övre bädden kommer att ligga mycket nära taket, ofta knappt 0·5 m under detsamma. Här göra sig temperaturväxlingarna i kojorna särskilt kännbara. Då det eldas blir det olidligt varmt i dessa bäddar, och svetten pressas fram på arbetarna, medan under natten kölden här gör sig starkast påmind. På sina håll ha också arbetarna utsågat fyrkantiga draghål mitt ovan bädden för att kunna vädra ut, då kojan eldas.

I andra fall ha liggplatserna ordnats på »hyllor», som löpa från vägg till vägg, eller hästskoformigt omge eldpallen, ungefär 0·5 meter över golvet. På dessa ligga arbetarna med huvudet mot ytterväggen och fötterna mot elden.

Bottnen på britsarna är gjord av bräder eller tillyxade stockar. På dessa ligga vanligen madrasser av säckväv stoppade med hö, andra gånger enbart fällar. I en koja hade bolagsledningen låtit insätta fjäderbottnar i sängarna, vilka därigenom blevo utmärkta att ligga i.

Fönstren äro ofta otillräckligt stora att skapa en tillfredsställande belysning av kojan. På vissa håll finnes blott ett fönster, vilket är för litet. På andra håll är dock belysningen god. Fönstren äro vanligen enkelfönster. Kvällsbelysningen sker med fotogenlampor.

Ventilationen är överallt god, och luften blir aldrig »tjock» i kojan. Det svarar rökfånget, dörren etc. för. Snarare äro kojorna för dragiga. På många håll ser man, framförallt i hörnen, att draget är nog starkt att hindra sot och damm att fästa sig på stockarna, så att dessa lysa vita kring springorna.

Utrymmet i kojorna är oftast minimalt. Den fria golvytan inskränker sig till ett smalt område runt eldpallen, bord och bänkar, verktyg och matvaror belamra golvet och inkräkta ytterligare på utrymmet. Provianten förvaras till största delen i ett utanför kojan uppbyggt förrådsrum, men potatissäckar och mjölk måste för köldens skull finnas inne i kojan. När alla äro inne, har man ofta svårt att röra sig. Kojorna äro också på sina håll överbelagda t. ex. Girijaur, där två måste ligga på golvet. På britsarna finnas på sina håll blott 5—6 dm i bredd för varje man. I kojorna skola dessutom de våta kläderna, skor, strumpor och vantar torkas, och dessa hänga överallt i taket.

Luftkuben varierar mellan 3·5—10 m^3. Denna är dock ett dåligt mått på utrymmet i kojorna, då å ena sidan luftcirkulationen gör att luften aldrig blir dålig ens vid de små kubiktalen, medan man å andra sidan vid beräkningen av densamma ej tar hänsyn till allt som inkräktar på utrymmet.

Renhållningen lämnar mycket övrigt att önska, golven äro smutsiga, servisen likaså. Blott på några få ställen hade arbetarna ordnat med turlista för sopning och renhållning liksom för vattenbärning och vedhuggning, medan sådant på de flesta håll blott skedde, då någon därtill kände sig manad, och detta inträffar mer sporadiskt. Sopningen är dessutom tämligen ineffektiv, man far med en kvast över golvet och krafsar bort det värsta, medan i hörnen och de otaliga skrymslena kring alla skor, matvaror, verktyg etc., som fylla en stor del av golvytan, skräpet blir liggande kvar. Diskning tillhör ej heller dagligt bruk, man skrapar med kniven bort resterna från föregående måltid, om porslin överhuvud användes. Lika vanligt är att arbetarna äta direkt ur pannan eller på brödstycken med tillhjälp av slidkniven. Oordningen i kojorna är också framträdande, verktyg, matrester, klädespersedlar, smutsigt porslin täcka i vild oordning alla lediga bordsutrymmen. Något bättre gestalta sig förhållandena där arbetarna i tur och ordning svara för renhållningen, eller där ett fruntimmer en gång i veckan kommer upp till kojan och skurar och snyggar upp. I de kojor däremot, där kooperativ matlagning med hushållerska var anordnad, härskade en berömvärd ordning och snygghet. Skillnaden mellan de två typerna av kojor var också frappant.

Beklädnaden är den för norrlandsbefolkningen vanliga. Byxorna äro ofta av präktigt grått vadmal, eller andra slitstarka varma tyger, vilka stoppas ned i skoskaften. Skorna äro hemgjorda läderpjäxor eller lapp-pjäxor med håren på skinnet kvar, eller köpta maskingjorda skor. Inuti ha de två eller tre par strumpor och sockor. Många stoppa även skorna med långt mjukt hö, vilket är utmärkt varmt och dessutom suger åt sig fukten förträffligt. Utanpå skoskaften och byxan linda de ofta breda tygband. Kalsonger ha de ett eller två par, t. o. m. tre på sig och på överkroppen skjortor eller tröjor flera par närmast kroppen och skinnvästar eller arbetsblusar utanpå. På händerna ha de grova yllevantar och utanpå dessa stora läderhandskar.

Under natten ligga arbetarna i sina dagunderkläder, sedan skor, byxor och yttertröja, arbetsblusar eller dylikt avtagits. Beroende på kylans grad ändras antalet av de underkläder, de ha på sig. På huvudet har man ofta en skinnmössa mot kölden, huvudet befinner sig ju vanligen mot ytterväggen. Ovanpå sig ha de sedan fällar eller filtar. Dessa tagas mycket oregelbundet ut på vädring, stundom aldrig.

Av underkläder medföra arbetarna vanligen ett ombyte, blir det ena genomblött, byta de och taga den andra omgången på och alternera så, utan att de tvättas emellan. I kojorna tvättas nämligen aldrig underkläderna, men vanligen begiva sig arbetarna minst varannnan vecka till närmaste by, där de oftast ha sina hem, och byta då underkläder, eller ock sända de den ena omgången till tvättning.

Någon nämnvärd grad av orenlighet i fråga om underkläder kan ej sägas förekomma, blott i undantagsfall fingo samma underkläder hänga på i månader.

Beträffande kroppsvården förefinnes en bestämd skillnad mellan norr- och västerbottningarna. I Västerbotten skötes denna mindre omsorgsfullt, tvättning av ansikte och händer i samband med rakning sker gemenligen blott till söndagarna, fot- och kroppsvård är däremot ytterst sällan eller aldrig förekommande i kojorna. Bad finnes ingenstädes. Dock är ingen påfallande smutsig, annat än om fötterna, arbetet är ju också rent. I Norrbotten äro däremot bastubaden livligt omhuldade, och vid tvenne kojor (Gällivare, Jukkasjärvi) hade små bastur uppbyggts, och där badades ofta 2 gånger i veckan. I de övriga kojorna tvättade man sig ofta ett par gånger i veckan, även kroppen och fötterna fingo sin del.

Någon munhygien förekommer praktiskt taget aldrig.

Ohyra är sällsynt förekommande. I några kojor sade sig visserligen arbetarna ha sett ohyra någon enstaka gång, men ingen av undersökarna observerade något sådant, ej heller iakttogos bitmärken eller kratseffekter, som kunde tyda på pediculosis. I synnerhet i Västerbotten medförde dock många av arbetarna kvicksilverkrita, med vilken de smorde sig i profylaktiskt syfte. I byarna är däremot ohyra på många ställen ingen ovanlighet.

Råttor, enligt beskrivningarna både små möss och stora husråttor, förekomma talrikt, alla feta och frodiga, och under nätterna livligt sysselsatta inne i kojorna.

Vid över halva antalet av de undersökta kojorna saknades avträden. De som funnos voro uppbyggda av bräder med sittbänk, vanligen mot stallväggen. På tre ställen i Norrbotten bestod avträdet av en stång mellan tvenne stubbar med granrisruskor som vindskydd, i övriga fall hade inga som helst anstalter vidtagits.

De flesta arbeta på ackord. Arbetstiden för dessa likaväl som för de med dagpenning avlönade kan sägas omfatta hela den ljusa delen av dagen. De stiga upp i gryningen, vila från arbetet i samband med måltiderna 1—2 timmar och komma tillbaka till kojan vid skymningen. Arbetstiden höll sig vid de undersökta lagen kring 10 timmar (från kl. 6 på morgonen till 6 på kvällen med 2 timmars raster). Kvällarna äro sedan till stor del upptagna av reparationer av verktyg och kläder, matlagning etc. Någon abnorm forcering förekom ej, ingen arbetar efter klocka, utan var och en kommer och går som han finner för gott. Vid slutet av drivningarna, om föret hastigt försämras, och mycket timmer finnes kvar i skogen, kan det dock hända, att en hård forcering blir nödvändig.

Arbetsförtjänsten höll sig mellan 6—7—8 kronor per dag enligt arbetarnas egna uppgifter. Sällan mera. Den största delen av lappmarkens befolkning är för sin utkomst beroende av sina extraförtjänster på skogsarbetet, jordbruket ensamt föder knappt sin man, och bli då arbetstillfällena få, pressas ackorden nedåt. Behållningen av en vinters arbete, sedan alla omkostnader i mat, kläder och redskap avdragits, blir för många skäligen ringa.

Förströelsemöjligheterna voro i kojorna i Västerbotten mycket goda. Grammofoner påträffades överallt med tillhörande rikligt förråd av skivor, och på grammofonerna spelades det ständigt om kvällarna. Fioler och dragspel medfördes på många håll. Till och med radio hade indragits i några kojor. Post ankom någon gång i veckan, vanligen hämtad samtidigt med provianteringen. I flera kojor funnos några ortstidningar. Kort spelades då och då men aldrig med höga insatser, sällan bytte någon större slant än en 50-öring ägare. I Norrbotten voro förströelsemöjligheterna betydligt sämre, i de flesta kojor saknades sådana totalt.

Vanligen äro arbetarna från den trakt, där kojan är belägen, och där de ha något mindre jordbruk, som de sköta under sommaren. De ha därigenom möjligheter att under vintern besöka sina hem, och de flesta göra detta en

eller två gånger i månaden. Blott i enstaka undantagsfall ligger kojan så avlägset, att de på månader ej ha möjlighet att besöka någon by. I kojorna är det också mycket vanligt, att det finns flera familjer, far och 3—4 söner. Lösarbetarnas antal bland skogsarbetarna är långt mindre än antalet arbetare, som äro bosatta i trakten.

Snusbruket är, åtminstone i Västerbotten, synnerligen populärt. Blott matsnus användes. Av de undersökta snusade 69 man i Västerbotten, 7 använde ingen tobak och 24 rökte enbart. I Norrbotten snusade blott 40 man (av 100 undersökta) men av de övriga använde det stora flertalet röktobak, mest pipa. Snusförbrukningen håller sig kring 1—2 hg per vecka, men några konsumerade 1/2 kg per vecka. I synnerhet de stora snuskonsumenterna ha den ovanan att somna med en färsk buss på vanligt sätt inlagd under överläppen, och vakna de på natten, lägga de in en ny. Dessa bussar finnas aldrig igen på morgonen. Genom den ökade salivationen spotta snustuggarna också flitigt och ofta på golvet, och bussarna slängas undan lite' var stans i kojan.

Sprit hade under vintern blott förtärts någon enda gång i ett par kojor i Norrbotten. Däremot taga sig de flesta gärna ett glas, om tillfälle bjudes. Det går dock vanligen månader mellan varje gång, de smaka sprit. Något spritsurrogat sade sig ingen begagna.

De förbandslådor, som skola finnas i varje koja, förefalla vara för smått tilltagna. Träffas en arbetare av ett djupare huggsår räcka knappast förbanden till, och sedan står förbandslådan tom. Ett rikligare förråd av antiseptica och förbandsartiklar vore behövligt.

Kosten.

Den sedan gammalt omryktade kategorien av skogsarbetare, som uteslutande levde på fläsk, bröd och mjöl, är nu alldeles försvunnen, åtminstone i Västerbotten I Norrbotten påträffas dock fortfarande kojor, där kosthållet tack vare proviantering ssvårigheter ännu är mycket ensidigt, framförallt är potatis- och mjölktillgången där på en del håll sämre än i Västerbotten.

Det feta, amerikanska fläsket utgör för de allra flesta skogsarbetare huvudnäringen. Detta stekes vanligen och ätes med bröd och ofta med potatis. Mer sällan förtäres det rått och ännu ovanligare kokt. Kolbullar kan ej sägas dominera matsedeln, i genomsnitt gräddas de blott ett par gånger i veckan. De tillagas så att fläsk först stekes i en panna, tills 30—40 gram flott erhållits. Därefter tagas fläskbitarna ur pannan, och en lagom tjock smet av vetemjöl och vatten hälles i pannan, varefter kolbullen sedan gräddas på bägge sidor i den rikliga flottyren. Färdig påminner den sålunda mycket om en pannkaka, och den förtäres med socker. Väl gräddad är den rent av välsmakande.

En annan specifik rätt är palt. Härvid röres en tjock smet av mjöl och vatten (mjölpalt) ibland med tillsats av blod (blodpalt) eller mosad potatis (potatispalt), vilken formas till nära knytnävsstora bollar och sedan kokas. I paltens mitt bakas ofta fläsktärningar in. Det är huvudsakligen norrbottningarna, som tillaga denna rätt.

Av bröd användes köpt grovt rågbröd mer än det hembakade brödet. Även mjukt rågbröd och veteskorpor förekomma i vissa kojor.

Bondsmör eller margarin, goda kvalitetsmärken, medföra praktiskt taget alla, oftast användas bådadera omväxlande.

Mjölk, både som sötmjölk och filmjölk (= långmjölk, tätmjölk) söka arbetarna alltid anskaffa. I bättre belägna kojor anskaffas mjölk 2 gånger i veckan, i mer

svårtillgängligt belägna var 14:e dag. Den söta mjölken håller sig sedan god 3—4 dagar, filmjölken ett par veckor. I ingen av de undersökta kojorna i Västerbotten saknades mjölk, ett ringa fåtal begagnade där aldrig mjölk. I Norrbotten hade däremot blott hälften tillgång till mjölk. 3—4 liter mjölk i veckan är en genomsnittskonsumtion.

Gröt på vetemjöl kokas ofta till kvällarna. Somliga koka havregrynsgröt, andra förtära havregrynen uppslammade i söt- eller filmjölk.

Sill, norsk slofetsill eller strömming, medföres på flera håll.

Kött, antingen nöt- eller renkött, färskt, fruset eller lätt rökt steka eller koka många 1—2 gånger i veckan. I synnerhet i Norrbotten spelar renköttet en avsevärd roll i provianten, och det är ingalunda ovanligt, att det användes både 1 och 2 gånger om dagen. Därvid stekes det ofta tillsammans med fläsket.

Ost, helfet mejeriost, förekommer framförallt i Västerbotten överallt.

Falukorv, stekt, begagna många i lika stor utsträckning som fläsk.

Potatis. Av de i Västerbotten undersökta medförde 89 potatis. Många av dessa förtärde potatis ett par gånger dagligen, andra ett par gånger i veckan. I Norrbotten är bristen på potatis större, blott något över hälften av arbetarna hade där potatis.

Torkad frukt, kokad till krämer, användes ej heller i så ringa omfattning, som väntat var. $^3/_4$ av de undersökta i Västerbotten, något mindre antal i Norrbotten, kokade fruktkräm någon gång per vecka. Rå frukt förekommer ej i kojorna, men propagandan för färsk frukt har ej varit utan effekt, ty vid sina besök på marknader eller dylikt bruka skogsarbetarna ofta köpa sig några apelsiner eller bananer.

Kaffekonsumtionen är avsevärd. 6—12 koppar per dag är den vanliga ransonen. De kaffekvaliteter, som begagnas, äro mycket olika. Vissa köpa gott, rostat kaffe, andra köpa billigt, orostat kaffe, som de själva rosta. Därvid brännes det alldeles för hårt. Sumpkokning är mycket vanlig, kaffepannan står jämt på eldhärden, varannan gång den uppvärmes, kokas enbart på den gamla sumpen, varannan gång påmales nytt kaffe. Så fortsätter man, tills sumplagret blivit nog högt att nå till pipen, varvid sumpen slås bort, och pannan nödtorftigt sköljes ur.

Matlagningen sker på de flesta håll individuellt, eller ock laga två, tre arbetare maten tillsammans. Detta medför många olägenheter. Då de trötta och hungriga komma från arbetet, finnes ingen mat i ordning. Kaffepannan däremot står alltid till hands, och därför taga de sig först av allt en eller ett par koppar kaffe. Först därefter börja de laga sig ordentlig föda. Många gånger nöja de sig med födan utan tillagning. I kojor med stor beläggning blir detta ofta nödtvunget, då det, i synnerhet om morgnarna, då alla samtidigt skola laga sin föda, ej blir plats för alla kring eldpallen.

Alla dessa olägenheter undvikas på de ställen, där en kooperativ matlagning med hushållerska införts. Födan blir där anrättad på ett helt annat och lyckligare sätt, matsedeln kan hållas mer omväxlande, och kaffemissbruket bekämpas effektivt. Så äro också alla arbetare, som försökt denna anordning, synnerligen belåtna med densamma. Ett visst motstånd mot den kooperativa idén möter emellertid från vissa arbetares sida, nämligen från dem, som taga största delen av sin proviant hemifrån och därför frukta, att ett kooperativt system skulle ställa sig dyrare. Detta är dock en felkalkyl, då den proviant, de själva medföra och leverera till laget, räknas dem till godo efter gängse marknadspris. Det är nämligen inte blott det, att maten blir bättre och mera omväxlande, och att de själva slippa all betungande matlagning, utan den kooperativa anordningen ställer sig dessutom billigare. Samtliga arbetare, som tillfrågas, uppge nämligen, att maten kostar dem omkring 2: 50 per dag och ofta mer, då de själva hålla sig kosten. Det förstår man

lätt, då man ser hur mycket proviant, som förfares och kastas bort vid det individuella kosthållet. Vid de kooperativa lagen håller sig däremot priset under 2 kronor. Detta erkänna också alla som försökt bägge delarna.

Det kooperativa systemet medför ytterligare en stor fördel i den ojämförligt större snygghet och ordning, som härskar i sådana kojor. Att även kojor av den vanliga typen med ett rum lätt kan ordnas för kooperativ matlagning, visar förhållandet i kojan vid Skalberget i Fredrika socken, där ett hörn i en vanlig koja avbalkats till sovrum för köksan. På Bergön, Töre socken, var även kooperativ matlagning införd. Maten lagades och förtärdes där i samma rum, som arbetarna lågo.

En ytterligare förbättring i detta hänseende uppvisade en koja, som låg 15 km från Sorsele på vägen mot Giltjaur. Denna hade på hösten uppbyggts av ett lag Malåbor. Kojan var här delad i två lika stora rum, i det ena var kök med säng för köksan. I samma rum fanns ett långt bord, där de intogo sina måltider. I det andra rummet hade arbetarna sina liggplatser, och där torkades även kläderna. Hade dessutom ett särskilt torkrum funnits, skulle kojan motsvarat mycket högt ställda anspråk.

Beroende på arbetsplatsens avstånd från kojan intaga arbetarna middagsmålet i skogen eller i kojan. Matsäcken består regelbundet av bröd och fläsk, ofta med tillskott av korv eller ost. Vid måltiderna kokas kaffe. Fläsket stekes mycket sällan utan förtäres rått. Detta är därvid oftast stelfruset och ätes så, eller sedan det nödtorftigt upptinats.

För att undvika att arbetarna förtära sin föda stelfrusen har Umeå tumningsförening för sina arbetare infört små thermoslådor, i vilka de på morgonen nedlägga tillredd föda. Denna håller sig sedan utmärkt under hela dagen, en idé som är väl värd att beaktas.

Dricksvattnet är i allmänhet klart, gott och hämtas ur kallkällor eller bäckar med rinnande vatten i kojans omedelbara närhet. På vissa håll begagnas vattnet från stillastående myr- och tjärnvatten. Detta är alltid sämre.

Nära halva antalet av de undersökta i Västerbotten uppgåvo sig tugga kåda, barr eller dylikt under skogsarbetet, däremot ytterst sällan i Norrbotten.

Hälsotillståndet.

Detta måste betraktas såsom mycket gott.

Så uppgåvo också 181 man, att de kände sig friska och arbetsföra.

Frågan huruvida deras hälsotillstånd ogynnsamt påverkades av skogsarbetet, om de kände sig sämre, tröttare eller klenare på våren än på hösten, besvarade de så, att blott 11 voro sämre på våren, de övriga kände sig friskare och kryare (31 man), eller ock märkte de ingen skillnad. En del uppge sig dock ha sämre aptit på våren än på hösten utan att för övrigt känna sig sjuka.

Det övervägande flertalet av arbetarna äro kraftigt byggda män med en atletiskt utvecklad muskulatur, många fullständiga idealgestalter.

Hjärtan och lungor voro i stort sett felfria, 4 fall i Norrbotten hade misstänkta, men väl kompenserade hjärtfel, i två fall var en lindrig spetstuberkulos misstänkt. Bronkitiska biljud påträffades i 15 fall.

Medelhämoglobinvärdet blev i Västerbotten 70·4, i Norrbotten 67·7 okorrigerad Sahli. Beträffande undersökarnas personliga inställning till de använda apparaterna samt medelfelen på avläsningarna hänvisas till *bil. C.*

Över ryggskott (lumbago) klagade 12 man, 3 hade börjande deformerande höftledslidande (malum coxae senilis), och 16 hade besvär från olika leder. I de flesta

fall voro dessa av mycket lindrig grad, men för några brukade lederna svullna, och en hade en pågående akut ledgångsreumatism. Förutom i detta fall samt de med malum coxae företedde ingen objektivt påvisbara förändringar.

Äggvita i urinen anträffades i 5 fall i Norrbotten och i 1 fall i Västerbotten (här utfördes urinundersökning i blott $^1/_3$ av fallen). Intet fall av urinsocker.

Över mag-tarmbesvär beklagade sig 16 man i Västerbotten, 11 i Norrbotten. I de flesta fall voro symptomen obetydliga med tryck och spänning i maggropen efter måltiderna. I fem fall tydde symptomen på magsår, sex hade oregelbunden avföring med omväxlande obstipation och diarré, i åtta fall var avföringen lösare än normalt, och i nio fall förelåg en obstipation. Provfrukostundersökning utfördes i 38 fall i Västerbotten (Ewald-Boas provfrukost upphämtad efter 30 min.) och visade i två fall frånvaro av fri saltsyra (achyli) (far och son bägge med symptom på tjocktarmskatarr), de övriga fallen visade normala förhållanden med fri saltsyra i det upphämtade. Beträffande digestionsgrad och slemhalt var föga att anmärka.

Bandmask uppgåvo sig 11 man i Norrbotten lida av, ytterligare en del hade förut varit behäftade med mask men voro nu fria. I Västerbotten hade ingen mask.

Undersökningen kan näppeligen anses ha givit belägg för den ofta framkastade misstanken, att skogsarbetarna lida av en latent eller manifest skörbjugg (scorbut). Varken det subjektiva befinnandet bland arbetarna eller de objektiva fynden tala härför. På de flesta håll hade skogsarbetarna flyttat in i kojorna mellan jul och nyår, många hade dessutom under hela hösten levat under liknande kostförhållanden, sysselsatta med vägarbeten eller dylikt. Tandköttsblödningar voro mycket ovanliga och ej bundna till eftervintern eller våren, svullet eller blödande tandkött (gingivit) ytterst sällsynt (1 fall i vardera Norr- och Västerbotten). Ingen företedde eller hade observerat nattblindhet (hemeralopi). Kapillärskörhetsproven (Hess prov) utfördes i Västerbotten på samtliga undersökta (i två modifikationer, dels med 50 mm Hg.-tryck i 10 min., dels med 80 mm Hg.-tryck i 3 min., i Norrbotten med 50 mm Hg.-tryck i 15 min.). Därefter räknades antalet uppkomna blödningar inom en yta med 6 cm diameter i armvecket. Resultaten framgå av *bil. A.*

I två fall (Västerbotten nr 57, Norrbotten nr 81) visade sig de Hess'ska proven starkt pos., och bägge kunde i viss mån misstänkas för en latent scorbut. Bägge hade gingiviter, för den förstnämnde hade dessutom tänderna i 10 års tid spontant lossnat, och en tand senast 14 dagar före undersökningen fallit bort. Kosten för denne innehöll dock både potatis och mjölk i stora kvantiteter, större än för någon av de övriga undersökta (mannen var en verklig storätare med enastående aptit, kvant. näringsfysiologisk undersökning finnes utförd å samme man), och hans subjektiva befinnande var utmärkt. Den andre mannen förde en vagabond-liknande existens, bodde ofta ensam i övergivna kojor etc. Han led dessutom av tarmbesvär med diarréer. (Även för denne finnes kvant. näringsfysiologisk undersökning utförd.)

Tänderna måste i stort sett sägas vara bra och bättre bland Västerbottensmaterialet än i Norrbotten. Så påträffades i Västerbotten 9 fall med 32 hela tänder, 13 med 31, och i 27 fall fanns ingen karierad tand i bettet, och i 67 fall fick bettet vitsordet gott, i Norrbotten voro motsvarande siffror 6 med 32 hela tänder, 4 med 31 och 20 utan karierade tänder samt 42 fall med gott bett (se tabellen *bil. B*). Någon tandvård förekommer ej i annan form än extraktion. Blir en tand karierad, är det vanligare att den får ruttna (»värka») bort än den extraheras.

Humöret är på de flesta håll synnerligen gott, skämt och glam råda i kojorna på kvällen. En och annan lider helt naturligt av ett tyngre psyke, men detta är

snarare orsakat av den egna naturellen än av arbetet. Någon trötthet i den grad, att de ramlade ikull som trötta djur på sina britsar vid arbetets slut, fanns ingenstädes. Det goda humöret och den stora förnöjsamheten äro utmärkande drag, vilket ej hindrar, att de ha många och berättigade anmärkningar på kojorna, reformförslag etc. att framföra. Givmildheten är storartad, hur litet proviant de än kunna ha, och hur knapp förtjänsten än är, så stå deras förråd alltid öppna för varje främling, som kommer till kojan.

Som ett slutomdöme kan framhållas, att den idoghet, förnöjsamhet och utmärkta konstitution, som karakteriserar skogsarbetarna, säkerligen göra dem till en av Sveriges bästa och värdefullaste arbetarstammar. Detta trots att deras yttre förhållanden, arbetsförtjänster, bostads- och kostförhållanden lämna mycket övrigt att önska. På alla dessa områden har det dock år från år skett en glädjande förbättring. Den reform i deras levnadsförhållanden, som förefaller mest ägnad att förbättra deras levnadsomständigheter, är införandet av kooperativ matlagning med hushållerska.

Gävle och Umeå i april 1930.

T. Blom.
Leg. läkare.

Stig Lindgren.
Leg. läkare.

Västerbotten

Resultaten av undersökningen beträffande kapillärskörhetsproven,

Undersökningsnummer	Antal blödningar inom 6 kvcm yta i armvecket		Undersökningsnummer	Antal blödningar inom 6 kvcm yta i armvecket	
	50 mm Hh 10 min.	80 mm Hg 3 min.		50 mm Hh 10 min.	80 mm Hg 3 min.
18	—	2	51	—	3
24	—	1	54	1	7
30	—	2	56	—	2
33	—	2	57	14	11
34	—	3	58	2	5
36	3	—	59	—	12
38	—	3	61	1	2
39	—	2	70	—	2
42	—	1	84	3	10
47	1	5	96	1	6

Norrbotten

Resultatet av undersökningen beträffande kapillärskörhet.

50 mm Hg.-tryck i 15 min.

Blödningar:

0	.....	17 fall
1—3	.....	45 »
4—6	.....	31 »
7—10	.....	3 »
11—15	.....	1 »
16	.....	2 »

Västerbotten					Norrbotten				
Tänder				Bett	Tänder				Bett:
Antal tänder	Hela	Trasiga	Extra-herade eller bort-karierade		Antal tänder	Hela	Trasiga	Extra-herade eller bort-karierade	
0	—	27	23	Gott bett fanns i 67 fall, någorlunda gott i 22 fall, dåligt i 11 fall.	0	2	20	26	Gott bett fanns i 42 fall, medelgott i 31 fall, dåligt i 26 fall.
1	—	18	19		1	—	14	8	
2	—	12	18		2	—	10	12	
3	—	8	9		3	1	12	6	
4	—	7	6		4	—	8	5	
5	—	4	—		5	—	10	6	
6	—	4	4		6	1	7	8	
7	—	2	2		7	1	4	3	
8	—	6	3		8	4	6	4	
9	—	1	—		9	2	—	—	
10	—	2	—		10	—	2	—	
11	—	1	—		11	2	—	1	
12	2	1	—		12	1	1	2	
14	—	—	1		13	2	—	2	
15	1	—	—		14	2	—	3	
16	—	—	1		15	—	2	2	
17	1	—	—		16	3	—	1	
18	2	—	—		17	4	—	1	
19	2	—	—		18	—	2	—	
20	1	—	—		19	3	—	1	
21	2	—	—		20	1	—	—	
22	2	—	—		21	5	—	1	
24	6	—	—		22	4	—	1	
25	5	—	—		23	2	—	2	
26	12	—	—		24	6	—	1	
27	9	—	—		25	6	—	—	
28	8	—	—		26	8	—	1	
29	14	—	—		27	10	—	—	
30	11	—	—		28	8	—	—	
31	13	—	—		29	10	—	—	
32	9	—	—		30	1	—	1	
					31	4	—	—	
					32	6	—	—	

Siffrorna i tabellen ange antalet undersökta. De läsas sålunda: 0 tänder trasiga hade 27 man, 0 extraherade eller bortkarierade 23 man, 32 tänder hela hade 9 man, 31 hela tänder 13 man etc.

Västerbotten

Korrektionstabell för hämoglobinvärden.

Sahli	Hb %	Sahli	Hb %	Sahli	Hb %
40	58	55	80	70	101·5
41	59·5	56	81	71	103
42	61	57	82·5	72	104·5
43	62·5	58	84	73	106
44	64	59	85·5	74	107
45	65	60	87	75	109
46	67	61	88·5	76	110
47	68	62	90	77	112
48	70	63	91	78	113
49	71	64	93	79	114·5
50	72·5	65	94	80	116
51	74	66	96	81	117·5
52	75·5	67	97	82	119
53	77	68	98·5	83	120
54	78	69	100		

Efter utförd korrektion enligt denna tabell får man frândraga 11·8 %, vilket utgör avläsarens personliga avläsningsfel.

Spridningen på avläsningarna är $\pm$ 3·1 %.

De efter subtraktion av det personliga felet erhållna värdena hänföra sig till Haldanetalet 109 % normalt för män.

Norrbotten

Korrektionstabell för hämoglobinvärden.

Sahli	Hb %	Sahli	Hb %	Sahli	Hb %
40	58	55	80	70	101·5
41	59·5	56	81	71	103
42	61	57	82·5	72	104·5
43	62·5	58	84	73	106
44	64	59	85·5	74	107
45	65	60	87	75	109
46	67	61	88·5	76	110
47	68	62	90	77	112
48	70	63	91	78	113
49	71	64	93	79	114·5
50	72·5	65	94	80	116
51	74	66	96	81	117·5
52	75·5	67	97	82	119
53	77	68	98·5	83	120
54	78	69	100		

Ovanstående utgör korrektionsvärden för den av mig använda Sahliapparaten (Umeå lasarett nr 24).

Det s. k. personliga felet utgör 9·1 %.

Spridningen på det personliga felet är $\pm$ 1·30 % och medelfelet är $\pm$ 0·65 %.

Bilaga 2.

Till Kungl. Medicinalstyrelsen.

Genom skrivelse från K. Styrelsen av den 11 december 1930 hade undertecknad erhållit i uppdrag att särskilt från näringsfysiologisk synpunkt bearbeta vissa dels av dr Stig Lindgren i Västerbottens län, dels av dr Torsten Blom i Norrbottens län utförda undersökningar över skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden under vistelsen i skogarna samt att därefter till K. Styrelsen inkomma med redogörelse för resultaten av denna bearbetning.

Jämte rapporterna angående ingrediensernas vikts- och mängdförhållanden i skogsarbetarnes kost enligt nämnda läkares undersökningar har jag även mottagit från K. Styrelsen avskrift av de resultat, samma båda läkare uppnått vid ett av undertecknad föreslaget prov på kapillärskörhet, vilket prov utförts på ett något större antal skogsarbetare på de platser, där kostundersökningen ägt rum. De för viss del av utredningen nödvändiga kroppsvikterna av de på kostens sammansättning undersökta personerna saknas i 15 fall av 18 i de mig tillställda handlingarna. För Norrbottensundersökningens vidkommande ha de emellertid av mig inhämtats genom direkt förfrågan hos undersökaren.

I dr Lindgrens rapport angående kapillärprovet har jag måst antaga, att två mot varandra stridande uppgifter bero på en felskrivning och att uppgiften är riktig i hans »Sammanställning» där kapillärblödningarna förklaras vara räknade »inom en yta med 6 cm:s diameter i armvecket», men felaktig i hans Bil. A, där de förklaras vara räknade »inom 6 kvcm:s yta i armvecket».

Den näringsfysiologiska och näringshygieniska undersökning, som nu föreligger beträffande skogsarbetare i Norrbottens och Västerbottens län, har från början planlagts så, att dess resultat skulle kunna jämföras med resultaten av en liknande undersökning, ävenledes på skogsarbetare men i nordvästra delen av Ångermanland, utförd 1893—99 av dr N. Englund och bearbetad av R. Tigerstedt samt offentliggjord av den senare i Hygiea för år 1900. Tillförlitligheten av uppgifterna om de förtärda kvantiteterna av olika födoämnen måste i undersökningen av 1930 ej obetydligt överträffa den i undersökningen av år 1900, eftersom *vid 1930 års undersökning ingredienserna till kosten direkt uppvägts resp. uppmätts av på platsen befintliga läkare och avdrag av dessa gjorts för vad som icke blivit förtärt.*

En uträkning av totalkalorier och fettkalorier i de år 1930 registrerade kosterna, vilken bland annat ansetts önskvärd för att kunna jämföra nuvarande förhållanden med de för 30 år sedan rådande, har utförts av t. f. laboratorn i medicinsk och fysiologisk kemi, dr George Widmark i Uppsala och föreligger i närslutna Bilaga A.

Hos de år 1930 undersökta skogsarbetarna ligga 5-dagars-medeltalen av deras dagliga bruttokaloritillförsel med kosten — om man undantar två fall, där de stanna vid 3 718 resp. 3 980 kalorier — över 4 000 kalorier per dygn. Medelvärdet för samtliga 18 undersökta skogsarbetare uppgår till 5 174 kalorier pro die.

Tar man en överblick över bruttokaloritillförseln hos de enskilda individerna, skall man finna, att två kategorier i den Tigerstedtska sammanställningen, nämligen den med 7 000—8 000 kalorier och den med mer än 8 000 kalorier, daglig bruttotillförsel, icke finnas företrädda av något enda fall i den år 1930 undersökta

kontingenten. Visserligen är den senare — 18 man — avsevärt fåtaligare än den år 1900 undersökta, vilken uppgick till 119 man. Men av de 119 i den senare kontingenten hörde dock 10 till dessa båda kategorier, och borde alltså, förutsett oförändrade förhållanden, 1 à 2 fall av detta slag kunnat väntas i kontingenten av 1930. De äro emellertid icke till finnandes. Rekorden i fråga om storätande bland skogsarbetarna synas därför ha gått nedåt under de sista 30 åren.

Icke desto mindre äro de av nutidens skogsarbetare förtärda kvantiteterna föda, såsom de redan meddelade kaloritalen vittna om, betydande nog och överstiga vida vad en människa eljest vanligen förtär.

När en näringsfysiologisk undersökning, såsom fallet är med den nu föreliggande, anställes huvudsakligen från näringshygienisk synpunkt, alltså i syfte att få utrönt, om något *missförhållande* beträffande en i viss mån i särställning stående arbetarekategoris diet kan föreligga, torde det vara lämpligt att ta sikte på, *vilka* missförhållanden denna särställning kunde befaras ge anledning till.

Att kosten enligt de insamlade uppgifterna icke kan frånkännas en rätt hög grad av *enformighet* i sin sammansättning, är obestridligt. Men å ena sidan har en enformig kost i alla tider följt med livet i obygden. Å andra sidan kommer denna enformighet icke att kännas så tryckande för en människa, vars arbete ändock ger henne nog av aptit.

Sedan gammalt är skogshuggarens arbete känt för att vara det ur synpunkten av kvantitativ muskelprestation längst gående av alla. Gränsen för denna utomordentliga arbetsprestation sättes bland annat av möjligheten att genom matsmältningskanalen resorbera näring av lika stor spännkraft, som det går förlorad genom muskelarbetet. För att säkerställa tillräcklig sådan ersättning för genom muskelarbetet förlorad kemisk spännkraft måste skogsarbetaren mer än andra kategorier av människor förtära stora kvantiteter av den näringsämnesgrupp, som har det högsta kemiska förbränningsvärmet, d. v. s. fettet. Han kan därvid löpa fara att gå för långt genom att förtära så mycket fett, att både en avsevärd del av detta självt bortgår oresorberad, och att därjämte en viss kvantitet äggvita och kolhydrat genom den icke resorberade fettballasten också hindras från att resorberas. En betydande ansträngning av digestionskanalen genom tvånget att förtära stora mängder fett blir således lätt en följd av skogsarbetarens yrke.

Många vetenskapsmän ge uttryck åt den uppfattningen, att 300 gram fett dagligen — isynnerhet när, såsom här, i denna post ingår en betydande andel amerikanskt fläsk — representera maximum av vad en frisk människas digestionskanal kan mäkta med att smälta. Mot 300 gram fett svara 2 730 kalorier. Granskar man tabellen i Bilaga A, finner man, att fettkalorierna i ej mindre än 19 kostdagar överstigit denna siffra, att hos 4 arbetare *medelvärdet* ligger ovanför 2 730 samt att nr 57 från Västerbotten och nr 84 från Norrbotten med medelvärden om respektive 2 967 och 3 040 fettkalorier betydligt överskridit denna gränssiffra. Så länge vederbörande ha en frisk digestionsapparat, lär emellertid den något för långt för att vara ändamålsenlig drivna forceringen av fettkonsumtion hos dessa båda individer icke kunna räknas som ett svårare dietiskt missgrepp.

Undersökningens resultat tala för att en kost av mycket hög fettmängd — i medeltal 2 100 fettkalorier — är behövlig i skogsarbetarens yrke. Vidare har en undersökare (dr Lindgren) i sin rapport meddelat, att i den av honom undersökta kontingenten (100 man ?) 16 man beklagat sig över mag-tarmbesvär. Denna upplysning vittnar i sin mån om att en ej obetydlig procent av yrkets utövare inför den starka påfrestningen av kravet på stor mängd och mycket fettrik föda i längden icke kunnat bevara en sund digestion. Sammanställas alla genom undersökningen på den nu diskuterade punkten vunna upplysningar, kan man ej undgå

att i den se en uppfordran till att *bestämt avråda personer, som lida av några rubbningar i sin matsmältning av vad slag de vara må, från att ägna sig åt skogsarbetarens yrke.*

En farhåga, vilken åtminstone för den, som ej känner några detaljer angående de norrländska skogsarbetarnes proviantering, nog ligger nära till hands är den att deras kost kunde vara för fattig på det speciella »färskmatsvitaminet», d. v. s. det som skyddar mot uppkomsten av skörbjugg. Den Englund-Tigerstedtska undersökningen utförd på en tid, då vitaminbegreppet var okänt, ger också, om den ses i belysning av våra dagars vetande, stöd åt uppfattningen, att den nyss uttalade farhågan vid tiden för denna undersökning var välgrundad. Frågan, huru det förhåller sig i vår tid, är naturligtvis långt viktigare, och den nu slutförda undersökningen är planlagd även för att kunna ge ett svar på den frågan.

De utvägar, som stå till buds för att utreda, om skogsarbetarna få tillräckligt av antiskörbjuggsvitamin, äro dels vägning och mätning av potatisen och mjölken i deras kost — praktiskt taget äro nämligen potatis och mjölk dess enda antiscorbutica — och beräkning därur av den tillförda mängden antiskorbutiskt vitamini, dels undersökning på de enskilda individerna av vars och ens magasinerade bestånd av antiskorbutiskt vitamin — detta bestånd i fortsättningen för korthetens skull betecknat som hans C-vitaminstandard —, sådant man på indirekt väg kan taxera detsamma genom att bestämma hållfasthetsgränsen för vederbörandes hudkapillärer. Beträffande båda dessa förfaringssätt hänvisas till en av undertecknad publicerad uppsats i häfte 1—2 av Upsala Läkareförenings Förhandlingar för arbetsåret 1930—31. En denna skrivelse bilagd tabell (Bilaga B), som är hämtad ur ifrågavarande uppsats, innehåller uppgifter om den minsta mot skörbjugg skyddande dosen såväl för människa som marsvin av några olika födoämnen, bl. a. mjölk och potatis.

Av min skrift framgår, att ett säkert skörbjuggsskydd för en människa av 65 kilograms vikt först uppnås med 21·7 marsvinsenheter per dygn. Den potatis, som ingår i skogsarbetarnas proviant, är naturligtvis vinterförvarad. Den skyddande dosen för ett marsvin av sådan potatis uppskattar jag enligt tabellen (Bilaga B) till 17·5 gram. Skogsarbetarnas mjölk kan knappast förutsättas härröra från kor, som utfodrats med kraftfodermedel, och kan därför icke ge skörbjuggsskydd i så låga doser, som tabellen anger. Jag anser, att i fråga om mjölken man måste för att vara på den säkra sidan räkna med väl 50 % högre siffror än tabellens, d. v. s. en marsvinsenhet av 75 ccm för sådan mjölk. Enligt ovanstående kan alltså en människa av 65 kilograms vikt av sådan potatis uppnå skörbjuggsskydd med $21{\cdot}7 \times 17{\cdot}5 = 380$ gram och av sådan mjölk — söt eller sur — uppnå skörbjuggsskydd med $21{\cdot}7 \times 75 = 1\,627$ ccm.

Givetvis kan skörbjuggsskyddet fördelas på potatis och mjölk i olika proportioner, blott de tillsammans fylla totalbehovet. För att lättare överblicka, vilken grad av skörbjuggsskydd uppnåtts av varje enskild undersökt arbetare med hans kost, har jag räknat ut 5-dagars-medeltalet antiskorbutiska marsvinsenheter i vars och ens kost och i Bilaga C uppsatt resultaten av denna beräkning i tabellform. Av tabellen framgår en högst betydande skillnad i det nu diskuterade hänseendet mellan skogsarbetarna i Västerbotten och i Norrbotten. I Västerbotten har kosten på ett undantag när uppfyllt det ovan formulerade kravet på skörbjuggsskydd och i flertalet fall uppfyllt det mycket rikligt. Undantaget utgöres av nr 3, som icke haft mjölk i sin proviant. Hans underskott är dock ej stort — 18 enheter i stället för 21·7 — och kan knappast förmodas ha givit upphov till symptom. Hos Norrbottensarbetarna ligger däremot i samtliga fall skörbjuggsskyddet under, fast i flertalet fall ej mycket under det som behövligt angivna. Avsevärt under-

måliga äro emellertid nr 79 (med 11 enheter), nr 81 (med 14·4 enheter) samt nr 83 (med 14·7 enheter). I samtliga Norrbottensfallen ligger orsaken till det mindre tillfredsställande skörbjuggsskyddet i *för liten konsumtion av potatis*. Medelkvantiteten potatis per utspisningsdag i Norrbotten är nämligen endast 112 gram mot 534 i Västerbotten.

Den andra utvägen att pröva, i vilken utsträckning en individ uppfyller eller snarare uppfyllt sitt behov av antiskorbutiskt vitamin — den metod, som grundar sig på att hållfasthetsgränsen för en individs hudkapillärer ligger lägre vid undernormal C-vitaminstandard än vid normal sådan — har i den nu avslutade undersökningen givit följande resultat. I Västerbotten har endast en skogsarbetare (nr 57) av undersökta 20 givit en kapillärreaktion, som utvisar undernäring i fråga om antiskorbutiskt vitamin. Enligt rapporten företer också hans tandkött tecken på ett sådant tillstånd. I Norrbotten, där 100 arbetare undersökts, är bedömandet av det stora observationsmaterialet försvårat därigenom, att lup icke kommit till användning vid räknandet av kapillärblödningarna, och att från och med 6 kapillärblödningar neråt även sådana utanför cirkelarean blivit inräknade i den angivna slutsiffran. Jag måste av sistnämnda anledning begränsa mitt yttrande till fallen med flera än 6 kapillärblödningar. (Då de uppträtt vid 10 minuters tryckbehandling, kan man räkna med en halv gång till så stort antal vid 15 minuters tryckbehandling.) Av sådana fall finnas inalles 6, men av dem bortfaller ett — nr 70 — emedan det observerats hos en man med akut polyartrit och ingen slutsats angående C-vitaminstandard kan dragas ur provet, emedan polyartritens inflytande på hudkapillärernas hållfasthet är okänd. I de övriga 5 fallen — d. v. s. nr 37, 53, 81, 93 och 97 — för vilka ingen sjukdom anförts, har enligt min övertygelse provet ådagalagt, att undernäring i fråga om C-vitamini förelegat. En lindrigare sådan skulle med tämlig säkerhet kommit att ertappas hos flera av de 31 fallen med 4—6 kapillärblödningar, om prövningen i stället kunnat äga rum enligt den numera fastare utbildade metodiken med 15 minuters tryckbehandling och avläsning under användning av en 5 dioptriers lup.

På en punkt, som därför tarvar en särskild förklaring, råder brist på överensstämmelse mellan kostanalysens resultat och hållfasthetsprovets resultat. Det gäller det av dr Lindgren pointerade fallet nr 57 från Västerbotten. Ifrågavarande man har icke under den tid, hans kost bokförts, fått en för en frisk människa otillräcklig mängd antiskorbutiska födoämnen. Men icke förty utvisar kapillärprovet och beskaffenheten av hans tandkött hos honom en undernormal standard av antiskorbutiskt vitamin. Förklaringen härtill nödgas man söka i att antingen hans kost före observationstiden varit avsevärt sämre än under observationstiden i fråga om skörbjuggsskydd, eller också att mannen lidit av brist på saltsyra eller abnormt låg halt av saltsyra i sin magsaft. Jag hänvisar till min förut åberopade uppsats beträffande omöjligheten för en sådan individ att upprätthålla en normal C-vitaminstandard utan antingen saltsyre- (eller över huvud taget syre-)medikation eller också tillförsel av en mycket större mängd antiskorbutiskt verksamma födoämnen än vad en människa med normal saltsyrekraft i sin magsaft behöver. I varje fall var mannen, trots en för en frisk människa, så länge observationen pågick, mer än tillräcklig C-vitamintillförsel, undernärd i fråga om C-vitamin.

Alldeles regelrätt förhåller sig däremot fallet nr 81 från Norrbotten, vars tillförsel av antiskorbutiskt vitamin med kosten ligger långt under den uppgivna fordran på skörbjuggsskydd — 14 marsvinsenheter i stället för 21·7 — och hos vilken även från kapillärer och tandkött tydliga tecken på undernäring i fråga om C-vitamin föreligga. Man hade väntat sig att också finna hos nr 79 kapillärskörhet på grund av den utpräglat skorbutogena beskaffenheten av

hans kost — 11 marsvinsenheter i stället för 21·7. Då emellertid det verkställda provet icke utvisar en kapillärskörhet måste tagas i övervägande möjligheten, att hans kost före observationstiden varit ur synpunkten av skörbjuggsskydd väsentligen bättre, än den var under observationstiden. En bidragande omständighet kan möjligen också ha varit, att timmerdrivningen under den vinter, då undersökningen utfördes, var exceptionellt kort, varför kapillärskörhetssymptomet kanske icke hos alla i fråga om C-vitamin undernärda hunnit att fullt utvecklas till tiden för undersökningen.

Beträffande skogsarbetarnes försörjning med antiskorbutiskt vitamin ger den slutförda undersökningens resultat anledning till följande uttalanden:

Medan de undersökta skogsarbetarna från Västerbottens län genom sin kost erhållit en fullt tillräcklig försörjning med antiskörbjuggsvitamin, utom kostanalyserna för de undersökta skogsarbetarna från Norrbottens län en i allmänhet knapp och i åtskilliga fall uppenbart för knapp tillförsel av antiskörbjuggsvitamin. Även kärlskörhetsprovet utvisar beträffande Norrbottens-arbetarna en i minst 5 fall av 100 förekommande undernäring i fråga om antiskörbjuggsvitamin. *Då detta missförhållande enligt kostanalyserna beror på en för liten konsumtion av potatis, bör det för skogsarbetarna i Norrbottens län klargöras, att potatis i en mängd upp till $^1/_2$ kilogram om dagen icke är en för dem olämplig föda utan tvärtom en behövlig sådan, emedan potatisen innehåller för kroppen nödvändiga beståndsdelar, som alls icke finnas i vetemjölet.*

Härtill kan fogas följande upplysning beträffande mjölken: Mjölken är liksom potatisen nyttig såsom »färskmat» i provianten, och den sura mjölken kan i lika hög grad som den söta fylla denna uppgift. Den långtidspasteuriserade mjölken, om sådan någonstädes skulle förekomma, är däremot icke passande för provianteringen, vare sig den är söt eller sur.

Några omständigheter, som antyda, att skogsarbetarens kost icke skulle innehålla tillräckligt av fettlösliga vitaminer, ha icke framkommit i de rapporter, som ställts till mitt förfogande. Varje undersökt arbetare har i sin kost haft antingen mjölk eller natursmör, i flera fall båda delarna. Det vore kanske det oaktat förtjänt av att framhållas för skogsarbetarna själva, att de, som använda margarin, lämpligen böra välja detta av det märke, som i tillverkningen försetts med fettlösligt vitamin.

Till frågan om dieten hör också dricksvattnets beskaffenhet, varom rapporterna ge knapphändiga upplysningar. I dr Lindgrens rapport anföres emellertid, att på vissa håll användes stillastående myr- och tjärnvatten såsom dricksvatten. Med anledning av denna upplysning borde för skogsbefälet framhållas, att tillgång till en naturlig källa bör tillmätas en mycket stor betydelse vid valet av kojplats för skogsarbetare.

I fråga om skogsarbetarnas njutningsmedel äro farhågorna ur dietisk synpunkt koncentrerade omkring deras rikliga användning av starkt kaffe. Enligt dr Bloms rapport användes av en norrbottnisk skogsarbetare till beredning av hans dagliga kaffedryck 40 à 45 gram rostade bönor. Dr Lindgren har uppvägt kvantiteterna för varje undersökt individ under en 5-dagarsperiod. Av hans vägningar framgår, att i medeltal av samtliga fall en Västerbottens skogsarbetare dagligen förtär kaffe berett på 58 gram rostade bönor.

Nu innehåller det rostade kaffet i medeltal $1^1/_4$ % koffein. Då kaffedrycken är en verklig dekokt, som drickes varm och därunder håller koffeinet väl i lösning, är det säkerligen högt räknat, om man antar, att 20 % av koffeinet kvarstannar i »sumpen». Resten förtäres. Alltså en Norrbottens skogsarbetare inmundigar med kaffet dagligen 40 à 45 centigram koffein, en Västerbottens skogsarbetare dagligen

i medeltal 58 centigram koffein. Vad detta innebär, förstås kanske bäst genom att erinra om, att ett s. k. huvudvärkspulver innehåller 10 à 15 centigram koffein.

Här föreligger utan tvivel ett dietiskt missförhållande, åtminstone såframt det är riktigt som arbetarna själva mena, att de förtära sitt kaffe huvudsakligen för att få en värmande och välsmakande dryck. Det mycket tunga muskelarbete, som en skogsarbetare utför, representerar i och för sig en mycket stark stimulus till stegrat arbete för hjärtat. Att ännu mer driva upp hjärtarbetet genom så betydande doser av ett direkt hjärtstimulans som de nyss nämnda kan icke vara ändamålsenligt. Då å andra sidan koffeinet icke bidrar till kaffets välsmak, bör koffeinfritt kaffe kunna ge en lika välsmakande dryck utan biverkningar på hjärtat. *Med hänsyn härtill föreslås, att försök anställas med koffeinfritt kaffe.* Skulle utbytet av vanligt kaffe mot koffeinfritt kaffe icke medföra minskning i skogsarbetarnas arbetsprestationer och sålunda koffeinet i deras nuvarande kaffedryck vara umbärligt som stimulans för deras nervmuskelsystem, så borde steget tagas fullt ut och det vanliga kaffet i deras proviant erättas med koffeinfritt kaffe. Därmed skulle för skogsarbetarna själva mycket vara vunnet ur hygienisk synpunkt.

Gysinge den 6 januari 1931.

GUSTAF GÖTHLIN.
Professor i fysiologi.

Bilaga A.

Försöksperson	Dag	Totala kal.-m.	Totalfett	Fett i kal.		Potatis i gr	Mjölk i gr
				Djurfett	Amerik. fl.		
Nr 1	1	2 795	774	733	300	750	600
	2	4 556	1 234	1 088	332	505	650
	3	5 395	2 706	2 625	2 558	530	—
	4	6 433	2 847	2 731	2 298	725	—
	5	4 461	1 086	966	527	625	—
Medeltal		4 728	1 730	1 629	1 203	627	250
Nr 2	1	2 929	910	862	397	455	610
69 kg	2	4 187	1 431	1 362	651	510	500
	3	4 145	1 766	1 705	1 588	405	—
	4	4 912	1 844	1 747	1 224	507	—
	5	4 565	983	856	371	495	—
Medeltal		3 980	1 385	1 306	846	314	222
Nr 3	1	4 890	2 903	2 844	1 374	510	—
70 kg	2	4 150	2 367	2 326	—	485	—
	3	4 313	2 587	2 527	1 634	101	—
	4	5 304	2 149	2 039	—	140	—
	5	4 079	1 649	1 559	950	336	—
Medeltal		4 547	2 331	2 259	792	314	—
Nr 4	1	3 643	997	922	202	450	1 745
72 kg	2	4 255	1 673	1 611	983	720	500
	3	5 079	2 645	2 580	1 777	548	—
	4	3 825	1 405	1 316	690	—	— (Illamående)
	5	3 922	636	493	—	438	—
Medeltal		4 145	1 471	1 384	730	431	449
Nr 79	1	5 220	1 428	1 300	560	180	300
	2	3 165	1 380	1 372	1 322	210	—
	3	4 813	2 077	1 969	417	—	—
	4	3 975	1 950	1 884	983	205	450
	5	4 319	2 380	2 252	1 243	190	—
Medeltal		4 298	1 843	1 755	905	157	150
Nr 61	1	5 407	1 368	1 225	—	270	750
	2	4 875	1 811	1 727	560	405	750
	3	5 198	2 068	1 970	651	—	1 150
	4	3 974	1 632	1 666	527	285	450
	5	3 807	1 398	1 315	560	—	—
Medeltal		4 652	1 655	1 581	460	192	620
Nr 57	1	8 632	3 790	3 620	2 402	905	410
	2	6 821	3 993	3 949	2 780	955	710
	3	4 945	2 933	2 907	1 842	587	510
	4	4 908	2 160	2 103	1 139	623	930
	5	3 945	1 960	1 928	488	681	—
Medeltal		5 850	2 967	2 901	1 730	750	512
Nr 58	1	5 397	2 636	2 568	1 413	601	705
	2	5 745	2 733	2 658	1 374	617	1 170
	3	4 660	1 719	1 638	—	—	720
	4	5 594	2 131	2 057	527	364	845
	5	4 871	1 988	1 914	430	735	1 265
Medeltal		5 253	2 241	2 167	749	463	941
Nr 59	1	5 498	2 005	1 865	1 185	372	1 665
	2	5 878	2 201	2 076	768	752	970
	3	4 885	1 918	1 762	788	226	970
	4	4 677	1 671	1 555	521	473	410
	5	3 259	453	367	—	640	420
Medeltal		4 839	1 650	1 525	652	492	887

Bilaga A (forts.).

Försöksperson	Dag	Totala kal.-m.	Totalfett	Fett i kal.		Potatis i gr	Mjölk i gr
				Djurfett	Amerik. fl.		
Nr 60	1	6 581	2 685	2 543	1 120	691	1 210
	2	8 946	3 208	2 962	1 367	1 105	1 750
	3	6 418	1 868	1 672	605	355	1 240
	4	6 069	1 857	1 651	534	912	510
	5	4 756	1 711	1 594	443	1 070	230
Medeltal		6 554	2 266	2 084	814	989	989
Nr 61	1	5 972	2 146	2 045	592	234	2 200
	2	6 715	2 117	1 946	404	890	1 732
	3	4 915	1 267	1 123	332	—	1 300
	4	4 443	1 554	1 452	352	262	240
	5	3 547	1 097	991	267	692	—
Medeltal		5 118	1 636	1 511	399	416	1 089
Nr 62	1	4 911	2 079	1 983	1 276	499	840
	2	7 117	2 615	2 430	1 120	755	1 245
	3	5 785	1 703	1 521	827	305	1 080
	4	4 103	1 705	1 623	1 204	602	—
	5	Saknas					
Medeltal (4 dag.)		5 454	2 026	1 889	1 107	540	791
Nr 80[1]	1	5 728	2 953	2 885	527	—	1 640
	2	7 318	4 134	4 023	592	—	950
	3	4 988	2 014	1 902	855	250	—
	4	4 785	1 663	1 556	983	—	400
	5	4 434	1 539	1 437	560	740	—
Medeltal		5 451	2 461	2 361	709	198	600
Nr 83	1	6 133	3 064	2 970	592	—	1 050
	2	6 400	2 512	2 358	723	—	1 250
	3	6 310	3 071	2 925	690	—	1 450
	4	6 311	2 214	2 007	723	—	1 150
	5	7 195	3 131	2 916	1 634	—	600
Medeltal		6 470	2 798	2 635	872	—	1 100
Nr 85	1	8 199	4 643	2 977	—	170	950
	2	7 414	3 311	3 186	1 634	—	600
	3	7 598	2 553	2 350	885	250	950
	4	5 603	1 384	1 216	332	—	1 150
	5	6 014	2 028	1 886	1 048	—	450
Medeltal		6 966	2 784	2 323	780	84	820
Nr 84	1	6 366	3 243	3 134	1 146	—	500
	2	6 998	3 523	3 396	1 667	—	1 350
	3	4 986	2 084	1 922	625	—	1 250
	4	6 751	2 911	2 778	1 471	270	1 650
	5	7 184	3 435	3 500	885	110	1 200
Medeltal		6 457	3 040	2 906	1 161	76	1 190
Nr 81[1]	1	3 924	1 700	1 634	430	290	600
	2	3 937	1 329	1 256	—	—	1 350
	3	3 829	1 474	1 441	—	—	1 200
	4	3 421	1 289	1 188	581	—	600
	5	3 481	1 469	1 400	527	—	400
Medeltal		3 718	1 452	1 384	308	58	830
Nr 86	1	5 244	1 855	1 736	462	320	1 050
	2	3 735	1 641	1 546	625	335	900
	3	6 189	3 426	3 323	1 243	—	1 050
	4	3 908	1 289	1 181	625	—	750
	5	4 199	1 688	1 578	1 341	—	—
Medeltal		4 655	1 980	1 873	859	131	750

[1] Blodpuddings och blodpalts kal.-värde och sammansättning beräknade enl. Intendent. def. skrivelse 16 maj 1919. D.-nr 1734 Und.

Bilaga B.

Minsta antiskorbutiska skyddsdos av olika födoämnen.

Födoämnets beskaffenhet	Minsta skyddsdos för marsvin av 1/3 kg	Minsta skyddsdos för människa av vikt 60 kg	Minsta skyddsdos pro 10 kg viktsats vuxen människa	Marsvinsdosen fastställd av
Färsk, handseparerad mjölk (ej pasteuriserad!) från kor satta på kraftfoder (rovor-gröpe) eller gående på bete	50 ccm	700—1 000 ccm	117—167 ccm	G. Göthlin
Mjölk av samma kvalitet som föregående, surgjord med rent mjölksyreferment vid 20°	50—40 ccm	560—1 000 ccm	93—167 ccm	G. Göthlin
Långtidspasteuriser. mjölk	Ej bestämbar	Flere liter		
Nyskördad (»färsk») potatis kokt i 15 minuter	10 gr.	140—200 gr	23—33 gr	Givens a. Mc. Clugage
1/2 år vinterförvarad, kokt potatis, enligt A. Scheunert 50—75 % högre skyddsdos än föregående	(15—17·5 gr)	210—350 gr	34—58 gr	
Morötter, nyskördade, kokta	35 gr	700 gr	117 gr	Hess a. Unger
Morotsaft, rå	20 ccm	280—400 ccm	47—67 ccm	Chick a. Rhodes
Rödbetssaft, rå	20 ccm	280—400 ccm	47—67 ccm	» »
Blomkål, kokt	10 gr	140—200 gr	23—33 gr	A. Scheunert
Grönkål, kokt 20 minuter	15 gr	210—300 gr	35—50 gr	G. Atthoff
Tomatsaft	4 ccm	56—80 ccm	9—13 ccm	Hess & Unger; Cherman, La Mer & Champbell
Äpplen, råa	10 gr	140—200 gr	23—33 gr	Givens, Mc Clugage a. Horne
Bananer, råa	10 gr	140—200 gr	23—33 gr	Givens, Mc Clugage a. Horne
Päron, råa	30 gr	420—600 gr	70—100 gr	Scheunert
Druvor	20 gr	280 gr	47 gr	Chick a. Rhodes
Apelsinpressaft (saften av en medelstor apelsin c:a 60 ccm)	3 ccm	42—60 ccm	7—10 ccm	Höjer o. Westein

Bilaga B. (forts.).

Födoämnets beskaffenhet	Minsta skyddsdos för marsvin av 1/3 kg	Minsta skyddsdos för människa av vikt 60 kg	Minsta skyddsdos pro 10 kg. viktsats vuxen människa	Marsvinsdosen fastställd av
Citronpressaft; marsvinsdosen är bestämd vid Listerinstitutet att vara ungefär lika stor som apelsinsaftens	3 ccm	42—60 ccm	7—10 ccm	
Hjortronpressaft	c:a 3 ccm	42—60 ccm	7—10 ccm	Höjer
Hjortrondricka (Göthlin) innehåller cirka 70 % hjortronpressaft	c:a 3·5 ccm	49—70 ccm	8—12 ccm	Palm
Hallonpressaft	c:a 9 ccm	126—180 ccm	21—30 ccm	Björkquist
Hallondricka (Göthlin); innehåller c:a 70 % hallonpressaft	c:a 14 ccm	196—280 ccm	33—47 ccm	»
Röd vinbärspressaft	c:a 13 ccm	182—260 ccm	30—43 ccm	Rhodin
Blåbärspressaft	c:a 30 ccm	c:a 420—600 ccm	c:a 70—100 ccm	Groth, Normark
Lingonpressaft	80 ccm	1 120 ccm	187 ccm	B. Hamne, G. Widmark
Lingondricka (Lind, Gréen); innehåller c:a 70 % lingonpressaft		1 600	267 ccm	

Bilaga C,

upptagande det för varje enskild undersökt arbetare ur 5-dagars-medeltalet av mängden potatis och mjölk i hans kost beräknade skörbjuggsskyddet, uttryckt i marsvinsenheter. (Vid en kroppsvikt av 65 kg uppnås säkert skörbjuggsskydd hos en frisk person med 21·7 marsvinsenheter.)

Västerbotten: Ett dygns kost innehåller

nr 1	36	marsvinsenheter
nr 2	21	»
nr 3	18	»
nr 4	28·6	»
nr 57	49·7	»
nr 58	39	»
nr 59	39·8	»
nr 60	69	»
nr 61	39·3	»
nr 62	41·4	»

Medeltal 38·2 marsvinsenheter

Norrbotten: Ett dygns kost innehåller

nr 80	19·3	marsvinsenheter
nr 83	14·7	»
nr 85	15·8	»
nr 84	20·1	»
nr 79	11	»
nr 61	19·3	»
nr 81	14·4	»
nr 86	17·5	»

Medeltal 16·5 marsvinsenheter

Bilaga 3.

Statistisk undersökning

angående skogsarbetarnas kostförhållanden inom rikets sju nordligaste län vintern 1930.

Undertecknade N. Wranne, i egenskap av t. f. byråchef i Medicinalstyrelsen samt styrelsens statistiker aktuarie R. W. Moosberg hava fått styrelsens uppdrag att verkställa en statistisk undersökning angående skogsarbetarnas kostförhållanden i de sju nordligaste länen, där skogsarbete utföres vintertid under jämförliga förhållanden.

Styrelsen har härför låtit utarbeta ett frågeformulär att genom vissa bolag (Kramfors, Munksunds AB, Mo och Domsjö, Holmsund, Skönvik, Korsnäs, Uddeholm, Bergvik-Ala, Stora Kopparbergs AB) tillställas ett visst antal arbetare, vilka kunde förutsättas vara intresserade av frågan och vilkas personliga kvalifikationer skulle kunna borga för rätt avgivande av de önskade uppgifterna. Dessa avsågo omfatta en »genomsnittsvecka» i resp. arbetares kosthållning. Antalet dylika till styrelsen inkomna uppgifter fördela sig på följande län:

Norrbottens	32	arbetare					
Västerbottens	83	»	därav	från	koop.	hushåll	2 st.
Västernorrlands	23	»	»	»	»	»	1 »
Jämtlands	48	»	»	»	»	»	3 »
Gävleborgs	10	»	»	»	»	»	1 »
Kopparbergs	54	»	»	»	»	»	2 »
Värmlands	16	»					

Beträffande ifrågavarande arbetares ålder voro 18 st. 16—20 år, 43 st. 21—25, 54 st. 26—30, 46 st. 31—35, 36 st. 36—40, 18 st. 41—45, 30 st. 46—50, 15 st. 51—55, 6 st. 56—60, 5 st. 61—65 samt 1 st. mellan 66—70 år, varjämte 3 st. icke lämnat åldersuppgift.

Uppgifterna ha statistiskt bearbetats och hänvisas till omstående tabeller.

Härvid må emellertid påpekas, att det beträffande ett par av länen ävensom vissa detaljsiffror för de övriga, rör sig om förhållandevis små tal. Det må även erinras därom, att kostförhållandena givetvis ställa sig rätt olika under olika årstider och även under olika tider av en och samma vinter. Ifrågavarande undersökningsvecka uttogs i allmänhet under loppet av mars månad.

Tab. 1 avser att giva en översikt av kostförhållandena hos samtliga undersökta arbetare. Siffrorna angiva, huru många av samtliga undersökta arbetare förtärt visst födoämne till visst mål å viss veckodag. Första siffran i tabellen »kornbröd 36» angiver sålunda, att kornbröd har till måndagsfrukosten förtärts av 36 av samtliga 266 undersökta arbetare. Till höger i tabellen ha de olika måltiderna på dagen hopräknats för hela veckan. Siffran »kornbröd 221» angiver sålunda att kornbröd har ingått i 221 frukostmål av samtliga 1 862 (7×266). I nästa kolumn angives i dagligt medeltal, huru många arbetare av samtliga undersökta som förtärt visst födoämne till visst mål. Sista kolumnen slutligen angiver, huru många arbetare på ett hundra som förtärt visst födoämne till frukost, resp. middag och kvällsmål.

Av tab. 2 framgår kostens sammansättning inom de olika länen. Siffrorna angiva, i huru många fall visst födoämne under en vecka för samtliga inom länet undersökta arbetare ingår i frukostmål resp. middag och kvällsmål. Första siffran i tabellen »kornbröd» angiver sålunda, att kornbröd har ingått i 29 frukostmål av samtliga 224 (7×32). Tab. 3 redogör för konsumtionen under hela veckan av olika födoämnen, gruppvis, inom samtliga undersökningslänen och tab. 4 inom vart och ett av dem, i båda fallen beräknat på 100 av motsvarande antal arbetare.

En sammanställning av de sålunda insamlade uppgifterna lämnar följande resultat beträffande de i kosten ingående födoämnena.

Bröd i en eller annan form ingår i stort sett i varje skogsarbetares frukost samt till middag och kvällsmål, ehuru då i något mindre utsträckning. (Tab. 3.) Rågbröd (mjukt) är vanligast förekommande (c:a hälften), därnäst knäckebröd, vitt eller mörkt. Knäckebröd är relativt vanligare till kvällsmålet än de övriga målen. Kornbröd (tunnbröd) förekommer i förhållande till övriga brödsorter mera sparsamt, till frukost mest i Västernorrlands län med 29 %, därnäst i Norrbottens och Jämtlands län med 13 %, i Västerbottens län med 11½ % samt i Kopparbergs län med 9 % av arbetarna. Vetebröd torde åtminstone i de nordliga länen knappast användas till mat utan mera såsom »dopp» till frukostkaffet.

En tydlig skillnad i fråga om förtärandet av de olika brödsorterna gör sig gällande inom de olika länen. Inom Värmlands län förtära skogsarbetarna i mycket ringa utsträckning hårt bröd, medan arbetarna i de nordliga länen, särskilt Västerbottens, förtära mera hårt bröd än mjukt. Det är tydligt att bägge sorterna i många fall ingå i samma måltid. (Tab. 2.) Mest »blandat» synes brödet förtäras av arbetarna i Jämtlands län och på så sätt överskrider siffran för frukost och kväll 100 %. Samma län visar även hög siffra för vissa rätter som huvudsakligen bestå av ceralier (kolbullar, pannkaka, palt o. s. v.).

Smör och margarin. I genomsnitt förtär två tredjedelar av samtliga arbetare smör eller margarin till varje måltid. Natursmöret är minst lika vanligt förekommande som margarinet. Detta uppgives vanligen vara av märkena »Tre Ess», »Herrgårdsväxt» samt »Melba». Flott förekommer endast i begränsad utsträckning. Förbrukningen av smör och margarin ställer sig rätt olika inom de olika länen; lägsta siffran visa Västerbottens och Västernorrlands län, högsta talen Värmlands och Kopparbergs län. Det visar sig alltså (tab. 4) att av arbetarna i Värmlands län dubbelt så många som i Västerbottens använda smör (c:a 84 % mot 44 %). Å andra sidan är relativa antalet av dem som förtära fläsk och flott åtskilligt högre i Västerbottens län än i de mera smörkonsumerande, utan att dock differensen utjämnas.

Pannkakor och våfflor. Dylika maträtter ingå i mycket ringa utsträckning i skogsarbetarnas kost.

Kolbullar äta däremot 14½ % av arbetarna till frukost, 30·7 % till middag samt 5½ % till kvällen. Det är anmärkningsvärt, att kolbullar synas förekomma på matsedeln mindre ofta i Norrbottens och Västerbottens län än i de övriga. Man hade förväntat sig ett motsatt förhållande.

Fläsk ingår till c:a 39 % i frukostmålet, c:a 47 % till middagen, samt i 25 % till kvällsmålet. Amerikanskt fläsk användes i större utsträckning än svenskt, dock gör sig en bestämd skillnad härvidlag gällande mellan de olika länen, i det att t. ex. i Värmlands län endast svenskt användes och i Gävleborgs och Kopparbergs län övervägande svenskt medan förhållandet är omvänt å övriga platser, därvid särskilt i Västernorrlands och Västerbottens län huvudsakligen amerikanskt fläsk användes. Spicket fläsk förtäres i betydligt mindre grad och till synes så gott som ensamt i Västerbottens län.

Tab. 1. Kostens sammansättning varje veckodag

	Måndag 266 arb.			Tisdag 266 arb.			Onsdag 266 arb.			Torsdag 266 arb.		
	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll
Kornbröd (tunnbröd)	36	20	24	28	22	24	26	19	25	30	20	24
Knäckebröd, vitt	47	49	35	36	51	35	47	40	31	45	49	32
» mörkt	42	43	49	48	49	54	48	49	53	51	50	57
Rågbröd	149	127	112	141	122	117	143	127	118	141	129	120
Vetebröd	44	15	22	43	13	24	40	14	26	34	10	17
Smör	104	79	80	93	67	83	96	73	72	99	80	81
Margarin	88	79	72	90	75	85	82	82	87	87	84	80
Flott	8	16	4	8	16	2	11	14	4	7	15	2
Pannkaka, våfflor	2	4	1	1	6	2	4	3	—	1	5	—
Kolbullar	31	95	16	39	88	10	42	87	13	37	90	16
Fläsk, svenskt	32	33	35	31	20	36	32	28	43	29	25	34
» amerikanskt	68	87	45	77	99	29	71	93	26	69	86	27
» spicket	8	6	3	4	7	3	5	7	2	7	9	2
Kostfläsk	1	1	1	1	1	1	2	2	—	1	1	—
Sill, salt	21	4	22	17	1	25	15	1	26	15	1	32
Fisk, annan, saltad eller torkad	4	1	5	6	1	2	3	—	2	2	2	3
Färsk fisk	2	—	—	1	1	5	—	—	3	1	1	5
Sur fisk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kött, färskt	14	15	25	11	21	18	11	24	14	12	12	15
» torkat, rått	—	1	1	2	2	—	1	1	—	2	3	—
» konserverat	2	3	2	2	—	5	1	1	2	—	1	1
Korv (Falu-)	65	69	48	51	76	52	64	63	45	67	52	46
Pölsa	1	—	—	2	—	1	1	—	1	1	—	—
Palt, blodpudding	5	5	1	3	2	2	—	8	3	—	1	2
Mesost	10	13	12	9	15	15	13	13	14	9	14	12
Annan ost	39	54	33	38	44	40	41	44	40	48	51	39
Mjölk, färsk	62	54	107	63	52	114	58	49	105	54	54	91
Surmjölk, långmjölk	40	44	75	47	44	69	38	47	68	51	43	73
Mjölk, kondenserad	1	1	2	1	1	2	1	—	—	—	—	2
Grädde	6	4	4	5	3	4	4	3	3	5	3	4
Havregryn i mjölk	22	13	19	15	12	23	17	11	14	17	11	18
Gröt	20	5	113	20	3	111	25	4	106	21	7	96
Gryn	10	4	4	11	4	7	11	6	6	18	7	9
Gula ärter	1	6	—	—	2	2	2	—	8	4	34	11
Bruna bönor	6	9	5	9	12	6	7	10	4	4	2	3
Makaroner	1	3	4	2	5	3	2	5	8	3	4	—
Potatis	96	39	100	89	39	96	78	52	96	79	35	88
Kålrötter	—	—	2	—	1	1	—	1	—	—	—	1
Morötter	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Grönsaker	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Frukt, rå	1	2	2	—	2	1	—	2	—	—	2	1
Sylt (lingon, blåbär)	20	46	11	21	39	13	21	42	13	22	49	12
Mylta (hjortronmos)	—	2	—	1	1	1	—	1	1	—	1	—
Soppa på torkad frukt	2	14	10	5	16	15	7	17	17	4	7	20
Kaffe	257	249	180	254	240	162	255	246	169	250	242	170
Te	10	11	17	9	12	20	11	13	20	10	14	20
Kakao	2	10	15	2	11	15	4	9	24	2	12	13
Socker	243	246	197	241	242	194	243	247	200	238	241	200
Ägg	7	7	—	9	5	3	9	8	2	7	8	2
Sluring	2	4	—	1	7	2	3	8	1	2	5	1
Buljong	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Välling	4	—	—	2	—	1	2	—	—	2	—	—

bland arbetare i samtliga undersökningslän.

Fredag 266 arb.			Lördag 266 arb.			Söndag 266 arb.			Hela veckan 266 arb.			Dagligt medeltal 266 arb.			På 100 arb.		
Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll
27	21	17	30	22	33	44	41	24	221	165	171	31·6	23·6	24·4	11·8	8·9	9·2
44	42	37	45	41	34	41	40	24	305	312	228	43·6	44·6	32·6	16·4	16·8	12·3
45	45	55	55	47	57	55	50	48	344	333	373	49·1	47·6	53·3	18·5	17·9	20·0
151	116	127	131	128	112	130	115	129	986	864	835	140·9	123·3	119·3	53·0	46·4	44·8
30	14	17	31	14	25	57	19	20	279	99	157	39·8	14·1	22·4	15·0	5·3	8·4
96	74	79	101	74	86	111	86	99	700	533	580	100·0	76·1	83·0	38·5	28·6	31·2
83	77	84	81	75	85	74	65	67	585	537	566	83·5	76·7	83·9	31·4	28·8	30·4
11	16	1	9	14	2	9	1	—	63	95	15	9·0	13·6	2·1	3·4	5·1	0·8
6	1	—	3	1	—	2	1	1	19	21	4	2·7	3·0	0·6	1·0	1·1	0·2
39	86	21	41	87	13	42	38	7	271	571	96	38·7	81·6	13·7	14·5	30·7	5·2
31	28	35	27	26	23	25	39	21	207	199	227	29·6	28·4	32·4	11·1	10·7	12·2
73	89	45	65	96	31	52	65	21	475	615	224	67·8	87·9	32·0	25·5	33·0	12·0
5	9	3	6	6	—	3	4	1	38	48	14	5·4	6·9	2·0	2·0	2·6	0·8
1	2	1	2	1	—	1	—	1	9	8	4	1·3	1·1	0·6	0·5	0·4	0·2
18	2	21	17	3	21	41	—	5	144	12	152	20·6	1·7	21·7	7·7	0·6	8·2
2	—	3	4	1	3	3	1	3	24	6	21	3·4	0·9	3·0	1·3	0·3	1·1
2	—	5	1	1	2	3	—	1	10	3	24	1·6	0·4	3·4	0·6	0·2	1·3
—	—	1	—	—	—	3	—	—	3	—	1	0·4	—	0·1	0·2	—	—
13	13	16	10	16	21	16	79	7	87	180	116	12·6	25·7	16·6	4·7	9·7	6·2
—	4	—	3	1	—	1	4	—	9	16	1	1·3	2·3	0·1	0·5	0·9	0·4
2	4	2	2	3	2	1	3	1	10	15	15	1·4	2·1	2·1	0·5	0·8	0·8
57	57	44	68	61	42	48	29	36	420	407	313	60·0	58·1	44·7	22·6	21·8	16·8
—	—	—	1	—	—	—	—	—	6	—	2	0·9	—	0·3	0·3	—	0·1
2	8	3	4	1	4	3	4	1	17	29	16	2·4	4·1	2·3	0·9	1·5	0·9
10	12	14	8	16	16	18	13	13	77	96	96	11·0	13·7	13·7	4·1	5·2	5·2
36	45	46	32	47	46	43	25	67	277	310	311	39·6	44·4	44·4	14·9	16·7	16·7
63	46	86	49	35	117	64	53	122	413	343	742	59·0	49·0	106·0	22·2	18·4	39·8
36	42	67	41	41	55	17	16	49	270	277	456	38·6	39·6	65·1	14·5	14·9	24·5
1	—	4	—	—	—	1	2	4	5	4	14	0·7	0·6	2·0	0·3	0·2	0·8
3	2	4	4	4	5	9	9	6	36	28	30	5·1	4·0	4·3	1·9	1·5	1·6
14	10	20	16	13	15	12	7	26	113	77	135	16·1	11·0	19·3	6·1	4·1	7·3
19	8	101	18	1	120	11	1	125	134	29	772	19·1	4·1	110·3	7·2	1·5	41·5
12	7	3	8	7	5	9	3	1	79	38	35	11·3	5·4	5·0	4·2	2·0	1·9
6	4	3	3	3	4	2	28	8	18	77	36	2·6	11·0	5·1	1·0	4·1	1·9
3	6	4	2	5	8	5	34	5	36	78	35	5·1	11·1	5·0	1·9	4·2	1·9
—	3	4	2	6	—	4	2	—	14	28	19	2·0	4·0	2·7	0·8	1·5	1·0
83	42	87	88	50	66	105	106	33	618	363	566	88·3	52·0	80·9	33·2	19·6	30·4
—	—	—	—	—	0	—	5	—	—	7	4	—	1·0	0·6	—	0·4	0·2
—	—	—	—	—	1	—	4	—	—	4	4	—	0·6	0·6	—	0·2	0·2
—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	1	2	—	0·1	0·3	—	—	0·1
—	1	2	1	1	2	—	3	2	2	13	10	0·3	2·0	1·4	0·1	0·8	0·5
30	40	21	25	41	13	28	18	13	167	275	96	23·9	39·3	13·7	9·0	14·8	5·2
1	1	—	—	1	—	—	3	1	2	10	3	0·3	1·4	0·4	0·1	0·5	0·2
9	21	20	5	13	17	12	72	15	44	160	114	6·3	2·3	16·3	2·4	0·9	6·1
252	247	164	249	243	159	250	220	149	1 767	1 687	1153	252·4	241·0	164·7	94·9	90·6	61·9
11	8	22	8	13	20	9	15	26	68	86	145	9·7	12·3	20·7	3·6	4·6	7·8
3	7	19	6	12	16	4	8	14	23	69	116	3·3	9·9	16·6	1·2	3·7	6·2
244	239	200	238	240	190	236	215	185	1 683	1 670	1366	240·4	23·8	195·1	90·4	89·7	73·3
8	10	2	4	5	2	16	5	7	60	48	18	8·6	6·9	2·6	3·2	2·6	1·0
6	6	2	10	7	3	3	1	—	27	38	9	3·9	5·4	1·3	1·5	2·0	0·5
2	—	—	—	1	—	—	1	—	5	3	—	0·7	0·4	—	0·3	0·2	—
2	—	—	2	—	—	1	—	—	15	—	1	2·1	—	0·1	0·8	—	0·4

Tab. 2. Kostens sammansättning för hela undersökningsveckan inom de olika länen.

	Norrbottens län 32 arbetare			Västerbottens län 83 arbetere			Jämtlands län 48 arbetare			Västernorrlands län 23 arbetare			Gävleborgs län 10 arbetare			Kopparbergs län 54 arbetare			Värmlands län 16 arbetare		
	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll
Kornbröd(tunnbröd)	29	11	21	67	45	43	43	29	36	47	45	40	—	5	3	35	30	27	—	—	—
Knäckebröd, vitt...	25	19	17	216	211	139	47	55	55	14	14	16	—	—	—	3	11	1	—	2	—
» mörkt	28	22	23	65	77	43	104	97	117	14	22	25	27	20	17	104	89	139	3	6	9
Rågbröd.....	140	121	90	216	211	142	181	132	145	79	76	75	40	34	43	222	193	234	108	97	97
Vetebröd.....	21	4	9	53	30	31	52	12	25	29	10	16	6	—	—	99	41	65	19	2	11
Smör.....	84	66	54	147	110	75	111	78	111	41	34	49	22	12	14	219	170	216	76	63	61
Margarin.....	92	66	68	146	141	145	29	115	138	55	40	51	27	30	33	107	115	107	29	30	24
Flott.....	5	7	2	6	6	4	10	14	2	5	8	—	—	5	—	37	51	7	—	4	—
Pannkaka, våfflor..	4	5	3	—	4	—	6	7	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	8	5	1
Kolbullar	15	47	10	34	110	44	72	134	10	20	53	8	23	31	6	98	161	17	9	35	1
Fläsk, svenskt.....	36	40	18	17	12	7	32	32	14	5	7	3	11	13	18	82	61	111	24	34	56
» , amerikanskt.	58	87	25	225	307	85	86	98	39	65	79	37	8	9	6	33	35	32	—	—	—
» , spicket.....	1	2	—	36	39	9	—	5	—	1	2	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kostfläsk.....	—	—	—	9	8	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sill, salt.....	40	5	11	63	—	36	10	4	25	9	—	23	3	—	6	19	3	50	—	—	1
Fisk, annan saltad el. torkad.....	17	3	11	7	2	2	—	1	—	—	—	5	—	—	—	—	—	1	—	—	2
Färsk fisk.....	3	—	2	3	1	7	2	—	3	1	—	—	—	—	—	1	1	7	—	1	5
Sur fisk.....	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kött, färskt.....	20	30	24	33	55	27	22	39	29	5	8	8	1	4	2	6	33	22	—	11	4
» , torkat, rått ..	2	—	—	4	8	—	1	4	1	2	1	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—
» , konserverat...	2	2	—	—	2	—	5	4	8	—	4	4	—	2	1	3	1	2	—	—	—
Korv, (Falu-).....	47	46	24	148	153	66	63	47	55	35	42	27	25	16	33	92	90	87	10	13	21
Pölsa.....	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—	—	—
Palt, blodpudding..	3	15	6	10	10	10	2	2	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Mesost	1	1	—	23	43	29	31	31	45	11	4	10	—	—	—	5	11	6	6	6	6
Annan ost	25	21	28	61	99	68	59	62	105	39	26	36	11	15	3	74	81	65	8	6	6
Mjölk, färsk	21	21	87	68	72	194	77	60	127	37	33	66	6	13	17	158	107	189	46	37	52
Surmjölk, långmjölk	32	26	54	82	75	126	62	81	118	28	27	40	12	11	20	47	51	89	7	6	9
Mjölk, kondenserad	1	2	5	4	2	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Grädde	—	—	—	2	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	12	5	8	22	21	21
Havregryn i mjölk	7	3	7	56	41	63	23	17	30	6	4	12	5	4	6	13	5	15	3	3	2
Gröt	4	1	126	27	1	225	25	14	163	15	1	58	—	1	19	41	7	153	22	4	28
Makaroner	3	10	—	5	1	8	—	3	1	—	2	1	—	2	—	5	8	8	1	2	1
Gryn	1	—	7	8	9	7	17	12	3	2	3	—	3	1	1	41	11	12	7	2	5
Gula ärter	2	15	6	6	10	10	2	17	3	1	4	—	—	4	2	6	25	10	1	2	5
Bruna bönor	3	10	3	6	23	5	17	14	6	5	12	2	1	2	2	4	12	11	—	5	6
Potatis	107	31	35	234	116	115	84	77	92	48	38	59	17	9	37	111	78	173	17	14	55
Kålrötter	—	—	—	—	1	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	3	2	—	—	1
Morötter	—	—	—	—	1	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—
Grönsaker	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Frukt, rå	—	—	—	1	2	1	—	11	8	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sylt (lingon, blåbär)	10	21	12	2	18	6	44	61	33	11	19	3	12	24	7	70	103	26	18	29	9
Mylta (hjortronmos)	—	—	—	1	4	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	5	—
Soppa på torkad frukt	3	19	8	19	52	35	12	35	32	3	7	3	—	4	—	3	37	31	4	6	5
Kaffe	222	206	129	535	512	248	317	303	209	161	154	132	70	63	61	356	345	279	106	104	95
Te	2	6	15	39	51	90	21	13	23	—	4	7	—	—	—	2	8	7	4	4	3
Kakao	—	8	14	4	5	17	7	27	27	1	3	7	—	8	5	11	17	45	—	—	1
Socker	196	192	154	533	533	370	311	310	266	100	104	100	70	67	64	363	357	314	110	107	98
Ägg	—	—	—	10	8	5	20	19	6	1	—	3	2	2	2	28	18	2	1	1	—
Sluring	3	3	2	—	2	—	12	19	2	5	10	1	4	3	1	3	1	3	—	—	—
Buljong	1	—	—	—	—	—	4	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Välling	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	—	1	—	—	—

Tab. 3. Kostens sammansättning i dagligt medeltal inom olika födoämnesgrupper på 100 av samtliga arbetare.

Näringsmedel, gruppvis	Frukost	Middag	Kväll	Näringsmedel, gruppvis	Frukost	Middag	Kväll
Bröd utom vetebröd...	99·7	90·0	86·3	Havregryn m. mjölk, gröt.....	13·3	5·6	48·7
Vetebröd.....	15·0	5·3	8·4	Gryn, bruna bönor, makaroner.....	6·9	7·7	4·8
Smör, margarin.....	69·9	57·4	61·6	Gula ärter.....	1·0	4·1	1·9
Ost.....	19·0	21·9	21·9	Potatis, rötter, grönsaker.....	33·2	20·2	30·9
Fläsk, flott.....	42·5	51·8	26·0	Frukt, bär-sylt.....	11·6	17·0	12·0
Kolbullar, pannkaka, etc.....	15·5	31·8	5·4	Kaffe, kakao, te.....	99·7	98·9	75·9
Sill och annan fisk.....	9·8	1·1	10·6	Socker[1].....	90·4	89·7	73·3
Köttvaror, pölsa.....	28·6	33·2	24·3	Grädde.....	1·9	1·5	1·6
Blodpudding, palt.....	0·9	1·5	0·9				
Mjölk.....	37·0	33·5	65·1				

[1] Se texten.

Salt sill förtäres av c:a 8 % av arbetarna såväl till frukost som kväll; till middagen praktiskt taget icke alls. *Annan fisk* förekommer sällan på matsedeln med undantag för Norrbottens län, där salt eller torkad fisk icke synes vara ovanligt förekommande. *Färsk fisk* förekommer sällan i kosten.

Pölsa förekommer mycket sällan.

Färskt kött är vanligast förekommande till söndagsmiddagen. Det användes i avsevärt större utsträckning i Norrbotten än inom de övriga länen. (Norrbottens län 32 % till frukost, 35 % till middag, 21 % till kvällsvard, minst i Värmlands län med resp. 9, 21 och 22 %.) Procentuellt sett äta 4·7 % av arbetarna färskt kött till frukost, 9·7 % till middag samt 6·2 % till kvällsmålet. *Torkat, rått kött* är sällan förekommande, vilket också är fallet med *konserverat* kött.

Falukorven intager en framskjuten plats på skogsarbetarnas matsedel. Mer än var femte arbetare äter den till frukost eller middag, var sjätte till kvällen. Den synes vara lika uppskattad inom samtliga arbetsplatser.

Palt och blodpudding förekommer endast sällan enligt föreliggande statistik; på förvintern torde blodmat emellertid vara vanligare åtminstone inom lappmarkerna, där givetvis efter höstslakterna finnes riklig tillgång på renblod, som är både billigt och lätt transportabelt (i fruset tillstånd).

Ost ingår i stor utsträckning i skogsarbetarnas kost. Omkring var femte arbetare förtär dylik till varje mål. *Mesosten* är mindre vanligt förekommande, i Norrbottens och Gävleborgs län icke alls samt endast i ringa grad i Kopparbergs och Västernorrlands län, medan den i Jämtland förekommer dubbelt så ofta som den helfeta osten. *Annan ost,* varmed vanligen torde menas helfet ost, ingår till 15—17 % i samtliga mål. Motsvarande siffra för mesosten är 5 %.

Mjölk, färsk eller sur (långmjölk), synes ingå i betydlig utsträckning i skogsarbetarnas kost, sålunda i genomsnitt i 36·7 % till frukost, 33·3 % till middag samt i 64·3 % till kvällen. Mjölkens förekomst på matsedeln är procentuellt sett ringast i Norrbotten och Västerbotten, rikligast i Kopparbergs och Värmlands län, givetvis beroende på möjligheterna att anskaffa den. Sur mjölk (långmjölk) användes mera än den färska i Norrbotten och Västerbotten medan motsatt för-

Tab. 4. Kostens sammansättning i dagligt medeltal inom olika födoämnesgrupper på 100 arbetare inom de olika länen.

Näringsmedel	Norrbottens län			Västerbottens län			Jämtlands län			Västernorrlands län			Gävleborgs län			Kopparbergs län			Värmlands län		
	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll	Frukost	Middag	Kväll
Bröd utom vetebröd	99·1	81·7	71·4	97·1	93·6	63·2	111·6	93·2	105.1	95·7	97·5	96·9	95·7	84·3	90·0	96·3	85·4	106·1	98·2	93·7	94·6
Vetebröd	9·4	1·8	4·0	9·1	5·2	5·3	15·5	3·6	7.4	18·0	6·2	9·9	8·6	—	—	26·2	10·8	17·2	17·0	1·8	9·8
Smör, margarin	78·6	58·9	54·5	50·4	43·2	37·9	71·4	57·4	74.1	59·6	46·0	62·2	70·0	60·0	67·1	86·2	75·4	85·4	93·7	83·0	75·9
Ost	11·6	9·8	12·5	14·5	24·4	16·7	26·8	27·7	44.6	31·1	18·6	28·6	15·7	21·4	4·3	20·9	24·3	18·8	12·5	10·7	10·7
Fläsk, flott	44·6	60·7	20·1	50·4	64·0	18·8	38·1	44·3	16.4	47·2	59·6	28·0	27·1	38·6	34·3	40·2	38·9	39·7	21·4	33·9	50·0
Kolbullar, pannkaka etc.	8·5	23·2	5·8	5·9	19·6	7·6	23·2	42.0	3·0	12·4	32·9	5·0	32·9	44·3	8·6	26·2	42·6	4·5	15·2	35·7	1·8
Sill och annan fisk	26·8	3·6	10·7	12·6	0·5	7·7	3·6	1.5	8·6	6·8	—	17·4	4·3	—	8·6	5·3	1·1	15·3	—	0·9	7·1
Köttvaror, pölsa	31·7	34·8	21·4	22·7	36·6	16·0	28·0	28.0	28·0	26·1	34·2	24·2	37·1	31·4	51·4	27·5	33·6	29·6	8·9	21·4	22·3
Blodpudding, palt	1·3	6·7	2·7	1·7	1·7	1·7	0·6	0.6	—	1·2	1·2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mjölk	24·1	21·9	65·2	26·5	25·6	56·3	41·4	42.0	72·9	40·4	37·3	65·8	25·7	34·3	52·9	54·2	41·8	73·5	47·3	38·4	56·2
Havregryn m. mjölk gröt	4·9	1·8	59·4	14·3	7·2	49·6	14·3	9.2	57·4	13·0	3·1	43·5	7·1	7·1	35·7	14·3	3·2	44·4	22·3	6·2	26·8
Gryn, bruna bönor, makaroner	3·1	8·9	4·5	3·3	5·7	3·4	10·1	8.6	3·0	4·3	10·6	1·9	5·7	7·1	4·3	13·2	8·2	8·2	7·1	8·0	10·7
Gula ärter	0·9	6·7	2·7	1·0	1·7	1·7	0·6	5.1	0·9	0·6	2·5	—	—	5·7	2·9	1·6	6·6	2·6	0·9	1·8	4·5
Potatis, rötter, grönsaker	47·8	13·8	15·6	40·3	20·3	19·8	25·0	24.4	28·6	29·8	23·6	36·6	24·3	12·9	52·9	29·4	22·0	47·4	15·2	12·5	50·0
Frukt, bärsylt	5·8	17·9	8·9	4·0	13·0	7·6	16·7	31.8	21·7	9·3	16·1	4·3	17·1	40·0	10·0	19·6	37·3	15·3	19·6	35·7	12·5
Kaffe, kakao, te	100·0	98·2	70·5	99·5	97·8	61·1	102·7	102.1	77·1	100·6	100·0	90·7	100·0	101·4	94·3	97·6	97·9	87·6	98·2	96·4	88·4
Socker[1]	87·5	85·7	68·7	91·7	91·7	63·7	92·6	92.3	79·2	62·1	64·6	62·1	100·0	95·7	91·4	96·0	94·4	83·1	98·2	95·5	87·5
Grädde	—	—	—	3·4	1·7	—	3·0	3.0	3·0	—	—	—	—	—	—	3·2	1·3	2·1	19·6	18·8	18·8

[1] Se texten.

hållande gäller de södra länen. *Kondenserad mjölk* användes jämväl i Norrbotten och Västerbotten, dock endast i mycket begränsad omfattning. *Grädde* torde ej förekomma annat än i samband med kaffe och användes i någon ringa mån i Jämtlands, Västerbottens och Kopparbergs län samt är enligt denna statistik någorlunda vanlig i Värmlands län; inom övriga län förekommer den icke alls.

Havregryn i mjölk är mindre vanligt förekommande rätt; 6—7 % av samtliga arbetare förtära dylik till frukost och kväll. Denna rätt synes vara mera vanligt förekommande i Västerbotten och Jämtland, än i de övriga länen.

Gröt förtäres av 7·2 % av samtliga arbetare till frukost och av 41·5 % till kvällen, således typiskt kvällsmål, ungefär lika utbrett.

Makaroner förekommer mycket sparsamt.

Gryn, bruna bönor användas i ungefär samma utsträckning av endast ett fåtal procent dagligen av arbetarna.

Gula ärter i form av ärtsoppa spisas torsdag middag av 13 % och till söndag middag av 10 % av samtliga arbetare (tab. 1). Högsta talen visa Norrbottens, Kopparbergs och Gävleborgs län.

Potatis är däremot en viktig beståndsdel i födan och synes vara allmänt förekommande. På 100 arbetare förtära 33·2 % potatis till frukost, 19·6 % till middag och 30·4 % till kvällsmålet. Denna undersökning giver icke belägg för att potatis skulle vara mindre vanlig rätt i Norrbotten än söderut, snarare tvärtom. Härvid må emellertid erinras om att denna undersökning icke giver någon som helst upplysning om mängden av det förtärda födoämnet.

Kålrötter, morötter och grönsaker samt rå frukt förekomma i mycket ringa utsträckning i kosten.

Sylt av lingon eller blåbär är däremot mera vanligt förekommande. Av 100 arbetare äta 9 % dylikt till frukost, 14·8 % till middagen samt 5·2 till kvällen.

Mylia (hjortronmos) användes egentligen endast inom Västerbottens län; även där sparsamt.

Soppa på torkad frukt användes allmänt, fast icke i större utsträckning. Av 100 arbetare använda 2·4 % dylik till frukost och 6·1 % till kväll.

Kaffe synes jämte brödet utgöra den dagliga spisen. Kaffet ingår i så gott som samtliga mål. (94·9, 90·6 och 61·9 %.) Arbetarna i Västerbotten angiva i vissa fall huru många koppar kaffe, som förtäras. *Högsta angivna siffra är 22 koppar om dagen* men några avhålla sig konsekvent från kaffe.

Socker. Enligt tab. 4 ligger konsumtionssiffran för socker väsentligt under siffran för kaffe i flera län och alldeles särskilt i Västernorrlands. I sina uppgifter anföra emellertid många, att de ej bry sig om att medräkna bitsocker (till kaffe) utan endast strösocker, enär de tydligen finna det helt naturligt att använda socker till kaffe. Man kan också finna, att siffran för kvällskonsumtionen av socker i Västerbottens och Jämtlands län är högre än för kaffe, beroende därpå, att ett antal arbetare ej förtära kaffe men använda socker till maten.

Te och kakao äro icke ovanliga, särskilt till kvällsmålet, där av 100 arbetare 7·8 % förtär te och 6·2 % kakao.

Ägg synes icke alls ingå i Norrbotten-arbetarens kost och knappast hos arbetarna i Västernorrland, och för övrigt sparsamt.

Sluring vid enstaka tillfällen. Likaså buljong och välling.

Av 266 arbetare intogo 165 st. middagsmålet varmt, 95 st. kallt, 4 st. olika, varjämte 2 st. icke lämnat uppgifter. Förtärande av kallt middagsmål är jämförelsevis vanligare förekommande i Västerbotten.

Den företagna kostundersökningen visar, att inom de olika länen och jämväl å samma arbetsplatser varierar kostens sammansättning i betydlig grad. Härvid

synes den personliga smaken och i viss utsträckning arbetarens provianteringsmöjligheter och arbetsplatsens närhet till hemmet spela en stor roll.

En del arbetare förtära t. ex. kolbullar minst en gång varje dag. Medan andra icke alls. I vissa arbetares kost ingår kött, ofta i färsk form varje dag, medan andra arbetare på samma plats icke alls förtära kött. Vissa arbetare ha som stående mål en gång om dagen »havregryn i mjölk» och ibland gröt, därvid kött och fisk fullständigt saknas å matsedeln. Alla tänkbara variationer av den eljest föga varierande kosten förekomma.

Möjligen kan spåras en något bättre kosthållning på söndagen, något ökad smörförbrukning, färskt kött och fruktsoppa till middagen. Mera ost och potatis etc. Men eljest är dagsvariationerna för den enskilda arbetaren, vad kosten beträffar, så gott som inga.

Några arbetare ha i särskild bilaga till kostkortet eller å detsamma antecknat en del upplysningar, som äro av intresse. Från Jämtlands län anför sålunda en arbetare följande:

»Kostundersökning för veckan 10/3—16/3 är antecknad av mig avverkare (körare) 3 man, med följande *mattider:*

Frukost klockan 1/2 7—7 f. m.
Middag » 1/2 12—13 dagen.
Kaffe med smörgås kl. 18—1/2 19 afton.
Kvällsmat omkring kl. 20—21 afton.

Måltider för huggare i samma kojlag (6 man) ställer sig annorlunda, då de icke äro beroende av hästars skötsel:

Nämligen:	Kaffe med smörgås klockan	6— 1/2 7	f. m.
	Frukost »	9— 10	»
	Middag »	1/2 14— 15	e. m.
	Kaffe med smörgås »	18—1/2 19	»
	Kvällsmat omkring »	20—1/2 21	»

Samma sorts mat användes i huvudsak av alla, dock med omkast för olika dagar, ingen bestämd mat för viss dag, utan det man bäst önskar. *Utom de i förteckningen upptagna matsorter* må nämnas, att *makaroner* användes mycket, den vi koka själva i skogen, samt *risgrynsvälling,* som ställes i ordning i hemmen och av oss hämtas eller på ett eller annat sätt sändes till oss i skogen (kojan).»

Från Kopparbergs län anför en annan arbetare:

»Utöver vad som är å kortet angivet kan meddelas att på eftermiddagen hålles en kort kafferast varvid förtäres kaffe, socker och vetebröd eller smör, bröd och ost, likaså på kvällen, innan kvällsmaten lagas, drickes kaffe med socker, smör bröd och ost. Kolbullarna stekas i regel, i margarin (märke Eve) eller stekflott s. k. konstister alltså ej i fläskflott som förr varit vanligt.»

Tvenne arbetare i Västernorrland lämna följande kompletterande upplysningar. »Skogsarbetarna i Norrland bruka i regel förtära fyra mål dagligen. Varje dag kl. 5 e. m. förtäres tunnbröd, margarin, ost, potatis och sill samt kaffe och socker (koop. lag).» En maträtt, som kallas »patent», tillagas på följande sätt: av fläskflott eller smält margarin samt vetemjöl och strösocker (samt något vatten) beredes en hård deg. Denna »smetas» i botten av en stekpanna, vilken ställes på kant, varigenom kakan »torkas» eller gräddas *mot* elden. Kakan blir genom att flottet sjuder synnerligen porös och lättäten. Förtäres till kaffe.

Av denna kostundersökning framgår i likhet med vad framhållits av undersökningsläkarna i Norrbotten och Västerbotten, att i de fall där kooperativ hushållning anordnats och företrädesvis där särskild hushållerska anställts, matsedeln kan

göras mera omväxlande liksom ock födan anrättas på bättre sätt. Genom den kooperativa matlagningen kan även kaffemissbruket reduceras i väsentlig grad. Vid den individuella matlagningen förtär arbetaren ett par koppar kaffe såväl före frukost i avvaktan på dess iordningställande, som före middag, då han kommer trött och frusen hem och mat icke finnes färdig att förtära. Den kooperativa matlagningen medför också, att det finns en person, som kan städa, bädda och hålla kojan ren, varigenom trevnaden blir större.

NILS WRANNE. R. MOOSBERG.

Bilaga 4.

P. M.

angående den av medicinalstyrelsen verkställda undersökningen rörande de dietiska och hygieniska förhållandena hos skogsarbetarna under deras vinterarbete ute i skogen.

Genom nådigt brev den 22 november 1929 uppdrogs åt medicinalstyrelsen att verkställa undersökning av de dietiska och hygieniska förhållandena i ett antal av skogsarbetarnas skogskojor i syfte att utröna i vad mån ifrågavarande förhållanden kunna antagas utöva menlig inverkan på dessa arbetares hälsotillstånd.

Sedan ifrågavarande undersökning nu slutförts, får styrelsen lämna följande sammanfattning av de vunna resultaten. Styrelsen anser sig från början vilja förutskicka att till följd av de egenartade förhållanden, under vilka skogsarbetarna arbeta och leva, samt i samband därmed uppkomna svårigheter för resp. undersökare, de ursprungligen planerade undersökningarna icke kunnat fullföljas i den utsträckning som för belysning av föreliggande förhållanden i hela sin vidd varit önskvärt. Styrelsen återkommer härtill nedan.

Vid utarbetande av program etc. för undersökningarna har styrelsen haft biträde av prof. Gustaf Göthlin, Uppsala, vilken jämväl biträtt vid granskningen av en del av det insamlade materialet och häröver avgivit utlåtande. Undersökningen av skogsarbetarnas hälsotillstånd och levnadsvillkor, inklusive den näringsfysiologiska undersökningen av ett visst antal arbetares kost har utförts av leg. läkarna T. Blom och S. Lindgren, den förre i Norrbottens, den senare i Västerbottens län. Särskilda kostundersökningar ha dessutom verkställts genom utsändande av frågeformulär genom vissa större skogsbolags benägna medverkan till vissa arbetare inom samtliga län, där skogsarbete av ifrågavarande art bedrives, och ha därvid sammanlagt 266 skogsarbetare deklarerat kosthållet under en veckas tid. Statistisk bearbetning av detta material har utförts av styrelsens statistiker aktuarie R. W. Moosberg.

Läkareundersökningen av skogsarbetarnas hälsotillstånd och levnadsvillkor i Norrbottens och Västerbottens län. Undersökningarna ha utförts under mars månad 1930 inom Norrbottens och Västerbottens län. Så vitt möjligt ha kojor i vitt skilda delar av länen undersökts för att därigenom träffa ett större antal distrikt och därigenom erhålla en mera allsidig belysning av förhållandena och eventuellt föreliggande regionära olikheter. Vidare har det eftersträvats att undersöka sådana kojor, där provianteringssvårigheterna kunde förutsättas vara störst för att därigenom lättare komma dietiska missförhållanden och därav eventuellt förorsakade rubbningar i hälsotillståndet lättare på spåren, medan allt för tillgängliga kojor undvikits. Undersökning har verkställts å följande platser.

Norrbotten:

Töre	s:n,	Nätistångens kojor på Bergön, kooperativ matlagning,
Överkalix	»	Kojan vid Björnberget,
		Mejermellan-kojan, Ängeså kronopark,
Jukkasjärvi	»	Pantavaara-kojan,
Gällivare	»	Vatjankielas-kojan,
Jokkmokk	»	Kilaspolen, två kojor,
Arvidsjaur	»	Garrakksel-kojan,

Västerbotten:

Stensele	s:n,	Tre vid Storumans norra strand, Kronoborg, Gladahammar,
Lycksele	»	En koja vid Granseleavan,
Åsele	»	» » » kronoparken Trehörningen,
Fredrika	»	Ett koop. matlag vid Tallsjö,
Dorotea	»	Två kojor vid Gäddsele,
Sorsele	»	Två » » Gietjaur-, Sejaur- och Girijaur-kojorna.

Läkareundersökning har utförts å sammanlagt 199 man, därav i Västerbotten 100 st. och Norrbotten 99 st. Kvantitativ näringsfysiologisk undersökning har utförts på 10 man i Västerbotten och 8 man i Norrbotten.

Undersökning av arbetarnas hälsotillstånd. I denna undersökning, som omfattade sammanlagt 199 man och utförts av läkarna vid deras besök i skogskojorna, ingick *dels* en förfrågan enligt fastställt formulär (Bil. A) ang. varje arbetares hälsotillstånd med särskild vikt lagd vid symtomen av sådana sjukdomstillstånd, som kunde misstänkas framkomma genom arbetet, därvid den undersökande läkaren själv verkställde utfrågningen och antecknade svaren, *dels ock* en detaljerad läkareundersökning av samma personer, därvid jämväl resultaten registrerades på blanketter med fastställt formulär (Bil. B). Särskild uppmärksamhet ägnades därvid frågan, huruvida skogsarbetarnas ensidiga diet förorsakade skörbjuggssymtom eller digestionsbesvär samt i vad mån arbetet inverkade menligt på det allmänna hälsotillståndet, arbetarnas personliga hygien m. m. Ursprungligen hade medicinalstyrelsen avsett att 2:ne undersökningar av här ovan angiven art skulle verkställas, den ena vid skogsarbetets början, den andra vid detsammas avslutande. På grund av de svårigheter, som varit förknippade med utförandet av dessa undersökningar, måste dock undersökningarnas antal inskränkas till en gång av samma person. Av samtliga arbetare voro 20 st. i åldern 16—20 år, 56 st. 21—25 år, 40 st. 26—30 år, 26 st. 31—35 år, 18 st. 36—40, 11 st. 41—45, 11 st. 46—50, 10 st. 51—55, 4 st. 56—60 samt 3 st. 60—65 år. 80 % av samtliga sålunda 40 år eller därunder.

Ehuruväl sjukliga rubbningar av olika slag konstaterats i ett visst antal fall vid förenämnda undersökningar måste dock *hälsotillståndet* bland Norrbottens och Västerbottens undersökta skogsarbetare betecknas såsom mycket gott. Av 199 man uppgåvo 181, att de kände sig friska och arbetsföra. Frågan huruvida deras hälsotillstånd ogynnsamt påverkades av skogsarbetet, huruvida de kände sig sämre, trättare eller klenare på våren än på hösten, besvarades så, att blott 11 voro sämre på våren, de övriga kände sig friskare och kryare (31 man) eller ock märkte de ingen skillnad. En del uppgåvo sig dock ha sämre aptit på våren än på hösten utan att för övrigt känna sig sjuka.

Det övervägande flertalet av de undersökta skogsarbetarna voro kraftigt byggda män. Detta förhållande är väl förklarligt genom den omständigheten, att endast verkligt god arbetskraft kan med framgång utöva det fysiskt mycket krävande skogsarbetet.

Av de sjukdomstillstånd, som kan förutsättas äga samband med utövande av skogsarbetet i förevarande hänseende, ha de verkställda undersökningarna givit följande resultat (beträffande förekomsten av misstänkt skörbjugg hänvisas dock till redogörelsen för den näringsfysiologiska undersökningen nedan). Å sammanlagt 88 arbetare (hälften i Norrbotten, den andra hälften i Västerbotten) gjordes hämoglobinbestämning, för att utröna huruvida arbetet medförde blodfattigdom. Medelhämoglobinvärde blev i Västerbotten 70·4, i Norrbotten 67·7, okorrigerad Sahli (se bil. C, sid. 151). De sålunda erhållna värdena få anses ligga inom den normala variationsbredden; i varje fall giva de icke belägg för att ifrågavarande medför blodfattigdom hos dess utövare.

Skogsarbetarna kunna jämväl antagas vara särskilt utsatta för möjligheten att förvärva reumatiska affektioner. Av samtliga undersökta klagade också 12 man över ryggskott (lumbago), 3 st. hade början deformerande höftledslidande (malum coxae senile) och 16 hade besvär från olika leder. I de flesta fall voro dessa senare åkommor av mycket lindrig grad, men för några brukade lederna svullna, och en man hade en pågående akut ledgångsreumatism. Förutom i detta sistnämnda fall samt de med malum coxae företedde ingen av de undersökta objektivt påvisbara förändringar av reumatisk art. Några tillnärmelsevis säkra slutsatser beträffande orsakssammanhanget mellan dessa arbetares reumatiska affektioner och deras arbete låter sig givetvis icke dragas. Man skulle dock kunna förmoda, att i det fall ryggskott förefunnits ett visst samband med arbetet kan föreligga.

Över mag- och tarmbesvär beklagade sig 16 man i Västerbotten och 11 man i Norrbotten. I de flesta fall voro symtomen obetydliga med tryck och spänning i maggropen efter måltiderna. I fem fall tydde symtomen på magsår, sex hade oregelbunden avföring med omväxlande förstoppning. och diarré, i åtta fall var avföringen lösare än normalt och i nio fall förelåg en obstipation. Undersökning av magsaften företogs i 38 fall och visade i 2 fall frånvaro av fri saltsyra (achyli), bägge med symtom på tjocktarmskatarr; de övriga visade normala förhållanden i detta avseende. Av bandmask uppgåvo sig 11 man i Norrbotten lida; ytterligare en del hade förut varit behäftade med mask, men voro nu fria. I Västerbotten hade ingen mask. Rörande förekomsten av tecken till skörbjugg hänvisas till uppgifterna under den näringsfysiologiska undersökningen: likaså bedömandet av senast relaterade uppgifter.

De undersökta skogsarbetarnas tänder måste i stort sett sägas vara bra samt bättre bland de i Västerbotten undersökta arbetarna än i Norrbotten. Så påträffades i Västerbotten 9 fall med 32 (samtliga) hela tänder, 13 med 31 och i 27 fall fanns ingen karierad tand i bettet och i 67 fall fick bettet vitsordet gott. I Norrbotten voro motsvarande siffror 6 st. med 32 hela tänder, 4 med 31 och 20 utan karierade tänder samt 42 fall med gott bett (se bil. 1: B, sid. 155). Någon tandvård förekommer ej i annan form än extraktion. Blir en tand karierad, är det vanligare att den får »värka» bort än att den uttages.

De näringsfysiologiska (näringshygieniska) undersökningarna. Dietiska missförhållanden kunna tänkas uppkomma på många olika sätt. De viktigaste torde vara 1) att kosten *kvantitativt* (d. v. s. ur kalorisynpunkt) är otillräcklig; 2) att kosten är ur kalorisynpunkt tillräcklig, men *kvalitativt* otillfredsställande, *dels* emedan den vållar matsmältningsapparaten för mycket arbete vare sig genom allt för stor och ensidig tillförsel av något enskilt näringsämne t. ex. fett eller genom otjänlig tillagning, *dels* emedan den icke innehåller i tillräcklig mängd vissa ämnen (t. ex. kolhydrat, vitaminer), som äro nödvändiga för hälsans vidmakthållande; 3) att kosten ur dietisk synpunkt kan vara otillfredsställande därför, att med någon ofta återkommande beståndsdel i densamma (t. ex. dålig mjölk, dåligt dricksvatten) tillföres mikrober — här avses icke patogena bakterier —, som framkalla en för organismen ogynnsam bakterieflora i grovtarmen.

För övrigt kan även en kost, som icke lider av något av de anförda felen, framkalla rubbningar, om måltiderna äro olämpligt anordnade i tiden och intagas mycket oregelbundet.

Av de ovan påpekade möjligheterna till dietiska missförhållanden torde den under 1) nämnda i här förevarande fall endast kunna uppkomma genom svårigheter med provianttillförseln, en möjlighet, som medicinalstyrelsen icke synes ha anledning att förutsätta och som, av vad kan utläsas av styrelsens undersökning, knappast torde förekomma.

De dietiska missförhållanden, som falla under punkt 2), har synts styrelsen vara de viktigaste att efterforska. Ett fastställande av dylika missförhållanden förutsätter, att man uppmäter mängden av varje enskilt födoämne, som en viss individ förtär under loppet av ett dygn och att man verkställer sådan uppmätning för ett tillräckligt antal dygn.

Ifrågavarande undersökning har jämväl planlagts med avsikt att utröna huruvida i skogsarbetarnas kost förekommer tillräcklig mängd av det speciella »färskmatsvitaminet», d. v. s. det som skyddar mot uppkomsten av skörbjugg. De utvägar, som stått till buds för att utreda om skogsarbetarna få tillräckligt av antiskörbjuggsvitamin, äro *dels* vägning och mätning av potatisen och mjölken i deras kost — praktiskt taget är nämligen potatis och mjölk de enda födoämnen i dessa arbetares kost, som innehålla dylikt vitamin — och beräkning därur av den tillförda mängden antiskörbjuggsvitamin, *dels* undersökning på de enskilda individerna av vars och ens magasinerade bestånd av antiskörbjuggsvitamin (C-vitaminstandard). I förra fallet har denna undersökning omfattat de 18 arbetare, för vars kost näringsfysiologisk undersökning verkställts, i senare fallet har i Västerbottens län 20 st. och i Norrbottens län 100 st. arbetare undersökts med ett särskilt av prof. Göthlin utarbetat prov (på »hållfasthetsgränsen» för vederbörandes hudkapillärer).

De näringsfysiologiska och näringshygieniska undersökningarna hava verkställts under mars månad 1930, dels inom Norrbottens län vid 7 st. olika arbetsplatser dels i Västerbottens län vid 10 st. De ha från början planlagts så, att deras resultat skulle kunna jämföras med resultaten av en liknande undersökning, ävenledes på skogsarbetare men i nordvästra delen av Ångermanland, utförd åren 1893—99 av doktor N. Englund och bearbetad av R. Tigerstedt samt offentliggjord i Hygiea för år 1900. Tillförlitligheten av uppgifterna om de förtärda kvantiteterna, av vilka födoämnen måste i undersökningen 1930 ej obetydligt överträffa den i undersökningen 1900, eftersom vid 1930 års undersökning ingredienserna till kosten direkt uppvägts resp. uppmätts av på platsen befintliga läkare och avdrag av dessa gjorts för vad som icke blivit förtärt.

Medicinalstyrelsen har uppdragit åt prof. G. Göthlin, Uppsala, att särskilt från näringsfysiologisk synpunkt bearbeta en del av de sålunda utförda undersökningarna över skogsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden under vistelsen i skogarna. Det föreliggande materialet har därvid givit anledning till följande synpunkter.

Hos de år 1930 undersökta skogarbetarna ligga 5-dagars-medeltalen av deras dagliga bruttokaloritillförsel med kosten — om man undantager två fall, där de stanna vid 3 718 resp. 3 980 kalorier — över 4 000 kalorier pr dygn, medelvärdet för samtliga 18 undersökta skogsarbetare uppgår till 5 174 kalorier pr dygn.

Tager man en överblick över bruttokaloritillförseln hos de enskilda individerna, skall man finna, att två kategorier i den ovannämnda Tigerstedtska sammanställningen, nämligen den med 7 000—8 000 kalorier och den med mer än 8 000 kalorier, daglig bruttotillförsel, icke finnas företrädda av något enda fall i den år 1930 undersökta kontingenten. Visserligen äro dessa senare — 18 man — avsevärt fåtaligare än den år 1930 undersökta, vilken uppgick till 119 man. Men av de 119 i den senare kontingenten hörde dock 10 st. till dessa båda kategorier, och borde alltså, förutsatt oförändrade förhållanden, 1 à 2 fall av detta slag kunnat väntas i kontingenten av 1930. De äro emellertid icke tillfinnandes. Rekorden i fråga om storätande bland skogsarbetarna synas därför ha gått nedåt under de sista 30 åren.

Icke desto mindre äro de av nutidens skogsarbetare förtärda kvantiteterna föda, såsom de redan meddelade kaloritalen vittna om, betydande nog och överstiga vida vad en människa eljest vanligen förtär.

Att kosten enligt de insamlade uppgifterna icke kan frånkännas en rätt hög grad av enformighet i sin sammansättning, är obestridligt. Men å ena sidan har en enformig kost i alla tider följt med livet i obygden. Å andra sidan kommer denna enformighet icke att kännas så tryckande för en människa, vars arbete ändock giver henne nog av aptit.

Sedan gammalt är skogshuggarens arbete känt för att vara det ur synpunkten av kvantitativ muskelprestation längst gående av alla. Gränsen för denna utomordentliga arbetsprestation sättes bl. a. av möjligheten att genom matsmältningskanalen resorbera näring av lika stor spännkraft, som det går förlorat genom muskelarbetet. För att säkerställa tillräcklig sådan ersättning för genom muskelarbetet förlorad kemisk spännkraft måste skogsarbetaren mer än andra kategorier av människor förtära stora kvantiteter av den näringsgrupp, som har det högsta kemiska förbränningsvärmet d. v. s. fettet. En betydande ansträngning av digestionskanalen genom tvånget att förtära stora mängder fett blir således lätt en följd av skogsarbetarens yrke. Den verkställda undersökningen utvisar ock att hos flera av de undersökta arbetarna medelvärdet av tillförsel av fett ligger ovanför — i ett par fall väsentligt högre — det, som anses representera maximum av vad en frisk människas digestionskanal kan mäkta med att smälta eller 300 gram fett dagligen motsvarande 2 730 kalorier.

Undersökningens resultat tala jämväl för att en kost av mycket hög fetthalt — i medeltal 2 100 fettkalorier — är behövlig i skogsarbetarnas yrke. Härvid är dock ett observandum att göra, enär en av undersökningens läkare i sin rapport meddelat, att i den av honom undersökta kontingenten (100 man) 16 st. beklagat sig över mag-tarmbesvär. Denna upplysning vittnar i sin mån om att en ej obetydlig procent av yrkets utövare inför den starka påfrestningen av kravet på stor mängd och mycket fettrik föda i längden icke kunnat bevara en sund digestion. Man bör därför bestämt avråda personer, som lida av några rubbningar i sin matsmältning av vad slag det vara må, från att ägna sig åt skogsarbetarens yrke.

Vad beträffar frågan, huruvida skogsarbetarnas kost vore för fattig på det speciella »färskmatsvitaminet», d. v. s. det som skyddar mot uppkomsten av skörbjugg, talar den verkställda undersökningen härför i viss bestämd riktning. Redan den Englund-Tigerstedtska undersökningen, utförd på en tid, då vitaminbegreppet var okänt, giver, om den ses i belysning av våra dagars vetande, stöd åt uppfattningen att så i viss utsträckning vore förhållandet. Enligt professor Göthlins uppfattning borde en människa av 65 kilograms vikt uppnå skörbjuggsskydd med c:a 380 gr potatis (beräknad såsom vinterförvarad) eller c:a 1 600 gr mjölk, söt eller sur (därvid antagits korna icke utfodrats med kraftfodermedel), potatis o. d. mjölk äro, såsom förut framhållits, de enda födoämnen i skogsarbetarnas kost, som innehålla ifrågavarande vitamin. Nu utförda undersökningar utvisa, att det föreligger en högst betydande skillnad beträffande den minimimängd av nyssnämnda födoämnen, som erfordras för erhållande av skörbjuggsskydd, mellan skogsarbetarna i Västerbotten och i Norrbotten. I Västerbotten har kosten på ett undantag när uppfyllt det ovan angivna kravet på skörbjuggsskydd och i fleralet fall uppfyllt det mycket rikligt. Hos Norrbottens-arbetarna ligger däremot i samtliga fall skörbjuggsskyddet under, fast i flertal fall ej mycket under det som behövligt angivna. I samtliga Norrbottensfall ligger orsaken till det mindre tillfredsställande skörbjuggsskyddet i för liten konsumtion av potatis. Medelkvantiteten potatis pr utspisningsdag i Norrbotten är nämligen endast 112 gr mot 534 i Västerbotten.

Med hänsyn jämväl till de resultat, som framkommit vid anställande av proven av kapillärskörhet kan man beträffande skörbjuggsskyddet hos skogsarbetarna i övre Norrland draga följande slutsatser:

Medan de undersökta skogsarbetarna från Västerbottens län genom sin kost er-

hållit fullt tillräcklig försörjning med antiskörbjuggsvitamin, utvisa kostanalyserna för de undersökta skogsarbetarna i Norrbottens län en i allmänhet knapp och i åtskilliga fall uppenbart för knapp tillförsel av antiskörbjuggsvitamin. Då detta missförhållande enligt kostanalyserna beror på en för liten konsumtion av potatis, bör det för skogsarbetarna i Norrbottens län klargöras, att potatis i en mängd upp till $^1/_2$ kg om dagen icke är en för dem olämplig föda utan tvärtom en behövlig sådan, emedan potatisen innehåller för kroppen nödvändiga beståndsdelar, som alls icke finnas i vetemjölet.

Beträffande mjölken må här också framhållas, att mjölken liksom potatisen är nyttig såsom »färskmat» i provianten, den sura mjölken kan i lika hög grad som den söta fylla denna uppgift. Den långtidspasteuriserade däremot är i förevarande hänseenden icke passande för provianteringen, vare sig den är söt eller sur.

Några omständigheter, som antyda, att skogsarbetarnas kost icke skulle innehålla tillräckligt av fettlösliga vitaminer, har icke framkommit genom den verkställda undersökningen. Varje undersökt arbetare har i sin kost haft antingen mjölk eller natursmör, i flera fall båda delarna. Icke desto mindre vore det av betydelse att framhålla för skogsarbetarna, att de, som använda margarin, lämpligen böra välja detta av sådant märke, som i tillverkningen försetts med fettlösligt vitamin (natursmör, grädde, mjölk).

Vid ovannämnda läkarundersökningar av skogsarbetarna i Norr- och Västerbotten insamlades av läkarna även uppgifter beträffande arbetarnas kost under en vecka. Det visade sig därvid att inom varje kojlag tämligen enahanda matsedel förekom. Beträffande *kosten hos skogsarbetarna i de bägge nordligaste länen* må framhållas, att densamma börjar att i viss mån bliva mera omväxlande än förr. I Norrbotten påträffas dock fortfarande kojor, där kosthållet till följd av provianteringssvårigheter ännu är mycket ensidigt, framför allt är potatis och mjölktillgången där på en del håll sämre än i Västerbotten. Fläsket, vanligen det amerikanska, utgör för de allra flesta skogsarbetare huvudnäringen. Detta stekes vanligen och ätes med bröd och ofta med potatis. Kolbullar kan ej sägas dominera matsedeln; de tillagas så att fläsk först steks i en panna, tills 30—40 gr flott erhållits. Därefter tagas fläskbitarna ur pannan, och en lagom tjock smet av vetemjöl och vatten hälles i pannan, varefter kolbullen gräddas på bägge sidor i den rikliga flottyren. En annan specifik rätt är palt, vanligen mjölpalt, ibland blodpalt eller av riven rå potatis (potatispalt). Av bröd användes köpt grovt rågbröd mera än det hembakade brödet. Även mycket rågbröd och veteskorpor förekomma i vissa kojor. Bordsmör eller margarin, goda kvalitetsmärken, medföra praktiskt taget alla arbetare. Mjölk, både som sötmjölk och filmjölk (= långmjölk, tätmjölk) söka arbetarna alltid anskaffa. I ingen av de undersökta kojorna i Västerbotten saknades mjölk; i Norrbotten hade däremot blott hälften tillgång till mjölk. Där sådan användes var genomsnittskonsumtionen pr vecka 3—4 liter. Gröt kokades ibland på vetemjöl eller havregryn. Andra förtärde havregrynen uppslammade i söt- eller filmjölk. Sill, norsk fetsill eller strömming medfördes på flera håll. Kött, antingen nöt- eller renkött, förtärde många arbetare 1 à 2 gånger i veckan. I synnerhet i Norrbotten spelar renköttet en avsevärd roll i provianten, och det synes ingalunda vara ovanligt, att det användes både 1 och 2 gånger dagligen. Ost, helfet mejerost, förekommer i de flesta arbetares proviant, särskilt i Västerbotten. Falukorv, stekt, begagna många i lika stor utsträckning som fläsk. Av de i Västerbotten undersökta arbetarna medförde 89 man potatis; i Norrbotten däremot hade blott något över hälften av arbetarna dylik i provianten.

Nils Wranne.
T. f. byråchef.

Bil. A.

Formulär A.

Läkarundersökning av skogsarbetare år 1930.

Norrbottens län.
Västerbottens län. *N:r...*

Socken ..... *avverkningsplats* .....

Härbärgets namn, beteckning, belägenhet .....

.....

Den undersöktes fullständiga namn .....

födelseår .....; *gift, antal barn* .....; *ogift.*

Sysselsättning under övriga delen av året .....

Frågor att besvaras inför läkaren.

Undersökning I den / .

Känner Ni Eder fullt frisk och arbetsför .....

Har Ni hjärtklappning eller andfåddhet?...

Brukar tandköttet svullna eller blöda, särskilt på eftervintern eller våren? .....

..... *Har Ni haft besvär från magen, yttrande sig i*
..... *tryck eller spänning i maggropen?*
.....

.....*Sura uppstötningar före eller efter maten eller rap-*
..... *ningar?*
.....

..... *Kräkningar ?*

..... *Salthunger?*

..... *Diarré eller förstoppning?*

..... *Bandmask?*

..... *Har Ni förmärkt andra kroppsliga besvär eller*
..... *tecken till sjukdom sista tiden?*

..... *Tuggar Ni snus dagligen?*

Undersökning II den / .

Har Ni känt Eder frisk under skogsarbetet? .....

Anser Ni Edra kroppskrafter vara större, lika goda eller mindre än vid förra undersökningen?
.....

Har tandköttet svullnat eller blött? .....

.....
.....
.....

Huru många år har Ni sysslat med drivningsarbete i skogarna? .....

Har Ni själv iakttagit förbättring eller försämring av Edert hälsotillstånd under årens lopp vid detta skogsarbete?
.....
.....

Har Ni under senare år genomgått någon svårare sjukdom, i så fall vilken? .....
.....

Andra upplysningar i fråga om hälsotillståndet .....
.....
.....

.....
undersökningsläkare.

.....
undersökningsläkare.

Formulär B.

Läkarundersökning av skogsarbetare år 1930.

Norrbottens län.
Västerbottens län.

N:r...
(samma nr som å formulär A.)

Socken ..... *avverkningsplats* .....

Härbärgets namn, beteckning, belägenhet .....
.....

Den undersöktes fullständiga namn ..... *födelseår* .....

Frågor att besvaras av läkaren.

Undersökning I den / Undersökning II den /

Allmäntillståndet
..... *gott, medelgott, dåligt* .....
Kroppsbyggnad
..... *kraftig, ordinär, svag* .....
Muskulatur väl, ordinärt,
..... *svagt utvecklad* .....
.....*cm*.....*kg*..... *Kroppslängd och kroppsvikt* .....*cm* .....*kg*
.....*cm*.....*cm*..... *Bröstomfång och bukomfång* .....*cm*.....*cm*
..... *Allmän hudfärg* .....
Hämoglobinhalt
..... % *(Sahli okorrigerad)* ..... %
Huru många tänder äro kari-
..... *erade eller extraherade* .....
..... *Finnas lösa, icke karierade* .....
..... *tänder?* .....
..... *Hurudant är bettet?* .....
..... *Är tandköttet svullet el. blödande?* .....
..... *Hjärta, puls?* .....
..... *Lungor?* .....
.....*Buk?*.....
..... *Har magsondering* .....
..... *verkställts?* .....
..... *alb.* ..... *socker* *Urinen?* .....*alb.* ..... *socker*
..... *Ledförändringar, bråck, åderbråck,* .....
..... *bensår eller dylikt?* .....
..... *Husdjukdom, kylskador?* .....
..... *Andra anmärknings-* .....
..... *värda fynd?* .....
..... *Anser Ni den undersökte* .....
..... *frisk och fullt arbetsför?* .....

Finner Ni den undersökte i bättre, lika gott eller sämre tillstånd än vid första undersökningen? .....
.....

Vad har Ni inhämtat ifråga om den undersöktes personliga hygien m. m.?
(antecknas å särskilt blad, se P. M.)

....
Undersökningsläkare. Undersökningsläkare.

Statens offentliga utredningar 1933

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Förberedande utkast till strafflag. Brott mot politiska rättigheter. Brott mot allmän ordning och frid. [6]
Betänkande med förslag till organisation av det frivilliga skydds- och hjälparbetet beträffande frigivna fångar. [11]
Utredning ang. ordningen för stadsdomartjänsternas tillsättande och om allmänna bestämmelser rörande rådhusrätternas rekrytering. [31]
Utredning ang. tredje mans rätt till neutralitet i arbetskonflikter och därmed sammanhängande spörsmål. [36]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Utredning och förslag rörande grunder och förfaringssätt för tyrortsgrupperingsarbetet ävensom rörande i samband därmed stående frågor. [21]
Betänkande ang. gottgörelse åt statsverket och de sportelberättigade i händelse av inteckningsförnyelsernas avskaffande m. m. [24]

Kommunalförvaltning.

Yttrande och förslag ang. revision av gällande förordningar om kommunalstyrelse i Stockholm m. m. [23]
Förslag till vissa ändringar i kungl. byggnadsstyrelsens normalförslag till byggnadsordningar m. m. [28]

Statens och kommunernas finansväsen.

Skatteutjämningsberedningen 2. [3]
Skatteutjämningsberedningen 3. [4]
Utredning och förslag ang. importmonopol på kaffe. [15]
Undersökning av taxeringsutfallet beträffande jordbrukfastighet å landsbygden enligt beredningsnämndernas förslag vid 1933 års allmänna fastighetstaxering. [19]
Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser ang. förbättrad deklarationskontroll och till förstärkt taxeringsorganisation m. m. [27]

Polis.

Socialpolitik.

Undersökning rörande behovet av en utvidgning av bostadsstatistiken jämte vissa därmed förbundna bostadspolitiska frågor. [14]
Utredning rörande kostnaderna för vissa genom statens arbetslöshetskommission utförda arbeten i jämförelse med kostnaderna för motsvarande i annan ordning utförda arbeten m. m. [20]
Arbetslöshetsutredningens betänkande. 2. Bilagor, band 1. Konjunkturspridningen. [29]

Hälso- och sjukvård.

Förslag till lag om sterilisering av vissa sinnessjuka, sinnesslöa eller av annan rubbning av själsverksamheten lidande personer. [22]
Betänkande med förslag rörande ändringar i vissa delar av hälsovårdsstadgan, anordnande av bostadsinspektion på landsbygden m. m. [37]
Utredning rörande skogs- och flottningsarbetarnas provianterings- och matlagningsförhållanden. [18]

Allmänt näringsväsen.

Betänkande beträffande vattenfallsstyrelsens taxor för elektrisk kraft till abonnenter på landsbygden. [8]
Betänkande ang. ordnandet av avsättningsförhållandena för inom riket tillverkad sprit m. m. [25]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Jordbruksutredningens betänkanden. 9. Betänkande ang. produktions- och avsättningsförhållandena för slaktdjur samt kött och fläsk. [12]
Berättelse över Statens spannmålsnämnds verksamhet m. m. under år 1932. [17]
Betänkande med förslag ang. ändrade bestämmelser om mjölkavgifters upptagande och användning. [18]
Betänkande rörande ändrade grunder för utarrendering av kronojord. [32]
Sociala jordutredningens betänkande med förslag till åtgärder för att främja komplettering av ofullständiga jordbruk. [33]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag ang. åtgärder för ett bättre utnyttjande av landets skogstillgångar. [2]

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande med förslag ang. varningsmärken och säkerhetsanordningar vid korsningar i samma plan mellan järnväg och väg m. m. [7]
Betänkande med förslag till lag om rätt att med motorfordon befara enskild väg m. m. [9]
Betänkande ang. statsinlösen av Ostkustbanan och Uppsala—Gävle järnväg. [13]
Automatisering av telefonnätet på Sveriges landsbygd. [16]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Utredning och förslag rörande rätt för sparbankerna och postsparbanken att anlita ombud m. m. [30]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Utredning och förslag rörande åtgärder för beredande av ökade möjligheter att indraga lärartjänster vid folkskoleväsendet. [5]
Betänkande och förslag rörande det akademiska befordringsväsendet och prokanslersinstitutionen. [10]
Betänkande om förbättrad utbildning i stadsplanekonst jämte vad därmed äger sammanhang. [26]
Betänkande med förslag rörande organisationen av högre lärarinneseminariet och därmed sammanhängande frågor. [34]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Lagberedningens förslag ang. vissa internationella rättsförhållanden. 4. Förslag till konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge ang. konkurs, m. m. [1]
Lagberedningens förslag ang. vissa internationella rättsförhållanden. 5. Förslag till konvention mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om arv, testamente och boutredning m. m. [35]

Stockholm 1933. Kungl. Hovboktryckeriet Iduns Tryckeri A.-B.